

בסיעתא דשמיא

חג הפסח

בהלכה ובאגדה

הועתק והוכנס לאינטרנט
www.hebrewbooks.org
ע"י חיים תשע"ז

ניסן ה'תשע"ד

החברות שיצאו לאור בסיועיתא דשמאי - בהלכה ובאגדה:

השבת: הלכות שבת המעשיות, בצרוף דברי אגדה להבנת יקרתה וחשיבותה של שבת קודשנו.
הטהרה: הלכות בלשון ברורה, אף למתחילים. שאלות אקטואליות ועוד. **פורמט צבעוני** מרהיב עין.
סדר היום: השכמת הבוקר, יציאת ותפילין, תפילה ועוד, בצירוף דברי אגדה נעימים ומחזקים.
כבוד אב ואם: ההלכות המעשיות דבר יום ביומו, עם מדרשי חז"ל וסיפורים מרתקים ומחזקים.
ראש חודש ברכת הלבנה וברכת החמה: בצרוף חידושים נפלאים על המאורות ופלאי הבריאה.
הלכות סעודה.

הלכות כשרות המטבח: בצרוף דברי אגדה מחזקים ויפים.

הימים הנוראים: הלכות ודברי אגדה מחזקים לימים אלו. כולל סדר הסליחות והתרת נדרים.
חג הסוכות: ניסי עמ"י במדבר, חג הסוכות בירושלים, שמחת בית השואבה, האושפזין, ועוד.
ימי החנוכה: עם סיפור נס חנוכה מדברי חז"ל וממקורות היסטוריים, מרתק במיוחד.
ימי הפורים: סיפור המגילה בהרחבה על פי מדרשי חז"ל, מרתק במיוחד! **כולל מגילת אסתר.**
חג הפסח: סיפור יציאת מצרים וקריעת ים סוף, ועוד. **כולל הגדה של פסח** עם פירוש קצר ומתוק.
חג השבועות: סיפור מרתק של מתן תורה. **מגילת רות** משולבת בסיפורי המגילה. שובה לב.
ארבע התעניות ובין המצרים: סיפורי החורבן בהרחבה, הגאולה, ביאת המשיח ועוד. נוגע ללב.
מצוות הארץ: שמיטה, חלה, כלאים, ערלה, תרומות ומעשרות, יישוב ארץ ישראל.

הסכמות הרבנים הגאונים שליט"א - מופיעות בחוברות הטהרה והשבת

מחיר לחוברת: 3.5 ₪. השבת, הטהרה וסדר היום - 5.5 ₪. כל הסדרה - 58 ₪.

חדש!!! טהרה מקוצר + דיסק - 3 ₪. שבת המקוצר [צבעוני] - 3 ₪. הנחה לכמויות. הטהרה בכריכה קשה - 16 ₪.
אפשרות להטבעת זהב על כל החוברות [עלות 70 אגורות + משלוח, החל מ-100 חוברות זהות] - 02-5802398.

נקודות מכירה: אופקים: 052-7113029. אילת: 0504-161475. אלעד: 0528-990123*, 054-8422891. 052-7125628*, 03-9323172. אשדוד: 052-7667048*, 054-8447156*. אשקלון 0523-699550, 08-6722103. באר שבע: 054-7707430. בית שמש: 0528-985558, 02-9995076. ביתר עילית: 02-5807463. בני ברק: 0504-174567. [6:00-8:00 בערב]. בני עי"ש: 052-4830879. בת ים: 054-2491168*, 0504-126566*. גדרה: 054-7429955. גן יבנה: 054-2033102. דימונה: 050-7336350. הרצליה: 052-8046337. חדרה: 052-7117668. חולון: 054-8451719. חיפה: 052-7657756. טבריה: 0508-361166. טירת הכרמל: 0522-753310. יבנה: 052-7123221. יקנעם: 054-3320744. ירושלים: 052-7114363* (בית וגן), 050-2290082* 02-5812712* (שמואל הנביא) 0545-810328* (גילה), 0773396020* (קרית יובל), 052-7141907* (פסגת זאב), 057-2476758* (גבעת מרדכי). כפר סבא: 0504-303094. לוד: 0504-107540. כרמיאל: 04-9988996, 0522813833. מגדל העמק, עפולה: 054-3512015. מודיעין: 054-7794793, 08-9725742. מעלה אדומים: 0506-775847. מצפה רמון: 050-9468665. נתיבות: 077-5504905, 0527153938. נתניה: 054-8442447. עכו: 052-4317340. (גמ"ח אין עוד מלבדו). עתלית: 077-6200152, 054-6303926. פרדס חנה: 052-7117668. פתח תקוה: 054-3346241. קרית: 0506-216177, 04-8492473. קרית גת: 054-7620643. קרית ספר: 08-9741682*, 08-9285467*. ראש העין: 0545-250370. ראשל"צ: 03-9509488*, 0502-133313. רחובות: 0526-575529. רעננה: 054-7444103. רכסים: 054-2456253. שדרות: 057-3131382. שומרון: 054-3992500. תל אביב: 052-7661162. משלוח בדואר עד הבית בעלות 52 ש"ח: 02-5802398.

המעוניינים להצטרף להפצת התורה בעם ישראל, ניתן לרכוש חוברות ולחלקן, או לתרום חוברות למען חלוקה מאורגנת המתבצעת על ידי "אנשי שטח", גברים ונשים, המחלקים בקרב הציבור שעדיין לא זכו לשמור תורה ומצוות. ניתן להקדיש את התרומה לרפואה והצלה או להבדיל לעילוי נשמת. וכידוע, אין עילוי נשמה ונחת רוח לנפטר, יותר מלהרבות תורה ומצוות לזכותו. לתרומה: 0504-125585.

© כל הזכויות שמורות

אין להעתיק ולצלם ללא רשות מפורשת מהמו"ל. אין לרכוש חוברות למטרות מסחר כלל.

לתגובות, הארות וסיפורי חיזוק מהחוברות: מייל [כשר]: 6410995@gmail.com.

הספר נמסר על ידי המו"ל לשם עיון או העתקה

חלקית. לשימוש מסחרי יש לבקש רשות מהמו"ל.

🌀 תוכן העניינים 🌀

שער האגדה

4.....	הקדמה - חשיבות סיפור יציאת מצרים.....
5.....	אברהם העברי.....
9.....	ריבוי על טבעי במצרים.....
12.....	הולדת משה.....
16.....	שיעבוד בני ישראל במצרים.....
20.....	משה - מושיעם על ישראל.....
26.....	עשר המכות.....
55.....	יציאת מצרים.....
57.....	קריעת ים סוף.....
81.....	על אמיתות הניסים [פפירוס איפואר].....

שער ההלכה

84.....	חודש ניסן.....
85.....	ברכת האילנות.....
86.....	שבת הגדול.....
88.....	הכשרת הכלים לפסח.....
94.....	כשרות המצרכים.....
103.....	מכירת החמץ לגוי.....
105.....	בדיקת חמץ.....
113.....	ביעור חמץ.....
115.....	תענית בכורות.....
117.....	ההכנות לחג.....
124.....	ערב פסח.....
128.....	ערב פסח שחל בשבת.....
130.....	תפילת ערבית של ליל פסח.....
131.....	עריכת ליל הסדר.....
142.....	מהלכות יום טוב.....
146.....	מהלכות חול המועד.....
153.....	שביעי של פסח.....
154.....	מוצאי פסח.....
154.....	ספירת העומר.....
157.....	מנהגי ימי העומר.....
159.....	ל"ג לעומר.....
161.....	הגדה של פסח עם באור נחמד מאיר עיניים.....

לתועלת המעיינים: יש לציין שההלכות שבחוברת הן לכל הדעות, גם לבני אשכנז וגם לבני ספרד. לבד מההלכות שבארנו בהם במפורש, שיש חילוק בין בני אשכנז לבני ספרד. העמודים המסומנים בהלכות ב- (), הם לפי הספר חזון עובדיה הלכות פסח. דברי האגדה שנכתבו בס"ד, הינם על פי דברי רבותינו במדרשים ובמפרשים, ומהספר מעם לועז. ספור יציאת מצרים (עמודים 56-9) נלקח מתוך הספר מטעמי השולחן להרה"ג משה לואיס שליט"א וברשותו. אנו מברכים אותו על אדיבותו ואהבתו לזיכוי הרבים. יישר חילך לאורייתא. הרחבה ומראי מקומות בסיפור יציאת מצרים, ניתן לראות בתוך ספר מטעמי השולחן. ביאור ההגדה באדיבותו של הרה"ג בנימין סגרון שליט"א. יישר חילו לאורייתא.

הגדה של פסח

סדר הקערה

בעל הבית מסדר הקערה שיש בה: שלוש מצות שמורות, וזוהי צלוי, ביצה, מרור, חרוסת, כרפס, חזרת. ואת מי המלה יניחו מחוץ לקערה. ויסדרם בסדר הזה (ע"פ האר"י ז"ל):

חכמה בינה דעת

שלוש מצות

נבירה
ביצה

חסד
זרוע

תפארת

מרור

הוד

כרפס

נצח

חרוסת

יסוד

חזרת

והקערה מלכות

טוב לומר קודם הקידוש - "קדש", וקודם הרחיצה - "ורחץ", וכן על זה הדרך, כי נרמזו בו סודות נפלאים. וטוב שישנן האדם לעצמו את סדר "קדש ורחץ" בניגון, כדי שלא ידלג דבר מהסדר.

קִדְּשׁ. וְרַחֵץ. כִּרְפָס. יַחַץ. מַגִּיד. רַחֲצָה. מוֹצִיא מִצָּה.
מְרֹר. כּוֹרֵךְ. שֶׁלְחֹן-עוֹרֵךְ. צִפּוֹן. בִּרְךָ. הַלֵּל. נִרְצָה.

קריאת שמע

מוזנים בוס ראשון לכל המסובים וגדול הבית אומר הקידוש, ויבין להוציא את השומעים ידי חובה וגם הם יכוונו לצאת ידי חובה. ולא יענו ברוך הוא וברוך שמו, אבל יענו אמן.

אם חל בשבת מתחילים מכאן:

יום הששי. ויכלו השמים והארץ וכל צבאם: ויכל אלהים פיום השביעי מלאכתו אשר עשה. וישבת פיום השביעי מכל מלאכתו אשר עשה: ויברך אלהים את יום השביעי ויבדש אתו. כי בו שבת מכל מלאכתו אשר ברא אלהים לעשות:

אֱלֹהִים מוֹעֲדֵי יְהוָה יַחְזִיקוּ אֶת מוֹעֲדֵי יִשְׂרָאֵל וְיִדְבֹּק

בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ וְאֵלֶינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, בּוֹרֵא פְּרֵי הַחֶפְזִין: (אמן)

בשחל' יום טוב נמוצאי שבת מוסיפים שתי ברכות אלו, קודם ברכת "שהחיינו".

בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ הוֹדֵדְתָּ וְיִהְיֶה עֲלֵינוּ מִלֶּךְ הַעוֹלָם, הַמְבַדֵּיל בֵּין קֹדֶשׁ לְחֹל, וּבֵין אֹר לְחֹשֶׁךְ, וּבֵין יִשְׂרָאֵל לְעַמִּים, וּבֵין יוֹם הַשְּׁבִיעִי לְשֵׁשֶׁת יְמֵי הַמַּעֲשֶׂה, בֵּין קֹדֶשֶׁת שַׁבָּת לְקֹדֶשֶׁת יוֹם טוֹב הַבְּדִלְתָּ, וְאֵת יוֹם הַשְּׁבִיעִי מִשֵּׁשֶׁת יְמֵי הַמַּעֲשֶׂה קִדְּשָׁתָּ. וְהַבְּדִלְתָּ וְקִדְּשָׁתָּ אֶת עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל בְּקֹדֶשְׁתָּ. בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ הוֹדֵדְתָּ וְיִהְיֶה עֲלֵינוּ מִלֶּךְ הַעוֹלָם, הַמְבַדֵּיל בֵּין קֹדֶשׁ לְחֹל, וּבֵין אֹר לְחֹשֶׁךְ. (אמן)

יִישְׁתּוּ כָּל הַמְסֻכִּים בַּהֲסַבְת שְׂמָאֵל, כָּל חַיֵּי שְׁכֻכֵּם, וּלְפָחוֹת יִישְׁתּוּ רוּב רִבְעִית (41 גרם).

ישול ידיו בשביל טבול הכרפס ברין כל דבר שמיכולו במשקה. והנשילה תחיה בדרך שנוסל ידיו לאכילת פת, אך לא יבדך ברבת "על נשילת ידים".

כַּרְפֵּס

יקח כרפס כ" 15 גרם ויטבול אותו בחומץ או במי מלח, ויברך. (ויכין לפטור בכרבה זו גם את אכילת המרור).

בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמֵּלֵךְ הַגָּדוֹל יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם בּוֹרֵא פְּרֵי הָאֲדָמָה:

דָּחַץ

יקח מצה האמצעית משלושת המצות ויחלקנה לשני חלקים, חלק אחד גדול יותר מהשני, ויחלק הגדול נותנו במפה ומצניעו לאפיקומן, וחלק השני הקטן יניחנו בין שתי המצות.

מַגִּיד

כל המסובים מתחילים לומר "הא לחמא עניא", עד בני חורין. ואחר כך יתחילו ההגדה בהסברה נכונה. אומרים ההגדה בשמחה ובקול רם, והיא ספור יציאת מצרים שהיא מצות עשה מן התורה. ויכין בעל הבית לקיים מצות עשה של "והגדת לבנך". וגם הנשים חייבות כסיפור יציאת מצרים.

הָא לַחְמָא עֲנִיא, דִּי אָכְלוּ אֲבֹתֵינוּ בְּאַרְעָא דְּמִצְרַיִם. כָּל דְּכַפִּין יִיתִי וַיִּיכֹל, כָּל-דְּצִרִיךְ יִיתִי וַיִּפְסַח. הַשְׁתָּא הָכָא, לְשָׁנָה הַבָּאָה בְּאַרְעָא דִּישְׂרָאֵל. הַשְׁתָּא הָכָא עֲבָדִי, לְשָׁנָה הַבָּאָה בְּאַרְעָא דִּישְׂרָאֵל בְּנֵי חוֹרִין:

מוזנין כוס שני, ומרחיקים את הקערה של המצה והמרור כדי לעורר את התינוקות שישראל "מה נשתנה". ומחלקים לתינוקות קליות ואגוזים, לעוררם לשאול מה יום מימים.

והגדת לבנך

וכיוצא, יבוא ויעשה דין הפסח באכילת מצה ומרור. ופונה אל האוֹתִיָּים ומנחם אותם: ואומר – הַשְׁתָּא הָכָא. אִמְנָם הַשְׁנָה אֲנִי כָּאן בְּגוֹלָה וְאוֹכְלִין בְּחִפְזוֹן, יְהִי רָצוֹן שֶׁ-לְשָׁנָה הַבָּאָה נִהְיָ בְּאַרְעָא דִּישְׂרָאֵל בְּאַרְץ יִשְׂרָאֵל. וְנֹאכַל שָׁם בְּנֶחֱת וּבִישׁוּב הַדַּעַת כְּרַצוֹנֵנוּ. (או"ח) הַשְׁתָּא הָכָא עֲבָדִי. הַשְׁנָה אֲנִי פֹה עֲבָדִים בְּגִלוּת, יְהִי רָצוֹן שֶׁ-לְשָׁנָה הַבָּאָה. נִהְיָ בְּאַרְעָא דִּישְׂרָאֵל בְּאַרְץ יִשְׂרָאֵל בְּנֵי חוֹרִין. שְׁאֲמָרוּ חֲכָמִים "בְּנִינִי נִגְאָלוּ וּבְנִינִי עֲתִידִין לִגְאָל". (ר"ה יא. מחז"ו שבה"ל) לַחְמָא עֲנִיא – לַחֵם עֲנִי, לְפִי שְׁאִינוּ עֲשׂוּי אֵלָּא מִקֶּמַח וּמֵיִם, לְמַעַט מַצָּה עֲשִׂירָה שְׁמַעְרָבִים בֶּה דְּבָרִים נֹסְפִים. (רש"י)

באור על דרך הפשט, בסגנון קל ושווה לכל נפש, מְלוּקֵט וּצְשׁוּז יַחֲדוּ עֲבֹתֵי רְבוּתֵינוּ הָרַאשׁוּנִים.

הָא לַחְמָא עֲנִיא. כֹּה־הִיא לַחֵם הָעֲנִי, דִּי אָכְלוּ אֲבֹתֵינוּ בְּאַרְעָא דְּמִצְרַיִם. שְׁאָכְלוּ אֲבוֹתֵינוּ בְּאַרְץ מִצְרַיִם. שֶׁכֵּן הִדְרָךְ לְהֹאכִיל אֶת הָעֲבָדִים בְּמִצְוֹת, שֶׁהֵן קִשּׁוֹת וְאֵינָן מִתְעַפְּלוֹת בְּמַהֲרָה, וְיִסְפִּיק לָהֶם מַעֲט. (או"ח אבוד"ו) וְכַעַת מְכַרְזֵי עַל הַבֵּית וְאוֹמְרִי: כָּל דְּכַפִּין יִיתִי וַיִּיכֹל. כָּל הָרַעֵב שְׁאִין לוֹ מַה יֹּאכַל, (או"ח) אוֹ שֶׁהָרַעִיב עֲצָמוֹ בְּעָרֵב פֶּסַח כְּדִי שִׁיאֲכַל הַמַּצָּה לְתַאֲבוֹן – יָבוֹא וְיֹאכַל. (מחז"ו) כָּל דְּצִרִיךְ יִיתִי וַיִּפְסַח. כָּל שִׁישׁ לוֹ מַה לֵּאכֹל, אֵךְ אֵין לוֹ אֶת הַמַּצְרָכִים שֶׁל מִצְוֹת הַיּוֹם כְּגוֹן מִצְוֹת יֵין וּמִרְרוֹר

מה נשתנה הלילה הזה, מכל הלילות.

שֶׁבֶּכַל הַלֵּילֹת אֵין אֲנַחְנוּ מִטְבְּלִין אִפְּלוּ פַּעַם אַחַת. וְהַלֵּילָה הַזֶּה שְׁתֵּי פְעָמִים:

שֶׁבֶּכַל הַלֵּילֹת אֲנַחְנוּ אוֹכְלִין חֶמֶץ וּמִצָּה. וְהַלֵּילָה הַזֶּה בָּלוּ מִצָּה:

שֶׁבֶּכַל הַלֵּילֹת אֲנַחְנוּ אוֹכְלִין שָׂאֵר יִרְקוֹת. וְהַלֵּילָה הַזֶּה מְרוֹר:

שֶׁבֶּכַל הַלֵּילֹת אֲנַחְנוּ אוֹכְלִין וְשׁוֹתִין בֵּין יוֹשְׁבֵינוּ וּבֵין מְסֻבֵּינוּ. וְהַלֵּילָה הַזֶּה בָּלָנוּ מְסֻבֵּינוּ:

מחזירים תעורה למקומה על השלחן ואומרים ההגדה, ותהיה המצה מנולה בשעת אמירת ההגדה.

עֲבָדִים חֵינּוּ לְפָרְעָה בְּמִצְרַיִם. וַיּוֹצִיאֵנוּ יְהוָה^{יְהוָה אֱלֹהֵינוּ} מִמִּצְרַיִם בְּיַד חֲזָקָה וּבְזֹרֹעַ נְטוּיָה. וְאֵלּוּ לֹא הוֹצִיא תְּקֻוֹשׁ כְּרוֹךְ הוּא אֶת אֲבוֹתֵינוּ

והגדת לבנך

הַמִּתְוָקִים. וְהַלֵּילָה הַזֶּה. אֲנוּ מְקַפִּידִים לֹאֲכַל מְרוֹר. שֶׁהוּא יֶרֶק מֵר. וְהָרִי זֶה שְׁנֵי שְׁלִישִׁי. (רשב"ץ)
שֶׁבֶכַל הַלֵּילֹת אֲנוּ אוֹכְלִים וְשׁוֹתִים בֵּין יוֹשְׁבִים וּבֵין מְסֻבִּים. כְּרִצּוֹנָנוּ. וְהַלֵּילָה הַזֶּה. אֲנוּ מְקַפִּידִים לֹאֲכַל כְּשֶׁבָּלָנוּ מְסֻבִּים. כְּדֶרֶךְ הַשָּׂרִים בְּגִי חוּרִין, וְאֵין לָנוּ רְשׁוּת לְהַפְטֵר מִהֶחֱסָבָה. (מחז"ו רשב"ץ).
כָּלְלוּ שֶׁל דְּבַר: הֵבֵן רוּאָה שְׁנֵי יָמִים מִדֶּרֶךְ בַּחַל וְתָמָה עַל כֶּךָ. וַיֵּשׁ מִפְּרָשִׁים שְׁתַּמִּיחֵתוּ בָּאָה עַל הַסְתִּירָה שֶׁיֵּשׁ בְּמַעֲשֵׂים אֵלּוּ, שֶׁהַטְּבוּל וְהַחֲסָבָה, הֵם מִדֶּרֶךְ שֶׁל עֲשִׂירִים וּבְנֵי חוּרִין, וְאֵלּוּ מִצָּה וּמְרוֹר הֵם מֵאֲכָל עֲנִיִּים וְעֲבָדִים. (שבה"ל)

עֲבָדִים חֵינּוּ. וְזוּהִי תְּשׁוּבָה לְשִׁאלַת מַה נִּשְׁתַּנָּה. **עֲבָדִים** חֵינּוּ לְפָרְעָה בְּמִצְרַיִם. וְאֲכָלָנוּ שֵׁם מִצָּה וּמְרוֹר. לָכֵן אֲנוּ עוֹשִׂים זִכָּר לָזֶה וְאוֹכְלִים מַה שְּׂאֲכָלוּ הֵם. (אבוד"ו) וְהַחֲסָבָה דֶּרֶךְ חֲרוּת הִיא זִכָּר ל"וִיוֹצִיאֵנוּ ה' בְּיַד חֲזָקָה וְכו'", כְּמוֹ שֶׁמִּמְשִׁיךְ וְהוֹלֵךְ. לְפָרְעָה. שֶׁהִיא מִלֶּךְ קָשָׁה. בְּמִצְרַיִם. בְּמִדְיָנָה קָשָׁה. וְאֵף עַל פִּי כֵן – וַיּוֹצִיאֵנוּ ה' מִמִּצְרַיִם. בְּיַד חֲזָקָה.

מַה נִּשְׁתַּנָּה הַלֵּילָה הַזֶּה. שֶׁאֲנוּ מְשַׁנִּים בּוֹ מִדֶּרֶכְנוּ מִכָּל הַלֵּילֹת. **שֶׁבֶכַל הַלֵּילֹת** אֵין אֲנַחְנוּ מִטְבְּלִין. כְּלוּמַר, אֵין אֲנוּ מִחוּרִין אַחֵר הַטְּבוּל, אִפְּלוּ פַּעַם אַחַת. קֹדֶם עֲקַר הַסְּעוּדָה. שְׁבוּמָנִם הָיוּ רִגְלִים לְטַבֵּל "בְּתוֹךְ" הַסְּעוּדָה, וְהַלֵּילָה הַזֶּה. אֲנוּ מְקַדִּימִים לְטַבֵּל "קֹדֶם" הַסְּעוּדָה שְׁתֵּי פְעָמִים. בְּכֶרֶס וּמְרוֹר. (שבה"ל א"ח אבוד"ו). וְאֵף שֶׁעֲדִין לֹא טַבְּלוּ אֶת הַמְרוֹר, דֶּרֶכָם הָיָה לְשַׁקֵּעַ הַמְרוֹר בַּחֲרֹסֶת כְּדִי לְבַטֵּל הָאָרֶס שְׁבוּ, וַיּוֹדַע הֵבֵן שֶׁמֶן הַסֵּתֶם יֵאָכְלוּהוּ עַל יְדֵי טְבוּל. (רשב"ץ. ע' פסחים קט): וְמַה שֶׁמִּטְבְּלִים פַּעַם שְׁלִישִׁית בְּכוּרֶךָ, אֵינוּ אֵלָּא זִכָּר לְהִלָּל. וְאִפְשָׁר שֶׁנִּסַּח זֶה נִתְקַן קֹדֶם מַעֲשֵׂה שֶׁל הִלָּל. (כנענ"ד) וַיֵּשׁ מִפְּרָשִׁים בֵּין שְׂאִין בִּינֵיהֶם הַפֶּסֶק, חֲשׁוֹב הַכֵּל כְּטְבוּל אַחֵד. (רשב"ץ)
שֶׁבֶכַל הַלֵּילֹת אֲנַחְנוּ אוֹכְלִים מַה שְּׁנִרְצָה אוֹ חֶמֶץ אוֹ מִצָּה, וְהַלֵּילָה הַזֶּה. אֲנוּ מְקַפִּידִים שֶׁיִּהְיֶה הַפֶּת כָּלוּ מִצָּה. בְּדוּקָא. וְאֵם אוֹכֵל חֶמֶץ מִתְחַיֵּב בְּכֹרֶת, וְהָרִי זֶה שְׁנֵי גְדוּל מִשְׁאֵר הַלֵּילֹת. (רשב"ץ)
שֶׁבֶכַל הַלֵּילֹת אֲנַחְנוּ אוֹכְלִים מִשְׁאֵר הַיִּרְקוֹת.

במצרים, עדן אנחנו ובנינו ובני בנינו, משעבדים היינו לפרעה במצרים. ואפלו כלנו חכמים, כלנו נבונים, כלנו יודעים את התורה, מצוה עלינו לספר ביציאת מצרים. וכל המרבה לספר ביציאת מצרים הרי זה משבח:

מעשה ברבי אליעזר, ורבי יהושע, ורבי אלעזר בן עזריה, ורבי עקיבא, ורבי טרפון, שהיו מסבין בבני ברק, והיו מספרים ביציאת מצרים בלילות הלילה. עד שבאו תלמידיהם ואמרו להם: רבותינו! הגיע זמן קריאת שמע של שחרית:

אמר רבי אלעזר בן עזריה: הרי אני כבן שבעים שנה, ולא זכיתי שתאמר

והגדת לבנך

קדם הסעודה ממחרין לעשות הסדר, בשביל שלא ישנו התינוקות. (רשב"ם או"ח מחו"ו אבוד)

מעשה ברבי אליעזר. מביא ראיה מחכמי ישראל שמצוה לספר ביציאת מצרים לפרט שהיו חכמים ונבונים. שהיו מסבים בבני ברק. שם מקום. (שבה"ל אבוד) ויש גורסים 'בני ברק' בני – הם פריית בארמית, וברק מלשון מבריק, והינו שהסבו על פריית משי מבריקים. (תרגום רס"ג ואברבנאל) והיו מספרים ביציאת מצרים כל אותו הלילה. הרבו לדרוש לאחר הסעודה. (מחו"ו או"ח) עד שבאו תלמידיהם. ומשמע שאם לא באו עדן יש להם מה לספר ביציאת מצרים וטרם סימו. ואמרו להם רבותינו הגיע זמן קריאת שמע של שחרית. שהיא מצוה עוברת ואין ספור יציאת מצרים דוחה אותה. (שבה"ל)

אמר רבי אלעזר בן עזריה. בא ללמדנו שמלכד שצריך לספר בלילה הזה ביציאת מצרים, צריך גם להזכיר בכל לילה ולילה. (הרשב"ץ) ועוד, שלא תאמר שחובת ספור יציאת מצרים היא רק ביום, כמו שמשמע מהפסוק "למען תזכור את יום צאתך" אך בלילה לא מצאנו זכירה, ובפרט שעקר הגאולה היתה ביום, לכך בא ללמד שצריך להזכיר גם בלילה כדלקמן. (או"ח אבוד) הרי אני כבן שבעים שנה, ולא שבעים ממש, שלא היה אלא בן י"ח שנה, אך משום שהיו לו שערות שיבה היה נדמה כזקן. (שבה"ל) ואף

בעל פרחם שלקו י' מכות. ובזרוע נטויה. באפן גלוי ובפרסום לעין כל. שנאמר: "בעצם היום הזה וכו' ובני ישראל יוצאים ביד רמה". (רש"י) ולא תאמר ומה בכך שהם אכלו כן, אנו שלא היינו שם מה לנו בזה? ומשיב: ואילו לא הוציא הקב"ה את אבותינו ממצרים. כלומר, אם חס ושלום היו גורמים עונות ישראל לבטל חשבון הקץ שנשבע הקדוש ברוך הוא לאברהם אבינו, עדן אנחנו ובנינו ובני בנינו. שדורותינו רשעים, ובאיזו זכות היינו יוצאים, ועל כרחנו – משעבדים היינו לפרעה במצרים. ועתה משנגאלנו משם, מצוה עלינו לזכור מה שעשה לנו ולהודות לו על רב חסדיו. ועל ידי מאכלים אלו וספור יציאת מצרים אנו נזכרים בדרך, ומקיימים המצוה. ואפלו כלנו חכמים. ששמענו דבר זה מאבותינו, ולכאורה נאכל מצה ומרור בלי לספר הענין. ואפלו כלנו נבונים. להבין דבר מתוך דבר מהי הכונה שיש במצות אלו. ואפלו כלנו יודעים את התורה. ובקריאת התורה אנו מספרים ביציאת מצרים ויודעים טעם הדבר על בריו. אף על פי כן – מצוה עלינו לספר ביציאת מצרים. כדי להודות להשם יתברך, וללמד לשאננים יודעים, שנאמר: "ואמרתם זבח פסח" ועוד נאמר: "והגדת לבנך". ובזה יצאנו ידי חובת ספור יציאת מצרים. אמנם – וכל המרבה. לספר יותר מחברו אחר הסעודה הרי זה משבח. שמרבה בכבוד המקום. אכל

יציאת מצרים פלילות, עד שדרשה בן זומא, שנאמר: (דברים טו ג) "למען תזכר את־יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חייך". "ימי חייך" הימים, "כל ימי חייך" הלילות. וחכמים אומרים: "ימי חייך" העולם הזה, "כל ימי חייך" להביא לימות המשיח:

ברוך המקום, ברוך הוא. ברוך שנתן תורה לעמו ישראל, ברוך הוא: בנגד ארבעה בנים דברה תורה: אחד חכם, ואחד רשע, ואחד תם, ואחד שאינו יודע לשאל:

חכם מה הוא אומר? "מה העדת והחקים והמשפטים אשר צוה יהוה?" יאהרונה אלהינו אתכם? (דברים י, כ) אף אתה אמור לו בהלכות הפסח: אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן:

והגדת לבנך

וזלת ברכותינו. (הרשב"ץ) ברוך שנתן רשות, לדרש את התורה לעמו ישראל. (אבוד) בנגד ארבעה בנים דברה תורה. בארבעה מקומות נאמר בתורה לספר לבנינו את ספור יציאת מצרים, ובכל פעם בסגנון אחר. ובא המגיד לבאר כונת התורה בזה. ואומר: דע, פי בנגד ארבעה בנים שונים דברה התורה. אחד חכם אחד רשע וכו'. ולקמן יבאר מהיכן רמזו כל אחד. והזכיר הבנים כפי סדר חכמתם, חכם, ואחר כך רשע שאף הוא חכם להרע, ואחר כך תם שעל כל פנים יש בו דעת לשאל, ואחריו שאינו יודע לשאל שאין בו חכמה כלל. (אבוד)

חכם מה הוא אומר. שנאמר: "פי ישאלך בנך מחר לאמר, מה העדת והחקים והמשפטים אשר צוה ה' אלהינו אתכם?" (דברים י, כ). ומתוך שאלתו נכר שחכם הוא. מה העדת והחקים וכו'. מדוע מקדימין לאכל מקרבן חגיגה קדם לקרבן פסח, והרי קרבן פסח הוא עקר מצות היום? וכן תמה למה מחלקין קליות ואגוזים קדם הסעודה, והרי הדרך להביאם לאחר הסעודה לקנות. ומשיב: אף אתה האב אמר לו בהלכות הפסח. כלומר, תשיב לו שזהו דין מהלכות הפסח שאין מפטירין מסימין אחר אכילת קרבן הפסח באפיקומן. – בשום דבר מאכל. לפיכך אם יקדים

שהיה צעיר מכל מקום ביגיעתו בתלמוד דמה לבן ע, אף לא קבלו חכמים את דעתו להזכיר יציאת מצרים בלילה, כיון שלא מצא ראיה לדבריו. (הרשב"ץ) ולא זכיתי. למצא רמז מן המקרא לכך שצריך – שתאמר יציאת מצרים פלילות. היא פרשת ציצית שבקריאת שמע, שמוזכר בה יציאת מצרים. וסבר ר' אלעזר שמצה לקרותה אף בערבית, אבל חכמים אומרים שאין קורין אותה אלא ביום, כדין הציצית שאינה נוגעת אלא ביום. שנאמר גבי ציצית, "וראייתם אותו" ולילה אינו זמן ראיה. עד שדרשה בן זומא. עד שבא בן זומא ומצא רמז לכך מן המקרא (הרשב"ץ אבוד) שנאמר... כל ימי חייך. והיה לו לכתב בימי חייך וממילא משמע כל ימי חייך, וממה שכתב כל משמע שבא לרבות את – הלילות. וחכמים דרשו: כל ימי חייך – להביא לימות המשיח. לרבות את ימות המשיח. שלא תאמר שאחר הגאולה האחרונה יתבטל הזכרון ליציאת מצרים, אלא זכרון הגאולה האחרונה יהיה העקר, וזכרון יציאת מצרים ספל לו (שבה"ל הרשב"ץ). י"מ "ולא זכיתי" – ולא נצחתי. לפי שהייתי יחיד מול רבים, "עד שדרשה בן זומא" וקבלו את דעתי שנעשנו רבים (סד"ר אורח).

ברוך המקום. הקב"ה. (מחז"ל) ברוך הוא. מעצמו,

רשע מה הוא אומר? "מה העבודה הזאת לכם?" (שמות יב, כו) **לכם ולא לו.**
ולפי שהוציא את עצמו מן הכלל, כפר בעקר. אף אתה תקנה את
שניו ואמור לו: "בעבור זה עשה יְהוָה יאחרונה לי בצאתי ממצרים". (שמות יג, ח)
לי ולא לו, ואלו היה שם לא היה נגאל:

תם מה הוא אומר "מה-זאת"? ואמרת אליו: "בחזק יד הוציאנו יְהוָה יאחרונה
 ממצרים מבית עבדים:" (שמות יג, יד)

ושאינו יודע לשאל את פתח לו. שנאמר: "והגדת לבנך ביום ההוא
לאמר בעבור זה עשה יְהוָה יאחרונה לי בצאתי ממצרים": יכול

והגדת לבנך

מת ככל רשעי ישראל בשלישת ימי האפלה. (רשב"ץ).
 בתורה באה תשובה זו לבן שאינו יודע לשאל, מכל
 מקום נרמז בו באמרו עשה ה' "לי" לשאלת
 הרשע. (אבוד) ולא הביא תשובת התורה לשאלתו
 ("ואמרתם ובח פסח הוא לה' וכו') כי הוא דבר פשוט
 ויודע הבן בעצמו. וכאן בא להשמיענו היכן מצאנו
 שהתורה דברה כנגד הרשע. (רשב"ם או"ח). ואף שגם
 החכם דבר בלשון דומה שאמר "אתכם" בגוף שני, לא
 הוציא עצמו מן הכלל, שהרי אמר אליהו וכלל עצמו.
 ומה שאמר "אתכם" לפי שאבותיו הם שיצאו ממצרים
 ולא הוא, (או"ח אבוד) ועוד, שיועד שקטן הוא ואין
 שוחטין הפסח על הקטן. (סד"ר)

תם מהו אומר. שנאמר "והיה כי ישאלך בנך מחר
 לאמר מה זאת." (שם ח) **תם.** טפשי. (ירוש') **מה זאת.**
 שאינו יודע לפרט את שאלתו, אלא שרואה את כל
 השנויים האלה ומבין שקרה משהו, ושואל "מה זאת".
ואמרת אליו. פרוש, ספר לו כל המעשה. כיצד?
בחזק יד הוציאנו ה' ממצרים. ותאריך לו בדברי
 אגדה בספורי הנסים והנפלאות, שלבו נמשך אליהם.
 (או"ח שבה"ל)

ושאינו יודע לשאל. אפלו בתמימות. את פתח לו.
 פרוש, באר לו הענין כפי דעתו, לאט ובדברים
 קלים, ותמצא פתח ללבו עד שיבין וישאל. (שבה"ל) ויש
 מפרשים, "פתח לו" מעצמך, שתספר לו את ספור

לאכל מקרבן פסח לא יוכל לאכל אחריו מקרבן חגיגה,
 שצריך שישאר טעמו של קרבן פסח בפיו. (מחז"ו או"ח).
 ובנמננו שאוכלים מצה כוכר לקרבן פסח, אין אוכלים
 אחריה כלום מהטעם הנזכר. אפיקומן. – לא כלום,
 בלשון יוגית. וחז"ל דרשו אפיקומן – נוטריקון אפיקו
 מיני מתיקה (הוציאו מיני מתיקה), שאין אומרים אחר
 אכילת הפסח הוציאו מיני מתיקה לקנות, והוא מן
 הטעם הנזכר. (סד"ר רשב"ם או"ח אבוד)

רשע מה הוא אומר. שנאמר: "והיה כי יאמרו אליכם
 בניכם מה העבודה הזאת לכם" (שמות י"ב כ"ו)
 מה הטרח הזה שאתם מטריחים עלינו בכל שנה לעבב
 את סעודתנו ולערב את שמחת החג. (ירושלמי) ולפי
 שאמר מה העבודה הזאת לכם, כלומר לכם היא
 העבודה ולא לו. שאינו כולל עצמו בכלל הצווי, גלה
 לך הכתוב שבבן רשע מדבר, והרי זה – כפר בעקר.
 בקדוש ברוך הוא. שכל הכופר במצותיו, כאלו כופר
 בו. (מחז"ו) לפיכך – אף אתה תקנה את שניו.
 הכעיסהו. שנאמר "והגדת לבנך" דברים הקשין כגידו.
 (או"ח אבוד) ואמור לו. אין משיבים לו תשובה של ממש,
 אלא דברי קנטור. לפיכך אומר המגיד: תשיב לו
 כאלתו, כנגדך דבר הכתוב: בעבור זה עשה ה' לי
 בצאתי ממצרים. והדגיש הכתוב לי לשכמותי ולא
 לו, שהוא רשע. (מחז"ו) מדה כנגד מדה, לפי שאינו
 מאמין בגאלה. ואלו היה שם לא היה נגאל. אלא היה

מראש חדש? תלמוד לומר "ביום ההוא". אי ביום ההוא יכול מבעוד יום?
תלמוד לומר "בעבור זה". "בעבור זה" לא אמרתי אלא בשעה שמצוה ומרור
מנחים לפניה:

מתחלה עובדי עבודה זרה היו אבותינו. ועכשו קרבנו המקום לעבודתו,
שנאמר: (יהושע כד, כד) "ויאמר יהושע אל כל העם, כה אמר יהוה אלהינו
אלהי ישראל בעבר הנחר ישבו אבותיכם מעולם, תרח אבי אברהם ואבי נחור.
ויעבדו אלהים אחרים: ואקח את אביכם את אברהם מעבר הנחר, ואולף אותו
בכל ארץ כנען, וארפה את זרעו ואתן לו את יצחק. ואתן ליצחק את יעקב
ואת עשו, ואתן לעשו את הר שעיר לרשת אותו, ויעקב ובניו ירדו מצרים:

והגדת לבנך

אינו ראוי לנסים. (א"ח)

מתחלה עובדי עבודה זרה היו אבותינו. תרח אבי
אברהם. שהיה עושה צלמים ומשתחוה להם.
ועכשו קרבנו המקום. הקדוש ברוך הוא לעבודתו,
שנאמר וכו': מזכיר החסדים שעשה עמנו, שאף על פי
שאבותינו נשתקעו מאד באמונות הכוזבות, קרבם
המקום והכניסם תחת כנפי השכינה. בעבר הנחר. בא
ללמד על יחוסנו שאע"פ שיצאנו ממצרים אין אנחנו
מורעם של תרח ונחור. (א"ח רשב"ץ) ישבו אבותיכם
מעולם. כלומר אבותיכם אשר מימות עולם, שקדם
מתן תורה היינו מתחסיס אליהם. תרח אבי אברהם
ואבי נחור. ושניהם, האב ונחור בנו, עבדו עבודה זרה.
ואקח את אביכם. בתסדי נטיית לבו מדרכי אביו
ואחיו, ואקח אותו מבנייהם שלא ימשך אחר דעתם
הכוזבת. ואולף אותו בכל ארץ כנען. שהיא ארץ
קדושה וראויה לשכינה. וארפה את זרעו. ישמעאל
ובני קטורה. (מחז"ל) ואף על פי כן – ואתן לו את יצחק.
שיש לו מעלה וחשיבות מצד עצמו, ואמנם לא נקרא
זרעו אלא ביצחק. (א"ח רשב"ץ) את יעקב ואת עשו. אף
זה חסד, שהיו שניהם בכרס אחת ועשו שאב את ההמה
ויעקב יצא נקי. ואתן לעשו את הר שעיר. מיד נתתי
לו את חלקו, כדי לקיים ביעקב "ודור רביעי ישבונו
הנה". ויעקב ובניו ירדו מצרים. וסופם לרשת את

יציאת מצרים גם בלי שישאל. (רשב"ץ) שנאמר והגדת
לבנך. ולא נאמרה כאן מהי שאלת הבן, משמע שמדבר
במי שאינו יודע לשאל. (אבוד) בעבור זה. שאקח
מצותיו כגון פסח מצוה ומרור הללו. עשה ה' לי. את כל
הנסים הללו – בצאתי ממצרים. יכול מראש חדש.
אין זה חלק מהתשובה, אלא אגב שהזכיר הפסוק, הוא
דורש אותו. ועתה מפרש אימתי זמן אמירת ההגדה.
(הרשב"ם). יכול יתחייב לדרוש ביציאת מצרים כבר
מראש חדש. שהוא התחלת הגאולה. שבראש חדש היה
משה עומד ומזהיר את בני ישראל על קרבן פסח.
תלמוד לומר ביום ההוא. ביום י"ד שבו נגאלו. יכול
גדרש מבעוד יום. של יום י"ד, שהוא זמן הקרבת קרבן
פסח – תלמוד לומר בעבור זה. כל לשון "זה" משמע
שרואים אותו ומצביעין עליו, ועל זה דרש "בעבור
זה" – לא אמרתי אלא בשעה שמצוה ומרור מנחים
לפניה. שראוי לומר עליהם בעבור זה, דהיינו ביום
י"ד בערב שהוא ליל ט"ו. (אבוד) ולמדנו, שמצות
ההגדה היא בזמן אכילת קרבן פסח דוקא (בבלי ט"ו), לא
בשעת אזהרתו (בראש חדש) ולא בשעת שחיטתו (ב"ד
ביום). בעבור זה עשה ה' לי. במקרא נאמרה תשובה זו
לרשע, והביאה המגיד גבי שאינו יודע לשאל, לרמוז
לנו מ"ש הפסוק בעבור זה עשה ה' לי" – כלומר
בזכותי, שגאלת מצרים היתה שלא כדרך הטבע, והוא

בָּרוּךְ שׁוֹמֵר הַמִּצְוֹתָיו לְיִשְׂרָאֵל בְּרוּךְ הוּא. שֶׁהַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא חָשַׁב אֶת
הַקֵּץ, לַעֲשׂוֹת כְּמוֹ שֶׁאָמַר לְאַבְרָהָם אֲבִינוּ בְּבְרִית בֵּין הַבְּתָרִים.
שְׁנֵאמַר: (בראשית כו, יגד) "וַיֹּאמֶר לְאַבְרָם יְדַע תֵּדַע כִּי גֵר יִהְיֶה זֶרְעֲךָ בְּאֶרֶץ לֹא
לָהֶם, וַעֲבָדוּם וְעָנּוּ אֹתָם, אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה. וְגַם אֶת הַגּוֹי אֲשֶׁר יַעֲבֹדוּ דִן
אֲנִכִּי, וְאַחֲרֵי כֵן יֵצְאוּ בִּרְכָשׁ גָּדוֹל":

יבסח את המצות שבקערה ויאחו את הכוס בידו הימנית ויאמר:

וְהִיא שְׁעֻמָּה לְאַבּוֹתֵינוּ וְלָנוּ, שֶׁלֹּא אֶחָד בְּלִבָּד עָמַד עָלֵינוּ לְכַלּוֹתֵינוּ. אֶלָּא
שֶׁבְּכָל־דּוֹר וָדוֹר עוֹמְדִים עָלֵינוּ לְכַלּוֹתֵינוּ, וְהַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא מְצִילֵנוּ מִיָּדָם:

יניח הכוס על השלחן, ויגלה את המצות.

צֵא וְלִמַּד מִה בָּקֵשׁ לָבוֹן הָאֶרְמִי לַעֲשׂוֹת לְיַעֲקֹב אֲבִינוּ. שֶׁפָּרַעַח לֹא גָזַר אֶלָּא עַל

והגדת לבנוך

הַמְשַׁעֲבָדִים בְּנוֹ דִן אֲנִכִּי, וְאַחֲרֵי כֵן יֵצְאוּ בִּרְכָשׁ
גָּדוֹל. שְׁנֵאמַר "וַיִּנְצְלוּ אֶת מִצְרַיִם". וְאָמְרוּ חז"ל
שֶׁעֲשָׂאוּהָ כְּמִצְוַת שְׁאֵין בָּהּ דְּגִים כְּלוֹמַר שֶׁרוֹקְנוּ אוֹתָם
מִמְּמוֹנָם וְנִטְלוּהוּ עִמָּהֶם.

וְהִיא. אוֹתָהּ הַבְּטָחָה לְאַבְרָהָם בְּבְרִית בֵּין הַבְּתָרִים, הִיא
שְׁעֻמָּה לְאַבּוֹתֵינוּ. וַיֵּצְאוּ הֵם מִמִּצְרַיִם. וְלָנוּ.
שֶׁכָּאֵלוּ יֵצְאוּ אֲנִי מִמִּצְרַיִם, שֶׁאִם לֹא שִׁגְּאֵל אוֹתָם עֲדִין
אֲנַחְנוּ וּבְנֵינוּ וְכו'. (שבה"ל אבוד) וי"מ "וְלָנוּ" שֶׁכֵּן אָמַר
לְאַבְרָהָם "וְגַם אֶת הַגּוֹי אֲשֶׁר יַעֲבֹד דִּן אֲנִכִּי" וְגַם
לְרַבּוֹת אֵף ד' מַלְכִּיּוֹת הַמְשַׁעֲבָדִים בְּנוֹ. (רשב"ץ) שֶׁלֹּא
אֶחָד בְּלִבָּד. הַמִּצְרַיִם. אֶלָּא שֶׁבְּכָל דּוֹר וָדוֹר
עוֹמְדִים עָלֵינוּ. כְּגוֹן הַפְּשָׁדִים פְּרִסִּים רוֹמִיִּים וְגַם
וְוִלְתָּם. (רשב"ץ) וְהַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא מְצִילֵנוּ מִיָּדָם.
שֶׁכְּדִי לְהִרְאוֹת הַשְּׁנֵחָתוֹ בְּיִשְׂרָאֵל, מְקִים לָהֶם בְּכָל דּוֹר
אוֹיְבִים וּמְצִילֵם מִיָּדָם, בְּזִכּוֹת אוֹתָהּ הַבְּטָחָה שְׁעֻמָּה
לְאַבּוֹתֵינוּ וְלָנוּ. (שבה"ל אבוד).

צֵא וְלִמַּד. מִכִּי רָאִיהָ שְׁאִלּוּלִי הַבְּטָחַת הַבְּרִית
שֶׁהַבְּטִיחַ לְאַבְרָהָם, הִנֵּה יַעֲקֹב נֶאֱבַד חֵס וְשִׁלּוֹם.
(מחז"ו) וְעַל זֶה אָמַר צֵא וְלִמַּד, אִיךְ הַתְּחִיל הַצָּרוֹת
לְיַעֲקֹב. (אבוד) מִה בָּקֵשׁ לָבוֹן הָאֶרְמִי. הַתְּחִיל לְסַפֵּר
בְּרֹאשׁ הַמַּרְשִׁיעִים. (רשב"ץ) שֶׁפָּרַעַח לֹא גָזַר אֶלָּא עַל
הַזְּכָרִים. לְהַשְׁלִיכֵם לְיָאוֹר. וְלָבוֹן בָּקֵשׁ לַעֲקֹר אֶת

אֶרֶץ כְּנָעַן. אֶלָּא שֶׁעֲלִיהֶם לְפָרַעַח תַּחֲלָה אֶת שִׁטְר הַחוּב
שֶׁנִּגְזַר עֲלֵיהֶם בְּבְרִית בֵּין הַבְּתָרִים. (אור"ח שבה"ל מצודות)
בְּרוּךְ – עֲתָה הוּא מִתְּחִיל בְּדְרָשָׁה אַחֲרָת. (אבוד) שׁוֹמֵר
הַבְּטָחָתוֹ לְיִשְׂרָאֵל. שֶׁהַבְּטִיחַ לְאַבְרָהָם לְגַאֲלוֹ
מִשְׁעַבְדּוֹ מִצְרַיִם. (מחז"ו) חָשַׁב אֶת הַקֵּץ. שֶׁל הַגָּאֻלָּה.
שֶׁהָרִי גָזַר עַל זֶרַע אֲבְרָהָם שִׁיחִיו גָּרִים וְשִׁישְׁתַּעֲבָדוּ
בָּהֶם אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה. וְלֹא בָּאָר מֵאִמְתִּי מִתְּחִיל מִנֵּין
זֶה, וְעָשָׂה עִמָּנוּ הַקֵּץ"ה חֶסֶד לְהַתְּחִיל לְמַנּוֹת מִהֲמִנֵּין
הַמְּקַדֵּם בְּיוֹתֵר, דִּהְיִינוּ מְלֻדֵּת יִצְחָק שֶׁהוּא מְזֻרַע אֲבְרָהָם.
וּבְזֶה נִתְקַים הַפְּסוּק "כִּי גֵר יִהְיֶה זֶרְעֲךָ" כְּלוֹמַר, מִשְׁעָה
שִׁיחִיהָ לָךְ זֶרַע. וּמִיּוֹם לְדַת יִצְחָק עַד שִׁירָד יַעֲקֹב
לְמִצְרַיִם הֵם ק"ץ שָׁנָה, וּבְמִצְרַיִם שָׁהוּ כְּמִנֵּין רד"ו
שָׁנִים, סך הַכֹּל ת' שָׁנָה בְּדִיוּק. וְעוֹד, כִּי לְפִי פְּשׁוּטוֹ שֶׁל
מִקְרָא אֵף הַשְּׁעַבּוּד הָיָה אֲמוֹר לְהַתְּאָרֵף ת' שָׁנִים, וְעָשָׂה
הַקֵּץ"ה עִמָּנוּ חֶסֶד, וּפָרַשׁ אֶת הַפְּסוּק בְּדֶרֶךְ אַחֲרָת –
"וַיֹּאמֶר לְאַבְרָם יְדַע תֵּדַע כִּי גֵר יִהְיֶה זֶרְעֲךָ בְּאֶרֶץ
לֹא לָהֶם – אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה. וְהַמְּסַפֵּר "אַרְבַּע מֵאוֹת
שָׁנָה" בֹּא לְבָאָר רַק כְּמָה יִהְיוּ יְמֵי הַגְּרוּת. וּמ"ש בְּאִמְצַע
"וַעֲבָדוּם וְעָנּוּ אֹתָם" הוּא מֵאֲמָר מְסַנֵּר בְּפָנָי עֲצוּמוֹ, וְלֹא
פָּרַשׁ בּוֹ כְּמָה וְזִמָּן יִהְיֶה, וְהַמְּקַרָּא נִדְרַשׁ אֲלֵפֵי פָּנָיו.
ור"ל כִּי יְמֵי הַגְּרוּת וְהַשְּׁעַבּוּד יַחַד הֵם ת' שָׁנָה. (שבה"ל)
וְגַם אֶת הַגּוֹי אֲשֶׁר יַעֲבֹדוּ. לְרַבּוֹת אֵף ד' מַלְכִּיּוֹת

הזכרים, ולכן בקש לעקור את הכל. שְׁנֵאמֶר: (דברים כו, ה)

**אַרְמִי אֲבִד אָבִי, וַיֵּרֶד מִצְרִימָה וַיִּגֶר שָׁם בְּמִתִּי מַעַט, וַיְהִי שֵׁם
לְגוֹי גָּדוֹל עָצוּם וָרֹב:**

"וַיֵּרֶד מִצְרִימָה" - אָנוּס עַל פִּי הַדְּבֹר.

"וַיִּגֶר שָׁם" - מְלֻמֵּד שֶׁלֹּא יָרַד לְהַשְׁתַּקֵּעַ אֶלָּא לְגוֹר שָׁם, שְׁנֵאמֶר: (בְּרַאשִׁית מו, ד)
**"וַיֵּאמְרוּ אֵל פְּרַעֲהַ לְגוֹר בְּאַרְצָן בְּאֵנוּ כִּי אֵין מַרְעָה לְצֹאן אֲשֶׁר
לְעִבְרִיָּה, כִּי כִבֵּד הָרַעֲב בְּאַרְצָן בְּנֻעָו, וְעַתָּה יֵשְׁבוּ נָא עִבְרִיָּה בְּאַרְצָן גִּשְׁוֹן":**

**"בְּמִתִּי מַעַט" - בְּמֹו שְׁנֵאמֶר: (דְּבָרִים י, כב) "בְּשִׁבְעִים נֶפֶשׁ יִרְדּוּ אֲבוֹתֶיךָ
מִצְרִימָה, וְעַתָּה שְׁמֶךָ יְהוֹדֶנָּה יֵאָדְוֶנָּה יֵאֻחֶדְוֶנָּה אֱלֹהֶיךָ בְּכּוֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם לְרֹב":**

"וַיְהִי שֵׁם לְגוֹי" - מְלֻמֵּד שֶׁהָיוּ יִשְׂרָאֵל מְצִינִים שֵׁם לְגוֹי.

והגדת לבנוך

שָׁם, שְׁנֵאמֶר: "אֵל תִּירָא מִרְדֵּה מִצְרִימָה" מְכַלֵּל שֶׁהָיָה
יָרָא לִירֵד מִפְּנֵי הַשַּׁעֲבֹד, וְאֵלְמָלָא גִלְגּוּל יוֹסֵף לֹא יָרַד
לְשָׁם. (שְׁבַח"ל)

וַיִּגֶר שָׁם. לְשׁוֹן גְּרוּת דֶּרֶךְ עֲרֵא, מְלֻמֵּד שֶׁלֹּא יָרַד
לְהַשְׁתַּקֵּעַ – לְקַבֵּעַ שָׁם יֵשׁוּב וְלִהְיוֹת כְּתוּשָׁב
אֶלָּא לְגוֹר שָׁם בְּאֶפֶן זְמַנִּי, שֶׁהָיָה הַקִּבְּ"ה הַבְּטִיחוֹ
"וְאֵנֹכִי אֶעֱלֶךָ גַּם עֲלֶה". (הַרְשֵׁב"ץ אַבֹּד) וּמֵבִיא עַל זֶה
רֵאִיָּה מִפֶּה שְׁאֵמְרוּ אֲחֵי יוֹסֵף – אֵל פְּרַעֲהַ לְגוֹר בְּאַרְצָן
בְּאֵנוּ, לְתַקּוּפָה קִצְרָה. וְהֵם גַּם נִזְתָּנִים סִבָּה – כִּי אֵין
מַרְעָה לְצֹאן, וְאֵלוּ הָיָה, לֹא בְּאֵנוּ, וּכְשִׁיחֵהָ נִחְזֹר.
(מַחֲזִ"ו)

בְּמִתִּי מַעַט. פְּרוּשׁ, בְּאֲנָשִׁים מוֹעֲטִים – בְּשִׁבְעִים נֶפֶשׁ.
(מַחֲזִ"ו שְׁבַח"ל אַבֹּד)

וַיְהִי שֵׁם לְגוֹי – מְלֻמֵּד שֶׁהָיוּ יִשְׂרָאֵל מְצִינִים שֵׁם
לְגוֹי. פְּרוּשׁ, לְמִרְוֹת שְׁעֵם יִשְׂרָאֵל הָיוּ גֵרִים
בְּמִצְרַיִם, לֹא הָיוּ מְפֹזְרִין אֶלָּא מְכַנְסִים בְּמִקּוֹם אֶחָד,
וְנִכְרִים שֶׁהֵם גּוֹי בְּפִנֵּי עַצְמוֹ וְלֹא נִבְלְעוּ בְּתוֹךְ הַהֶמְכּוּן.
מְצִינִים. לְשׁוֹן צִיּוֹן וְסִימָן, שֶׁהָיוּ נִכְרִים וַיִּדְּעִים
בְּמַלְבוּשֵׁם בְּשִׁמוֹתָם וּבְמֵאֲכָלָם. (סֵד"ר או"ח שְׁבַח"ל הַרְשֵׁב"ץ)

הַכֵּל. שֶׁבִקֵּשׁ לְהַרְגֵּ אֶת יַעֲקֹב וּבְנָיו.
שְׁנֵאמֶר אַרְמִי אֲבִד אָבִי. וּמִתְרַגֵּם אוֹנְקֵלוֹס: "לְכֹן
אַרְמָאָה 'בְּעָא' לְאֹבְדָא יְת אָבֵא" (=לְכֹן
הָאֶרְמִי רָצָה לְאֹבֵד אֶת אָבֵא). שְׁאֵמֵר לוֹ: "יֵשׁ לֹאֵל יְדִי
לַעֲשׂוֹת עִמָּכֶם רַע". אֶלָּא שֶׁהִקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא מְנַעַ
מִכָּף. וְלִרְשָׁעִים מְצִטְרַפָּת מַחֲשָׁבָה לְמַעֲשָׂה. (אַבֹּד) וַיֵּרֶד
מִצְרִימָה. הַמִּגִּיד מְצִטְט מִקְצַת הַפְּסוּק דִּלְעִיל וְדוֹרֵשׁ
אוֹתוֹ. וְכֵן לְהֵלֵן, יְבִיא אֶת הַמִּשְׁךְ הַפְּסוּקִים שְׁאֵמְרוּ
מִבֵּי־אֵי הַכְּסוּרִים בְּפִרְשֵׁת "כִּי תְבוֹא" וַיִּדְרֹשׁ אוֹתָם, כְּדִי
לְסַפֵּר בְּלִיל פֶּסַח רַבּוּי הַטּוֹבוֹת שֶׁעָשָׂה עִמָּנוּ, וְהֵם
אַרְבָּעָה פְּסוּקִים. (הַרְשֵׁב"ץ)

פסוק ראשון

וַיֵּרֶד מִצְרִימָה. לְאַחַר צְרוּתוֹי שֶׁל לְכֹן, עוֹד אַחֲרֵים בָּאוּ
עֲלֵינוּ לְכַלּוֹתֵנוּ, שֶׁיֵּרֶד יַעֲקֹב לְמִצְרַיִם
כְּדִי לְקַיֵּם אֶת גְּזֵרַת בֵּין הַבְּתָרִים. (אַבֹּד) וּמִתּוֹךְ שְׁאֵמֵר
"וַיֵּרֶד" וְלֹא וַיֵּצֵא, מְשַׁמֵּעַ שֶׁלֹּא יָרַד מִרְצוֹנוֹ, אֶלָּא
הָיָה – אָנוּס עַל פִּי הַדְּבֹר. בְּעַל כְּרָחוּ, עַל פִּי מֵאֲמָרוֹ
וַיְדַבְּרוּ שֶׁל הַשֵּׁם יִתְבָּרֵךְ, כְּדִי לְקַיֵּם גְּזֵרַת "כִּי גֵר יִהְיֶה
וְרָעָךְ". שֶׁהָיָה יוֹדֵעַ יַעֲקֹב שֶׁעֲתִידִין בְּנָיו לְהַשְׁתַּעֲבֵד

"גְּדוֹלַת וְעֲצוּם" - כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר: (שמות א, ז) **"וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל פָּרוּ וַיִּשְׁרְצוּ וַיִּרְבוּ וַיַּעֲצֻמוּ בְּמֵאד מְאֹד, וַתִּמְלֵא הָאָרֶץ אֹתָם:"**

"וְרַב" - כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר: (יחזקאל טז, ז) **"רִבְכָּה בָּצַמַח הַשָּׂדֶה נְתַתִּיהָ, וַתִּרְבֵּי וַתִּגְדֹּל וַתִּבְאֵי בַעֲדֵי עַדִּים. שָׂדִים נִכְוְנוּ וַיִּשְׁעֶרָךְ צִמָּתָהּ, וְאֵת עָרוֹם וְעָרְיָהּ: וַאֲעֻבּוֹר עָלֶיךָ וְאֶרְאֶךָ מִתְבוֹסֶסֶת בְּדַמֶּיךָ, וְאוֹמֵר לָךְ בְּדַמֶּיךָ חַיִּי, וְאוֹמֵר לָךְ בְּדַמֶּיךָ חַיִּי:"**

וַיִּרְעוּ אֹתָנוּ הַמִּצְרִים וַיַּעֲנוּנוּ, וַיִּתְּנוּ עֲלֵינוּ עֲבוֹדָה קָשָׁה:

(דברים כב, י)

"וַיַּרְעוּ אֹתָנוּ הַמִּצְרִים" - כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר: (שמות א, י) **"הִבֵּה נִתְחַכְמָה לוֹ פֶּן יִרְבֶּה, וְהִיָּה כִי תִקְרָאנָה מִלְחָמָה וְנוֹסֵף גַּם הוּא עַל שְׂנְאֵינוּ, וְנִלְחַם בָּנוּ וַעֲלָה מִן הָאָרֶץ:"**

והגדת לבנך

סימני נצרות שבו לבתיהם. (שבה"ל) ואת ערום ועריה. מן המצות. שבזמן הגאולה לא היה בידם מצות ובזכות מה יגאלו? על כן נתן להם מצות פסח ומצות מילה, שנמולו בערב פסח. (או"ח אבוד) וַאֲעֻבּוֹר עָלֶיךָ וְאֶרְאֶךָ. שקימת את ב' המצות שנתתי לך, והרי את – מתבוססת בדמך. דם פסח ומילה. וְאוֹמֵר לָךְ – על כן בשכר זה של-בדמך – דם פסח ומילה חיי תזכי לגאולה. וְאוֹמֵר לָךְ בְּדַמֶּיךָ חַיִּי. כפל ב' פעמים לפי שבזכות דם פסח ודם מילה נגאלו. (אבוד) פסוק שני

וירעו אותנו המצרים. כיון שראו את ישראל פרים ורבים מאד, אמרו – הבה. לשון הכנה והומנה. נתחכמה לו. לעם. להפריש נשותיהם מהם באפן שלא ירגישו כדלקמן. (שבה"ל אבוד) דבר אחר, "הבה נתחכמה לו" למושיען של ישראל, שדרכו לדון מדה כנגד מדה, על כן נשליך בניהם למים, שכבר נשבע שלא יביא מבול לעולם ולא געש על ידם. וסופם שנדונו במים שטבעו פרה וחילו בים סוף, ואין זה מבול. ועלה מן הארץ. על כרחנו. פרוש אחר, שאמרו כן בלשון סגי נהור כאדם התולה קללתו באחרים, וכונתו שיגרשו עם

גדול ועצום. מרבה באכלוסין. כמו שנאמר ובני ישראל פרו וישרצו וכו' שהיו יולדות ששה בקרס אחת כשרצים, ולא הפילו נשותיהם ולא מתו הולדות כשהם קטנים. (או"ח) ויש גורסים: והי שם לגוי גדול – מלמד שהיו ישראל מצינים שם לגוי גדול, ואינו מדבר על רבוי אכלוסין שעל זה אמר אחר כך "ועצום", אלא פרוש "לגוי גדול" שהיו אנשים גדולים וחשובים במצרים, כמו והאיש משה גדול מאד. (שבה"ל) ורב – רבבה. לשון רבוי, שהולך ומתרבה. (שבה"ל) בצמח השדה נתתיך. שהיו צצים בצמח השדה וגדלים מן הארץ מאליהם בלא צער ועמל. דבר אחר, מה צמח זה כל מה שגוזזין אותו יותר צומח, כך ישראל כל מה שהיו מענים אותם היו פרים ורבים. וכן הוא אומר וכאשר יענו אותו כן ירבה וכן יפרץ. (אבוד) ותרבי ותגדלי. וזהו חסד גדול שאנשים גרים התרבו במדה מפלגת כזו. (הרשב"ץ) ותבואי בעדי עדיים. לשון עדי ותכשיטים. שדים נכוננו וישערך צמתה. הם סימני נצרות. שהיו בנות ישראל יולדות בשדה, והיתה האדמה בולעת את הולדות מפני המצרים, ורק לאחר שגדלו כל כך עד שנפרו בהם

"וַיֵּרָא אֶת עֲנִיָּנוּ" - זוּ פְּרִישׁוֹת דֶּרֶךְ אֶרֶץ. כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר: (שמות ב, כה) "וַיֵּרָא אֱלֹהִים אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיַּדַּע אֱלֹהִים":

"וַיֵּרָא עֲמָלְנוּ" - אֵלֹה הַבְּנִים. כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר: (שמות א, כב) "וַיֵּצֵאוּ פֶּרַעַה לְכָל-עַמּוֹ לֵאמֹר, כָּל-חֶפֶן הַיְלֹד הַיֹּאדָה תִּשְׁלִיכְהוּ, וְכָל-חַבֶּת תִּחְיוּן":

"וַיֵּרָא לַחֲצֵנוּ" - זֶה הַדְּחָק. כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר: (שמות ג, ט) "וְגַם רָאִיתִי אֶת הַלַּחֲצֵן אֲשֶׁר מַצְרִים לֹחֲצִים אֹתָם":

וַיִּזְצִיאֵנוּ יְהוָה וְיִזְצִיאֵנוּ יְהוָה מִמִּצְרַיִם, בְּיַד חֲזָקָה וּבְזֹרַע נְטוּיָה וּבְמָרָא גָדוֹל, וּבְאִתּוֹת וּבְמִפְתִּים: (דברים כו, ה)

"וַיִּזְצִיאֵנוּ יְהוָה וְיִזְצִיאֵנוּ יְהוָה מִמִּצְרַיִם" - לֹא עַל יְדֵי מֶלֶאךָ, וְלֹא עַל יְדֵי שָׂרָף, וְלֹא עַל יְדֵי שְׁלִיחַ, אֲלֵא הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא כְּכֹדוֹ וּבְעֲצָמוֹ. שֶׁנֶּאֱמַר: (שמות יב, יב) "וַעֲבַרְתִּי בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם בַּלֵּילָה הַזֶּה, וְחִפְתִּי כָל-בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם,

והגדת לבנך

מֵאֲבָדִים אֶת בְּנֵינוּ וּמִשְׁלִיכִים אוֹתָם לֵיאוּר, וְאֶמַּר לְהוֹשִׁיעֵנו. (סד"ר מחז"ו) וְיֵשׁ מִפְּרָשִׁים, עֲמָלְנוּ - ע"ש שֶׁכָּל הַיָּגַע לְרִיק נִקְרָא עֲמַל. וְאֵף הֵם יִגְעוּ לְרִיק שֶׁנֶּאֱמַר "כָּל חֶפֶן הַיְלֹד" וכו'. (א"ח)

וַיֵּרָא לַחֲצֵנוּ זֶה הַדְּחָק - הַלַּחֲצֵן. שֶׁדְּחָקוֹ בָּהֶם וְלַחֲצוֹ אוֹתָם לְהַשְׁלִים אֶת תִּכְוַן הַלְּבָבִים. (שבה"ל אבוד)

פסוק רביעי

וַיִּזְצִיאֵנוּ ה' מִמִּצְרַיִם. בְּעֲצָמוֹ. לֹא עַל יְדֵי מֶלֶאךָ. שֶׁלֹּא הָיָה לוֹ לִכְתֹּב ה' שֶׁכָּבֵר נֶאֱמַר לְעִיל וַיִּשְׁמַע ה' וכו' וְלָמָּה חֲזַר וְכָתַב "וַיִּזְצִיאֵנוּ ה'", אֲלֵא לְהוֹדִיעַ שֶׁהֵשֵׁם יִתְבָּרַךְ הוֹצִיאֵנוּ בְּכֹדוֹ וּבְעֲצָמוֹ, לֹא עַל יְדֵי מֶלֶאךָ וְלֹא עַל יְדֵי שָׂרָף. וּמִשֶּׁהָ לֹא הָיָה אֵלָּא שְׁלִיחַ לְדַבֵּר אֶל פֶּרַעַה אֲבָל לֹא הָיָה כֹּחַ בְּיָדוֹ לְהוֹצִיא. (שבה"ל) וַעֲבַרְתִּי בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם. כְּמִלְךָ הַעֹבֵר מִמְּקוֹם לְמְקוֹם, וּבְהַעֲבָרָה אַחַת וּבְרַגַע אֶחָד פָּלַן לֹקֵין. וְחִפְתִּי כָל בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם. אֵף בְּכוֹרוֹת שֶׁל עַמִּים אֲחֵרִים וְהֵם בְּמִצְרַיִם. וּמִנֵּן שֶׁאֵף בְּכוֹרֵי מִצְרַיִם שֶׁבִּאֲרָצוֹת אֲחֵרוֹת,

וַיֵּרָא אֶת עֲנִיָּנוּ - זוּ פְּרִישׁוֹת דֶּרֶךְ אֶרֶץ. שֶׁהַפְּרִישׁוֹת בְּעֶרְמָה מְנֻשׁוֹתֵיהֶם וְשֶׁעָבְדוּ בָּהֶם אֵף בַּלֵּילָה. שֶׁאִמְרוּ לָהֶם אִם תִּלְיֵנוּ בְּבִיתְכֶם לֹא תִקְוִמוּ מִחֵר וְלֹא תִשְׁלִימוּ אֶת מִכְסַת הַלְּבָבִים, עַל כֵּן תִּלְוִנוּ כָּאֵן בַּשָּׂדֶה. וְאֵף עַל פִּי כֵן, נִשְׁוֹתֵיהֶם הָיוּ בָּאוֹת אֲלֵיהֶם וּמִבִּיאוֹת לָהֶם מֵיָם וּמִזֶּהוּ, וְלָנוֹת עֲמָהֶם. (רשב"ם או"ח) דָּבָר אַחֵר, שֶׁפָּרְשׁוּ יִשְׂרָאֵל מְנֻשׁוֹתֵיהֶם מִעֲצָמָם. מִשׁוֹם הַגִּזְרָה לְהַשְׁלִיד הַזְּכָרִים לִים כְּדֶרֶךְ שֶׁשָּׂשָׁה עֲמָרָם. (מחז"ו או"ח) פְּרִישׁוֹת דֶּרֶךְ אֶרֶץ - הִיא פְּרִישָׁה מִתְשַׁמֵּשׁ בְּלִשׁוֹן נִקְיָה. כְּמוֹ "וַאֲשֵׁר אֵין בְּאֶרֶץ לְבֹא עֲלֵינוּ כְּדֶרֶךְ כָּל הָאֶרֶץ". (פְּרָאשִׁית יט, לא) וַיַּדַּע אֱלֹהִים. מִלִּשׁוֹן "וְהָאֵדָם יָדַע אֶת חוּהָ אִשְׁתּוֹ". (פְּרָאשִׁית ה, א) וְזֶה הַתְּשַׁמֵּשׁ שֶׁאֵין אֲחֵרִים יוֹדְעִים בּוֹ אֲלֵא הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, וְהָכִי קֵאֲמַר "וַיַּדַּע" שֶׁל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל רָאָה אֱלֹהִים. (מחז"ו)

וְאֵת עֲמָלְנוּ אֵלֹה הַבְּנִים. שֶׁהֵם עֲמַל הָאָדָם וּמַעֲשֵׂה יָדָיו, וּבָאִים מִכָּחוּ וּמֵאֲנוּ, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר "כָּחִי וְרָאִיתִי אֹנוּי". וְרָאָה הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא אִיךָ הֵם

מאדם ועד בהמה, ובכל־אלהי מצרים אעשה שפטים, אני יהוה ואדני" ^{יאהרונהי}:
 "ועברתי בארץ מצרים" אני ולא מלאך. "והכיתי כל־בכור" אני ולא שרף.
 "ובכל־אלהי מצרים אעשה שפטים", אני ולא שליח. "אני יהוה ואדני" ^{יאהרונהי}, אני
 הוא ולא אחר:

אמרו רבותינו זכרונם לברכה: בשייר הקדוש ברוך הוא על המצריים במצרים, ירדו עמו
 תשעת אלפים רבבות. מהם מלאכי אש, ומהם מלאכי ברד, ומהם מלאכי זע, ומהם
 מלאכי רתת, ומהם מלאכי חלקלה. ורתת וחלקלה אוחות למי שהוא רואה אותם. אמרו לפניו,
 רבונו של עולם: וחלא מלך בשר ודם, בשחוא יורד למלחמה שריו ועבדיו מקיפין בכבודו,
 ואתה מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא דיין עלינו, שאנחנו עבדך, והם בני בריה, גר
 ונעשה עמם מלחמה. אמר להם: אין דעתי מתקדרת עד שארד אני בעצמי, אני בכבודי, אני
 בגדלתי, אני בקדשתי, אני יהוה ואדני ^{יאהרונהי}, אני הוא ולא אחר:

"בִּיד חֲזָקָה" - זו תדבר. כמו שנאמר: ^(שמות ט, יג) **"חֲזָקָה יַד יְהוָה אֱלֹהֵינוּ יַאֲהֲרֹנָה"** הויה
 במקנך אשר בשדה, בפוסים בחמורים בגמלים בבקר ובצאן, ודבר
 בבר מאד":

"וּבְיָרֵעַ נְטוּיָה" - זו תחבר. כמו שנאמר: ^(דברים כא, טו) **"וְיַחְבְּדוּ שְׁלוֹפָה בְּיָדוֹ נְטוּיָה"**
 על ירושלים:

והגדת לבנך

אותה מכה יצאו לחרות, והיא נעשתה על ידי הקדוש
 ברוך הוא בעצמו. (שבה"ל) ומה שנאמר "ולא יתן
 המשחית לבא אל בתיכם" ומשמע שהמשחית המכה
 במצרים הוא מלאך ולא הקב"ה, אפשר לפרש שהכונה
 למלאך המות, שבא לטל נפשות שהגיע זמנם למות
 מיתה טבעית, הנה בליקלה הזה הקב"ה ימנע זה ממנו
 מנפשות ישראל, כדי שלא יטעו לומר שגם הם מתים
 כמו המצרים. (הגש"פ חו"ע) ויש מפרשים משחית כמו
 מרבית, משבית, ורצה לומר ולא יתן ההשחית לבוא
 אל בתיכם. (אבוד)

בִּיד חֲזָקָה זו תדבר. אין זו מפת הדבר של עשרת
 המכות, שמכה זו היתה רק בבהמות, וכאן לקו אף
 בני אדם. אלא שאמרו במדרש: "שח"ט ע"ה" "אין לך מכה

שנאמר: "למכה מצרים בכוריהם" (תהלים קל"ו י)
 מאדם ועד בהמה. מי שהתחיל בעברה תחלה ממנו
 מתחילה הפרענות. ובכל־אלהי מצרים אעשה
 שפטים. ועבודה זרה העשויה מעץ היתה נרקבת, ושל
 אבן נשחקת, ושל מתכת נמסת. (רש"י ומחז"י) ועברתי
 בארץ מצרים אני בעצמי ולא על ידי מלאך.
 שעברתי והכיתי לשון מעוט הם. (אבוד) ומה שנאמר
 "וישלח מלאך ויצאנו ממצרים" (במדבר כ, טז) כך
 פרשו: "וישלח מלאך" הוא משה ששלח לדבר עם
 פרעה, "ויצאנו ממצרים" הוא הקדוש ברוך הוא שהוא
 השולח והוא המוציא, שנאמר "ויציאך בפניו" וכו'.
 (שבה"ל אבוד) ויש מפרשים שמה שאמר "לא על ידי
 מלאך" חוזר על מפת בכורות שהיא העקר. שעל ידי

"ובמרא גדול" - זה גלוי שכינה. במו שנאמר: (דברים ד, לד) **"או הנסה אלהים לבוא לקחת לו גוי מקרב גוי, במסות באתות ובמופתים ובמלחמה, וביד חזקה ובזרוע נטויה, ובמוראים גדולים. ככל אשר עשה לכם יהוה אלהינו יאהודנו אלהיכם במצרים לעיניך":**

"ובאתות" - זה המטה. במו שנאמר: (שמות ד, יז) **"ואת המטה הזה תקח בידך, אשר תעשה בו את האתות":**

גדול הכית יקח בידו את כוס היין, ויביאו לפניו כלי שבור, וישפוך מן היין שבכוס לתוך הכלי שלש פעמים, בשאומר: "דם, ואש, ותמרות עשן". ועשר פעמים באמירת "עשר המכות", ושלש פעמים בשאומר: "דצ"ך עד"ש באח"ב", ובסך הכל ט"ז פעמים. ואת היין הנשפך בכלי, ישפכו בתוך הכיור. ויחזור וימווג כוס יין לבוס שני, וימשיך בקריאת ההגדה.

"ובמופתים" - זה הדם. במו שנאמר: (ויאל ג, ג) **"ונתתי מופתים בשמים ובארץ."**

דם, ואש, ותימרות עשן:

דבר אחר: "ביד חזקה" - שתיים. "ובזרוע נטויה" - שתיים. "ובמורא

והגדת לבנך

או הנסה אלהים. וכי עשה נסים שום אלה, לבוא לקחת לו גוי וכו'. במסות. נסיונות. שעל ידי נסיונות הודיעם גבורותיו כגון "התפאר עלי" (שמות ח, ח). באתות. בסימנים, להאמין שמשה הוא שלוחו של מקום.

ובמופתים. נפלאות. ובמלחמה. בים סוף. (רש"י) ובאתות זה המטה. על שם שעשה בו משה את האותות. ובירושלמי אמרו שהיה רשום עליו את האותות בראשי תבות "דצ"ך עד"ש באח"ב". (א"ח שבה"ל)

ובמופתים זה הדם. הוא המופת שעשה משה לבני ישראל, שלקח מימי היאור ונתנם ביבשה והפכם לדם. ועל ידי אות זה האמינו בני ישראל במשה. (א"ח) ותמרות עשן. שהעשן עולה ומתמר כלפי מעלה. (רש"י)

דבר אחר. דרשה אחרת לפסוק ביד חזקה וכו'. ועכשו דורש במה נעשו עשרת המכות. ביד חזקה - שתיים. כי הן שתי תבות שהיה לו לכתב יד בלבד. ובזרוע

בכל המכות שאין מפת הדבר צפה בה". ומה שהביא ראיה מן הפסוק שנאמר אצל מפת דבר, אינו אלא ללמד ש"יד חזקה" היא כנפי דבר. (שבה"ל א"ח) הויה. לשון הוה בנקבה.

ובזרוע נטויה - זו התרב. שהרגו בה הבכורות את אבותיהם. שנאמר "למכה מצרים בכבוריהם" מלמד שקמו הבכורות על המצרים להרגם בתרב. ששמעו את משה מתרה על מפת בכורות, ולא רצו המצרים לשלחם, לפיכך קמו עליהם והרגום. (רשב"ם א"ח שבה"ל) ותרבו נטויה. מכאן ש'נטויה' נאמר על התרב. (שבה"ל)

ובמרא גדול. מרא - לשון ראיה, ופירושו במרא גדול. וכן תרגומו "ובחזונו רבא".

ומהו המראה הגדול - זה גלוי שכינה. שנגלה להם בכבודו ובעצמו במצרים, שנאמר "ובמוראים גדולים וכו'." (מחז"ו א"ח) ויש מפרשים, מורא - לשון יראה ופחד, כי הראה פני שכינה נרתע מאד ונבהל. (רשב"ץ)

גָּדוֹל" - שְׁתִּים. "וּבִאֲתוֹת" - שְׁתִּים. "וּבְמִפְתִּים" - שְׁתִּים. אֵלּוּ עֶשֶׂר מִכּוֹת
שֶׁהֵבִיא הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא עַל הַמִּצְוִיִּים בְּמִצְרִים: וְאֵלּוּ הֵן?

דָּם. צִפְרִידֶּעַ. בָּנִים. עָרוֹב. דָּבָר. שְׁחִין.
בָּרָד. אֲרֶבֶת. חֹשֶׁךְ. מִכַּת בְּכוֹרוֹת:

רַבִּי יְהוּדָה הֵיךְ נוֹתֵן בָּהֶם סִמְנִים:

רַצ"ךְ. עַד"ש. בֶּאֱח"ב:

רַבִּי יוֹסִי הַגָּלִילִי אוֹמֵר: מִנֵּין אֵתָּה אוֹמֵר שֶׁלְּקוֹ הַמִּצְוִיִּים בְּמִצְרִים עֶשֶׂר מִכּוֹת,
וְעַל הֵיכַם לָקוּ חַמְשִׁים מִכּוֹת? בְּמִצְרִים מַה הוּא אוֹמֵר: (שְׁמוֹת ט, טו) "וַיֹּאמְרוּ
הַחֲרָטָמִים אֶל פֶּרַעַה אֲצַפְּעַ אֱלֹהִים הִיא". וְעַל הֵיכַם מַה הוּא אוֹמֵר: (שִׁם יד, לא) "וַיֵּרָא
יִשְׂרָאֵל אֶת הַיָּד הַגְּדוֹלָה אֲשֶׁר עָשָׂה יְהוָה^{יְהוָה} בְּמִצְרַיִם, וַיֵּירָאוּ הָעָם אֶת יְהוָה^{יְהוָה}
^{יְהוָה} וַיֹּאמִינוּ בִּיהוָה^{יְהוָה} וַיִּתְּנוּ^{יְהוָה} עֲבָדָיו": כִּמָּה לָקוּ בְּאֲצַפְּעַ? עֶשֶׂר מִכּוֹת. אֲמֹר
מַעֲתָה: בְּמִצְרִים לָקוּ עֶשֶׂר מִכּוֹת, וְעַל הֵיכַם לָקוּ חַמְשִׁים מִכּוֹת:

והגדת לבנך

אֵף שֶׁנַּעֲשֶׂתָה עַל יְדֵי הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לְפִי שְׁאִין לָהּ בֵּן
זוּג. אוֹ לְרֵמֵז שֶׁב' הָרָאשׁוֹנוֹת מִכָּל קְבוּצָה הֵיוּ בְּהִתְרָאָה,
וּשְׁלִישִׁית בְּלִי הִתְרָאָה, שְׁאִמְרוּ חֲכָמִים לָקָה וְשִׁנָּה אֵין
מִתְרִין בּוֹ. (סִנְהֶדְרִין פ"א:) (מַחֲז"ו רִשְׁב"ם א"ח) וַיֵּשׁ מִפְּרָשִׁים
כִּיּוֹן שִׁבְתֵּהֶלִים (ק"ה) נִמְנָו הַמִּכּוֹת בְּסֹדֶר שׁוֹנָה, כֹּא ר'
יְהוּדָה לְלַמֵּד שֶׁסֹּדֶר זֶה הוּא הָעֶקֶר. (שִׁבְח"ל וְרִשְׁב"ץ אַבּוּד')
ר' יוֹסִי הַגָּלִילִי אוֹמֵר. כֹּא לְלַמֵּד שֶׁמִּלְכָּד עֶשֶׂר הַמִּכּוֹת
לָקוּ גַם בָּיִם. (מַחֲז"ו) מִנֵּין אֵתָּה אוֹמֵר שֶׁלְּקוֹ
הַמִּצְוִיִּים בְּמִצְרַים עֶשֶׂר מִכּוֹת. לֹא דוֹקָא שׁוּגָה כְּתוּב
בְּתוֹרָה בְּהִדְיָא, וְעֵקֶר דְּרִשְׁתּוּ עַל מַה שֶׁלְּקוֹ בָּיִם וְכַג"ל.
בְּמִצְרַים גַּבִּי מִכַּת בָּנִים. אֲצַפְּעַ אֱלֹהִים הִיא. וְלִמְדוּ
שֶׁכָּל מִכּוֹת מִצְרַים הֵיוּ בְּאֲצַפְּעַ אַחַת. וְעַל הֵיכַם מַה הוּא
אוֹמֵר... הַיָּד הַגְּדוֹלָה. שֶׁעַל הֵיכַם הָיָה בֵּיד, וּבֵיד חֲמֵשׁ
אֲצַפְּעוֹת, תֵּן לְכָל אֲצַפְּעַ עֶשֶׂר מִכּוֹת, הֲרִי שֶׁלְּקוֹ בָּיִם
חַמְשִׁים מִכּוֹת. (אַבּוּד')

נְטוּיָה – שְׁתִּים אַחֲרוֹת, שֶׁהֵיךְ דִּי לְכַתֵּב וְרוּעַ. וּבְמִכָּרָא
גָּדוֹל – שְׁתִּים אַחֲרוֹת. וּבִאֲתוֹת – שְׁתִּים. מַעוֹט
'אוֹתוֹת' שְׁתִּים. וּבְמִפְתִּים. מַעוֹט מִפְתִּים שְׁתִּים. אֵלּוּ
עֶשֶׂר מִכּוֹת שֶׁהֵבִיא הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא עַל
הַמִּצְוִיִּים בְּמִצְרַים. אֵין זֶה פִּסְקָה חֲדָשָׁה אֶלָּא מִחֻבְרַת
לְמַעֲלָה, שְׁאִחֲרִי שֶׁדְּרָשְׁנוּ "בֵּיד חֲזָקָה שְׁתִּים וְכוּ'" אֲמֹר
שֶׁבְּסֹף הַכֹּל הָיוּ עֶשֶׂר מִכּוֹת. (אַבּוּד')

ר' יְהוּדָה הֵיךְ נוֹתֵן בָּהֶם סִמְנִין. שְׁלֹא פֶרֶשׁן בְּפִירוּשׁ
אֶלָּא בְּסִמְנִין, שֶׁכֵּן אֲמָרוּ חֲכָמִים לְעוֹלָם יִשְׁנָה אָדָם
לְתַלְמִידָיו דְּרַף קֶצֶרָה. (מַחֲז"ו) וַיֵּשׁ מִפְּרָשִׁים שֶׁחֲלָקוּ כֹּךְ
לְהוֹרוֹת כִּי: דִּצ"ךְ – הָיוּ עַל יְדֵי אֶתְרָן, וְהֵן מִכּוֹת שֶׁהָיָה
עַל הָאֶרֶץ (בָּיִם וּבְעֶפֶר). עַד"ש – ע"י מֹשֶׁה בְּלֹא הַמָּטָה,
וְהֵן מִכּוֹת שֶׁאֲשֶׁר שִׁקְרוּ עַל פִּי הַטֹּבֵעַ אֶלָּא שֶׁכָּאן כֹּא
וְהָלָכוּ לְפִי צוּיוֹ שֶׁל מֹשֶׁה. בֶּאֱח"ב – הָיוּ עַל יְדֵי מֹשֶׁה
עַם הַמָּטָה, וְהֵן מִכּוֹת הָאֵוִיר. וְצִרַף מִכַּת בְּכוֹרוֹת עִמָּהֶן

רבי אליעזר אומר: מנין שכל מכה ומכה שהביא הקדוש ברוך הוא על המצרים היתה של ארבע מכות? שנאמר: "ישלח בם חרון אפו, עברה וזעם וצרה, משלחת מלאכים רעים". "עברה" אחת, "וזעם" שתיים, "וצרה" שלש, "משלחת מלאכי רעים" ארבע, אמור מעתה: במצרים לקו ארבעים מכות, ועל הים לקו מאתיים מכות:

רבי עקיבא אומר: מנין שכל מכה ומכה שהביא הקדוש ברוך הוא על המצרים במצרים היתה של חמש מכות? שנאמר: "ישלח בם חרון אפו, עברה וזעם וצרה, משלחת מלאכי רעים". "חרון אפו" אחת, "עברה" שתיים, "וזעם" שלש, "וצרה" ארבע, "משלחת מלאכי רעים" חמש. אמור מעתה: במצרים לקו חמשים מכות, ועל הים לקו מאתיים וחמשים מכות:

במה מעלות טובות למקום עלינו:

אלו הוציאנו ממצרים, ולא עשה בהם שפטים - דינו:

והגדת לבנך

ומה' יסודות לר"ע וכנו"ל. יש המפרשים את טעם המחלקת ביניהם, על פי מה שנחלקו במשנה (מקנאות פ"ה מ"ד) אם כל הימים דינם כמקור שאינו מטהר אלא באשבורן (מים המכנסין), או כנהרות וכמעין שמטהר בוחליו. והנה בחבוקי נאמר: (ג, ח) "הבנהרים חרה ה' אם בנהרים אפך, אם בים עברתך" ע"כ. והנה, למי שסובר שהימים כנהרות אם כן חרון אף ועברה אחד הם, ואם הימים אינם כנהרות אם כן חרון אף אחד ועברה אחד, ובזה נחלקו. (הגר"א)

במה מעלות. צא וחשב כמה מעלות טובות עשה הקב"ה לישראל, ובסך הכל הם ט"ו מעלות. וקראן "מעלות" כנגד ט"ו מעלות שבמקדש (משנה בסנהדרין נ"א:), וכנגד ט"ו שיר המעלות שאמר דוד (תהלים ק"ב קל"ד - אבוד). אלו רק הוציאנו ממצרים. קדם הזמן. ולא עשה בהם. במצרים. שפטים. בעשרת המכות לראות נקמה באויבינו. (הרשב"ץ) דינו. שלא היינו ראויים לזה, שאף אנו עבדנו עבודה זרה כמותם. ומה שהבטיח לאברהם 'וגם את הגוי אשר

ר' אליעזר אומר מנין שכל מכה ומכה מעשרת המכות, שהביא הקדוש ברוך הוא על המצרים היתה של ארבע מכות. כלומר, שהיתה מרכבת מארבע יסודות - אש רוח מים ועפר (רשב"ם או"ח) שנאמר 'שלח בם חרון אפו, עברה וכו'. עברה אחת וכו'. 'וחרון אפו' אינו מן המנין, שהוא כולל כלם, כלומר עברה וזעם וכו' כלן באו בחרון אף. (רשב"ץ) אמור מעתה במצרים לקו ארבעים מכות. שכל אחת מעשרת המכות היתה כפולה פי ארבע, וסך הכל ארבעים מכות. ועל הים שלקו ביד לקו מאתיים מכות. - חמש פעמים ארבעים. (אבוד) ר' עקיבא אומר מנין שכל מכה ומכה... היתה של חמש מכות... חרון אפו אחת. ולדעתו "חרון אפו" מכה בפני עצמה היא. אמור מעתה במצרים לקו חמשים מכות. חמש פעמים עשר וכנו"ל. מאתיים מכות. כנ"ל. ואין הכוונה למ' או נ' מכות כפשוטן שמכות מצרים אינם אלא עשר, אלא שכל מכה ומכה היתה מרכבת מד' יסודות אלו לר"א,

אלו עשה בהם שפטים, ולא עשה באלהיהם - דינו:
 אלו עשה באלהיהם, ולא הרג בכוריהם - דינו:
 אלו הרג בכוריהם, ולא נתן לנו את ממונם - דינו:

ומניין שנתן לנו את ממונם, שנאמר: "וינצלו את מצרים" - עשאוה במצולה שאין בה דמים. דבר אחר: עשאוה במצודה שאין בה דגן. למה מחשב הכתוב את בנות הים יותר מבנות מצרים? אלא מה שהיה כפתים נמלו במצרים. ומה שהיה כפתי תשוראות נמלו על הים. וכן הוא אומר: "בנפי יונה נחפה כפסח" זו בנות מצרים. "ואברותיה בירקרק חרוץ" זו בנות הים. "ותרבי ותגדלי ותבואי" זו בנות מצרים. "פעדי עדיים" זו בנות הים. "תורי וזה נעשה לך" זו בנות הים. "עם נקדות הכסף" זו בנות מצרים:

אלו נתן לנו את ממונם, ולא קרע לנו את הים. - דינו:
 אלו קרע לנו את הים, ולא העבירנו כתובו בחרבה - דינו:
 אלו העבירנו כתובו בחרבה, ולא שקע צרינו כתובו - דינו:
 אלו שקע צרינו כתובו, ולא ספק צרכנו במדבר ארבעים שנה - דינו:
 אלו ספק צרכנו במדבר ארבעים שנה, ולא האכילנו את המן - דינו:
 אלו האכילנו את המן, ולא נתן לנו את השבת - דינו:
 אלו נתן לנו את השבת, ולא קרכנו לפני חר סיני - דינו:

והגדת לבנך

התהומות, ולא נתלכלכנו במים או בטיט. (מחור' א"ח)
 ולא שקע צרינו בכותו. וראינו נקמה באויבנו, והיה יכול לסגר הים אחרינו והמצרים ישבו לדרךכם. (שבה"ל אבוד') ולא ספק צרכנו במדבר מ' שנה. שהיה לנו כמה בהמות, והוא נתן לנו בשר. ועוד שהיה לנו ממון רב ונוכל לקנות כל צרכינו מן הגוים הקרובים אלינו. (רשב"ם א"ח אבוד') ולא האכילנו את המן. שהוא מאכל חשוב, אלא היה מאכילנו מאכל אחר. ובמן טעמו כל מיני מטעמים שבעולם. ואמר רבותינו שלקטנים היה כסעם לשד השמן, לבחורים עושים אותו עוגות, ולזקנים בשלו בפרור, לחולים כצפחית בדבש, ולגוים היה מר כנרע גד. (מחור' א"ח)
 ולא נתן לנו את השבת. ובשבת היתה מעלה במן, שמה שנותר בימי החל הבאיש למחרת מה שאין כן בשבת. (אח"ח)
 אלו נתן לנו את השבת. שהיא אות בין ישראל לקדוש ברוך

יעבדו דן אנכי" היה די אלו עשה שפטים במקצת מהמצרים. (רשב"ם א"ח אבוד') דינו. על שם "והריקותי לכם ברכה עד בלי די" ופרשו חז"ל עד שיכלו שפתותיכם מלומר די. אלו עשה באלהיהם. של המצרים, שהיו בוטחים בהם. ומה עשה? אמרו במכילתא, עבודה וזה של עץ נרקבת, של אבן נשחקת, ושל מתכת נמסת, (מחור' על מנת שיכירו שמאת הבורא באו המפות. (א"ח)
 ולא הרג בכוריהם. אלא היה מענישם בענש אחר. (אח"ח)
 ולא נתן לנו את ממונם. - בבנות הים. ומה שהשאלו מהם ונצלו את מצרים, הוא מגיע להם בדין בשכר עבודתם, ועוד שכבר הכטיח לאברהם שיצאו ברכוש גדול. (א"ח אבוד')
 ולא קרע לנו את הים. ועל ידי זה נטלנו את בנות מצרים, והיה יכול להצילנו באפן אחר ונלך לדרךנו. (אבוד')
 ולא העבירנו כתובו בחרבה. שקפאו

אלו קרְבְּנוּ לַפְּנֵי הַר סִינִי, וְלֹא נָתַן לָנוּ אֶת הַתּוֹרָה. - דִּינּוּ:
אלו נָתַן לָנוּ אֶת הַתּוֹרָה, וְלֹא הִכְנִיסֵנוּ לָאָרֶץ יִשְׂרָאֵל - דִּינּוּ:
אלו הִכְנִיסֵנוּ לָאָרֶץ יִשְׂרָאֵל, וְלֹא בָּנָה לָנוּ אֶת בֵּית הַמִּקְדָּשׁ - דִּינּוּ:

על אחת כּפָּה וכּמָה טוֹכָה וּמִכְפָּלָת לַמָּקוֹם עֲלִינוּ. הוֹצִיאֵנוּ מִמִּצְרַיִם.
עָשָׂה בָּהֶם שְׁפָטִים. עָשָׂה בְּאַלְהֵיהֶם, הָרַג בְּכוֹרֵיהֶם, נָתַן לָנוּ אֶת מִּזְבֵּחַ, קָרַע
לָנוּ אֶת הַיָּם, הִעֲבִירָנוּ בְּתוֹכוֹ בַּחֲרָבָה, שָׁמַע צְרִינוּ בְּתוֹכוֹ, סָפַק צָרְכֵנוּ בַּמִּדְבָּר
אַרְבָּעִים שָׁנָה, הֵאכִילָנוּ אֶת הַמֶּן, נָתַן לָנוּ אֶת הַשִּׁשָּׁבַת, קָרְבְּנוּ לַפְּנֵי הַר סִינִי, נָתַן
לָנוּ אֶת הַתּוֹרָה, הִכְנִיסֵנוּ לָאָרֶץ יִשְׂרָאֵל, וּבָנָה לָנוּ אֶת בֵּית הַמִּבְחִירָה לְכַפֵּר עַל
כָּל-עֲוֹנוֹתֵינוּ:

רַבֵּן גַּמְלִיאֵל הָיָה אוֹמֵר: כָּל-מִי שֶׁלֹּא אָמַר שְׁלֹשָׁה דְּבָרִים אֵלּוּ בַּפֶּסַח, לֹא יָצָא יָדָי
חוֹבָתוֹ. וְאֵלּוּ הֵן:

פֶּסַח, מִצָּה, וּמִרּוֹר:

בשיאמר "פסח שהיו" וכו' יסתכל בודוע, ולא יאחזנו בידו

פֶּסַח שֶׁהָיוּ אֲבוֹתֵינוּ אוֹכְלִים בְּזֶמַן שִׁפְיַת הַמִּקְדָּשׁ קַיָּם, עַל שׁוּם מָה? עַל שׁוּם

והגדת לבנך

בַּעֲצוּמוֹ, דִּהְיִנוּ עֲשֵׂרֵת הַדְּבָרוֹת, אֵלָּא הָיָה נּוֹתֵנָם עַל יְדֵי
מֹשֶׁה כְּשֶׁאָר הַתּוֹרָה. (רשב"ם א"ח אבוד) וְלֹא הִכְנִיסֵנוּ
לָאָרֶץ יִשְׂרָאֵל. וְאֵפֹא שֶׁנִּשְׁבַּע לָתֵת לָנוּ אֶת אֶרֶץ
יִשְׂרָאֵל, אֲפֹשֶׁר לוֹ לָקִים שְׁבוּעָתוֹ בְּדוֹרוֹת הַבָּאִים,
וַיּוֹצֵא מִצְרַיִם שֶׁהָיוּ פְּחוֹת מִכ' שָׁנָה זָכוּ לִפְנֵס לְתוֹכָהּ.
(רשב"ם א"ח אבוד). וְלֹא בָּנָה לָנוּ אֶת בֵּית הַמִּקְדָּשׁ.
שֶׁהָיָה יֵשׁ לָנוּ מִשְׁכָּן, וּבְבֵית הַמִּקְדָּשׁ נִסְכְּפוּ עֲשָׂרָה
נִסִּים. (רשב"ם אבוד)

רַבֵּן גַּמְלִיאֵל – שְׁלֹשָׁה דְּבָרִים אֵלּוּ. לְשֵׁם מָה הֵם
בָּאִים. (רשב"ם) לֹא יָצָא יְדֵי חוֹבָתוֹ. לָקִים מִצְוֹת
עָשָׂה מִן הַמִּבְחָר, שֶׁל "וְהִגַּדְתָּ לְבִנְךָ". (ר"י) וְאֵפֹא עַל פִּי
שָׁאֵכֵל קָרְבֵּן פֶּסַח וּמִצָּה וּמִרּוֹר, הַקִּפִּיד הַכְּתוּב עַל אֲמִירָה
וְהִגָּדָה, שֶׁנֶּאֱמָר: "וְאָמַרְתָּם נִבְּחַ פֶּסַח". (א"ח אבוד)
פֶּסַח שֶׁהָיָה. עֲתָה מִפְּרֵשׁ לָמָּה בָּאִים ג' אֵלּוּ. (אבוד)
שֶׁפֶסַח שְׁדִלְג. זָבַח פֶּסַח הוּא. הַקָּרְבֵּן קָרוּי

הוּא. וְנִצְטוּ עֲלֶיהָ בְּמֶרֶה קָדָם מַעֲמַד הַר סִינִי. וְאֵפֹא
שֶׁנִּצְטוּ עֲלֶיהָ קָדָם שָׁאֵכֵל מִן הַמֶּן, יֵשׁ לֹמַר שֶׁבִּשְׁבָּת
נִשְׁתַּנָּה טַעְמוֹ שֶׁל הַמֶּן לְטוֹבָה שֶׁנֶּאֱמָר "לֶחֶם מִשְׁנֶה",
וְעַל זֶה אָמַר אֵלּוּ הֵאכִילָנוּ אֶת הַמֶּן בְּטַעְמוֹ הַרְגִּיל, וְלֹא
בְּטַעַם שְׁבֵת דִּינּוּ. וְלֹא קָרְבְּנוּ לַפְּנֵי הַר סִינִי.
לְהִרְאוֹת לָנוּ אֶת כְּבוֹדוֹ, דִּינּוּ. (רשב"ם אבוד) וְעַל יְדֵי
קָרְבָּה זֶה פֶּסַח מִהֵן זֵהֶם הַנֶּחֱשׁ שֶׁנֶּרְמָה לְסַפְּקוֹת
בְּאִמּוּנָה, וְאֵפֹא שֶׁעֲדִין לֹא קָבְּלוּ אֶת הַתּוֹרָה, כִּינּוּ
שֶׁהֲרָאנוּ אֶת כְּבוֹדוֹ נִסְתַּלְקוּ כָּל הַסַּפְּקוֹת מִלְּבַנּוּ. (א"ח)
וְיֵשׁ מִפְּרֵשִׁים שֶׁעַל יְדֵי שֶׁפֶּסַח וְהַמֶּן, נִתְּלַבְּשׁוּ בְּבִשְׁת
פָּנִים וְיִרְאָת חֹטָא. (הרשב"י) אֵלּוּ קָרְבְּנוּ לַפְּנֵי הַר
סִינִי. וְנִטְלָנוּ ב' כְּתָרִים אֶחָד כִּנְגֵד נַעֲשָׂה וְאֶחָד כִּנְגֵד
נִשְׁמַע. וְלֹא נָתַן לָנוּ אֶת הַתּוֹרָה. כֵּלָּה, אֵלָּא חֵלֶק מִן
הַמִּצְוֹת כְּמוֹ בְּנֵי נֶחֱ, שֶׁהַתּוֹרָה הִיא חַיִּים עֹשֶׂר וְכְבוֹד.
(מחז"י) וְיֵשׁ מִפְּרֵשִׁים, "וְלֹא נָתַן לָנוּ אֶת הַתּוֹרָה" הוּא

שפסח הקדוש ברוך הוא על בתי אבותינו במצרים שנאמר: (שמות יב, כז) "ואמרתם זבח-פסח הוא ליהוה ייחודתי, אשר פסח על בתי בני ישראל במצרים בנגפו את מצרים, ואת בתינו הציל, ויקד העם וישתחוו":

יש מוסיפים פיוט זה:

אמונים ערכו שבת. לאל ומכחו מבת. ואמרתם זבת, פסח הוא ליהוה:

ואמרתם	קרימו קול שירים. שמחו כליל שמורים.	על מצות ומורורים. אכלו ושתו ייני:
ואמרתם	ראשון לכל ראשונים. על יד ציר אמונים.	מיד כל-מענים. הציל כל-המוני:
ואמרתם	נפי אל זכרתי. וחסדיו ספרתי.	עתה ידעתי. כי גדול יהוה:
ואמרתם	כוכבי השמים. מנשה ואפרים.	יצאו מצרים. כל צבאות יהוה:
ואמרתם	הנחיל תורתו. לעמו ועדתו.	שומרי מצותו. עם נושע ביהוה:
ואמרתם	נפלאים מעשיך. ועצומים נסידך.	יאמרו כל-חוסידך. מוזב לחסות ביהוה:

יקח המצה הפרוסה בידו, ויראנה למסוכים, ויאמר:

מצה זו שאנחנו אוכלים על שום מה? על שום שלא הספיק בצקם של אבותינו להתחמין, עד שנגלה עליהם מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא וגאלם מיד. שנאמר: (שמות יב, לב) "ויאפו את הבצק אשר הוציאו מצרים ענת מצות כי לא חמין. כי גרשו מצרים, ולא יכלו להתמהמה, וגם צדה לא עשו להם":

יקח חמורו בידו, או יראנו למסוכים, ויאמר:

מרור זה שאנחנו אוכלים על שום מה? על שום שמררו המצרים את חיי אבותינו במצרים. שנאמר: (שם א, יד) "וימררו את חייהם בעבדה קשה, בחמר ובלבנים ובכל-עבדה בשדה, את כל-עבדתם אשר עבדו בהם בפךרד":

והגדת לבנך

בחפזון. (אבוד) עגות מצות. חררה של מצה. בצק שלא החמין קרוי מצה. (רש"י) ולא יכלו להתמהמה. שאלו יכלו להתמהמה בודאי שהיו מחמיצים בצקם, שעדין לא הוקרו על החמין. וכיון שלא הספיק להתחמין כי מהרו לגרשם, הורנו מאכילת חמץ ונתחכנו באכילת מצה בלילה א'. (הרשב"ץ) וגם צדה לא עשו להם. לדרך. מגיד שבחן של ישראל, שלא אמרו היאך נצא למדבר בלא צידה, אלא האמינו והלכנו. (רש"י)

"פסח" על שם שדלג ופסח על בתי בני ישראל שבין בתי המצרים, וקופץ ממצרי למצרי וישראל שבאמצע נצול. ויקד העם וישתחוו. על בשורת הגאולה וביאת הארץ ובשורת הבנים שהיו להם. (רש"י)

מצה זו – על שום שלא הספיק בצקם של אבותינו להתחמין. ואף שכבר נצטוו לאכל מצות בקרבן פסח בטרם יצאו מצרים, לא נצטוו כן אלא על שם העתיד, שגלוי לפניו שסופם לצאת משם

פרוך אֶתָּה יְהוָה וְיִהְיֶה אִתְּךָ ^{יְהוָה וְיִהְיֶה אִתְּךָ} אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, אֲשֶׁר גָּאֵלְנוּ וְגָאֵל אֶת אֲבוֹתֵינוּ מִמִּצְרַיִם. וְהִנֵּיעֵנוּ חֵלִילָה הַזֶּה, לֵאכֹל בּוֹ מִצָּה וּמִדֹּר. בֶּן יְהוָה ^{יְהוָה וְיִהְיֶה אִתְּךָ} אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ, הִנֵּיעֵנוּ לְמוֹעֲדִים וְלִדְגָלִים אֲחֵרִים הַבָּאִים לִקְרֹאתֵנוּ לְשָׁלוֹם, שְׂמִיחִים בְּבִנְיָן עִירָךְ, וְשֹׂשִׁיִּים בְּעִבְדֻתְךָ. וְנֹאכַל שֵׁם מִן הַזִּבְחִים וּמִן הַפֶּסַחִים, אֲשֶׁר יִנְיַע דָּמָם עַל קִיר מִזְבִּיחְךָ לְרִצּוֹן. וְנִזְדַּח לָךְ שִׁיר חֲדָשׁ עַל גְּאֻלָּתֵנוּ וְעַל פְּדוּתֵנוּ. **פרוך** אֶתָּה יְהוָה וְיִהְיֶה אִתְּךָ ^{יְהוָה וְיִהְיֶה אִתְּךָ} אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ, גָּאֵל יִשְׂרָאֵל:

TITLES

===== והגדת לבנוך =====

בצאת ישראל - הגברים ממצרים, ובית יעקב - הנשים
מעם זה המדבר בשפת - **לועזי**. כל לשון שאינה לשון הקדש נקרא לשון לעז. היתה יהודה לקדשו. שקפץ נחשו בן עמינדב משכב' הודח', לקדש' את שמו של הקב"ה בים. ובשבייל קף וכה שטט יהודה **לְיִשְׂרָאֵל ממשלותיו** שמלף על ישראל. הים **ראה** את נחשון בן עמינדב וינס' שלא יטבע הצדיק. ואף הירדן **יסב לאחור**. והוא הדין לכל הנחלים ההולכים אל הים, ונקט אחד מהם. **ההרים רקדו-קפצו כאילים**. מפחד מנוסתו של הים. והגבעות קפצו **כבני צאן**. והרואה כן תמה ושואל: **מה' לך הים כי תנוס וכו'**. ומשיבים לו: משום שלפני **אדון חולי ארץ**. שלפני האדון הארץ נבהלת ומודועעת. ('חולי' מלשון חיל ורעדה). ומיהו האדון? הוא - **אלוה יעקב**. שהוא אדון על הכל. וכשהוא רוצה הוא הופך את **הצור לאגם מים**, ואת **החלמליש מרפך** וממים **למעינו מים**. למעין מים זורמים. (מח"ו) **צור וחלמליש**. סלעים קשים. (מצודת ציון)

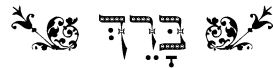
אֲשֶׁר גָּאֲלֵנוּ וְגָאֵל אֶת אֲבוֹתֵינוּ מִמִּצְרַיִם. לפי שאמר למעלה "שלא את אבותינו בלבד גאל הקב"ה, אלא אף אותנו גאל עמהם" לפיכך הוזכר כאן את גאולתנו וגאולת אבותינו ממצרים.

עירדך שלחנו ויסעד ליבו בשמחה, ביד ה' הטובה עלינו. ואם רצה לאכול בהסנכת, חריו זה משוכת, אבל מן חרין אין צריך להסב בעסודה. והחכם עיניו בראשו, לכל ימלא כרסו בעסודה, כדי שיוכל לאכול את האפיקומן לתאבון. ויודרו מעט בעסודה, כדי שיספיק לגמור את החלל לבתחילה קודם הצות.

אחר שגמר סעודתו יקח כוית מן המצה שהצניעה לאפיקומן, ולבתחילה יש לסיים את אכילת האפיקומן קודם חצות הלילה. ויותר לאוכלו במקום אחר. ולא יאכל שום דבר אחריו, אך לשמות קפה או תה מותר.

וקודם האכילה יאמר: **וְכָר לְקֶרְבֵּן פֶּסַח, הַנֶּאֱכָל עַל הַשֶּׁבַע:**

יפול ידיו למים אחרונים, ויאהז בידו כוס שלישי ויברך ברכת המזון.

אם המסוכים שלושה או יותר חייבים לזמן, ויאמר: **חַב לָן וְנִבְרִיךְ לְמַלְבָּא עֲלָאָה קַדִּישָׁא עוֹנִים: שְׁמִים.**

בְּרִשׁוֹת מַלְבָּא עֲלָאָה קַדִּישָׁא (כשבת וברשות שבת מלכתא) **וּבְרִשׁוֹת יוֹמָא מְבָא אֲשֵׁיזָא קַדִּישָׁא**
וּבְרִשׁוֹתְכֶם נִבְרֶךְ (ואם הם עשרה או יותר: **אֱלֹהֵינוּ**) **שְׂאֲכַלְנוּ מִשְּׁלוֹ:**

והמסוכים עונים: **בְּרוּךְ** (ואם הם עשרה או יותר: **אֱלֹהֵינוּ**) **שְׂאֲכַלְנוּ מִשְּׁלוֹ** וּבְמוֹכָו חֲיוֹנוֹ:

בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ, **אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, הָאֵל חַיֵּן אוֹתָנוּ וְאֵת הָעוֹלָם כֻּלּוֹ בְּטוֹבוֹ,**
בְּחַן, בְּחֶסֶד, בְּרִיּוֹת וּבְרַחֲמִים רַבִּים. **נָתַן לָחֶם לְכָל בָּשָׂר. כִּי לְעוֹלָם חֶסֶדוֹ: וּבְמוֹכָו**
הַגָּדוֹל תָּמִיד לֹא חֶסֶד לָנוּ, וְאֵל יְחֶסֶד לָנוּ מוֹזֵן תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד, כִּי הוּא אֵל זֶן וּמַפְרִנֵּם לְכָל,
וְשִׁלְחָנוּ עֲרוֹךְ לְכָל, וְהִתְקִין מַחִיָּה וּמוֹזֵן לְכָל בְּרִיּוֹתָיו אֲשֶׁר בָּרָא, בְּרַחֲמָיו וּבְרוֹב חֶסְדָּיו, כְּאֲמֹר:
פּוֹתֵחַ אֶת יַדָּךְ וּמַשְׁבִּיעַ לְכָל חַי רָצוֹן: בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ:

גוֹדֵל לָךְ יְיָ אֱלֹהֵינוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ, **עַל שֶׁהִנְחַלְתָּ לְאַבְרָהָם אֶרֶץ חֶמֶד מְנוּחָה וְרַחֲבָה, בְּרִית**
וְתוֹרָה, חַיִּים וּמוֹזֵן, עַל שֶׁהוֹצֵאתָנוּ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם וּפְדִיתָנוּ מִכַּיִת עַבְדִּים, וְעַל בְּרִיתְךָ
שֶׁחֲתַמְתָּ בְּבִשְׂרָנוּ, וְעַל תּוֹרַתְךָ שֶׁלְּמַדְתָּנוּ, וְעַל חֲסֵי רְצוֹנְךָ שֶׁהוֹדַעְתָּנוּ, וְעַל חַיִּים וּמוֹזֵן שֶׁאַתָּה
זֶן וּמַפְרִנֵּם אוֹתָנוּ:

וְעַל חֶבֶל יְיָ אֱלֹהֵינוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ, **אֱלֹהֵינוּ אֲנַחְנוּ מוֹדִים לָךְ, וּמְבָרְכִים אֶת־שִׁמְךָ, כְּאֲמֹר: וְאֶכְלֶתָ וְשִׂבַּעְתָּ,**
וּבִרְכַּתְךָ אֶת בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ, **עַל הָאֶרֶץ הַטּוֹבָה אֲשֶׁר**
נִתְּנָה לָךְ: בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ, עַל הָאֶרֶץ וְעַל הַמּוֹזֵן:

רַחֵם יְיָ אֱלֹהֵינוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ, **עַל יִשְׂרָאֵל עַמְּךָ, וְעַל יְרוּשָׁלַיִם עִירְךָ, וְעַל חַיֵּי צִיּוֹן מִשְׁכַּן**
בְּבוֹדָה, וְעַל חֵיבְלָהּ, וְעַל מְעוֹנָהּ, וְעַל דְּבִירָהּ, וְעַל חֲבִית הַגָּדוֹל וְחֶקְדוֹשׁ שֶׁנִּקְרָא שִׁמְךָ
עָלָיו. אֲמִינוּ, רַעְנוּ, וּזְנִינוּ, פְּרִנְסֵנוּ, כִּלְכִּלְנוּ, הִרְוִיחְנוּ, הִרוּחַ לָנוּ מִמְּחֶרֶת מִכָּל צָרוֹתֵינוּ, וְנָא, אֵל
תַּצְרִיכֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ, **אֱלֹהֵינוּ לִידֵי מִתְּנוֹת בָּשָׂר וָדָם, וְלֹא לִידֵי הַלּוֹאָתָם, אֵלָּא לִידֵי הַמְּלָאָה**

והרחקה, העשירה והפחותה. יהי רצון שלא נבוש בעולם הזה, ולא נבלם לעולם הבא, ומלכות בית דוד משיחך תחזורנה למקומה במהרה בימינו:

בשבת מוספים: רצה וּתְחַלֵּצֵנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ וּבְמִצְוֹת יוֹם הַשַּׁבָּת, הַשְּׁבֵת הַגָּדוֹל וְהַקְדוֹשׁ הַזֶּה, כִּי יוֹם גָּדוֹל וְקְדוֹשׁ הוּא מִלִּפְנֵיךָ, נִשְׁבּוֹת בּוֹ וְנִגְוֶה בּוֹ, וְנִתְעַנֵּג בּוֹ, בְּמִצְוֹת חֲפִי רְצוֹנָךְ, וְאֵל תְּחִי צִרָה וְיָגוֹן בְּיוֹם מְנוּחָתֵנוּ, וְהִרְאֵנוּ בְּנִחְמַת צִיּוֹן בְּמַהֲרָה בְּיָמֵינוּ, כִּי אַתָּה הוּא פֶּעַל הַנִּחְמוֹת. וְהֵנָּה שְׂאֵבְלֵנוּ וְשִׁתֵּינוּ, תִּרְבֵּן בֵּיתְךָ הַגָּדוֹל וְהַקְדוֹשׁ לֹא שִׁכְחָנוּ, אֱלִיתִשְׁכַּחְנוּ לְנֶצַח וְאֱלִיתִנָּחֲנוּ לְעַד, כִּי אֵל מֶלֶךְ גָּדוֹל וְקְדוֹשׁ אַתָּה: **אֱלֹהֵינוּ** וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ, יַעֲלֶה וְיָבֵא, וְיַגִּיעַ, וְיִרְאֶה, וְיִרְצֶה, וְיִשְׁמַע, וְיִפְקֹד, וְיִזְכֹּר, וְיִכְרֹנֵנוּ וְיִזְכְּרוֹן אֲבוֹתֵינוּ, וְזִרְזוֹן יְרוּשָׁלַיִם עִירְךָ, וְזִכְרוֹן מְשִׁיחַ בֶּן דָּוִד עֲבָדְךָ, וְזִכְרוֹן כָּל־עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל לְפָנֶיךָ לְפִלִּיטָה לְטוֹבָה, לְחַן לְחֶסֶד וּלְרַחֲמִים, לְחַיִּים טוֹבִים וּלְשָׁלוֹם. בְּיוֹם חַג הַמִּצּוֹת הַזֶּה, בְּיוֹם טוֹב מְקַרָּא קֹדֶשׁ הַזֶּה. לְרַחֵם בּוֹ עֲלֵינוּ וּלְחוֹשִׁיעֵנוּ. וְזִכְרֵנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ בּוֹ לְטוֹבָה, וּפְקֻדָּנוּ בּוֹ לְבִרְכָּה, וְחוֹשִׁיעֵנוּ בּוֹ לְחַיִּים טוֹבִים, בְּדִבְרֵי יְשׁוּעָה וּרְחֻמִּים, חוּם וְחֶנֶּן, וְחִמּוּל וּרְחַם עֲלֵינוּ, וְחוֹשִׁיעֵנוּ כִּי אֵלֶיךָ עֲיִנֵּנוּ, כִּי אֵל מֶלֶךְ חֲנוּן וְרַחוּם אַתָּה:

וְתַכְנֶה יְרוּשָׁלַם עִירְךָ בְּמַהֲרָה בְּיָמֵינוּ. בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ, וְאָמַר בְּלִשׁוֹן אָמֵן: **בְּרוּךְ** אַתָּה יְהוָה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, לְעַד הָאֵל אָבֵינוּ, מִלִּבְנוֹ, אֲדִירֵנוּ, בּוֹרְאֵנוּ, גּוֹאֲלֵנוּ, קְדוֹשֵׁנוּ, קְדוֹשׁ יַעֲקֹב, רוֹעֵנוּ רוּעָה יִשְׂרָאֵל, הַמֶּלֶךְ הַטוֹב וְהַמְּטִיב לְכָל, שֶׁכֶּכ־לִּיּוֹם יוֹם הוּא הַטִּיב לָנוּ, הוּא מְטִיב לָנוּ, הוּא יִיטִיב לָנוּ, הוּא גִמְלָנוּ, הוּא גּוֹמְלָנוּ, הוּא יְגַמְלָנוּ לְעַד, חַן וְחֶסֶד, וּרְחֻמִּים, וְרִיחוֹ וְהַצִּלָּה, וְכָל־טוֹב: (עֲיִינֵי אָמֵן) תִּרְחֹמֶן הוּא וְיִשְׁתַּבַּח עַל כִּסֵּא כְבוֹדוֹ: תִּרְחֹמֶן הוּא וְיִשְׁתַּבַּח בְּשָׁמַיִם וּבָאָרֶץ: תִּרְחֹמֶן הוּא וְיִשְׁתַּבַּח בְּנוֹ לְדוֹר דּוֹרִים: תִּרְחֹמֶן הוּא קֶרֶן לְעַמּוֹ יִרִים: תִּרְחֹמֶן הוּא וְיִתְפָּאֵר בְּנוֹ לְנֶצַח נִצְחִים: תִּרְחֹמֶן הוּא וְיִפְרֹנְסֵנוּ בְּכָבוֹד וְלֹא בְּכֹזוֹי בְּחֶתֶר וְלֹא בְּאִסּוּר בְּנִחַת וְלֹא בְּצַעַר: תִּרְחֹמֶן הוּא וְיִתֵּן שָׁלוֹם בְּיָמֵינוּ: תִּרְחֹמֶן הוּא וְיִשְׁלַח בְּרִכָּה רְוָחָה וְהַצִּלָּה כָּל מַעֲשֵׂה יְדֵינוּ: תִּרְחֹמֶן הוּא וְיַצִּיחַ אֶת דְּרָכֵינוּ: תִּרְחֹמֶן הוּא וְיִשְׁבֹּר עוֹל גִּלוֹת מִהֲרָה מַעַל צְוָארֵנוּ: תִּרְחֹמֶן הוּא וְיִלִּיבֵנוּ מִהֲרָה קוֹמְמִיּוֹת לְאַרְצֵנוּ: תִּרְחֹמֶן הוּא וְיִרְפָּאֵנוּ רְפוּאָה שְׁלֵמָה רְפוּאָת הַנֶּפֶשׁ וּרְפוּאָת הַגּוֹף: תִּרְחֹמֶן הוּא וְיַתֵּחַ לָנוּ אֶת יְדוֹ הַרְחֵבָה: תִּרְחֹמֶן הוּא וְיִכְרֹךְ כָּל אֶחָד וְאֶחָד מִמֶּנּוּ בְּשֵׁמוֹ הַגָּדוֹל בְּמוֹ שְׁנַתִּכְרֹכוּ אֲבוֹתֵינוּ אֲבִרְתָּם וְצַחֵק וְיַעֲקֹב כָּל מִכַּל כָּל, בֶּן יִכְרֹךְ אוֹתָנוּ יַחַד בְּרִכָּה שְׁלֵמָה, וְכֵן יְהִי רְצוֹן וְנֹאמַר אָמֵן: תִּרְחֹמֶן הוּא וְיַפְרֹשׁ עֲלֵינוּ סֶבֶת שְׁלוֹמוֹ:

בשבת: תִּרְחֹמֶן הוּא וְיַחֲלִינֵנוּ עוֹלָם שְׁבֹל שְׁבֹת וּמְנוּחָה לְחַיֵּי הָעוֹלָמִים: תִּרְחֹמֶן הוּא וְיַגִּיעֵנוּ לְמוֹעֲדִים אַחֲרִים הַבָּאִים לְקִרְאָתֵנוּ לְשָׁלוֹם: תִּרְחֹמֶן הוּא וְיַחֲלִינֵנוּ לְיוֹם שְׁבֹל טוֹב: בֵּרַכְתָּ הָאוֹרָה: תִּרְחֹמֶן הוּא וְיִכְרֹךְ אֶת הַשְּׁלֵחַן הַזֶּה שְׂאֵבְלֵנוּ עֲלָיו וְיִסְבֵּר בּוֹ כְּלִי־מַעֲרָבִי עוֹלָם וְיַחֲזִיק בְּשִׁלְחָנוּ שֶׁל אֲבִרְתָּם אָבֵינוּ עֲלָיו שְׁלוֹם, כְּלִי־עֵב מִמֶּנּוּ יֹאכֵל, וְכָל צִמָּא מִמֶּנּוּ יִשְ�תֶּה. וְאֵל צִמָּא מִמֶּנּוּ כְּלִי־טוֹב לְעַד וּלְעוֹלָמֵי עוֹלָמִים אָמֵן: תִּרְחֹמֶן הוּא וְיִכְרֹךְ פֶּעַל חַפְזֵי הַזֶּה וּבְעַל הַפְּעֻדָּה הַזֹּאת. הוּא וְכֵנִי וְאַשְׁתִּי וְכָל

אשר לו. בָּבָנִים שִׁחִיו. וּבְנִכְסִים שִׁירְבוּ. בְּרֹךְ יְהוָה יְהוָה חֵילוֹ וּפְעָלֵי יָדָיו תִּרְצֶה. וַיְהִיו נִכְסָיו וּנְכֻסָּיו מִצְלָחִים וּקְרוּכִים לְעִיר. וְאֵל יוֹדֵקֵק לְפָנָיו וְלֹא לְפָנָיו שׁוֹם דְּבַר חֵטָא וְתַרְחֹד עֵז. שֶׁשׁ וְשִׁמְחָה בְּלִיָּהִים בְּעֶשֶׂר וּבְכּוֹד מַעֲשֵׂה וְעַד עוֹלָם. לֹא יָבוֹשׁ בְּעוֹלָם חָזָה וְלֹא יִכָּלֵם לְעוֹלָם הַבָּא. אָמֵן בֶּן יְהִי רָצוֹן:

הַרְחַמֵּן הוּא יַמְעַ תּוֹרָתוֹ וְאַהֲבָתוֹ בְּלִבָּנוּ, וְתַהֲיֶה יִרְאָתוֹ עַל פְּנֵינוּ לְבִלְתִּי נַחֲטָא, וַיְהִיו כָּל־מַעֲשֵׂינוּ לְשֵׁם שְׁמַיִם: הַרְחַמֵּן הוּא יַחֲיֵינוּ וְיִזְכְּנוּ וְיִקְרְבוּנוּ לַיְמֹת הַמְּשִׁיחַ, וְלִבְנֵי בֵּית הַמִּקְדָּשׁ, וְלַחֲנֵי הָעוֹלָם הַבָּא: מְגִדוֹל יְשׁוּעוֹת מְלָכּוֹ, וְעֹשֶׂה־חֶסֶד לְמַשִּׁחוֹ, לְדוֹר וּלְדוֹרָעוֹ עַד־עוֹלָם: בְּפִירִים רְשׁוֹ וְרַעֲבּוֹ, וְדוֹרְשֵׁי יְהוָה וְאֲדַרְשֵׁי יְהוָה לֹא יִחְסְרוּ כָּל־טוֹב: נָעַר חַיִּיתִי גַם־זִמְנָתִי, וְלֹא רִאִיתִי צָדִיק נָעוּב וְזָרְעוֹ מִבְּקֻשְׁלָחֶם: כָּל חַיִּים חֹזְנִי וּמְלֹחֵה, וְזָרְעוֹ לְבִרְכָּתָהּ: מַה שְּׂאֲכִלְנוּ יְהִיָּה לְשִׁבְעָה, וּמַה שְּׂשִׁיתִינוּ יְהִיָּה לְרִפּוּאָה, וּמַה־שֶּׁחֻזְרָנוּ יְהִיָּה לְבִרְכָּתָהּ, בְּדַבְּתֵיכֶם: וַיִּתֵּן לְפָנֵינוּם וַיֹּאכְלוּ וַיִּזְתְּרוּ בְּדֶבֶר יְהוָה וְאֲדַרְשֵׁי יְהוָה: בְּרוּכִים אַתֶּם לִיתְהוָה יְהוָה וְאֲדַרְשֵׁי יְהוָה, עוֹשֶׂה שְׁמַיִם וָאָרֶץ: בְּרֹךְ הַגִּבּוֹר אֲשֶׁר יִבְטַח בִּיתְהוָה וְאֲדַרְשֵׁי יְהוָה, וְתִהְיֶה יְהוָה וְאֲדַרְשֵׁי יְהוָה מִבְּחֻחוֹ: יְהוָה וְאֲדַרְשֵׁי יְהוָה עֵז לְעַמּוֹ וַיִּתֵּן, יְהוָה וְאֲדַרְשֵׁי יְהוָה: בְּרֹךְ אֶת־עַמּוֹ בְּשָׁלוֹם: עוֹשֶׂה שְׁלוֹם בְּמִרוֹמָיו, הוּא בְּרַחֲמָיו יַעֲשֶׂה שְׁלוֹם עֲלֵינוּ, וְעַל כָּל־עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל, וְאָמְרוּ אָמֵן:

יְבָרֵךְ בּוֹרֵא פְרִי הַנֶּחֱמַן עַל כּוֹס שְׁלִישִׁי, וַיְכּוֹן לַפְטוֹר בְּבִרְכָּהּ זוֹ גַם אֶת כּוֹס רְבִיעִי.

כּוֹס יְשׁוּעוֹת אֲשָׁא, וּבִשְׁם יְהוָה וְאֲדַרְשֵׁי יְהוָה אֶקְרָא: סִבְרֵי מְרַנֵּן: וְעוֹנִים: לְחַיִּים.

בְּרֹךְ אֶתְּהָ יְהוָה וְאֲדַרְשֵׁי יְהוָה, אֵלֵהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, בּוֹרֵא פְרִי הַנֶּחֱמַן: וַיִּשְׁתַּח בַּחֲבִיבָה.

יִמְנוּ לוֹ כּוֹס רְבִיעִי וַיֹּאמְרוּ אֵת הַחֵלֶל בְּשִׁמְחָה וּבַחֲתֻלָּבוֹת רַבָּה, כַּשֶּׁהָכּוֹס בִּידּוֹ, וְאִם קִשָּׁה לוֹ לֹאֲחֻזּוֹ בְּמִשְׁךְ כָּל הַחֵלֶל, טוֹב לֹאֲחֻזּוֹ לַפְחוֹת בְּכוּף הַחֵלֶל בְּבִרְכַּת "הַחֵלֶל". וּמִצּוֹת שִׁחִיו לַפְחוֹת שְׁלֹשָׁה בְּקִרְיַת הַחֵלֶל, וְהַגְדוֹל שֶׁבָּהֶם אוֹמֵר "הַדּוּד", וְהָאֲחֵרִים עוֹנִים אַחֲרָיו.

שֶׁפֶד חֲמִתָּךְ אֵל חַגּוּיִם אֲשֶׁר לֹא יִדְעוּךָ, וְעַל מַמְלָכוֹת אֲשֶׁר בְּשִׁמְךָ לֹא קָרְאוּ: כִּי אָבֵל אֶת יַעֲקֹב, וְאֶת נְחֻם חֲשָׁמוֹ: שֶׁפֶד־עֲלֵיהֶם וְעָמְךָ וְחֵרוֹן אִפְךָ וְשִׁיגָם: תִּרְדֹּף בָּאָף וְתִשְׁמִידִם מִתַּחַת שְׁמֵי יְהוָה:

לֹא לָנוּ יְהוָה וְאֲדַרְשֵׁי יְהוָה לֹא לָנוּ כִּי לְשִׁמְךָ תֵּן בְּכוֹר. עַל חֶסֶדְךָ עַל אֲמִתְּךָ: לָמָּה יֹאמְרוּ חַגּוּיִם. אֵיךְ נָא אֱלֹהֵיהֶם: וְאֵלֵהֵינוּ בְּשִׁמְיָם. כָּל אֲשֶׁר חִפֵּץ עָשָׂה: עֲצִיבֵיהֶם בְּסָף וּזְהָב. מַעֲשֵׂה יָדִי אֲדָם: פֶּה לָהֶם וְלֹא יִדְבְּרוּ. עֵינִים לָהֶם וְלֹא יִרְאוּ: אוֹזְנִים לָהֶם וְלֹא יִשְׁמָעוּ. אֶף לָהֶם וְלֹא יִרְחֻצוּ: יָדֵיהֶם וְלֹא יִמְשִׁיחוּ רִגְלֵיהֶם וְלֹא יִחַלְכוּ. לֹא יִהְיוּ בְּגִדּוֹנָם: בְּמוֹתָם יִהְיוּ עוֹשִׂיהֶם. כָּל אֲשֶׁר בָּטַח

והגדת לבנוך

יִדְעִים שְׂאֵלֵהֵינוּ בְּשִׁמְיָם, וּבִידּוֹ יִכְלֵת לְגַלֵּל אוֹתָנוּ. כִּי כָּל אֲשֶׁר חִפֵּץ בְּעֶבֶר עָשָׂה, וְכֵן יַעֲשֶׂה גַם בְּעִתִּיד. שְׁהִי לֹא בְּכוֹרָנוּ צוּרָם, כִּי עֲצִיבֵיהֶם – אֱלֹהֵיהֶם, עֲשׂוּיִם מִכֶּסֶף וְזָהָב וְאֵינָם מוֹעִילִים, לִפִּי שֶׁהֶם מַעֲשֵׂה יָדֵי אָדָם. וְסוֹפָם שֶׁל עוֹשֵׂיהֶם, – יוֹצְרֵי הַפְּסָלִים, לַהֲיוֹת כְּמוֹתָם. (לֹא וְרֹאִים וְלֹא שׁוֹמְעִים, לִפִּי

לִפִּי שֶׁבְּחִלְקוֹ הִרְאִשׁוֹן שֶׁל הַחֵלֶל הַזֶּה אֶת גְּאֻלַּת יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם, בְּקֶשׁ דּוֹד הַמֶּלֶךְ רַחֲמִים גַּם עַל שְׂאֵר הַגְּלִיּוֹת. וְאָמַר, לֹא לְמַעַנְנוּ בְּלִבֵּד רָאִי שֶׁתִּגְאֻלְנוּ אֶלָּא לְשִׁמְךָ תֵּן בְּכוֹר. שֶׁלֹּא יִתְחַלֵּל בְּגוֹיִים. כִּי לָמָּה יֹאמְרוּ חַגּוּיִם אֵיךְ נָא אֱלֹהֵיהֶם שֶׁאֵם הוּא קִים, לָמָּה אֵינוּ מוֹשִׁיעַ לָהֶם. וְאֵנוּ הָרִי

פָּהֶם: יִשְׂרָאֵל בְּמַח בִּיהוֹדָה יֵאָהֲדוּהוּ. עֹזְרֵם וּמִגְנֵם הוּא: בֵּית אַחֲרָן בְּמַחֹו בִּיהוֹדָה יֵאָהֲדוּהוּ. עֹזְרֵם וּמִגְנֵם הוּא: יִרְאִי יְהוֹדָה יֵאָהֲדוּהוּ בְּמַחֹו בִּיהוֹדָה יֵאָהֲדוּהוּ. עֹזְרֵם וּמִגְנֵם הוּא:

יְהוֹדָה יֵאָהֲדוּהוּ וְכִרְנוּ יִכְרֶה, יִכְרֶה אֶת בֵּית יִשְׂרָאֵל. יִכְרֶה אֶת בֵּית אַחֲרָן: יִכְרֶה יִרְאִי יְהוֹדָה יֵאָהֲדוּהוּ. תִּקְמָנִים עִם הַגְּדָלִים: יִסֵּף יְהוֹדָה יֵאָהֲדוּהוּ. עֲלִיכֶם. עֲלִיכֶם וְעַל בְּנֵיכֶם: בְּרוּכִים אַתֶּם לִיהוֹדָה יֵאָהֲדוּהוּ. עֲשֵׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ: תִּשְׁמָם שָׁמַיִם לִיהוֹדָה יֵאָהֲדוּהוּ. וְהָאָרֶץ נָתַן לִבְנֵי אָדָם: לֹא תִמְתִּים יְהַלְלוּהָ. וְלֹא כָּל יוֹדְרֵי דוּמָה: וְאַנְחָנוּ נִכְרֶה יָהּ. מַעֲתָה וְעַד-עוֹלָם תִּלְלוּהָ:

אֶהְבְּתִי כִּי יִשְׁמַע יְהוֹדָה יֵאָהֲדוּהוּ. אֶת קוֹלִי תִחַנּוּנִי: כִּי הִטָּה אֹזְנוֹ לִי. וּכְיִמִּי אֶקְרָא: אֶפְפוּנִי חֲכָלִי מוֹת וּמִצְרֵי שְׁאוֹל מִצְאוֹנִי. צָרָה וְיָגוֹן אֶמְצָא: וּבִשֵּׁם יְהוֹדָה יֵאָהֲדוּהוּ. אֶקְרָא. אָנָּה יְהוֹדָה יֵאָהֲדוּהוּ. מִלְטָה נִפְשִׁי: חַנּוּן יְהוֹדָה יֵאָהֲדוּהוּ. וְצַדִּיק, וְאַלְהֵינוּ מִרְחָם: שֹׁמֵר פְּתָאִים יְהוֹדָה יֵאָהֲדוּהוּ. דְּלוּתִי וְלִי יְהוֹשִׁיעַ: שׁוּבִי נִפְשִׁי לְמִנוּחֶיכִי. כִּי יְהוֹדָה יֵאָהֲדוּהוּ. גָּמַל עֲלֵיכִי: כִּי חֲלַצְתָּ נִפְשִׁי מִמּוֹת אֶת עֵינִי מִן דְּמָעָה. אֶת רַגְלִי מִדָּחִי: אֶתְחַלֵּף לִפְנֵי יְהוֹדָה יֵאָהֲדוּהוּ. בְּאַרְצוֹת הַחַיִּים: הֶאֱמַנְתִּי כִּי אֲדַבֵּר. אֲנִי עֲנִיתִי מָאֵד: אֲנִי אִמְרָתִי בַחֲפוּזִי. כִּלְיָהֶם כּוֹב:

מָה אֲשִׁיב לִיהוֹדָה יֵאָהֲדוּהוּ. כָּל תַּגְּמוּלוֹתַי עָלַי: כּוֹס יִשׁוּעוֹת אֲשָׂא. וּבִשֵּׁם יְהוֹדָה יֵאָהֲדוּהוּ. אֶקְרָא: נִדְרִי לִיהוֹדָה יֵאָהֲדוּהוּ. אֲשַׁלֵּם. נִגְדָה נָא לְכָל עַמּוֹ: יִכָּר בְּעֵינֵי יְהוֹדָה יֵאָהֲדוּהוּ. תִּמְנוּתָה לְחַסִּידֶיךָ: אָנָּה

והגדת לבנך

הוא מרחם ושומר אף את הפתאים – המזוידים. (ספרי) ואף שדלותי מן המצות, לי יהושיע ויפדני מצרותי. לפיכך – שובי נפשי למנוחתי ואל תדאגי, כי ה' גמל וגמל חסדו עליי, ויחלץ אותך ממוות. ואתחלף לפניו בארץ חיים, היא ארץ ישראל שקרויה ארץ חיים לפי שמתיח חיים תחלה. האמנתי כי אדבר. הוא כמין התנצלות, כי מתחלה בהיותו בגלות, פקפק באמונה ובדברי הנביאים, ומתנצל כעת ואומר: כי בשעה שדברתי כן – אני עניתי מאד, הייתי שרוי בעני הגלות ובשפל המדרגה, ומתוך כך – אמרתי בחפזי, בחפזון ובלי שוב הדעת – כל האדם כזב. כל הנביאים שנתנבאו עלי בגלות על גאולתי, דברו שקר ח"ו, כי עבר קציר כלה קנין, ואנו לא נושענו. אבל כעת נוכחתי לדעת כי אכן יש תקוה. ועל זה הוא ממשיך ואומר:

מה אשיב וכו' (מחז"ל)

מה אשיב לה'. מה מנחה אשיב לה'. כל תגמולוהי. שכל תגמולווי תשובים באו – עלי. והינינו אחר האוש הגדול הזה. לפיכך – כוס ישועות אשא. בברכת המזון, ובשם ה' אקרא. להללו ולברכו. נדרי לה'. נדרים אשר נדרתי לה' בגלותי אשלמה אשלם נגדה נא לכל עמו. נגד כל עמו. יקר בעיני ה' תמנונה לחסידיו. כי יקר וקבד הדבר

שימנונו) וכן סופו של כל אשר בטח בהם, למות. אבל – ישראל ובית אחרון הבורחים בה' שהוא אלהים חיים, הוא מועיל להם, שהוא עוזר ומגנם, והיכלת בידו. יראי ה'. – גרים. (מחז"ל)

ה' זכרנו. כשאנו זוכרים את השם ומברכים בשמו, הוא מסכים ומברך את בית ישראל. שנאמר "בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבוא אליך וברכתך". וכן יברך בית אחרון הכהנים. שנאמר "ואני אברכם". ולפי שאנו זוכרים את שמו תמיד, לכן יברכנו – עשה שמים וארץ. את – השמים בחר לו, והארץ נתן לבני אדם. להללו ולשבחו על פרותיה. ולא למתים נתנה לפי שלא המתים יהללו ית. שאין בהם יכולת להלל, אלא אנו וכיוצא בנו שאנו חיים נברך ית מעתה ועד עולם תללוהו. (מחז"ל) אהבתי כי ישמע ה' את קולי. לפי שאמר לעיל על הפסלים "פה להם ולא ידברו וכו'" אמר: אבל אני, אהבתי כי ישמע' ה' את קולי תחנוני. כי הטת אוזנו לי. לשמע מה שאקרא לו. וכאשר – אפפוני חבלי מות – סבבני מכאובי מות, ואף לאחר המות, כאשר מצרי שאל – גבולות גהנם מצאוני. ובכל אשר אפנה צרה ויגון אמצא, או אז אקרא בשמו ואבקש – אָנָּה ה' מִלְטָה נִפְשִׁי, מִיַּד הַשְׁאוֹל. וְכִינוּ שְׁתַּנּוֹן ה' וְצַדִּיק,

יְהוָה יִתְּנֵנוּ יְהוָה יִתְּנֵנוּ ^{יִתְּנֵנוּ} כִּי אֲנִי עֶבֶדְךָ אֲנִי עֶבֶדְךָ בֶּן אֲמִתְךָ. פִּתְחַת לְמוֹסְרִי: לָךְ אֹזֶבַח וּבַח תּוֹדָה. וּבָשֶׁם יְהוָה יִתְּנֵנוּ ^{יִתְּנֵנוּ} אֶקְרָא: נִדְרֵי לַיהוָה יִתְּנֵנוּ ^{יִתְּנֵנוּ} אֲשֶׁלֶם. נִגְדָה נָא לְכָל עַמּוֹ: בְּחֻצְרוֹת בֵּית יְהוָה יִתְּנֵנוּ ^{יִתְּנֵנוּ}. בְּתוֹכֵכִי יְרוּשָׁלַם הִלְלוּהָ:

הִלְלוּ אֶת יְהוָה יִתְּנֵנוּ ^{יִתְּנֵנוּ} כָּל גּוֹיִם. שִׁבְחוּהוּ כָּל הָאֲמִים: כִּי גִבֹר עָלֵינוּ חֲסִדּוֹ. וְאַמֶּת יְהוָה יִתְּנֵנוּ ^{יִתְּנֵנוּ} לְעוֹלָם הִלְלוּהָ:

גדול הבית אומר פסוק, ושאר בני הבית חוזרים אחריו:
חֲדוּ לַיהוָה יִתְּנֵנוּ ^{יִתְּנֵנוּ} כִּי טוֹב. כִּי לְעוֹלָם חֲסִדּוֹ: יֹאמֶר נָא יִשְׂרָאֵל. כִּי לְעוֹלָם חֲסִדּוֹ: יֹאמְרוּ נָא בֵּית אַהֲרֹן. כִּי לְעוֹלָם חֲסִדּוֹ: יֹאמְרוּ נָא יִרְאִי יְהוָה יִתְּנֵנוּ ^{יִתְּנֵנוּ}. כִּי לְעוֹלָם חֲסִדּוֹ:

מִן־הַמִּצָּר קִרְאתִי יְהוָה. עֲנֵנִי בְּמִרְחֵב יְהוָה יִתְּנֵנוּ ^{יִתְּנֵנוּ} לִי לֹא אִירָא. מִחַ יַעֲשֶׂה לִי אָדָם: יְהוָה יִתְּנֵנוּ ^{יִתְּנֵנוּ} לִי בְּעוֹזִי. וְאֲנִי אֶרְאֶה בְּשִׁנְאִי: טוֹב לְחִסּוֹת בֵּית־הַיְהוָה יִתְּנֵנוּ ^{יִתְּנֵנוּ}. מִבְּטַח בְּאָדָם: טוֹב לְחִסּוֹת בֵּית־הַיְהוָה יִתְּנֵנוּ ^{יִתְּנֵנוּ}. מִבְּטַח בְּנִדְבִים: כָּל גּוֹיִם סִבְבוּנִי. בָּשֶׁם יְהוָה יִתְּנֵנוּ ^{יִתְּנֵנוּ} כִּי אֲמִילִם: סִבְבוּנִי גַם סִבְבוּנִי. בָּשֶׁם יְהוָה יִתְּנֵנוּ ^{יִתְּנֵנוּ} כִּי אֲמִילִם: סִבְבוּנִי בְּדִבּוּרִים דַּעֲכוּ בְּאֵשׁ קוֹצִים. בָּשֶׁם יְהוָה יִתְּנֵנוּ ^{יִתְּנֵנוּ} כִּי אֲמִילִם: דַּחַח דְּחִיתֵנִי לִנְפֹל. וְיִתְּנֵנוּ ^{יִתְּנֵנוּ} עוֹז וְזִמְרָת יְהוָה. וְיִתְּנֵנוּ ^{יִתְּנֵנוּ} לִי לִישׁוּעָה: קוֹל רִנָּה וִישׁוּעָה בְּאֶחָלִי צְדִיקִים. יְמִין יְהוָה יִתְּנֵנוּ ^{יִתְּנֵנוּ} עֲשֶׂה חֵיל: יְמִין יְהוָה יִתְּנֵנוּ ^{יִתְּנֵנוּ} רִמְמָה. יְמִין יְהוָה יִתְּנֵנוּ ^{יִתְּנֵנוּ} עֲשֶׂה חֵיל: לֹא אָמוֹת כִּי אַחִיהָ. וְאֶסְפֹּר מַעֲשֵׂי יְהוָה: יִסּוּר יִסְרֵנִי יְהוָה, וְלִמּוֹת לֹא נִתְּנִי: פִּתְחוּ לִי שַׁעֲרֵי צֶדֶק. אֲבֹא בָם אֹדְהָ יְהוָה: זֶה הַשַּׁעַר לַיהוָה יִתְּנֵנוּ ^{יִתְּנֵנוּ} צְדִיקִים יָבֹאוּ בּוֹ: אֹדְךָ כִּי עֲנִיתֵנִי. וְתַחֲתִי לִי לִישׁוּעָה: אֹדְךָ אֲבֹן מִאֲסוֹ חֲבוּנִים. הִתֵּת לְרֹאשׁ פְּנֵה: אֲבֹן מֵאֵת יְהוָה יִתְּנֵנוּ ^{יִתְּנֵנוּ} הִתֵּת זֹאת. הִיא נִפְלְאוֹת בְּעֵינֵינוּ:

והגדת לבנך

הגוים סבבוני להרע לי, מבטח אני בשם ה', כי אמילם. – אנצחם. וגם כשמוסיפין חילות רבים ומסובבים אותי בדבורים, איני חושש להם, שיועד אני שידעכו באש בקוצים. ואת כלם אני מנצח על ידי תפילתי ובקשתי בשם ה'. דחה דחיתני. כלומר, כשהייתי נדחה וסבור – לנפל, ה' עזרני. כי עזי וזמרת יה – העז והשבח של ה' היה לי לישועה. כדי שאומר שבהו. ועל אותה ישועה ירגנו הצדיקים באהליהם, ויאמרו ימין ה' עשה חיל. לא אמות ביד הקמים עלי, כי אחיה למען אספר מעשיו יה. ואף יספור יסרני יה מכל מקום למות לא נתנני. לכן פתחו לי שערי צדק הם שערי ירושלים שנקראת 'צדק'. ואבא בם בקרבן תודה ואודה יה, על פדות נפשי. הלא זה השער של בית המקדש, עשוי בשביל שצדיקים יבאו בו, להלל את ה'. וגם אני אבא בם ואודך על כי עניתני ביום קראי לך, ותתי לי לישועה. והרגני דומה לאותה אבן שמאסו הבונים לתתה בבנין, ואחר כך זכתה והייתה לראש פנה. כאבנים חשוכות שקובעים אותן בראשי החזיות, שהן נפרות מב'

בעיני ה' להמית את חסידיו. ואחיה ואשלם נדרי כמו שמפרש וחולך. אנה ה' תרגי מודה לך ה' על החסד שעשית עמי, בגלל שאני עבדך שאני נכנע לפניך. ולכן פתחת למוסרי – התרת מעל צווארי מוסרות וכבלי גלותי. ועל בן אובח לך זבח תודה, על הגסים שעשית לי, כדין היוצא מבית האסורים שצריך להודות לה'. (ע"פ מחו"ו) הללו את ה' כל גוים שבחוהו כל האמים. – האומות. מפני שגבר עלינו חסדו. וגאלנו, ואמת דברי ה' לעולם. ששמר את הבטחתו שדבר לגביאיים. לפיכך – היללויה.

חודו לה' כי טוב. על זאת שעשה עמנו טוב, ומהי טובתו? כי לעולם חסדו. וכן בית אהרן והישראלים יודוהו. יראי ה'. – גרים. (ע"פ מחו"ו)

מן המצר והדחק, קראתי לך והוא ענני, והעמידני במרחב. וכיון שענני – לא אירא ממה שייעשה לי אדם. שה' לי בעוזי, ומבטח אני שאראה במפלת שניאי. לפיכך – טוב לחסות בה, מבטח באדם, כי אין בהם תשועה. וכאשר כל

וְאֵלֵינוּ פִּינוּ מְלֵא שִׂירָה בָּיָם, וְלִשְׁוֹנֵנוּ רֶנָּה בְּהִמּוֹן גִּלְיוֹ, וְשִׁפְתוֹתֵינוּ שֹׁכֵחַ בְּמִרְחָבֵי רָקִיעַ, וְעֵינֵינוּ מְאִירוֹת בְּשִׁמְשׁ וּבְכֶרֶחַ, וְיָרֵינוּ פְּרוֹשׁוֹת בְּנִשְׁרֵי שָׁמַיִם, וְרִגְלֵנוּ קְלוֹת בְּאֵילוֹת, אִין אֲנַחְנוּ מְסִפְקִין לְהוֹדוֹת לָךְ יְהוָה^{יְהוָה יֵאָחֲזֵנוּ} אֱלֹהֵינוּ, וּלְכַרֵּךְ אֶת שִׁמְךָ מִלִּבֵּנוּ, עַל אַחַת מֵאַלְפֵי אֲלָפִים וְרוֹב רַבִּי רַבְבוֹת פְּעָמִים, הַטּוֹבוֹת נֶסִים וְנִפְלְאוֹת שֶׁעָשִׂיתָ עִמָּנוּ וְעַם אֲבוֹתֵינוּ. מִלִּפְנֵים מִמְצָרִים גָּאֻלְתָּנוּ, יְהוָה^{יְהוָה יֵאָחֲזֵנוּ} אֱלֹהֵינוּ, מִבֵּית עֲבָדִים פְּדִיתָנוּ, בְּרָעַב וְנָתַתָּנוּ, וּבְשִׁבְעַת בִּלְבַלְתָּנוּ, מִתְּרַב הַצִּלְתָּנוּ, מִדְּבַר מִלְּטָתָנוּ, וּמִחֲלָאִים רָעִים וְרָבִים דָּלִיתָנוּ. עַד הֵנָּה עֲזָרוֹנוּ רַחֲמֶיךָ וְלֹא עֲזָבוֹנוּ חֲסִדֶיךָ, עַל כֵּן אֲבָרִים שֶׁפִּלַּגְתָּ בָּנוּ, וְרוּחַ וְנִשְׁמָה שֶׁנִּפְחַתָּ בְּאַפֵּינוּ, וְלִשׁוֹן אֲשֶׁר שָׁמַתָּ בְּפִינוּ, הֵן הֵם יוֹדוּ, וּיְכַרְבוּ, וְיִשְׁבְּחוּ, וְיִפְאָרוּ, אֶת־שִׁמְךָ מִלִּבֵּנוּ תָמִיד, כִּי כָל־פֶּה לָךְ יוֹדֶה, וְכָל־לִשׁוֹן לָךְ תִּשְׁבַּח, וְכָל־עֵינִי לָךְ תִּצְפֶּה, וְכָל־כֶּרֶךְ לָךְ תִּכְרַע, וְכָל־קוֹמָה לִפְנֶיךָ תִּשְׁתַּחֲוֶה, וְהַלְבָּבוֹת יִירְאוּךָ, וְהַקְרֵב וְהַכְפִּילוֹת יוֹמְרוּ לְשִׁמְךָ, בְּדָבָר שֶׁנֶּאֱמַר: כָּל עֲצַמְתִּי תִאֲמַרְנָה יְהוָה^{יְהוָה יֵאָחֲזֵנוּ} מִי כִמוֹךָ מְצִיל עַנִּי מִחֶזֶק מִמֶּנּוּ וְעַנִּי וְאֲבִיוֹן מִנֹּלָז: שׁוּעַת עֲנִיִּים אַתָּה תִשְׁמַע, צַעֲקַת תְּדֹל תִּקְשִׁיב וְתוֹשִׁיעַ וְכָתוּב רִנְנוּ צְדִיקִים בִּיהוָה^{יְהוָה יֵאָחֲזֵנוּ} לִישְׁרִים נְאוּה תַחֲלֶה: בְּפִי יִשְׂרָאֵל תִּתְרוֹמֵם, וּבִשְׁפָתֵי צְדִיקִים תִּתְכַּרֵּךְ, וּבְלִשׁוֹן חֲסִידִים תִּתְקַדֵּשׁ, וּבִקְרֹב קְדוּשִׁים תִּתְחַלֵּל:

בְּמִקְהֵלוֹת רַבְבוֹת עָמְךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל, שֶׁכֵּן חוֹבֵת בְּלִי־חִיצוֹרִים לִפְנֶיךָ יְהוָה^{יְהוָה יֵאָחֲזֵנוּ} אֱלֹהֵינוּ וְאַלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ לְהוֹדוֹת, לְחַלֵּל, לְשַׁבַּח, לְפָאֵר, לְרוֹמֵם, לְתַדָּר, וּלְנַצֵּחַ, עַל כָּל־דְּבָרֵי שִׁירוֹת וְתִשְׁבָּחוֹת דָּוִד בְּיָדֵי עַבְדְּךָ מִשִּׁיחָה. וּבָכֵן

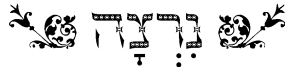
יִשְׁתַּבַּח שִׁמְךָ לְעַד מִלִּבֵּנוּ, הָאֵל הַמֶּלֶךְ הַגָּדוֹל וְהַקְדוֹשׁ בְּשִׁמְיִם וּבְאָרְץ, כִּי־לָךְ נֶאֱחָה יְהוָה^{יְהוָה יֵאָחֲזֵנוּ} אֱלֹהֵינוּ וְאַלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד, שִׁיר וּשְׁבָחָה, חֵלֶל וְזִמְרָה, עוֹ וּמִמְשָׁלָה, נֶצַח, גְּדֻלָּה, וּגְבוּרָה, תַּחֲלֶה וְתִפְאֶרֶת, קִדְשָׁה וּמִלְכוּת. בְּרַבְבוֹת וְהוֹדָאוֹת לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל וְהַקְדוֹשׁ, וּמַעֲוֹלִים וְעַד־עוֹלָם אַתָּה אַל:

יְחַלְלֶיךָ יְהוָה^{יְהוָה יֵאָחֲזֵנוּ} אֱלֹהֵינוּ כָּל מַעֲשִׂיךָ, וְחֲסִידֶיךָ וְצְדִיקִים עוֹשֵׂי רְצוֹנְךָ, וְעָמְךָ בֵּית־יִשְׂרָאֵל, כָּלֵם בְּרִנָּה יוֹדוּ, וּיְכַרְבוּ, וְיִשְׁבְּחוּ, וְיִפְאָרוּ אֶת שֵׁם כְּבוֹדְךָ, כִּי לָךְ מִזֵּב לְהוֹדוֹת, וּלְשִׁמְךָ נְעִים לִזְמֹר, וּמַעֲוֹלִים וְעַד עוֹלָם אַתָּה אַל. בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה^{יְהוָה יֵאָחֲזֵנוּ} מֶלֶךְ מְחַלֵּל בְּתִשְׁבָּחוֹת.

וישתה כוס רביעי בהסבה, וישתדל לשתות רביעית (81 סמ"ק) כבת אחת, כדי שיכרך ברכה אחרונה.

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה^{יְהוָה יֵאָחֲזֵנוּ} אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, עַל הַגָּפֶן וְעַל פְּרֵי הַגָּפֶן, וְעַל תְּנוּכַת הַשָּׂדֶה, וְעַל אֶרֶץ חֲמֵדָה, מִזְבֵּחַ וְרַחֲבָה, שְׂרָצִית וְהַנְּחָלָת לְאֲבוֹתֵינוּ, לְאִכּוֹל מִפְרֶיהָ, וְלִשְׂבּוֹעַ מִמִּזְבָּהָ. רַחֵם יְהוָה^{יְהוָה יֵאָחֲזֵנוּ} אֱלֹהֵינוּ עָלֵינוּ, וְעַל יִשְׂרָאֵל עָמְךָ, וְעַל יְרוּשָׁלַיִם עִירָךְ, וְעַל חַר צִיּוֹן מִשְׁבֵּן כְּבוֹדְךָ, וְעַל מִזְבְּחֶךָ, וְעַל חֵיקְךָ, וּבְנֵה יְרוּשָׁלַיִם עִיר הַקֹּדֶשׁ בְּמַחְרָה בְּיָמֵינוּ, וְהַעֲלֵנוּ לְתוֹכָהּ, וְשִׁמְחָנוּ בְּבִגְיָנָהּ, וּבְכֶרֶךְ עָלֶיךָ בְּקִדְשָׁה וּבְמִתְרָה. (בִּשְׁכַּת: וְרָצָה וְתַחֲלִיצֵנוּ בְּיוֹם הַשְּׁכֵת הַזֶּה). וְשִׁמְחָנוּ בְּיוֹם חַג הַמַּצּוֹת

הוּת, בְּיוֹם טוֹב מִקְרָא קֹדֶשׁ הוּת. כִּי אַתָּה טוֹב וּמְמִיב לָכָל, וְנוֹדָה לְךָ יְהוָה (אֲדֹנָי יֵאָחֲזֶנּוּ) אֱלֹהֵינוּ עַל הָאָרֶץ
וְעַל פְּרִי גִפְנֶיהָ. בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה (אֲדֹנָי יֵאָחֲזֶנּוּ) עַל הָאָרֶץ וְעַל פְּרִי גִפְנֶיהָ:

אם עשה כסדר הזה יהיה רצוי לפני השם יתברך, ויוכה לשנים רבות נעימות וטובות.

חַד גְּדִיָּא חַד גְּדִיָּא, דְּזִבִּין אַבָּא בְּתֵרִי זְוִי, חַד גְּדִיָּא חַד גְּדִיָּא:

דְּהֵכָה לְכַלְבָּא, דְּנִשְׁךְ לְשׁוֹנְרָא, דְּאִכְלָה לְגְדִיָּא דְּזִבִּין
אַבָּא בְּתֵרִי זְוִי חַד גְּדִיָּא חַד גְּדִיָּא:

וְאַתָּא הַשׁוֹחֵט, וְשַׁחַט לְתוֹרָא, דְּשִׁתָּא לְמִיָּא, דְּכֵבָה
לְנוֹרָא, דְּשִׁרְף לְחוּטְרָא, דְּהֵכָה לְכַלְבָּא, דְּנִשְׁךְ לְשׁוֹנְרָא,
דְּאִכְלָה לְגְדִיָּא, דְּזִבִּין אַבָּא בְּתֵרִי זְוִי, חַד גְּדִיָּא חַד גְּדִיָּא:
וְאַתָּא מִלְּאֵךְ הַמּוֹת, וְשַׁחַט לְשׁוֹחֵט, דְּשַׁחַט לְתוֹרָא,
דְּשִׁתָּה לְמִיָּא, דְּכֵבָה לְנוֹרָא, דְּשִׁרְף לְחוּטְרָא, דְּהֵכָה
לְכַלְבָּא, דְּנִשְׁךְ לְשׁוֹנְרָא, דְּאִכְלָה לְגְדִיָּא, דְּזִבִּין אַבָּא
בְּתֵרִי זְוִי חַד גְּדִיָּא חַד גְּדִיָּא:

וְאַתָּא הַקּוֹדֵשׁ בְּרוּךְ הוּא, וְשַׁחַט לְמִלְּאֵךְ הַמּוֹת, דְּשַׁחַט
לְשׁוֹחֵט, דְּשַׁחַט לְתוֹרָא, דְּשִׁתָּה לְמִיָּא, דְּכֵבָה לְנוֹרָא,
דְּשִׁרְף לְחוּטְרָא, דְּהֵכָה לְכַלְבָּא, דְּנִשְׁךְ לְשׁוֹנְרָא, דְּאִכְלָה
לְגְדִיָּא, דְּזִבִּין אַבָּא בְּתֵרִי זְוִי, חַד גְּדִיָּא חַד גְּדִיָּא:

וְאַתָּא שׁוֹנְרָא וְאִכְלָה לְגְדִיָּא, דְּזִבִּין אַבָּא בְּתֵרִי זְוִי, חַד
גְּדִיָּא חַד גְּדִיָּא:

וְאַתָּא כְּלָבָא וְנִשְׁךְ לְשׁוֹנְרָא, דְּאִכְלָה לְגְדִיָּא, דְּזִבִּין אַבָּא
בְּתֵרִי זְוִי, חַד גְּדִיָּא חַד גְּדִיָּא:

וְאַתָּא חוּטְרָא, וְהֵכָה לְכַלְבָּא, דְּנִשְׁךְ לְשׁוֹנְרָא, דְּאִכְלָה
לְגְדִיָּא, דְּזִבִּין אַבָּא בְּתֵרִי זְוִי, חַד גְּדִיָּא חַד גְּדִיָּא:

וְאַתָּא נוֹרָא, וְשִׁרְף לְחוּטְרָא, דְּהֵכָה לְכַלְבָּא, דְּנִשְׁךְ
לְשׁוֹנְרָא, דְּאִכְלָה לְגְדִיָּא, דְּזִבִּין אַבָּא בְּתֵרִי זְוִי, חַד גְּדִיָּא
חַד גְּדִיָּא:

וְאַתָּא מִיָּא, וְכֵבָה לְנוֹרָא, דְּשִׁרְף לְחוּטְרָא, דְּהֵכָה לְכַלְבָּא,
דְּנִשְׁךְ לְשׁוֹנְרָא, דְּאִכְלָה לְגְדִיָּא, דְּזִבִּין אַבָּא בְּתֵרִי זְוִי, חַד
גְּדִיָּא חַד גְּדִיָּא:

וְאַתָּא תוֹרָא וְשִׁתָּה לְמִיָּא, דְּהֵכָה לְנוֹרָא, דְּשִׁרְף לְחוּטְרָא,

והגדת לבנך

וְהֵכָה אֶת הַכֶּלֶב. שֶׁכִּבְּשׁוּ אֶת מַמְלַכַת פָּרִס. וְאַתָּא נוֹרָא. וְכָא
הָאֵשׁ. הִיא מְלָכוֹת הַחֲשִׁמוֹנָאִים שְׁהִיו כְּהִנִּים וְעִבְדוּתָם בְּאֵשׁ
הַמִּזְבֵּחַ וּבַהֲדַלְקַת הַמְנוֹרָה. וְשִׁרְף לְחוּטְרָא. שֶׁנִּצְחָה אֶת הַיּוֹנִים.
וְאַתָּא מִיָּא. וְכָא הַמַּיִם. הֵם מְלָכוֹת אֲרָם שֶׁנִּמְשְׁלוּ לְמַיִם, וְאָמְרוּ
עֲלֵיהֶם בְּמִדְרָשׁ עַל הַפָּסוּק "קוֹל מַיִם רִבִּים" זו אֲרָם שֶׁקִּיְלוּ הוֹלֵךְ
מִסּוּף הָעוֹלָם וְעַד סוּפֹה. וְכֵבָה לְנוֹרָא. וְכָבוֹ אֶת הָאֵשׁ. וְלִקְחָהּ אֶת
הַמְּלוּכָה מִן הַחֲשִׁמוֹנָאִים. וְאַתָּא תוֹרָא. וְכָא הַשּׁוֹר. זו מְלָכוֹת
רומי (אֲדוּם) וְשִׁתָּה לְמִיָּא. וְשִׁתָּה אֶת הַמַּיִם. שֶׁלִּקְחָהּ הַמְּלוּכָה
מֵאֲרָם. וְאַתָּא הַשׁוֹחֵט. וְכָא הַשׁוֹחֵט. הוּא מְשִׁיחַ בֶּן יוֹסֵף. וְשַׁחַט
לְתוֹרָא. וְשַׁחַט אֶת הַשּׁוֹר. שֶׁיִּשָּׁח אֶת הַמְּלוּכָה מִמְּלָכוֹת רומי.
וְאַתָּא מִלְּאֵךְ הַמּוֹת. וְכָא מִלְּאֵךְ הַמּוֹת. וְשַׁחַט לְשׁוֹחֵט.

חַד גְּדִיָּא. גְּדִי אֶחָד. דְּזִבִּין אַבָּא בְּתֵרִי זְוִי. שֶׁכָּנָה אַבָּא בְּשָׁנִי
זוּיִם. הַגְּדִי הוּא בֵּית הַמִּקְדָּשׁ שֶׁנִּמְשַׁל לְגְדִי שֶׁנֶּאֱמַר "בְּכִרְמִי
עֵין גְּדִי" (ש"ה ש"א, יד) וְאָמְרוּ בִּירוּשָׁלַיִם שֶׁכָּאֲשֶׁר קָנָה דָּוִד הַמֶּלֶךְ
אֶת הַר הַבַּיִת מֵאֲרוֹנָה הַיְבוּסִי, גָּבַהּ מִכָּל שֶׁבֶט שְׁנֵי וְהוּבִים, וְהוּ
"בְּתֵרִי זְוִי". וְאַתָּא שׁוֹנְרָא. וְכָא הַחֲתוּל. הוּא נְבוּכַדְנֶצַּר מֶלֶךְ
בָּבֶל, שֶׁאָמְרוּ בְּמִדְרָשׁ שֶׁנִּקְרָא "שׁוֹנְרָא" נוֹטְרִיקוֹן – שׁוֹנָא וְרַע.
וְאִכְלָה לְגְדִיָּא. וְהִתְרִיב אֶת בֵּית הַמִּקְדָּשׁ. וְאַתָּא כְּלָבָא. וְכָא
הַכֶּלֶב. וְהוּ כֹרֵשׁ מֶלֶךְ פָּרִס, שֶׁיִּגְנֹק מִחֵבֶל שֶׁל כְּלָבָה. וְנִשְׁךְ
לְשׁוֹנְרָא. וְנִשְׁךְ לְחֲתוּל. שֶׁהִגֵּךְ אֶת בִּלְשָׁאֲצַר מֶלֶךְ בָּבֶל, הוּא
נְכֹדֻשׁ שֶׁל נְבוּכַדְנֶצַּר. וְאַתָּא חוּטְרָא. וְכָא הַמִּקְל. זו מְלָכוֹת יוֹן,
שֶׁאָמְרוּ עֲלֵיהֶם בְּמִדְרָשׁ שְׁהִיו רֹדִים בְּמִקְל. וְהֵכָה לְכַלְבָּא.

אֶחָד מִי יוֹדֵעַ, אֶחָד אֲנִי יוֹדֵעַ, אֶחָד אֱלֹהֵינוּ שְׁבַשְׁמִים וּבֹאֲרָץ:

חֲמִשָּׁה חֲמִשֵּׁי תוֹרָה, אַרְבַּע אֲמָהוֹת, שְׁלֹשָׁה אֲבוֹת, שְׁנֵי
אֱלֹהֵינוּ שְׁבַשְׁמִים וּבֹאֲרָץ:

עֲשֶׂרָה מִי יוֹדֵעַ, עֲשֶׂרָה אֲנִי יוֹדֵעַ, עֲשֶׂרָה דְּבָרִיא, תִּשְׁעָה
יְרַחֵי לִידָה, שְׁמוֹנָה יְמֵי מִלָּה, שְׁבַעָה יְמֵי שְׁבִתָּא, שֵׁשָׁה
סְדְרֵי מִשְׁנָה, חֲמִשָּׁה חֲמִשֵּׁי תוֹרָה, אַרְבַּע אֲמָהוֹת, שְׁלֹשָׁה
אֲבוֹת, שְׁנֵי לַחֲוֹת הַבְּרִית, אֶחָד אֱלֹהֵינוּ שְׁבַשְׁמִים וּבֹאֲרָץ:

אֶחָד עֶשֶׂר מִי יוֹדֵעַ, אֶחָד עֶשֶׂר אֲנִי יוֹדֵעַ, אֶחָד עֶשֶׂר
כּוֹכְבֵיא, עֲשֶׂרָה דְּבָרִיא, תִּשְׁעָה יְרַחֵי לִידָה, שְׁמוֹנָה יְמֵי
מִלָּה, שְׁבַעָה יְמֵי שְׁבִתָּא, שֵׁשָׁה סְדְרֵי מִשְׁנָה, חֲמִשָּׁה
חֲמִשֵּׁי תוֹרָה, אַרְבַּע אֲמָהוֹת, שְׁלֹשָׁה אֲבוֹת, שְׁנֵי לַחֲוֹת
הַבְּרִית, אֶחָד אֱלֹהֵינוּ שְׁבַשְׁמִים וּבֹאֲרָץ:

שְׁנַיִם עֶשֶׂר מִי יוֹדֵעַ, שְׁנַיִם עֶשֶׂר אֲנִי יוֹדֵעַ, שְׁנַיִם עֶשֶׂר
שְׁבִטֵיא, אֶחָד עֶשֶׂר כּוֹכְבֵיא, עֲשֶׂרָה דְּבָרִיא, תִּשְׁעָה יְרַחֵי
לִידָה, שְׁמוֹנָה יְמֵי מִלָּה, שְׁבַעָה יְמֵי שְׁבִתָּא, שֵׁשָׁה סְדְרֵי
מִשְׁנָה, חֲמִשָּׁה חֲמִשֵּׁי תוֹרָה, אַרְבַּע אֲמָהוֹת, שְׁלֹשָׁה
אֲבוֹת, שְׁנֵי לַחֲוֹת הַבְּרִית, אֶחָד אֱלֹהֵינוּ שְׁבַשְׁמִים
וּבֹאֲרָץ:

שְׁלֹשָׁה עֶשֶׂר מִי יוֹדֵעַ, שְׁלֹשָׁה עֶשֶׂר אֲנִי יוֹדֵעַ, שְׁלֹשָׁה עֶשֶׂר
מְדֵיא, שְׁנַיִם עֶשֶׂר שְׁבִטֵיא, אֶחָד עֶשֶׂר כּוֹכְבֵיא, עֲשֶׂרָה
דְּבָרִיא, תִּשְׁעָה יְרַחֵי לִידָה, שְׁמוֹנָה יְמֵי מִלָּה, שְׁבַעָה יְמֵי
שְׁבִתָּא, שֵׁשָׁה סְדְרֵי מִשְׁנָה, חֲמִשָּׁה חֲמִשֵּׁי תוֹרָה, אַרְבַּע
אֲמָהוֹת, שְׁלֹשָׁה אֲבוֹת, שְׁנֵי לַחֲוֹת הַבְּרִית, אֶחָד אֱלֹהֵינוּ
שְׁבַשְׁמִים וּבֹאֲרָץ:

שְׁנַיִם מִי יוֹדֵעַ, שְׁנַיִם אֲנִי יוֹדֵעַ, שְׁנֵי לַחֲוֹת הַבְּרִית, אֶחָד
אֱלֹהֵינוּ שְׁבַשְׁמִים וּבֹאֲרָץ:

שְׁלֹשָׁה מִי יוֹדֵעַ, שְׁלֹשָׁה אֲנִי יוֹדֵעַ, שְׁלֹשָׁה אֲבוֹת, שְׁנֵי
לַחֲוֹת הַבְּרִית, אֶחָד אֱלֹהֵינוּ שְׁבַשְׁמִים וּבֹאֲרָץ:

אַרְבַּע מִי יוֹדֵעַ, אַרְבַּע אֲנִי יוֹדֵעַ, אַרְבַּע אֲמָהוֹת, שְׁלֹשָׁה
אֲבוֹת, שְׁנֵי לַחֲוֹת הַבְּרִית, אֶחָד אֱלֹהֵינוּ שְׁבַשְׁמִים וּבֹאֲרָץ:

חֲמִשָּׁה מִי יוֹדֵעַ, חֲמִשָּׁה אֲנִי יוֹדֵעַ, חֲמִשָּׁה חֲמִשֵּׁי תוֹרָה,
אַרְבַּע אֲמָהוֹת, שְׁלֹשָׁה אֲבוֹת, שְׁנֵי לַחֲוֹת הַבְּרִית, אֶחָד
אֱלֹהֵינוּ שְׁבַשְׁמִים וּבֹאֲרָץ:

שֵׁשָׁה מִי יוֹדֵעַ, שֵׁשָׁה אֲנִי יוֹדֵעַ, שֵׁשָׁה סְדְרֵי מִשְׁנָה,
חֲמִשָּׁה חֲמִשֵּׁי תוֹרָה, אַרְבַּע אֲמָהוֹת, שְׁלֹשָׁה אֲבוֹת, שְׁנֵי
לַחֲוֹת הַבְּרִית, אֶחָד אֱלֹהֵינוּ שְׁבַשְׁמִים וּבֹאֲרָץ:

שְׁבַעָה מִי יוֹדֵעַ, שְׁבַעָה אֲנִי יוֹדֵעַ, שְׁבַעָה יְמֵי שְׁבִתָּא,
שֵׁשָׁה סְדְרֵי מִשְׁנָה, חֲמִשָּׁה חֲמִשֵּׁי תוֹרָה, אַרְבַּע אֲמָהוֹת,
שְׁלֹשָׁה אֲבוֹת, שְׁנֵי לַחֲוֹת הַבְּרִית, אֶחָד אֱלֹהֵינוּ שְׁבַשְׁמִים
וּבֹאֲרָץ:

שְׁמוֹנָה מִי יוֹדֵעַ, שְׁמוֹנָה אֲנִי יוֹדֵעַ, שְׁמוֹנָה יְמֵי מִלָּה,
שְׁבַעָה יְמֵי שְׁבִתָּא, שֵׁשָׁה סְדְרֵי מִשְׁנָה, חֲמִשָּׁה חֲמִשֵּׁי
תוֹרָה, אַרְבַּע אֲמָהוֹת, שְׁלֹשָׁה אֲבוֹת, שְׁנֵי לַחֲוֹת הַבְּרִית,
אֶחָד אֱלֹהֵינוּ שְׁבַשְׁמִים וּבֹאֲרָץ:

תִּשְׁעָה מִי יוֹדֵעַ, תִּשְׁעָה אֲנִי יוֹדֵעַ, תִּשְׁעָה יְרַחֵי לִידָה,
שְׁמוֹנָה יְמֵי מִלָּה, שְׁבַעָה יְמֵי שְׁבִתָּא, שֵׁשָׁה סְדְרֵי מִשְׁנָה,

והגדת לבנך

כִּי רַק בָּהֶם נֶאֱמַר "וַיְתִּילֵדוּ לְמִשְׁפְּחוֹתֵם לְבֵית אֲבוֹתָם" (מַעֲשֶׂה
נִסִּים) עֲשֶׂרָה דְּבָרִיא. עֲשֶׂרָה הַדְּבָרִית. אֶחָד עֶשֶׂר כּוֹכְבֵיא.
אֶחָד עֶשֶׂר כּוֹכְבִים שָׂרָא יוֹסֵף בְּחֵלוֹם. שְׁנַיִם עֶשֶׂר שְׁבִטֵיא.
שְׁנַיִם עֶשֶׂר שְׁבִטֵי יִשְׂרָאֵל. שְׁלֹשָׁה עֶשֶׂר מְדֵיא. שְׁלֹשׁ עֲשָׂרָה
מְדוֹת שֶׁל רַחֲמִים.

בִּרְךְ רַחֲמָנָא דְסִיעָן מְרִישׁ וְעַד כַּעַן
הַשְׁלַמְתִּי עֲרִכְתִּי פִּירוּשׁ זֶה בְּסִ"ד בִּשְׁבַט תַּשְׁנ"ח
ע"ה בְּנִימַן סְגָן סִ"ט

שְׁעָתִיד לְהֵרָג אֶת מִשֵּׁיחַ בֶּן יוֹסֵף. וְאֵתָא הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא,
וְשָׁחַט לְמִלְאָף הַמֵּוֹת. וְיֹבֵא הַקֵּב"ה וְיַפְדֵּה אוֹתָנוּ, עַל יְדֵי
מִשֵּׁיחַ בֶּן דָּוִד הַנִּקְרָא "מִשֵּׁיחַ אֱלֹהֵי יַעֲקֹב" (שְׁמוּאֵל ב' כג, א), וְנֶאֱמַר
עָלֵינוּ "וְהָ' עִמּוֹ" (שם יד, יד) וּבִלְעַם הַמָּוֶת לְנֶצַח, וַיְכַנֵּן אֶת בֵּית
הַמִּקְדָּשׁ הַמְּכֻנָּה גְּדִי. (ע"פ מַעֲשֶׂה נִסִּים לְגֵאוֹן ר' יַעֲקֹב מְלִיסָא)
אֶחָד מִי יוֹדֵעַ. הוֹלֵךְ וּמוֹנֶה שְׁלֹשׁ עֲשָׂרָה טוֹבוֹת, אֲשֶׁר בָּהֶן
הַבְּדִילָנוּ הַקֵּב"ה מִכָּל הָעַמִּים, וּבִשְׁבִילָם הָיָה עֵינֵינוּ צְרִיאוֹת
מִצָּרִים. וְגַם מ"ש "תִּשְׁעָה יְרַחֵי לִידָה", יֵשׁ בּוֹ יְחִיד לְיִשְׂרָאֵל,

סער האגדה

❖ הקדמה - חשיבות סיפור יציאת מצרים ❖

יציאת מצרים - יסוד האמונה

במצוות רבות מזכירים אנו "זכר ליציאת מצרים": בקידוש, בקריאת שמע, בתפילין, ועוד. אולם פעם אחת בשנה, בליל הסדר, מצוה עלינו לא רק לזכור את יציאת מצרים, אלא לספר. "וכל המרבה לספר ביציאת מצרים, הרי זה משובח".

אומר "ספר החינוך" (מצוה כא): "משורשי מצוה זו, כי הוא יסוד גדול ועמוד חזק בתורתנו ואמונתנו, לפי שהוא לנו אות ומופת גמור בחידוש העולם, וכי יש אלוה קדמון חפץ ויכול, פועל כל הנמצאות הוא, ובידו לשנותם כפי שיחפוץ בכל זמן מן הזמנים, כמו שעשה במצרים ששינה טבעי העולם בשבילנו, ועשה לנו אותות מחודשים גדולים ועצומים. הלוא זה משתק כל כופר בחידוש העולם, ומקיים האמונה בידיעת ה' ברוך הוא".

אופן הסיפור

כתב בספר יסוד ושורש העבודה: "מצות עשה של סיפור יציאת מצרים בלילה הזה, הוא על כל איש מאישי ישראל עם קדוש, אף אם הוא יחידי על שולחנו... עיקר מצות הסיפור היא לבני ולבני ביתו, להודיע להם גבורותיו יתברך... לפרסם להם גודל הנסים וגבורות ונפלאות של בוראנו, יתברך שמו ויתעלה. ולא די לפרש להם כלליות הנסים מה שכתוב בהגדה, אלא לפרט ולבאר באר היטב כל נס ונס, על פי מה שנמצא כתוב בגמרא ובמדרשים. וראוי לכל יודע ספר, מקודם פסח לחפש בכל הספרים... ולספר פרטיהם לבני ביתו בליל שימור פסח, כדי להגדיל בעיניהם הנס, ויתנו בליבם יותר שבח והודיה לבורא יתברך שמו ויתעלה".

ואומר הזוהר הקדוש: באותה שעה מכנס הקב"ה לכל הפמליא שלו. ואומר להם, לכו ושמעו סיפור השבח שלי שמספרים בני אדם ושמחים שהוצאתים ממצרים. אז מתקבצים כולם ובאים ומתחברים עם ישראל, ושומעים סיפור השבח ששמחים בשמחת הגאולה של אדונם, ובאים הם ומודים להקב"ה על כל הנסים והנפלאות שעשה לעם ישראל, ומודים לו על העם הקדוש שיש לו כאן בארץ שמחים בחדוה בכל זה. ובוזה מוסיפים כח וגבורה למעלה.

מתחיל בגנות ומסיים בשבח

בגמרא אמרו, כי בסיפור יציאת מצרים, יש להתחיל בגנות ולסיים בשבח. כיצד? "מתחילה עובדי עבודה זרה היו אבותינו. ועכשיו קרבנו המקום לעבודתו". עלינו להבין שכל שעבוד מצרים והגאולה שבאה לאחר מכן, הכל כדי שנזכר מן העבודה זרה שדבקה בקודמים לאבות העולם, תרח אביו של אברהם אבינו וכל בני דורו, ונתקרב אל הקב"ה.

✧ אברהם העברי ✧

מתחילה עובדי עבודה זרה היו אבותינו...

קודם שנולד אברהם אבינו, היה נמרוד מולך על כל העולם, והיה מכיר את ריבונו, ומתכוון למרוד בו. וסחף עמו את כל אנשי הדור לעבוד עבודה זרה ולהאמין באלילים. לנמרוד היה שר חשוב, משנה למלך, בשם תרח, אשר דבק בנמרוד ובאליליו. והנה נולד לתרח בן בשם אברם [לימים הוסיף ה' אות על שמו ונקרא שמו אברהם]. באותו לילה שבו הוא נולד, ראו חכמי נמרוד שכוכב גדול יוצא מן המזרח ובולע 4 כוכבים מארבע רוחות העולם. הם האמינו כי החלום מראה על ילד שנולד, שעתיד להרוג מלכים ולרשת את ארץ כנען. למחרת באו החכמים וספרו לנמרוד: בלילה היינו בביתו של תרח, שהזמין אותנו למשתה בנו הנולד לו. אחרי המשתה יצאנו לחצר לטייל, והנה אנו רואים כוכב אחד עולה ממזרח ובולע 4 כוכבים. בודאי הכוונה לבנו הנולד של תרח שעתיד לכבוש את העולם ולבטל את אמונתך. כדי להקדים תרופה למכה אנו מיעצים לך לפצות את תרח בכסף, ולהרוג את בנו, טרם יהיה מאוחר.

סוס תמורת שעורים?!

שמח נמרוד בעצה שנתנו לו, ומיד קרא לתרח. אמר לו: בן נולד לך הלילה. תנהו לי כי אני רוצה להורגו, אולם אתן לך כפיצוי - בית מלא כסף זהב. השיב תרח ואמר: כל מה שתאמר לי, אדוני המלך, אעשה. המשיכו המלך ומשנהו לדבר עוד שעה ארוכה על עניני המלוכה, ואחר כך אמר תרח לנמרוד: הלילה הגיע אלי אדם שהציע לי עסקה, שאני אתן לו במתנה סוס יפה מאוד, ובמקומו הוא יתן לי בית מלא שעורים. עניתי לו כי איני יכול להשיב לו דבר לפני שאשאל אותך. שמע זאת נמרוד ותמה על תרח: אם אתה מנהיג את מלכותי בשכל צר שכזה, היא בודאי עתידה להחרב תוך זמן קצר. איך עולה בדעתך להחליף סוס יקר תמורת שעורים. ולמי תתן את השעורים אם אין לך סוס?!

נתן לו תרח לכלות בו את כעסו, ואז אמר לו: אם כך אתה כועס על החלפת סוס בשעורים, אם כן מה צריכה להיות הרגשתי כשאתה מבקש ממני את בני היקר תמורת כסף? אם אתה הורגו, לשם מה אני זקוק לכסף, ומי יירש אותי? לשמע הדברים כעס נמרוד מאוד, ובחמתו ציוה להרוג את תרח. כיצד אתה מעז לבוא אלי בדברי תוכחות ומשלים? הזדעק נמרוד. נפל תרח לרגליו ואמר לו: בצחוק דברתי, שהרי בודאי אני מוכרח לעשות רצונך. אבל תן לי שהות של שלושה ימים כדי שאדבר עם אשתי, אולי אפייסה במתנות ובמילים טובות עד שתסכים.

נתן לו נמרוד שהות כאשר בקש, וביום השלישי שלח אליו התראה: אם אינך ממלא את בקשתי, אשרוף את כל בני משפחתך! כשראה תרח כי אין מפלט, חיבל תחבולה: היתה לו שפחה אחת שילדה בן באותו לילה שבו נולד אברהם. לקח תרח את בן השפחה, ומסרו לידי נמרוד. מיד הרג נמרוד את התינוק בהתלהבות רבה, ונתן לתרח כסף רב כפי שהבטיח, ובזה נחה דעתו ושכח מכל הענין. (ספר הישר פרשת נח)

מיהו בעל הבירה?

גדל אברהם התינוק הקטן, ובהיותו בן 3 שנים התחיל לחקור בדעתו כדי לדעת מי ברא את השמים ואת הארץ. הסתכל בשמים וראה את השמש זורחת בעוז. חשב אברהם כי בודאי השמש חזקה מכולם והיא בראה את הכל, מיד ערך תפילתו אל השמש.

כשהחשיך היום, שקעה החמה במערב, ובמקומה באה הלבנה, כשכל צבא הכוכבים מלווה אותה. היה סבור אברהם כי הלבנה "ניצחה" את השמש, והיא מולכת על העולם, וכל הכוכבים הם משמשיה. באותו לילה ערך תפילתו אל הירח. למחרת ראה והנה שוב השמש זורחת והלבנה הסתלקה!! אמר בלבו: נראה כי לא זו ולא זו בראו את השמים והארץ! הלך לתרח אביו ושאל אותו, מי ברא את השמים והארץ? הביא לו תרח עבודה זרה בידו ואמר לו: זהו האל שברא אותך ואותי ואת כל העולם. הלך אברהם לאמו ובקש ממנה להכין מאכלים טובים כקרבן עבור העבודה זרה. כשהכינה אותם, הלך אברהם והביא אותם לפני הפסל, וראה כי באותה צורה שהניחם לפניו, כך מצא אותם אחר כך, והבין שלא יתכן כי הפסל ברא את השמים והארץ. לא מצא אברהם מנוח לנפשו, וחיפש בכל כוחו את אדון העולם. ומפני שהיה עמל רבות להכיר את ה' יתברך, שרתה עליו שכינה, ונתן הקב"ה בלבו להבין את מציאותו. (רבנו בחיי בראשית טו. ז. וזוהר)

"שהם משתחוים להבל וריק..."

כשראה אברהם את אביו ואמו שהם אדוקים בעבודה זרה שלהם, לא רצה להיות עמם עוד, והלך לישיבת נח ושם, שם למד תורה במשך שנים רבות. בהיותו לומד שנים מרובות כל כך בחשק גדול ובמנוחת הנפש, נעשה חכם גדול, והשיג בדעתו שכל הדור ההוא שקוע בטעות העבודה זרה, שהם עובדים לצורות עץ ואבן, וכשהגיע לגיל 40 כבר היתה לו הכרה ברורה ויסודית בדיעת ה'.

כיון שהכיר אברהם את האמת, התחיל לערוך דין ודברים עם אנשי מדינתו, שהדרך שהם הולכים בה, אינה דרך האמת, ואין ראוי לעבוד לאלילים אלא רק לאלוהי העולם האמיתי, בורא שמים וארץ, וראוי לאבד ולשבר את כל הצלמים. היה אברהם אבינו לוקח שני צלמים, קושר אותם בחבל, ומוליך אותם ברחובות העיר כדרך הסוחרים, והיה מכריז: "רוצה אני למכור אליל שאין בו מועיל. פה לו ולא ידבר, עינים לו ולא יראה, אזנים לו ולא ישמע, ולא יהלך ברגליו". (שבת מוסר פרק נב דף נד)

בחנות הפסלים

לתרח, אביו של אברהם, היתה חנות למכר פסלים. יום אחד, הוצרך תרח לנסוע לעיר רחוקה לרגל עסקיו, והוא מינה את בנו אברהם למלא את מקומו במכירת הפסלים. הגיע לחנות אדם לקנות פסל, אמר לו אברהם: בן כמה אתה, אדוני? אמר לו: בן חמישים. אמר אברהם: הפסל הזה שאתה רוצה לקנות - לפני יומיים עשה אותו אבא שלי. אוי לך שאתה בן חמישים ורוצה להשתחוות לפסל בן יומיים. התבייש האיש למשמע הדברים, והלך לו. כך היה אברהם אבינו משכנע את כל הלקוחות באפסיותה של עבודת האלילים.

והנה, הגיעה אל החנות אשה ישישה ובידה מגש מלא תקרובת לעבודה זרה, מטעמים חשובים ומשובחים לכבוד הפסלים. ניסה אברהם לשכנע אותה כדרך ששכנע את כולם, שהפסלים הם הבל וריק, אולם הזקנה לא קבלה את דבריו. היא הניחה את המגש והלכה לה. מה עשה אברהם? לקח את המגש והניחו לפני הפסל הגדול. לקח פטיש וניפץ את כל הפסלים שהיו בחנות, מקטן ועד גדול, רק את הפסל הגדול השאיר שלם, וקשר את הפטיש לידו.

כשחזר אביו תרח לחנותו, חשכו עיניו, כל הפסלים שבורים לרסיסים! "מה עשית?!" צעק על אברהם בנו בחימה שפוכה. התנצל אברהם ואמר: מצטער אבא, לא היתה לי

שום כוונה רעה, אינני אשם במה שקרה. באה לכאן סבתא זקנה אחת והביאה אוכל לפסלים, ואז רצו הפסלים לאכול לפני הפסל הגדול. הושיט הפסל הגדול את ידו בזעם ושבר את כולם, על שלא היה להם דרך ארץ לכבד אותו קודם. והנה הפטיש עדיין נמצא ביד שלו, ואם אינך מאמין לי, בוא נלך ונשאל אותו מה בפיו.

התגבר כעסו של תרח יותר, ואמר לו: שקרן!! הרי אלילים אלו, אין רוח בהם, ואינם יכולים לדבר, כי הם עשויים עץ ואבן. איך אתה מנסה 'למכור' לי כאלו 'סיפורי סבתא'? אמר לו אברהם: אבא, וכיצד אתה מאמין שהם אלה שבראו את השמים והארץ, בשעה שאינם יכולים לנוע ממקומם? מה טעם שאתה ממשיך לעובדם? אוי לכל הדור הזה שהולכים אחר ההבל, ואינם מטים אוזן לשמוע את האמת. דע כי רע ומר יהיה סופם של עובדי העבודה זרה, כמו שאירע לדורות שעברו - דור אנוש ודור המבול - כי בגלל עבודה זרה אבדו מן העולם. לכן אבקשך אבי, אנא, שמע לקולי, וחדל מלעבוד לאלילים! (בראשית רבה לח יג)

אברהם מתייצב לפני נמרוד

קצף תרח על 'חוצפתו' של אברהם, הלך מיד לנמרוד ואמר לו: יש לי בן אחד שהוא סורר ומורה. הוא יושב ולומד תורה זרה זה הרבה שנים, ומספר שיש אל בעולם שהוא אמת, ואתה משקר ומכזב. קרא מיד נמרוד לאברהם, ואמר לו: מדוע אתה מבלבל ומטה את לב העם? דע כי אם תמשיך בדרך זו רע ומר יהיה סופך! אמר לו אברהם: אני רואה שהשמש יוצאת כל יום במזרח ושוקעת במערב. אולי יש לך כח לשנות את מהלכה - שתזרח במערב ותשקע במזרח? אם תעשה כן אודה בך ואשתחוה לך. ואם לא, דע לך, כי האל שנתן בי כח לשבור את אליליך, הוא יתן לי כח להרוג אותך. (רבנו בחיי בראשית טו ז)

נמרוד, כששמע דברים נועזים אלו, הזדעזע כולו, ושלח את אברהם לבית הסוהר כשהוא כפות. הוא צוה לשומרים שלא יתנו לו לחם ולא מים. נשא אברהם עיניו לשמים ואמר: "אלוקי, אתה יודע הנסתרות, ואתה ידעת כי הגעתי עד הנה - לא לכבודי אלא לכבודך ולעבודתך". שמע הקב"ה לתפילתו ופתח לו מעיין של מים, ושלח לו את המלאך גבריאל להביא לו כל מיני מאכל, וכך שהה בבית הסוהר שנה תמימה. (שבט מוסר דף נד)

הכנת כבשן האש

שמע נמרוד, כי אברהם עודנו בחיים, כינס את כל חכמי עירו ושאל אותם: מה משפטו של אברהם שביזה את המלך ושבר את הצלמים? דנו בענין, ויצא דינו להשרף. מיד יצא כרוז בכל העיר: מי שהוא מאוהבי נמרוד, צריך להביא מטען של עצים. כך הביאו אנשי העיר מטענים של עצים במשך 40 יום, את כל העצים אספו בכפר אחד, שנקרא לאחר מכן "אור כשדים". באותו כפר היה תנור ענק ממדים, ולאחר שהצטברה בתוכו כמות עצומה של עצים, הבעירו אותו עד שהיה הולך ובוער במשך שלושה ימים ושלושה לילות. מרוב החום הלוהט, נעשה כל הכפר חם וכל תושביו מיהרו לצאת ממנו. נתכנסו רבבות רבבות של אנשים ונשים מכל קצוות תבל אל אזור הכפר, כדי לראות כיצד שורפים את המורד במלך.

הובא אברהם לפני המלך, ואחד השרים החשובים תפס את אברהם כדי לזורקו לכבשן האש. כשהתקרב מעט אל האש, מיד יצאו לשונות של אש מן התנור הבוער ושרפו את השר. ניסו שרים אחרים לזורק את אברהם, אך כל מי שניסה היה נשרף, עד שנשרפו אנשים רבים, ולא ידע נמרוד מה לעשות.

באותה שעה בא השטן בדמות אחד משרי המלך, ואמר כי יש בכוחו לעשות תחבולה ולזרוק את אברהם מרחוק אל תוך הכבשן. מיד ביקש להביא לחות, חבלים ומסמרים, ועשו "טראבוקו" - מין מכונת קליעה, שפועלת על ידי הנעה מרחוק. בדקו את המכונה, אם פועלת היא כראוי, על ידי שהכניסו לתוכה שלוש פעמים אבן גדולה וקלעו אותה לתוך הכבשן. כאשר הוכחה המכונה כיעילה, קשרו את ידיו ורגליו של אברהם, שמו אותו בטראבוקו, כדי לזרוקו לכבשן האש. (אוצר המדרשים אייזנשטיין עמוד ו)

קידוש ה'

בא השטן לפני אברהם ואמר לו: אם אתה רוצה להנצל מן האש הזאת, השתחוה לנמרוד. השיב לו אברהם: "יגער ה' בך השטן". אז באה אמו של אברהם אשר נקרא שמה אמתלאי, ואמרה לו: אנא ממך, השתחוה לנמרוד ותנצל. אמר לה: דעי אימי, כי האש של נמרוד סופה להכבות, ואילו האש בגהנם אינה נכבית לעולם! (שם)

אז הטילו את אברהם לתוך הכבשן פנימה. מיד נעשה רעש גדול בשמים, וכל המלאכים רצו לרדת להציל את אברהם אבינו. אמר להם הקב"ה: הוא יחיד בעולמו, שעומד יחידי מנגד לכל העולם הטועה, ואני יחיד בעולמי. נאה ליחיד להציל את היחיד. מיד ירד הקב"ה בכבודו ובעצמו והציל את אברהם וצינן לו את האש. כך היה מהלך אברהם אבינו ומטייל בתוך האש, ולא קרה לו כלום. (פסחים קיח ע"א)

כשראה נמרוד כך, מיד צוה להוציא אותו מן הכבשן. אבל שוב לא יכל אף אחד להוציאו, וכל מי שניסה להתקרב מעט אל האש, היה נשרף מן החום הגדול. אז נכנע נמרוד וקרא לאברהם: אתה, שהנך עבד נאמן לאלוהי השמים הגדול והמבורך והאמיתי, צא לחוץ!!! יצא אברהם והתייצב לפני נמרוד, וכל המון האנשים שהיו שם יחד עם נמרוד השתחוו לפני אברהם. אמר להם אברהם: אני איני כלום, ולא אלי תשתחוו, אלא האמינו באלוהי האמת שבשמים. אז נתן נמרוד לאברהם הרבה מתנות, וגם את שני העבדים המובחרים ביותר שהיו לו, אחד מהם היה אליעזר. וכן גדולי המלכות נתנו לו מתנות רבות וליוו אותו לביתו בכבוד גדול. (שבת מוסר פרק נב דף נד-נד)

ומלאה הארץ דעה את ה'

היה אברהם אבינו הולך מעיר לעיר ומממלכה לממלכה, והיה קורא בקול גדול לכל העולם להודיעם שיש אלוה לכל העולם, ולו ראוי לעבוד. היו העם מתקבצים אליו ושואלים אותו על דבריו, והיה משיב לכל אחד ואחד כפי הבנתו, עד שהחזירו לדרך האמת. כך התאספו סביבו אלפים ורבבות, ושתל בלבם את עיקרי האמונה, וחיבר ספרים בענין האמונה. אברהם אבינו העביר את דרך עבודת ה' ליצחק בנו, יצחק הודיע ליעקב, ויעקב אבינו לימד את בניו כולם, והבדיל את לוי ומינה אותו לראש ישיבה ללמד דרך ה' ולשמור מצוות אברהם. כך התפשטה האמונה יותר ויותר, בקרב בני יעקב והנלוים אליו. (רמב"ם ע"ז א ג)

אולם עדיין לא היה די בכל זה כדי ליצור את עם ה', אשר יחזיק באמונתו לדורי דורות. נסתרים דרכי ה' ומחשבותיו, צופה ומביט עד סוף כל הדורות, ומי יעמוד בסודותיו וברעיונותיו? הכין הקב"ה לבני ישראל 'תכנית' מיוחדת ליצירתם כעם, וצפה במחשבתו כי עליהם לעבור "כור היתוך" במצרים, למען יתחשלו באמונת ה' צרופה, ורק לאחר מכן יצאו ברכוש גדול, היא התורה הקדושה, האוצר הגנוז שקדם 974 דורות לבריאת העולם.

סיפור יציאת מצרים

ריבוי על טבעי

מנין בני ישראל במצרים

בשבעים נפש ירדו אבותינו למצרים. בתקופה קצרה של 210 שנה התרבו ישראל בצורה על טבעית, עד כדי שביציאתם ממצרים מנו הגברים מגיל עשרים ועד גיל שישים 600,000 איש. אם נצרף למנין זה אף את הנשים, הילדים והילדות, וכן האוכלוסייה המבוגרת, שלא נמנתה בחשבון, הרי שעם ישראל ביציאת מצרים מנו לפחות למעלה משלושה מיליון נפשות.

הדבר המעורר השתאות והמפליא יותר הוא, שחז"ל מגלים לנו כי מספר עצום זה הינו רק מספר חלקי מכלל עם ישראל, משום שבמכת חושך מתו רבים מאוד מעם ישראל, אשר לא היו זכאים לצאת ממצרים (כפי שיתואר להלן במכת חושך), ומספר המתים היה גדול פי כמה וכמה ממספר הנותרים בחיים. כמו שנאמר: "וחמושים עלו בני ישראל" - רק אחד מתוך חמישה יצא ממצרים, והשאר מתו במכת חושך. זאת אומרת שעם ישראל לפני מכת חושך מנה פי 5 ממנין יוצאי מצרים, דהיינו למעלה מ- 15,000,000 נפשות!! דעה אחרת אומרת, כי היוצאים ממצרים היו רק חלק אחד מתוך חמישים שמתו במכת חושך, ולפי זה עם ישראל מנה לפני מכת בכורות פי חמישים ממה שמנה ביציאתו, כלומר למעלה מ- 150,000,000 נפשות!!!

ריבוי כל כך גדול בפרק זמן של 210 שנה, הרי זה יוצא לגמרי מגדר הטבע, וזאת במיוחד לאור העובדה שעם ישראל ברובה של תקופה זו, היה עובד עבודת פרך המפרכת את הגוף, אשר באופן טבעי אף ממעטת פריה ורבייה. יותר מכך, פרעה הרשע בגזירותיו האכזריות הרג המונים המונים מעם ישראל! בגזרה של "כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו", וכן בזמן שהיו עובדים עבודת פרך, מי שלא הספיק לעשות את מכסת הלבנים באותו יום, היו המצריים הרשעים שמים במקום הלבנים החסרות תינוקות מעם ישראל. כמו כן אומר המדרש, כי פרעה מצורע היה, ולצורך ריפוי היה שוחט בכל יום 300 תינוקות מעם ישראל ומתרחץ בדמם (כפי שיבואר כל זה בהרחבה בהמשך). ואחרי רצח המוני שכזה מנה עם ישראל מספר כה עצום ורב. כיצד יתכן הדבר??

ריבוי ילודה

חז"ל מגלים לנו כי אכן אופן הריבוי של עם ישראל היה בצורה בלתי טבעית כלל, שהיו הנשים יולדות מספר גדול של תינוקות בכל לידה. יש אומרים שנולדו שנים שנים, ויש אומרים שנולדו ששה ששה!! ויש אומרים שנולדו בכל לידה שנים עשר תינוקות!! ויש אומרים שישים בכרס אחת!! והרי זה פלאי פלאים שאמא אחת תוכל ללדת בפעם אחת תינוקות רבים כל כך, ושכולם יחיו! וכל זאת בהיות האם שפחה למצרים. היא עבדה בשעת ההריון עבודת פרך מלבד עבודתה בביתה, ולאחר הלידה נוספה לה עבודת הטיפול בתינוקות, כשבעלה אינו עומד לצידה בכל המהלך הזה, משום שיצא לעבודה מפרכת חסרת טעם. היא אינה מקבלת איזו הטבה, אפילו לא חופשת לידה - היא מיד צריכה לחזור לעבודת הפרך שלה.

למרות הקושי - נשות ישראל במצרים היו צדקניות, והתאו לעוד ועוד ילדים. למרות עבודתן המפרכת ולמרות הצרות שעשו להם המצריים אשר חפצו לצמצם את הילודה, הם רצו לזכות בילדים נוספים, והקב"ה שרחמיו על כל מעשיו עזר להן בגידול ילדיהן, כפי שנראה בהמשך בס"ד.

פֶּן יִרְבֶּה - כֵּן יִרְבֶּה

"וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל פָּרוּ וַיִּשְׂרְצוּ וַיִּרְבוּ וַיַּעֲצֻמוּ בְּמָאד מְאֹד וַתִּמְלֵא הָאָרֶץ אֹתָם: וַיָּקָם מֶלֶךְ חָדָשׁ עַל מִצְרַיִם אֲשֶׁר לֹא יָדַע אֶת יוֹסֵף: וַיֹּאמֶר אֶל עַמּוֹ הִנֵּה עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל רַב וַעֲצוּם מְמֹנֹ: הִבֵּה נִתְחַכְמָה לוֹ פֶּן יִרְבֶּה..." (שמות א ז-י)

רואה פרעה כי עם ישראל פרה ורבה באופן לא רגיל, והדבר כקוצים בעיניו. הוא מנסה לחבל תחבולות היאך למנוע את עם ישראל מפריה ורביה. כשתחבולה אחת לא עוזרת הוא מנסה תחבולה אחרת, ומשאף היא אינה מוכחת כיעילה, שוב מנסה הוא דרכים אחרות. אך יושב בשמים ישחק, ה' ילעג למו. אמר הקב"ה: אתם מתחכמים להם שלא יתרבו, נראה מה מתקיים, האם הדברים שלי, שהבטחתי לאברהם אביהם: "כִּי בָרַךְ אֲבִרְכְּךָ וְהִרְבָּה אֲרֻכָּה אֶת זֶרְעֶךָ כְּכֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם וְכָחוֹל אֲשֶׁר עַל שְׁפַת הַיָּם", או הדברים שלכם, שאתם אומרים: "הִבֵּה נִתְחַכְמָה לוֹ פֶּן יִרְבֶּה...". טפחה המציאות על פניהם והוכיחה שאכן עצת ה' היא תקום: "וְכֹאֲשֶׁר יַעֲנֶה אֹתוֹ פֶּן יִרְבֶּה וְכֵן יִפְרֹץ". הם אמרו "פֶּן יִרְבֶּה", אבל הקב"ה אמר: "כֵּן יִרְבֶּה"!!!

מה היו תחבולותיו של פרעה לצמצום הילודה בעם ישראל?

תחבולה ראשונה - עבודת פרך

פרעה גזר על עם ישראל שיעבדו ללא הפסקה, כדי שלא ילכו לישון בבתיהם, ועל ידי כך יתמעטו מפריה ורביה. דרש רבי עקיבא: בשכר נשים צדקניות שבאותו הדור נגאלו ישראל ממצרים. שבשעה שהיו הולכות לשאוב מים, היה הקב"ה מזמין להן דגים קטנים בתוך כדיהן, וכך היו ממלאות חצי כד בדגים וחצי במים, והולכות לבתיהן ומבשלות שתי קדרות - אחת של מים ואחת של דגים, ומוליכות אותן אל בעליהן בשדה, שירחצו במים החמים ויאכלו את הדגים. כך עודדו וחיזקו אותם בגוף ובנפש, ופרו ורבו. ראה פרעה כי תחבולה זו אינה יעילה, וחיבל תחבולה נוספת.

תחבולה שניה - הריגת התינוקות בעת הלידה

"וַיֹּאמֶר מֶלֶךְ מִצְרַיִם לְמִילֵדֶת הָעֵבְרִית אֲשֶׁר שָׁם הָאֵחָת שִׁפְרָה וְשֵׁם הַשְּׁנִית פּוּעָה: וַיֹּאמֶר בִּילְדֹכָן אֶת הָעֵבְרִית וְרֵאִיתָן עַל הָאֲבָנִים אִם בֶּן הוּא וְהִמָּתֵן אֹתוֹ וְאִם בַּת הוּא וְחָהָה". (שמות א טו-טז)

פרעה, שלא רצה בתחילה לנהוג באכזריות גלויה, כדי לא לעורר על עצמו את דעת הקהל העולמית, הלך בסתר אל המילדות - יוכבד (המכונה "שפרה" משום שמשפרת את הולד ומטפלת בו לאחר לידתו) ומרים (בתה של יוכבד, המכונה "פועה" משום שהיתה פועה את פיה ושרה לתינוקות) ואמר להן, שכאשר באה אליהן אשה עבריה ללדת, יבדקו מיד בזמן יציאת התינוקות: אם בת היא - יחיו אותה ויילדו אותה כרגיל, אך אם בן הוא - יהרגו אותו מיד עוד לפני שיספיק לצאת ממש לאויר העולם, ותאמרנה ליולדת שהתינוק מת בלידה.

אמר הקב"ה: דע לך רשע, כי מי שנתן לך עצה זו להרוג את הזכרים, הוא טפש. והלוא טוב היה לך יותר אילו צוית להרוג את הנקבות, שהרי בלי נקבות באה כליה לעולם, כי הזכרים לבדם אינם יכולים ללדת. וכשיש הרבה נקבות בעולם, יכול להיות ריבוי גדול יותר. אך מה באמת גרם לטעותם של פרעה ויועציו? נגיעתם האישית. אמרו המצררים, נמית את הזכרים ונקח את הנקבות לנשים.

"וַתִּירָאן הַמִּילֵדֹת אֶת הָאֱלֹהִים וְלֹא עָשׂוּ כְּאֲשֶׁר דִּבֶּר אֱלֹהֵיהֶן מֶלֶךְ מִצְרַיִם וַתַּחֲיֶינָן אֶת הַיִּלְדִּים" - המילדות הצדיקות, אשר יראת שמים טהורה היתה בליבן, לא רק שלא

שמעו לפקודתו של המלך ולא הרגו את התינוקות, אלא שאף דאגו לצורכיהם של התינוקות וסיפקו להם מים ומזון.

כאשר רואה פרעה כי ממשיכים להיוולד בנים לעם ישראל, שואל הוא את המילדות כיצד יתכן הדבר? והן משיבות לו: הנשים העבריות אינן זקוקות כלל למילדת, מעדיפות הן ללדת לבדן בביתן, ולכן אין אנו יכולות לקיים את גזירת המלך. הפלא הוא שפרעה מקבל את תשובתן ולא מענישן. כשכר על מסירות נפשן, נתן הקב"ה לצאצאיהן כהונה, לוייה ומלכות. כשרואה פרעה שאף תחבולה זו אינה מצליחה, הוא מנסה תחבולה שלישית.

תחבולה שלישית - זריקת הבנים ליאור

"וַיֵּצֵא פַרְעֹה לְכָל עַמּוֹ לֵאמֹר כָּל הַבֶּן הַיְּלֹד הַיָּאֲרָה תְּשַׁלְּכֻהוּ וְכָל הַבֶּת תַּחֲיִין" - מצווה פרעה להשליך את כל התינוקות הזכרים של בני ישראל אל הים, ולשם כך הוא ממנה שומרים ושוטרים מיוחדים, אשר תפקידם לערוך מעקב צמוד אחר התינוקות הנולדים, למצוא אותם ולהשליכם ליאור.

המצרים הרשעים היו נעזרים בילדיהם הקטנים, אשר היו מסתובבים בין הבתים ועוקבים אחר לידת תינוקות. בני ישראל לא היו נשמרים מהם, כיון שהם קטנים. כאשר היו שומעים הילדים קול של אשה הצועקת בלידתה, היו הולכים ואומרים לאבותיהם, ובאים האבות ונוטלים את התינוק ומשליכים אותו למים.

היו בנות ישראל אשר רצו בכל כוחן להציל את ילדיהן מטביעה, ובכוחות נפש אדירים היו חושקות את שפתותיהן בשעת הלידה ולא צועקות. אחרי הלידה לקחו את תינוקותיהן והטמינו אותם במחילות. אולם גם כנגד זה התחכמו המצרים. הם עקבו אחר כל אשה הרה, וכשראו שהיא כבר אחרי לידה, הבינו שהיא מסתירה את התינוק, ומיד היו מביאים ילד קטן מילדיהם ומכניסים אותו לבית היולדת, שם היו מכים אותו והוא בוכה. התינוק המוטמן במחילות שומע את קול הבכי, ובוכה יחד עמו. הבכי מגלה את מקום מסתורו, והרשעים נוטלים אותו על אף צעקות האימה של האם, שסבלה את כאבי הלידה בדומיה כדי שיחיה בנה. הם תופסים אותו בפניה ובפני כל בני המשפחה האומללים ומשליכים אותו ליאור באדישות.

מדוע דווקא להשליך ליאור?

מדוע גזרו להשליכם ליאור? מפני שראו החוזים בכוכבים שמושיעם של ישראל ילקח על ידי המים, וחשבו שיטבע במים. אך באמת הסימן שראו שילקה במים, לא היה קשור לכאן, אלא כשהנהיג משה את עם ישראל במדבר, אמר לו הקב"ה שידבר אל הסלע ויוציא מימיו, ומשה הכה על הסלע במקום לדבר, ועל כך נענש שלא נכנס לארץ ישראל, כמו שנאמר (במדבר פרק כ פסוקים יב יג): "וַיֵּצֵן לֹא הָאֱמָנָתָם בִּי לְהַקְדִּישֵׁנִי לְעֵינַי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, לָכֵן לֹא תָבִיאוּ אֶת הַקָּהָל הַזֶּה אֶל הָאֶרֶץ אֲשֶׁר נָתַתִּי לָהֶם".

סיבה נוספת לכך שבחרו המצרים להמית את התינוקות דווקא על ידי השלכתם ליאור, כי העמיקו עצה. אמרו: אין הקב"ה מעניש אלא באופן של "מידה כנגד מידה". אם נהרוג את התינוקות במים, לא יוכל הקב"ה להעניש אותנו, כי נשבע שלא יביא יותר מבול לעולם. העלים הקב"ה ממחשבתם את העובדה הפשוטה, שאפשר שיענישם במים לא על ידי מבול, כפי שאכן קרה, שטבעו בים סוף. גזירה קשה ונוראה זו, של השלכת הבנים ליאור, נמשכה כמעט שלוש וחצי שנים! היא הוחרפה יותר בתחילת השנה השלישית, בעקבות חלומם של פרעה.

חלום פרעה

בשנת מאה ושלושים לרדת ישראל מצרימה, ופרעה חולם, והנה הוא יושב על כסא מלכותו. וישא עיניו וירא זקן אחד עומד כנגדו ובידו מאזנים. ויקח האיש הזקן את המאזנים ויתלם לפני פרעה. ויקח את כל זקני מצרים, שריה וגדוליה, ויקשרם ויתנם יחד בכף מאזנים האחת. ואחר כן לקח טלה קטן אחד ונתנו בכף המאזנים השניה, והכריע הטלה הקטן את הכף! תמה פרעה על החזון הנורא הזה, מדוע יכריע הטלה את כולם? וייקץ פרעה והנה חלום. וישכם בבקר ויקרא לכל עבדיו ויספר להם את החלום, וייראו האנשים יראה גדולה. קם סריס אחד מסריסי המלך אשר שמו בלעם, ואמר: אין זה כי אם רעה גדולה אשר תצמח למצרים באחרית הימים, כי יולד ילד בישראל ויחריב את כל ארץ מצרים. אם על המלך טוב, יצא דבר מלכות מלפניו ויכתב בדתי מצרים, אשר כל זכר הילוד בעברים יהרג, למען תחדל הרעה הזאת מארץ מצרים. ויעש המלך כן.

הצלת התינוקות

על אף כל המאמצים של מצרים להרוג את הזכרים שנולדו, על ידי הטבעתם ביאור, שמר הקב"ה על תינוקות אלו, ורובם ניצלו ולא מתו. כיצד? ציוה הקב"ה לגלים לפולטם למדבר, ובמדבר זימן להם ה' יתברך שני סלעים מיוחדים, מסלע אחד ינקו דבש, ומהסלע השני ינקו שמן.

היו תינוקות נוספים, אשר נולדו בשדות מפחד המצריים, וגם אותם שמר ה' בשמירה מעולה. כפי שמספר המדרש, בשעה שהיו האמהות צריכות ללדת, היו הולכות ויולדות בשדה תחת התפוח, שנאמר "תַּחַת הַתְּפוּחַ עוֹרְרֵתִיךְ". והקב"ה שולח מלאך משמי מרום ומנקה אותם ומשפר אותם כיוולדת שמשפרת את הולד, ונותן להם שני עגולים אחד של שמן ואחד של דבש, שנאמר (דברים לב. יג): "וַיִּנְקֵהוּ דָּבֶשׁ מִסֵּלַע וְשֶׁמֶן מִחֶלְמִישׁ צוּר". וכיון שראו אותם המצרים, רצו להורגם, ונעשה להם נס ונבלעו בקרקע. מה עשו המצרים? הביאו שוורים וחרשו בקרקע על גבי התינוקות. אבל הקב"ה העמיקן בקרקע ושיקע אותם יותר. הלכו המצרים והביאו מחרשות ארוכות יותר, שנאמר (תהלים קכט. ג): "עַל גְּבֵי חֲרָשׁוֹ חֲרָשִׁים, הָאֲרִיכּוֹ לְמַעַנֵיתָם". והקב"ה העמיקן עוד. ולאחר שהיו המצרים הולכים, היו התינוקות מבצבצים ויוצאים כעשב השדה, שנאמר (יחזקאל פרק טו ז): "רִבְבָה כְּצֶמַח הַשָּׂדֶה נִתְתִּיךְ". וכאשר גדלו, באו עדרים עדרים לבתיהם, וכל אחד הכיר את הוריו!

❖ הולדת משה ❖

למעלה משנתיים זורקים המצריים ליאור את תנוקות ישראל הזכרים כדי למעט אותם, ומאחרי חלום פרעה ופיתרון, שיוולד בן שיושיע את ישראל, התחילו לעקוב ביתר שאת ודקדוק. המעקב אחרי הילודים מחריף. ומנגד - בשעה זו צריך להיוולד מושיעם של ישראל. האם יוכל מושיעם של ישראל, גם במצב קשה זה, להוולד ולהשרד, למרות היריפות הקשות? השתלשלות הדברים המדהימה, רצופת השגחה פרטית מופלאה, מלמדת אותנו בלי ספק כי "אין עצה ואין תבונה נגד ה'!!! נפלא להתבונן ולראות, איך וכיצד התרחשו הדברים...

גזירת עמרם ועצת מרים

עמרם גדול הדור היה, ואשתו היתה יוכבד. ראה עמרם כי גור פרעה לזרוק ליאור את הזכרים הנולדים, אמר: 'לשוא אנו עמלים', לשוא אנו מביאים ילדים לעולם. מה עשה? גרש את אשתו יוכבד. כשראו בני ישראל את גדול הדור עושה כך, למדו ממנו וגרשו

כולם את נשותיהם. מרים, בתו הקטנה בת ה- 5, אשר כבר מקטנות שרתה עליה רוח נבואה, וידעה כי עתיד מושיעם של ישראל להיוולד מהוריה, באה לפני אביה ואמרה לו: אבא! הגזרה שלך קשה יותר מהגזרה של פרעה. פרעה גזר רק על הזכרים, ואילו אתה גזרת גם על הזכרים וגם על הנקבות. מלבד זאת - גזירתו של פרעה היא רק לעולם הזה (שנולדים ומתים וחוזרים לחיות בעולם הבא), ואילו גזרתך היא לעולם הזה ולעולם הבא (שאותן נשמות שלא באות כלל לעולם, אינן יכולות לזכות בחיי העולם הבא). יותר מכך - פרעה הרשע, ספק גזירתו מתקיימת ספק אינה מתקיימת (שהרי אפשר לנסות להינצל מגזירתו), אבל אתה צדיק, ובודאי גזירתך מתקיימת. שמע עמרם לעצת בתו, והחזיר מיד את אשתו. ראו בני ישראל כי גדול הדור החזיר את אשתו, מיד החזירו כולם את נשותיהם.

הצמנת משה

כעבור ששה חודשים, ביום ז' באדר, התמלא ביתם של עמרם ויוכבד באור מיוחד. יוכבד, שהיתה בת 130 שנה (!!), ילדה את משה, מושיעם של ישראל. אולם כמובן, דאגה כבדה העיבה על השמחה הגדולה: מה לעשות כדי שהמצרים לא יתפסו את הרך הנולד וישליכוהו ליאור? בשלושה החודשים הראשונים יכלו עמרם ויוכבד להצפינו בביתם, מפני שהמצרים מנו ליוכבד 9 חודשים מזמן שעמרם החזיר אותה נהיא התעברה כבר שלושה חודשים קודם לכן, ולכן לא ידעו המצריים שיוכבד כבר ילדה. ואכן שלושה חודשים הוסתר משה בבית הוריו.

באותם שלושה חודשים, שוד ושרר היה במצרים. על מה ולמה? באותו יום שנולד משה הודיעו החוזים בכוכבים לפרעה: "היום נולד מושיעם של ישראל, ואין אנו יודעים אם הוא נולד מבני ישראל או מן המצרים. עוד רואים אנו כי עתיד הוא ללקות במים". כששמע זאת פרעה, מיד ציוה ללא רחמים כי ביום זה יזרקו ליאור כל התינוקות הנולדים, גם מבני ישראל וגם מן המצרים. למחרת, אמרו האצטגננים לפרעה כי המושיע של ישראל עדיין לא הושלך ליאור, ועדיין הם רואים את הסימן שלו - שילקה במים. הכריז פרעה כי הגזירה שגזר אתמול עדיין בתוקפה. וכך היה במשך שלושה חודשים, שכל עוד שלא הושלך משה ליאור, עדיין ראו האצטגננים את הסימן שלו בכוכבים, ונמשכה הגזירה על כלל האוכלוסייה במצרים. ומה קורה בתום שלושה חודשים?

ביום ו' בסיון, כתום שלושה חודשים מיום הולדת משה, הבינו עמרם ויוכבד כי לא יוכלו יותר להצפינו בביתם, כי המצריים כבר יחפשו אחריו. בלית ברירה, הם מנסים להצילו בדרך אשר סיכויי הצלחתה נראים אבודים מראש. הם יוצרים לו תיבת גומא קטנה ומכניסים אותו לתוכה. את התיבה שמים ביאור. האם אכן לא יגלו המצרים את התיבה? וכיצד יתקיים הילד ללא מזון ושתייה? ואולי חס ושלוש תטבע התיבה הקטנה ביאור הגדול? אכן השלכתו של משה ליאור נעשתה בלב כבד מלא חששות.

מה נסתרות הן דרכי ה'!!! דווקא על ידי פעולה אבסורדית זו, ניצל משה רבנו! כשהושלך משה ליאור, באו האצטגננים ואמרו לפרעה: הנה, כעת אנו רואים בכוכבים כי מושיעם של ישראל כבר לקה במים והושלך אל היאור. מששמע זאת פרעה, ביטל מיד את הגזרה של השלכת הבנים ליאור, בחושבו שמטרתו כבר "הושגה".

בתי 'מאמצת' את משה

באותו בוקר, יצאה בתי בת פרעה לרחוץ ביאור. לשם מה ירדה לטבול דווקא ביאור?

יש אומרים שרצתה להטהר מעבודה זרה של בית אביה ולהתגייר. ויש אומרים שהיתה מצורעת, ורצתה לשכך את כאביה על ידי טבילה במימיו הקרירים והמבריאיים של היאור. והנה באותו רגע נראתה תיבת משה לפנייה. היא הושיטה את ידה כדי לתופסה. כיון שראו שפחותיה שהיא רוצה להציל תינוק מן המים, אמרו לה: "גבירתנו, מנהגו של עולם, אם מלך גוזר גזרה, גם אם כל העולם לא מקיימים אותה - בניו ובני ביתו מקיימים אותה. ואת, בתו של פרעה, עוברת על מצות אבירך?" בא גבריאל וחבט אותן בקרקע. הושיטה בתייה את ידה, והתארכה ידה לאורך של 12 אמה - ששה מטר (ויש אומרים 16 אמה, ולדעה אחרת 60 אמה). וראה זה פלא! מיד כשנגעה ידה בתיבה, נתרפא גופה כליל מן הצרעת.

מרים אחות משה, עומדת כל הזמן מן הצד ורואה את מה שנעשה. היא ממשיכה לעקוב ורואה כי בתייה מנסה לחפש למשה אשה שתניק אותו, אך התינוק לא מוכן לאכול בשום אופן מאף אשה. ואז היא ניגשת אל בתייה ומציעה לה שהיא תתן לה אשה מניקה מן העבריות. בתייה הסכימה ומרים הביאה את יוכבד אם התינוק שתניק את בנה. בתייה כמובן לא יודעת כי קיים קשר בין התינוק לבין האשה המניקה. כך מיניקה יוכבד את משה במשך שנתיים תמימות עד היגמלו.

פלאי פלאים!!! למעלה משלוש שנים גזירת פרעה בתוקפה - להשליך ליאור כל בן ישראל שנולד. מעת לידת משה, זורקים אפילו את התינוקות המצריים ליאור, אלפי תינוקות נזרקים בשביל תינוק אחד - משה. והנה באותו יום שבו מודיעים אצטגנני פרעה כי לקה מושיעם של ישראל במים, חוזרת הביתה בתו של פרעה מאושרת, נקיה מן הצרעת, ובחיקה מציאה - ילד שברצונה לאמץ. הילד, כך נראה, נולד לפני מספר חודשים. הוא מהול! קטן שאינו סר למשמעתם, ואינו רוצה לינוק ממצריות, רק מאשה עברית!! ברור שהוא לא ילד רגיל. השם "משה" שניתן לו, מוכיר שוב ושוב את העובדה שהוא משוי מן המים. המסקנה המתבקשת היא שיתכן מאוד מאוד שהוא מושיעם של ישראל!!! אבל הנסיכה מבקשת מפרעה להחיות את הילד. הוא מסכים לאמצו בביתו, מכניסו לארמונו, והוא בעצמו מחבקו ומנשקו! האיש המתקרא אויב מצרים, המבוקש מספר אחת, גדל בתוך בית המלוכה! "עוצו עצה ותופר, דברו דבר ולא יקום, כי עמנו אל"!!!

יותר מכך - יוכבד אם הילד מקבלת את בנה אל חיקה למשך שנתיים תמימות ומניקה אותו, ואף מקבלת על כך משכורת נכבדה מאת המלך. כך יכלו עמרם ויוכבד לחנכו בדרך ה', ואף כשגדל משה היה לו תרוץ טוב לבוא מפעם לפעם לביקורים בבית אביו, ללמוד ולקבל ממנו תורה וידיעת ה'.

משה בארמון פרעה

ויהי בשנה השלישית להולדת משה, ופרעה יושב על כסאו, והגבירה יושבת מימינו, ובתייה משמאלו, ומשה הפעוט יושב בחיקה, וכל שרי המלוכה יושבים סביב. ויהי כאשר הם יושבים אל השלחן, ויושט הנער את ידו ויקח את הכתר מעל ראש המלך וישם אותו בראשו. ויבהלו המלך והשרים על זה ויתמהו תמיהה גדולה מאד. ויען בלעם הקוסם, אחד מטריסי המלך, ויאמר: "זכר נא אדוני המלך, את החלום אשר חלמת (שטלה קטן אחד הכריע את כל מצרים), ואת אשר פתר עבדך (שהטלה הוא מושיעם של ישראל). ועתה, הלוא זה הילד - מילדי העברים הוא, ומתוך חכמה וכוונה עשה זאת, מפני שרוצה ליטול ממך את מלכות מצרים. אם על המלך טוב, נשפוך את דמו ארצה בטרם יגדל

ויקח את המלוכה מידך". רצה המלך לקבל את עצתו של בלעם הרשע, אלא שאז שלח ה' את המלאך גבריאל, אשר נדמה כאחד מן השרים, ואמר: אדוני המלך, אל נא נמהר להורגו, שהלוא ילד פעוט הוא, ואולי עשה זאת מתוך שעשוע ומשחק, כדרך התינוקות. אם על המלך טוב, נבחן נא את תבונתו: יביאו אבן שוהם יקרה, וכן גחלת אש בוערת, וישימו אותם לפני הילד. והיה אם ישלח ידו אל השוהם - נדע כי מחכמה עשה זאת ונהרגהו, אך אם על הגחלת ישים ידו - נדע כי לא מחכמה עשה זאת ונחיהו. וייטב הדבר בעיני המלך והשרים, ויעש המלך כדבר המלאך. ויביאו לפני משה את השוהם ואת הגחלת, ואז לקח המלאך את ידו של משה והוליך אותה אל הגחלת; נגעה הגחלת באצבעו, ומחמת עוצמת החום, נתן משה את ידו אל פיו, ובערו קצת שפתיו, ומאז נעשה כבד פה וכבד לשון. ויחדלו המלך והשרים מלהמית את הילד.

וירא בסבלותם

גדל משה בבית המלך כשהוא לבוש בבגדי ארגמן, וכל מנעמי ארמון המלוכה לפניו. בכל זאת היה יוצא לראות בסבלות אחיו בני ישראל אשר עבדו בטיט, והיה בוכה ואומר: "חבל לי עליכם, מי יתן מותי עליכם". והיה נותן כתפיו ומסייע לבני ישראל, אמר הקב"ה: "אתה הנחת את השררה והגדולה והלכת לראות בצערם של ישראל, ונהגת בהם מנהג אחים, חייך שאני מניח את העליונים והתחתונים ובא לדבר עמך!"

ראה משה שאין מנוחה לעם ישראל, הלך ואמר לפרעה: מי שיש לו עבד, אם אינו נח יום אחד בשבוע - הוא מת; ואילו עבדיך, אם אין אתה מניח להם יום אחד בשבוע - הם מתים. הסכים עמו פרעה, ותיקן להם משה את יום השבת למנוחה.

כאשר היה משה בגיל 12, יצא אל אחיו וראה איש מצרי מכה ומבקש להרוג איש עברי מאחיו. אחרי שבדק ברוח קדשו וראה שלא יצא מהמצרי במשך הדורות איש שעתיד להתגייר, הרג אותו על ידי שם המפורש וטמן אותו בחול. הלך משה ושב לבית המלך, והאיש העברי שב לביתו. למחרת שוב יצא משה, והפעם ראה שני אנשים עבריים (דתן ואבירם) רבים ומתקוטטים. הרים האחד את ידו כדי להכות את רעהו. עמד משה והוכיחו: "למה תכה רעך?" אולם הלה - במקום לקבל את דברי התוכחה, כעס על משה והלך להלשין בפני פרעה על כך שאתמול הרג משה איש מצרי.

כששמע על כך פרעה, החליט כי יש לשים קץ ל"תעלוליו" של משה. עד עכשו שתק על סרבנותו ועל כל מיני מעשים שעשה, אך כעת כשהגיע לידי שפיכות דמים לא ישתוק עוד, אלא יעשה מעשה. מיד אמר לעבדיו: תפסו והרגו אותו. אולם כשתפסוהו והכו בחרב על צוארו, נעשה צוארו של שיש. כאשר ניסו שוב ושוב, נהפכה החרב על ההורג והרגה אותו. רצו להורגו במיתה אחרת, אבל אז נתן הקב"ה בלב משה שיברח. צעק פרעה: "תפסוהו!!" והנה ברגע זה הפך ה' את הארמון למהומת מוות: חלק מהשרים נעשו לפתע חרשים, ולא שמעו כלל את קריאת המלך. לעומתם, השרים ששמעו - נעשו עיוורים ולא ראוהו כשעבר לפניהם. שרים אחרים, שהיו רחוקים יותר ממשה, אומנם לא התחרשו ולא התעוורו, הם שמעו את קריאת פרעה ואף ראו את משה במנוסתו, אך מכיון שלא היו די קרובים כדי לתפוס אותו, רצו לצעוק בקול גדול לחבריהם שיתפסו את משה, אך הם נעשו לפתע אילמים. בתוך כל המהומה הזאת, ברח משה ונמלט לנפשו, והגיע לארץ מדין.

✽ שעבוד בני ישראל במצרים ✽

"וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים"

בינתיים ממשיכים בני ישראל במצרים להשתעבד ולהתענות בעינויים קשים ובעבודה מפרכת. מצבם הנורא ממש עובר על כל דמיון אנושי. מבט במדרשי חז"ל מגלה לעינינו תמונת מצב מחרידה, של אנשים הנטולים כל זיק של חירות מינימלית, ומשועבדים טוטאלית - במאה אחוז - לפרעה.

אומר הרמב"ם: "בכל דור ודור חייב אדם להראות את עצמו כאילו הוא בעצמו יצא עתה משעבוד מצרים". כדי לקיים מצוה זו ולקלוט באמת את ההרגשה במוחשיות, עלינו לבחון את הדברים היטב, לספר עליהם ולצייר אותם במחשבתנו, עד שנרגיש את תחושת העבדות, ונודה לה' על גאולתנו כאילו **אנחנו עכשיו** יצאנו ממצרים, כמו שממשיך הרמב"ם ואומר: "ועל דבר זה צויה הקב"ה בתורה 'וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים', כלומר כאילו אתה בעצמך היית עבד ויצאת לחירות ונפדית".

תקופת השעבוד

בני ישראל היו במצרים 210 שנה. בתחילה, בחייו של יוסף הצדיק, נהנו הם ממעמדם המיוחד בשל היותם בני משפחתו של המשנה למלך. אולם משנפטר יוסף, 71 שנה לאחר שירדו למצרים, הם ירדו מכבודם, וניתן עליהם המשא של אנשי מצרים. במשך הזמן, שבו נפטרו בזה אחר זה 12 השבטים ושאר יורדי מצרים, נטו ישראל מן הדרך הישרה, ובמקביל הוכבד עליהם השעבוד יותר ויותר. עד שבמות האחרון, שהוא לוי, שנפטר 94 שנה לאחר שירדו למצרים, הפכו בני ישראל לעבדים מוחלטים. יוצא אם כן שבפועל היו בני ישראל עבדים במשך 116 שנה (116 = 94 - 210). כעבור 30 שנה מזמן עבודתם, הוחמר מצבם ביותר על ידי עינויים קשים ומרים. מרים, שנולדה בתחילת תקופה קשה זו, נקראה כך על שם המרירות והסבל הנורא שהיה מנת חלקם, בבחינת "וימרו את חייהם".

שעבוד הדרגתי

המצרים שעבדו את ישראל בהדרגה: בתחילה שמו ידם על ממונם. פרעה הטיל עליהם מס כבד, והראה להם שאין זה משום איבה, אלא שכן דרך מלכי הארץ להטיל מס על אנשיהם. בתואנה זו אף לקחו מהם את כל הכרמים והשדות אשר נתן להם יוסף, ואת כל הבתים הטובים אשר היו להם. אחר כך גזר עליהם שעבוד בגופם, וכך הלך והכביד ידו עליהם יותר ויותר, עד אשר קצו בני ישראל בחייהם מפני מצרים. כל כך קשים היו הסבל והעינויים עד שבצאתם ממצרים היו רובם של ישראל עם מומים: חרשים, גדמים וחגרים. נס שנותרו בכלל בחיים.

כאשר ייסר איש את בנו

שעבוד ישראל במצרים הוא דבר מפליא ביותר: איך הצליחו המצריים להכניע ולהשפיל עם חזק ורב כל כך, כפי שאכן העידו עליהם המצריים: "הנה עם בני ישראל רב ועצום ממנו"?! כיצד יכלו תוך פחות מתשעים שנה להפוך אנשים חכמים וגיבורים לעבדים מושפלים ומדוכאים?! אין זאת אלא כי יד ה' היתה בדבר הזה, לטובתם הרוחנית האמיתית של בני ישראל "כי כאשר ייסר איש את בנו - ה' אלהיך מִיִּסְרְךָ" (דברים ח, ה). כפי שאומר ספר הישר: "ומאת ה' היתה זאת לבני ישראל, להיטיב להם באחריתם, למען דעת כל בני ישראל את ה' אלוהיהם... לעבוד אותו וללכת בכל דרכיו הם וזרעם אחריהם כל ימיהם". ומי יעמוד בסוד ה'!?

בחומר ובלבנים

כשהחליטו המצריים לשעבד את ישראל, קיבץ פרעה את כל ישראל, ואמר להם בלשון יפה ומנומסת (פרך = פה רך): בבקשה מכם, עשו עמי היום טובה, והרי זה בשבילכם - "בנו לכם ערים לשבת". מה עשה פרעה כדי לשכנעם שיעבדו? שם על כתפיו מלבן (כלי שבו עושים את הלבנים), וכל אחד מישראל שטען שעבודה זו קשה לו, היו אומרים לו: האם אתה איסטניס ועדין יותר מפרעה? נטל פרעה סל ומגרפה והתחיל לעבוד, וכשראו אותו ישראל עושה כך, נמשכו אחריו כולם חוץ משבט לוי, ומיד הלכו בזריזות ועבדו כל היום בכל כוחם. מכיון שהיה כוחם גדול ועבדו במרץ רב, הספיקו לעשות כמות גדולה של לבנים. כשהחשיך היום, מינה עליהם פרעה נוגשים, ופקד עליהם לספור את מספר הלבנים שעשו כדי לשלם להם. כאשר הובא מספר הלבנים לפני פרעה, אמר להם: כמות כזו של לבנים - לא פחות - עליכם לעשות כל יום! בתחילה אכן שילמו להם על עבודתם, אך לאחר ארבעה חודשים של עבודה, נטלו מהם את כל כספם בחזרה והכריחו אותם לעבוד ללא שכר. כאשר מאן איש ישראל לעשות במלאכה על אשר לא ניתן לו שכרו, אז נגשו אליו המצריים והכו אותו מכות נמרצות, והשיבו אותו בחזקה לעבוד עם אחיו.

פרעה החליט לשעבד את בני ישראל דווקא על ידי עבודה "בחומר ובלבנים", כי עבודת **החומר** היא עבודה מפרכת את כל **רמ"ח** האיברים. ואין מלאכה קשה ממלאכת הטיט, במיוחד בארץ מצרים, כי אדמת מצרים אי אפשר לגבל וללוש אותה יפה, ומיד לאחר שהיו עושים את הלבנים הם היו מתפוררים, ושוב היו צריכים לחזור ולגבל את הלבנים ולדוש ברגליהם בחזקה, עד שהיה העפר מתגבל מחדש.

משעה מוקדמת בבוקר עד שעה מאוחרת בלילה, עבדו ישראל בטיט הסמיך. תחילה סחפו חול, מים וקש, ערבבו הכל יחד ורמסו את החומר ברגליהם, לאחר מכן גבלו ממנו לבנים. כדי להוסיף על השפלתם הובאו גם חמורים לרמוס את התבן יחד עמם, כביכול להשוותם לחמורים. העבודה התנהלה ברציפות, ללא הפסקות ביניים. לא ניתן היה לעבוד בעצלותיים, כיון שהיה על כל אחד לסיים את המכסה ליום זה. המצרים לא התחשבו במצב הגופני, חולה כבירא חויבו להשלים את מכסת יומם. יום יום, שעה שעה, במשך שבועות, חודשים ושנים. בכל מזג האוויר: בקור, ברוח, בחום ובשמש לוהטת לא בטלה העבודה. אין הפסקות ואין חופשות.

כדי להוסיף לענותם ולמעטם, גזר פרעה שהגברים יישנו בשדות על הארץ, והנשים ישנו בבתי שבעיר. הנימוק היה שאם נותנים לגברים לישון בבית, הרי שבבוקר, עד שישלחו לקרוא להם ועד שיגיעו מבתיהם, יעברו ויתבזבזו כבר שעה או שעתיים עד שמגיעים למקום העבודה. כך רצו המצריים לשבור את חיי המשפחה של עם ישראל, להמעיטם ולשבור את רוחם.

המצריים לא הסתפקו בכך שהעבירו את הגברים בטיט בחומר ובלבנים, אלא הכריחו גם את הנשים לעסוק בזאת. נשים עדינות וענוגות הוכרחו לעבוד בחומר ובלבנים!! וכדי להוסיף כאב על כאבם, המצרים שמו קוצים בתוך החמר! הקש והקוצים פצעו את רגליהן והן שתתו דם, ואף על פי כן היה עליהן להמשיך לעבוד. ייסוריהן לא הרשימו את לב המצרי הנוגש, וגם הדם ששתת לא נגע ללבו חסר הרחמים. לא היו הקלות בזמני חולי, הריון, חולשה וכו'. ואפילו בעת הלידה, גם אז היתה האשה צריכה לעבוד. בזמן של חבלי לידה עזים, לא הניחו לה לשכב וללדת! והולד היה יוצא לתוך הטיט ונרמס יחד אתו! אחרי כל קושי ההריון, ואחרי צער הלידה העצום, רמסו לעיניה את

פרי בטנה. צעקות ובכיות של הבעל והאשה, נפלו על אזניים אטומות. לא היה אכפת לנוגשים המצריים שהלבנים היו מעורבות בדם, הם הכריחו את הנשים להמשיך לעבוד.

בנים במקום לבנים!

אם העבד היהודי לא הצליח לגמור במשך היום את מכסת הלבנים, ואפילו היתה חסרה רק לבנה אחת, היה הוא צריך לשלם את החסר בילדיו! שום סיבה, מוצדקת ככל שתהיה, לא התקבלה. האצוריים הללו לקחו את הבן, חנקו אותו, והשלימו בגופתו את הלבנים החסרות בקיר. בשלב הבא הם התעלו באצוריותם ולא חנקו את הילד לפני הכנסתו לקיר, אלא לקחו ילד חי ובריא והניחוהו במקום הלבנה החסרה!! מאוחר יותר, הוסיפו רשעות על רשעותם, עד אז היו לוקחים ילד אחד על כל החסר היומי, כעת הם לקחו ילד על כל לבנה ולבנה שהחסירו ישראל! האזורים לקחו בחזוקה ילדים קטנים מבין ברכי אמותיהם, ואבותיהם ואמותיהם צועקים עליהם ובוכים בשומעם קול בכיית ילדיהם בקיר הבנין!!! אצוריות נוראה! אולם זה לא הכל. הם הרעו לעשות יותר מזה. היו מצריים שהכריחו את האבות לתחוב בעצמם את בנם בקיר! ולשים עליו חומר! ועיני האב בוכות עליו, ודמעותיו יורדות על בנו!!!

כאשר העבד היהודי לא השלים את מתכונת הלבנים, ולא נשארו לו בנים כי כבר קברו את כולם בקירות, היו המצריים תוחבים אותו בעצמו בבנין, תחת שורה של לבנים, והיה מת וריחו מבאיש, רחמנא ליצלן.

אל אמונה ואין עול

לאמיתו של דבר, היו אלה נפשות של רשעים שהקב"ה רצה לסלקן מן העולם. כמו שמספרים חז"ל, כי בשעה שהיה רואה משה רבנו את התינוקות התחובים, היה בוכה ומצטער, ומבקש מאת הקב"ה שיציל אותם. אמר לו הקב"ה: אל תדאג על אובדנם של אלה, כי קוצים אני מכלה מן הכרם! אם רצונך לבדוק זאת, הוצא את אחד התינוקות ותראה מה יהיה בסופו. אכן הוציא משה מבין האבנים תינוק אחד, ותינוק זה גדל והיה רשע גדול. שמו היה מיכה, והוא עשה פסל, וגרם לחורבן גדול לכלל ישראל.

עבודת הילדים

הבנים והבנות הצעירים הרכים והעדינים, הוכרחו גם הם לצאת לעבוד. רגליהם הרכות והעדינות נדקרו מהקש החד פעם אחר פעם, ודמם התבוסס בחומר. המצרי האכזר הכריח אותם לעבוד הלאה. הקטנים נפלו בתוך החומר ונפצעו, כוסו בחמר ונכנס חמר לפיהם, ואף על פי כן הוכרחו להמשיך לעבוד. לא נתנו זמן לרפאות את הפצע, וכל שכן שלא נתנו להם להתנקות מדמם ולשטוף את פיהם מן החמר. אחרי כל זאת, אם קרה שאביהם לא מילא את מכסתו היומית, היו קוברים אותם חיים בתוך הקירות!!

עבודה ללא תכלית

אדם עמל שואב סיפוק בגמר עבודתו הקשה. הוא נהנה ליישר גבו, להצביע ולומר "את זה אני בניתי". המצריים האכזריים דאגו שגם הנאה זו תימנע מישראל, כי עבודתם היתה רק למען שעבודם. המצרים הכריחו אותם לבנות על אדמה לחה וטובענית, וכאשר המבנה היה כבר, הוא שקע ונבלע ולא נותר ממנו מאומה. בלילה, אחרי שגמרו לבנות שתי קומות, הלכו לישון. בבוקר, כשחזרו להמשיך בבניה, מצאו רק כמה שורות של לבנים מעל החול, השאר שקע. זהו שברון לב ממש! לראות את מעשי ידיהם הולכים ונבלעים! המצריים הכריחו אותם לבנות עוד ועוד ללא תועלת ותכלית. כך שברו המצרים את רוחם של ישראל שעבדו ועבדו ללא מטרה וסוף.

בני ישראל בנו "ערי מסכנות", שמכין שנבנו על קרקע לחה ורכה, היו מסכנות מאוד את בונייהם. היו שנפלו מן הבנין ומתו, והיו כאלה שהבנין נפל עליהם ומתו.

עיקר המטרה שהיתה למצרים להעביד את ישראל, היא כדי למרר את חייהם. עבודה ללא צורך, בלי קצבה, בלי גבול, וללא מנוחה, רק כדי לפרך את גופם. כאשר לא היתה למצרי עבודה מסוימת לתת ליהודי, הטיל עליו איזושהי עבודה שלא לצורך, כגון: תעדור תחת הגפן עד שאחזור. וזה היה יכול להמשך שעות רבות!!

עבודת תמידית

גם בלילה, לאחר יום מתיש ומייגע, כשהיה היהודי מחלץ מעט את עצמותיו לשינה מועטת, גם אז עדיין לא היה הוא בן חורין. אף באמצע שנתו היה יכול המצרי לבוא ולהעיר אותו, לבקש ממנו כל בקשה שעלתה על דעתו: קטוף לי ירקות מן הגינה, חמם לי מים, מלא לי את החבית.

נתאר לעצמנו: לפני אור הבוקר התחיל יומו של היהודי, בקושי היה לו פנאי לחטוף מאכל כל שהוא, ומיד הריצו אותו למקום עבודתו. הכניסו אותו לטיט, והוא התחיל לעשות את מתכונת הלבנים היומית. אין הפסקה ואין מנוחה במהלך העבודה. הוא עובד בקצב רצחני עד הלילה. בגמר העבודה הוא גורר את עצמותיו העייפות לשדה, לשינה טרופה. כולו רעב, מרוט, כואב וממוטט. לפני שהספיק להתאושש, בא מצרי ומזמין אותו בחגיגות לביתו לסעודה. המסכן אמנם רעב, אך אין הוא מוזמן להשתתף בסעודה, הוא מוזמן כדי להיות מעמד לנר שיושם על ראשו ויאיר להם כאשר הם חוגגים בסעודתם! איזו השפלה!! הם מאיימים על העבד האומלל, המותש והמורעב, שאם יזוז יתו לו את ראשו. וכך הוא צריך לעמוד זקוף, כאשר כל שריריו כואבים חועקים למנוחה. עליו להריח את ניחוח המאכלים, לראות את נוגשיו יושבים במנוחה על הכסאות ולהתענות בעייפות וברעב כשנר דלוק על ראשו! הסעודה שהסתיימה מאוחר בלילה אינה מהווה צידוק לאיחורו לעבודה למחרת. השכם בבוקר המחר, מריצים אותו שוב ליום של עבודת פרך.

החלפת העבודה

המצרים שאפו לשבור את רוחם של ישראל לגמרי, ולכן החליפו עבודת הגבר בעבודת האשה. לגברים נתנו עבודת הנשים, ולנשים נתנו עבודת הגברים. אמרו לאיש, קום לוש, אפה, בשל, תפור וטווה! ואמרו לאשה, מלאי חבית זו, בקעי עץ זה, לכי לגינה הביאי ירקות. לגבורים ולחזקים נתנו עבודות קלות כמו להיות שלוחים להביא מכתבים, עבודה מתסכלת ובזויה בשבילים. ואילו על החלשים הטילו עבודות קשות: לחפור בורות, לסחוב לבנים, עבודות שוברות גוף שהפכו אותם לבעלי מומים, במקרה הטוב, אם לא מתו מרוב מאמץ. לזקנים נתנו עבודות של צעירים, ולצעירים נתנו עבודת זקנים. שמו משא של גדול על ילד קטן, ומשא של קטן על גדול. משא איש על אשה, ומשא אשה על איש. משא זקן על בחור ומשא בחור על זקן. לא היתה למצרים כל הנאה ורווח מחילופי התפקידים, כי הרוצה בתפוקה טובה ומרובה, נותן לכל אחד כפי יכולתו. ואילו כאן היתה המטרה לענות ולצער את ישראל.

עבודות בזויות

המצרים רצו לדכא ולהשפיל את ישראל עד עפר, ולכן נתנו להם לעבוד עבודות בזויות, כגון: להיות רועי בהמות, להביא שרצים, ולצוד חיות טרופות מן היער. בעבודות אלו רצו המצריים לא רק להשפיל את ישראל, אלא אף להרחיקם מביתם ומסביבתם למשך תקופה ארוכה. ימים ארוכים ואפילו חודשים היה היהודי מורחק מביתו כדי לרעות את

צאנו של המצרי. הוא נשלח דווקא למקום מרוחק ומבודד, כדי להוסיף על צערו אף את צער הבדידות. היו שנשלחו ליערות לצוד חיות. נשלחו הם ללא הגנה וללא הציד הדרוש, כשעליהם מוטלת משימה לצוד דוב, אריה או נמר וכדומה. אם לא יבצעו את משימתם, ישלמו על כך בראשם. הם רועדים מפחד, ובשומעם את נהמות החיות דמם קופא. אבל אי אפשר לברוח בידים ריקות. מי יודע כמה מתו משרון לב, ממצבם הקשה והמייאש, מי יודע כמה נקטעו רגליהם וידיהם מן החיות הרעות, וכמה שברו את עצמותיהם. לא רבים הם אלו שהצליחו למלא את המשימה בשלום.

המצריים אף חסו על ממונם וחששו שבהמותיהם תתעייפנה או תחלשנה על ידי העבודה בשדה. ולכן, כדי לחסוך עבודה מן הבהמות, רתמו את בני ישראל אל העגלה או המחרשה במקום הבהמה, שהם יעבדו במקומה.

ישראל הפקר לכל

בני ישראל לא היו משועבדים רק לעבודת המלך, אלא היו חייבים לעבוד לכל מצרי שדרש זאת. כלומר, הם היו עבדים של עבדים! כל איש מצרי שהיה צריך סיוע בעבודתו, לקח לו איש מבני ישראל. כל מצרי שוטה ונער בזוי, היה מתחצף אפילו לישראל זקן ונשוא פנים, והיה מקלל ומכה אותו ועושה בו כרצונו.

שחיטת הבנים

כשפרעה נעשה מצורע, אמרו לו חרטומיו, שרפואתו היחידה היא שישחט ילדים קטנים מישראל, 150 בבוקר ו- 150 בערב, ויתרחץ בדמם. פרעה הרשע והאכזר עשה זאת בלי להסס! שומו שמים! אכזריות נוראה שאי אפשר לתאר!

זביחת הבנים לעבודה זרה

ועדיין לא הסתפקו המצרים בזה. הם החשיבו את הצאן לאליל, ולכן לא רצו להקריב את הצאן לעבודה זרה שלהם. ומה בכ"ז יעשה המצרי שרוצה בכל ליבו לכבד את האליל שלו בקרבן הגון? לא היתה כל בעיה. לקח ילד מילדי ישראל, ושרפו באש בעודו חי, כזבח לאלוהיו. נורא נוראות! צעקות הילדים הנשרפים חיים ויללות ההורים לא עשו כל רושם על המצרי, שרצה לכבד את הע"ז שלו.

ותעל שועתם אל האלוקים

היה זה מעל כוחם של ישראל לשאת את הסבל הנורא. ואז, לאחר מאתיים ותשע שנים, כאשר הקושי התגבר מיום ליום, הם חזרו בתשובה והתפללו לה'. "ויאנחו בני ישראל מן העבודה ויזעקו, ותעל שועתם אל האלוהים". כמו חשכת הלילה, אשר דווקא כשהחושך מתגבר ביותר, אז מפציע השחר ועולה הבוקר - כך, כאשר הגיעו ישראל למצב הקשה והנורא ביותר, אז הפציע אור הגאולה, ויצאו מעבדות לחרות עולם. השליח שבחר ה' לתפקיד יקר ונעלה זה, להיות גואלם של ישראל, הוא משה. וכעת הגיע הזמן להכינו לקראת תפקידו.

❖ משה - מושיעם של ישראל ❖

משה במדין

כאמור, ברח משה לארץ מדין. שם, ליד הבאר, ראה את רועי הצאן של מדין מתנכלים לבנותיו של יתרו. חילץ אותן משה מן הרועים ואף עזר להן לדלות מים מן הבאר. הזמין יתרו את משה לביתו, ונתן לו את בתו ציפורה לאשה. למשה נולד בן, אשר נקרא בשם "גרשום", כי אמר: "גר הייתי בארץ נכריה".

כל אותן שנים היה משה רועה את צאן יתרו. ברכת ה' ליוותה אותו שהתרבה הצאן מאוד, ומעולם לא טרפה חית השדה מן הצאן. יום אחד, כשהיה משה רועה את צאן יתרו במדבר חורב, ברח גדי אחד מן העדר. רדף משה אחריו, והנה הגיע הגדי אל בריכת מים ועמד לשתות. כשהגיע משה אליו, אמר: לא ידעתי שרץ היית מפני הצמא. כעת בודאי עייף הנך. הרכיבו על כתפו והיה מהלך. אמר הקב"ה: "יש לך רחמים לנהוג את הצאן, ראוי לך להיות רועה את צאני ישראל!"

התגלות ה' למשה מתוך הסנה

עוד באותו יום נגלה הקב"ה אל משה. הולך משה במדבר והנה הוא רואה סנה - שיח קוצני מאוד, הגדל בתוך מים. הסנה היה בוער באש, אך הפלא ופלא! הסנה אינו נשרף! והמים שתחתיו אינם מכבים את האש!

"וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶסְרָה נָא וְאֶרְאֶה אֶת הַמֵּרְאָה הַגָּדֹל הַזֶּה מִדּוּעַ לֹא יִבְעַר הַסֵּנֶה: וַיֵּרָא ה' כִּי סָר לְרֵאוֹת וַיִּקְרָא אֵלָיו אֱלֹהִים מִתּוֹךְ הַסֵּנֶה וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר הִנְנִי: וַיֹּאמֶר אֶל תִּקְרַב הֶלֶם שֶׁל נַעֲלֶיךָ מֵעַל רִגְלֶיךָ כִּי הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אֵתָּה עוֹמֵד עָלָיו אֲדַמֶּת קֹדֶשׁ הוּא... וַיִּסְתֵּר מֹשֶׁה פָּנָיו כִּי יָרָא מֵהִבִּיט אֶל הָאֱלֹהִים."

בחר הקב"ה לדבר עם משה דוקא מתוך הסנה, כדי לרמוז לו בכך:

א. "עמו אנוכי בצרה", שותף אני לצרתם של ישראל הנתונים במצרים בשעבוד קשה. אף אני שרוי בצרה, בתוך הקוצים.

ב. הקוצים של הסנה מופנים כלפי פנים, כך שאם אדם מכניס את ידו לתוכו, אינו חש בדקירה כלל. אולם כאשר רוצה הוא להוציא את היד, הקוצים תופסים ודוקרים אותו. דומה ארץ מצרים לאותו סנה, אשר נכנסו אליה בני ישראל בקלות והתקבלו בהארת פנים על ידי פרעה, אולם כאשר רוצים הם לצאת, תופסים אותם המצריים ואינם נותנים להם לצאת.

ג. הסנה הבוער באש הוא סימן לנצחיות עם ישראל! היה משה חושב בלבו שמא מרוב קושי השעבוד יהיו המצריים מכלים את ישראל ח"ו. הראה לו הקב"ה סנה שבווער באש, אבל איננו נשרף, ללמד אותו שאף אש המצריים לא תוכל לכלות את עם ישראל.

מתוך הסנה אמר ה' למשה כי צעקת בני ישראל, עוניים ומכאובם, לא נעלמו ממנו, וכעת הגיע זמן הגאולה. בוחר הוא בו, במשה, שילך ויושיע את ישראל. 7 ימים מסרב משה העניו מכל האדם, שלא הוא יהיה השליח להוציא את בני ישראל, אלא אהרון אחיו הגדול. הרי אהרון מנהיג כעת את עם ישראל במצרים, ואיך הוא משה יבוא לתפוס את מקומו?! אולם הבטיח הקב"ה למשה שאהרון ישמח בכל לבו בראותו בגדולתו. מלבד זאת גם הוא ישתתף עם משה בהצלת בני ישראל. אתה תדבר אליו ותשים את הדברים בפיו, ואני אהיה עם שניכם ויורה לכם מה תעשו. הקב"ה מורה למשה ללכת למצרים כשמטה האלוקים בידו, כדי לעשות בו אותות ומופתים לעיני בני ישראל ולעיני פרעה.

מטה האלוקים

מטהו של משה היה מטה אלוקים מופלא ומיוחד. הוא נברא בששת ימי בראשית בין השמשות, ונמסר לאדם הראשון בגן עדן. אדם מסר אותו לחנוך. חנוך מסרו לנח, נח

מסרו לשם, שם מסרו לאברהם, אברהם ליצחק, יצחק ליעקב, ויעקב הורידו למצרים ומסרו ליוסף. כשמת יוסף הוחרם המטה והושם בארמונו של פרעה. יתרו, שהיה בתחלה אחד מחרטומי מצרים, חמד את המטה בלבו, וכשהלך למדין לקח את המטה עימו ונטעו בתוך גנו, בצורה שאף אחד לא יכול היה להוציאו. עד שבא משה ותלשו בקלות ולקחו. היה מטה זה כבד מאוד מאוד, ומשקלו 40 סאה. היה חקוק עליו שם ה' המפורש, וכן ראשי התיבות של עשר המכות: דצ"ך עד"ש באח"ב.

משה חוזר למצרים

בשעה שאמר הקב"ה למשה במדין "לך שוב מצרימה", נחלק דיבורו של הקב"ה לשני קולות. משה שומע "לך שוב מצרימה", ואהרן שומע "לך לקראת משה המדבר". יצא משה ממדין לכיוון מצרים, ואהרן יצא לכיוון המדבר. "מִהָ מִצְעָדִי גָבַר כּוֹנֵנוּ" - למרות שלא קבעו שום סימן ביניהם, הם נפגשו בתוך המדבר הגדול. ראה אהרן את משה בגדולתו ושמח מאוד. בזכות השמחה ששמח בכל ליבו, זכה בעתיד לבגד מיוחד - חושן - על ליבו.

פקוד פקדתי

"וַיֵּלֶךְ מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וַיֹּאסְפוּ אֶת כָּל זִקְנֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל: וַיְדַבֵּר אֲהֲרֹן אֶת כָּל הַדְּבָרִים אֲשֶׁר דִּבֶּר ה' אֶל מֹשֶׁה וַיַּעַשׂ הָאֵתָת לְעֵינֵי הָעָם: וַיֹּאמְרוּ הָעָם וַיִּשְׁמְעוּ כִּי פָקַד ה' אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְכִי רָאָה אֶת עֲנָיִם וַיִּקְדּוּ וַיִּשְׁתַּחֲווּ".

כאשר שמעו בני ישראל כי משה אומר להם את המילים "פקוד פקדתי", מיד האמינו לו כי הוא שליח מאת ה', שכן מסורת היתה בידם, אשר עברה עוד מיעקב אבינו, כי אדם שיבוא ויאמר "פקוד פקדתי אתכם" הוא באמת הגואל האמיתי. בשכר שהאמינו בני ישראל במשה, זכו להגאל. כדי לחזק יותר את ליבם של ישראל, עשה משה לעיניהם 3 אותות, שצוה אותו ה' לעשות.

האות הראשון - זורק משה את מטוהו על הארץ, והנה נהפך המטה לנחש.

האות השני - הכניס משה ידו אל חיקו, והנה נעשתה היד מצורעת כשלג. כאשר הכניס אותה שוב בחיקו - שבה ידו ונרפאה. בכך הראה הקב"ה לעם ישראל שהוא הממית והמחיה. בדברו נהפך המטה הדומם והמת ליצור חי, ובדברו המית ה' את ידו של משה ועשה אותה מצורעת.

האות השלישי - משה שפך מים על הקרקע, ונהפכו המים שבקרקע לדם.

הזקנים נמלטים

לאחר שהעבירו משה ואהרן לעם ישראל את בשורת הגאולה, הם אוספים את 70 זקני העם, והולכים כולם יחד אל ארמונו של פרעה. ארמונו של פרעה היה בעצם מבצר ענק ומפחיד. כאשר התקרבו אל הארמון נגלה לעיניהם מחזה מוזעזע: ערימה גדולה של גויות בני אדם אשר נהרגו בגזירת פרעה. לצד הערימה היה מין 'מחנה' של בני אדם קטועי ידים ורגלים, לצידו 'מחנה' של בני אדם צלובים, ולצידו 'מחנה' של בני אדם אשר רמסו אותם בטיט. הזדעזעו הזקנים מן המחזה הנורא ונשמטו אחד אחד. כשהגיעו אל פתח הארמון נותרו רק משה ואהרן, כולם ברחו. אמר משה לאהרן: הללו אינם מצווים מפי הקב"ה, אנו מצווים מפי הגבורה, נלך ונעשה שליחותנו אפילו הורגים אותנו.

איש לא עמד בפניהם

כאשר ראו משה ואהרן את השמירה סביב ארמונו של פרעה, הזדעזעו אף הם. גודלו של הארמון היה ענק, והיו לו 400 פתחים! 100 מכל כיוון. מרוב פחדו של פרעה שמא יהרגוהו, העמיד ליד כל פתח גדוד שלם של 60,000 גיבורים. בנוסף לחיילים, היו על כל פתח ופתח אריות, דובים וחיות רעות, המונעים את הכניסה לארמון. למרות השמירה המעולה, הצליחו משה ואהרן להכנס ללא בעיה! כאשר נכנסו ראו לפניהם שני כפירי אריות אסורים בכבלי ברזל. כל מי שנכנס אל הארמון, היו האריות פותחים את פיהם ומנהמים ושואגים, ונפשו יוצאת מפחד האריות. לקח משה את מטוה והניפו על האריות, והנה השתחררו האריות מכבליהם, ובאו לקראת משה ואהרן בשמחה. כמו שני כלבים נאמנים ליוו אותם עד בואם לפני פרעה, גם חיות נוספות התלוו אליהם. כאשר הגיעו לפני פרעה, כעס פרעה על השומרים, כיצד נתנו להם להכנס?! מיד העניש אותם פרעה: את חלקם הרג, חלקם הלכה, וחלקם פיטר מתפקידם ושם אחרים תחתיהם.

טיפול עליהם אימתה ופחד

אותו יום היה יום שמחתו של פרעה. היה זה יום המלכתו, והוא סבר שזהו בעצם יום יצירתו כאלוהים. הוא לבש בגדי מלכות, וישב על כסאו. הגיעו אליו מלכים מכל קצוות תבל, הביאו לו דורונות, ועטרו אותו שיהיה השולט בכיפה על כל המלכים. נשלחו משה ואהרן דווקא ביום זה, כדי שיתקדש שמו של הקב"ה ברבים.

נכנסו משה ואהרן לפני פרעה כשהם עטופים, ומקלותיהם בידיהם. לא נתנו לו שלום ולא כיבודו. באותה שעה היתה לו בוש גדולה. כראות פרעה את משה ואהרן, נבהל מאוד מפניהם, כי היה תארם כתואר מלאכי השרת, ורום קומתם כארזי הלבנון, וגלגלי עיניהם דומים לגלגלי החמה, וזיו פניהם כזיו החמה, ומטה האלוהים בידם, ודיבור פיהם כאש שלהבת. וכל מלכי מזרח ומערב כשראו אותם נפל פחדם עליהם. זיע ורתת וחלחלה אחזו את פרעה וכל היושבים לפניו, והסירו כתריהם מעל ראשיהם והשתחוו להם.

באותה שעה הוצרך פרעה לנקביו. איזה בושות!! הרי הוא עשה עצמו אלוה שאיננו צריך לנקביו! והנה דווקא עכשיו בעת גאוותו והתנשאותו - ראו כולם בחדלונו ובבושתו. ביותר גדלה חרפתו, מפני שכשעשה צרכיו הזדמנו לו 12 עכברים, והיו נושכים אותו בכל צד מושבו, וצעק צעקה גדולה ומרה, עד ששמעו כל גדולי המלכות את צעקותיו. אולם מיד לאחר מכן חזק פרעה את לבו וישב על כסאו כאילו לא קרה כלום.

דין ודברים בין משה לפרעה

אמר פרעה למשה ואהרן: מה אתם רוצים? מי אתם? מנין באתם? מי שלח אתכם אלי? אמרו לו: "ה' אלוקי העברים נקרא עלינו". אמר להם: וכי יש אלוה לעבריים, והלוא למעלה ממאה שנה הם מתענים תחת ידי, ומפני מה לא הציל אותם עד היום? שקרנים אתם! אם היה האלוהים שלהם מצטער על כך שהם נמצאים פה, לא היה מעכב אותם כל כך הרבה זמן, שהרי בשביל לילה אחד שעייב אבימלך את שרה, מיד נגלה אליו והוכיחו. כל שכן בעם שלם, שהיה עליו להתגלות.

אמרו לו: דע לך שיש לעבריים אלוה, אלא שהוא הניח לך עד עכשיו, כדי להפרע ממך על הכל בבת אחת.

אמר להם: וכי אלוהיכם - יש לו כח וגבורה יותר ממני, או גדולה ומלכות יותר ממני? בכמה מדינות הוא שולט? בכמה עיירות הוא מולך? כמה מדינות לכד? כמה ארצות כבש? כמה מלחמות עשה וניצח? כמה חיילות ופרשים יש עימו בצאתו למלחמה?

אמרו לו: אלוקינו אינו במושגים שאתה מדבר עליהם, אלא כוחו וגבורתו מלא עולם, קולו חוצב להבות אש, דיבורו מפרק הרים, קשתו אש, חיציו שלהבת, רמחיו לפיד, מגיניו עננים, חרבו ברק, חניתותיו ניצוצי אש, לוחם הוא בלי עשייה, נוצח ולא ביגיעה. הוא יצר את כל העולם כולו, ברא שמים וארץ, יוצר הרים וגבעות, ימים וכל אשר בהם. על פיו יחיו וימותו. צר את העובר במעי אימו, ומוציאו לאויר העולם. והוא זן ומפרנס את כל העולם כולו, הוא מסיר מלכים וממליך מלכים, ומלכותו לא תיפסק לעולם ולעולמי עולמים.

אמר להם: הואיל ואתם אומרים כך, המתינו לי עד שאחקור בבית גנזי בספרים שלפני, מפני שאין מלך בעולם שלא שיגר לי אגרת ודורון, ואם אמת אתם אומרים עכשיו, אמצאנו באגרות שלי. מיד צוה והוציאו לפניו כל אגרות וספרים שהיו בבית גנזיו, ונתנם ל - 70 סופרים המבינים ב - 70 שפות. בדקו ופשפשו, וכיון שלא מצאו שם אמר להם: לכו לעמיכם. לא ידעתי את ה' ולא שמעתי עליו מעולם. אין אני צריך לו, שאני בראתי את עצמי, ויש לי נילוס נהר שמשקה את ארצי.

אמרו לו: שוטה, אלוהות אלו שאתה אומר - מתים הם, אבל ה' אלוקים אמת הוא, אלוקים חיים ומלך עולם. הוא היה עוד לפני שנברא העולם והוא יהיה בסוף כל העולמים. הוא ברא אותך ברחם אמך, נתן בך רוח חיים, גידל אותך והושיב אותך על כסא מלכות מצרים. והוא יקח את רוחך ונפשך ממך וישיב אותך אל האדמה שממנה לוקחת!

כעס פרעה על דבריהם, וגרש אותם מלפניו.

תכבר העבודה על האנשים

למחרת, שוב נכנסו משה ואהרן לפני פרעה ללא רשות. מיד קרא לשומרים וצעק עליהם: איך נכנסו אלו לארמון?? אמרו לו: איננו יודעים, כנראה מכשפים הם, ודרך הפתח לא נכנסו. נשא פרעה עיניו וראה אותם עם המטה, אמר: הכלב אני, כי באו אלי הללו במקל? ושוב הקשה את ליבו ולא רצה לשמוע לדבריהם.

החליט פרעה, כי כנראה בני ישראל לא עובדים מספיק קשה, ולכן יש להם זמן לחלום חלומות ולתכנן תכנונים של חופש ודרור. לכן צוה לנוגשיו מאותו יום להכביד את העבודה על בני ישראל יותר. הוא גזר שלא לתת להם תבן לליבון הלבנים, אלא הם יצטרכו בעצמם ללקט את התבן, ויחד עם זאת להגיע לאותה כמות של לבנים שהיו עושים קודם. גזירה חדשה זאת ציערה והתישה מאוד מאוד את בני ישראל. הם נפוצו בכל ארץ מצרים כדי למצוא להם תבן. תושבי מצרים התאכזרו אליהם מאוד, ואם היה מצרי רואה את ישראל בתוך שדהו, היה מכה אותו ומתעלל בו, ושובר את רגליו.

אולם עובדה זו הועילה, שכאשר הכה הקב"ה את ארץ מצרים במכות ובעונשים קשים, לא היה פתחון פה למצריים לומר: 'איך יתכן שמלכנו ושרינו יחטאו, ואנחנו נספוג את המכות?' כאן הוכיחו תושבי מצרים שאף הם ראויים לעונשים קשים.

למה זה שלחתיני?

כשראה משה את המצב הקשה, חזר חזרה למדין, ואמר: "אֲדֹנָי, לָמָּה הִרְעַתָּה לָעָם הַזֶּה, לָמָּה זֶה שְׁלַחְתָּנִי? וּמֵאֵז בָּאתִי אֶל פְּרַעֲה לְדַבֵּר בְּשִׁמְךָ - הִרַע לָעָם הַזֶּה, וְהֵצֵל לֹא הֵצֵלְתָּ אֶת עַמְּךָ".

ענה לו ה': לו יצויר שילחם חלש שבחלשים מלמעלה (מן השמים) בחזק שבחזקים מלמטה, מי ינצח? החלש ינצח, כיון שהוא נלחם מלמעלה. עכשיו - שגבור שבגבורים נלחם מלמעלה, והחלש מלמטה - על אחת כמה וכמה!

שלושה חודשים שהה משה במדין, ואז חזר בציווי ה' חזרה מצרימה. הוא ניסה לעודד את עם ישראל בהזכירו להם את הברית שכרת ה' עם האבות הקדושים. אולם עם ישראל מרוב העבודה הקשה והלחץ הגדול, לא היטו אוזן לדבריו.

הפיכת המטה לתנין

הלכו משה ואהרן אל ארמונו של פרעה ושוב נכנסו אליו ללא רשות. אמרו לו: ה' שלח אותנו לומר לך שתוציא את בני ישראל ממצרים. אמר להם פרעה: תעשו לי מופת, שעל פיו אבחן את חוזקו ויכולתו של האלוקים שלכם. אהרון, שקבל על כך הכנה מוקדמת, זרק מיד את מטהו ארצה. לאחר שהושלך המטה לארץ, אמר משה "יהי לתנין", ומיד נהפך המטה לתנין. כך ראו כולם שהתנין נוצר על ידי דיבורו של משה.

באותה שעה התחיל פרעה מלגלג עליהם ומקרקר אחריהם כתרנגולת, ואומר להם: כך אותותיו של אלוהיכם! האם באתם לצחוק עלי? בנוהג שבעולם - אדם מביא סחורה למקום שבו יש מחסור, ולא למקום שיש בו שפע גדול מאותה הסחורה. הנה אתם באים לעשות לי כאן כשפים, וארץ מצרים מלאה כשפים!!! האם אין אתם יודעים שכל הכשפים ברשותי הם? מיד שלח פרעה והביא ילדים קטנים בני 4 ו 5 ולקחו אף הם מקלות והפכו אותם לתנינים. קרא גם לאשתו, ואף היא עשתה כך.

אמר משה: אדרבה, אם רוצים לבחון סחורה אם היא משובחת או לא, מביאים אותה דווקא למקום שבו היא מצויה, ואז השבח שלה ניכר יותר שהיא טובה יותר מכל האחרים. עכשיו תיווכח לראות כי מעשיו של האלוקים גדולים מכל כשפי מצרים.

מה עשה אהרון? לאחר שחזרו כל התנינים להיות מקלות, לקח הוא את מטהו, והנה בלע מטה אהרון את מטותיהם של כל חרטומי מצרים. ואף על פי שבלע מטות רבים מאוד, נשארה צורתו כמקודם ולא השתנתה. ויותר מכך - דרך הכישוף, שלאחר שפג הכישוף, חוזר הכל להווייתו הראשונה כמו שהיה קודם, כי אינו אלא "אחיות עיניים", ואילו כאן בליעת המטות היתה מציאות שגם לאחר מעשה נשארו מטות החרטומים בלועים במטה אהרון. מיד נודעזע פרעה וכל גדולי המלכות, ופרעה תמה והתיירא: מה יקרה אם יאמר אהרון למטהו 'בלע את פרעה וכסאו', עכשיו הוא בולע אותי?!

אך שוב חיזק פרעה את ליבו, ולא אבה לשמוע לדברי משה ואהרון. בכל פעם אחרי שמשה יצא מאצל פרעה, היה פרעה אומר: אם יבוא אלי בן עמרם אני הורגו ואני שורפו. וכשהיה משה נכנס, היה נעשה פרעה כמו בול עץ ולא יכל לפגוע במשה. חשב פרעה כי הוא יכול לעשות כל מה שעולה בלבו, הוכיח לו בורא עולם, שאפילו על גופו עצמו אינו שולט.

✧ עשר המכות ✧

שלח, לקה ושילם

כאשר סרב פרעה לשלוח את ישראל, הביא הקב"ה עליו ועל כל מצרים עשר מכות - יסורים קשים ומרים, ובסופם הסכים פרעה לשלח את בני ישראל.

אומר הילקוט שמעוני: משל של פרעה ומצרים, למה הדבר דומה? למלך שאמר לעבדו, הבא לי דגים מן השוק. הלך העבד והביא דג מבאיש. כעס המלך ואמר לעבדו: בחר לך עונש אחד משלושה: או תאכל את הדג, או תלקה מאה מכות, או תשלם קנס מאה זהובים. בחר העבד לאכול את הדג. בקושי רב אכל העבד מן הדג חתיכה ועוד חתיכה, כשהגיע לחצי אמר למלך, איני יכול להמשיך יותר, מעדיף אני ללקות. התחילו עבדי המלך להכותו מכה אחר מכה, לאחר שהכו אותו כבר יותר מחמישים מכות, צווח העבד ואמר: די, איני יכול יותר, מעדיף אני לשלם מאה זהובים! נמצא שאותו עבד אומלל נענש בשלושת העונשים: גם אכל, גם לקה וגם שילם.

כך פרעה, שיעבד את בני ישראל במצרים. אמר לו הקב"ה: "שלח את עמי ויעבדוני" ואם לא, או שתלקה או שתשלם את שכר עבודתם. אמר פרעה: "מי ה' אשר אשמע בקולו! לא ידעתי את ה' וגם את ישראל לא אשלח". אמר לו הקב"ה: חייך, שתשלחם ותלקה ותשלם להם את שכרם.

✧ מכת דם ✧

מדוע לקה הנילוס תחילה?

למעלה מאלפיים שנה זורם לו במצרים נהר הנילוס - היאור, כשהוא משמש כעורק ראשי לחיי הכלכלה במצרים. שהלוא גשם אינו יורד בארץ הזאת, והיאור הוא זה שמספק מים לשתייה, לבישול, לכיבוס, לרחצה ולהשקיית השדות. עליו השיטו סחורות לצורכי מסחר, ובאמצעותו פותח ענף כלכלי חשוב - הדיג. דגי היאור היו למרכיב חשוב בתפריטו של המטבח המצרי. כל חייהם תלויים ביאור, ולכן - לפי דעתם הכוזבת - היאור הוא האלוהים העליון. כך חיו בטעותם שנים רבות. עד שבאה מכת דם וטפחה על פניהם.

התראה חוזרת

יום אחד, הופיעו משה ואהרן לפני פרעה. הם פלשו לתוך הארמון ללא רשות והתייצבו לפני המלך. פותח משה ואומר: שלח את עם ישראל, ואם לא תשלח, מימי מצרים יהפכו לדם. פרעה איננו מתרגש מהאיום והוא עונה: איומיך אינם מדאיגים אותי, כיון שאני הוא יוצר היאור, והוא תחת בעלותי. חוזר משה ואומר: אם לא תשלחם, תראה בקרוב מיהו בעל היאור האמיתי. למחרת, שוב חוזר משה ומתרה בפרעה, אך פרעה מסרב בעקשנותו. וכך חוזר הדבר על עצמו עוד יום, ועוד יום, במשך יותר משלושה שבועות!

קולו של משה נמוך היה, אך למרות זאת, בדרך ניסית, שמעו כל מצרים את איומיו!! נתאר לעצמנו, מה חשב האזרח המצרי באותו רגע? הוא בודאי לא הבין מה פשר האיום המוזר הזה. איך יתכן שיהפכו כל המים שביאור לדם? הלוא היאור הוא אלוהים חזק, וגם פרעה חזק! בודאי אין מקום לדאגה. אנחנו, המצריים, העם החכם והמתקדם ביותר. בכשפים, אנו עולים על העולם כולו. אין אף סיבה בעולם שיכולה להפריע לנו להמשיך להעביד את ישראל.

הפך מימיהם לדם!

הם המשיכו לחיות את חייהם בשלוה... עד אותו בוקר. באותו יום אמר ה' למשה ללכת אל היאור בבוקר השכם ולדבר עם פרעה. כמו כל בוקר, בשעה מוקדמת מאוד, יוצא פרעה אל היאור כדי לעשות את צרכיו בסתר. ומדוע בסתר? משום שפרעה היה משתבח ואומר שהוא אלוה ואינו צריך לנקביו. לפיכך היה יוצא אל היאור בהשכמה שלא יראוהו בני אדם בקלונו. נשלחו משה ואהרן דווקא בשעה זו, כדי להביכו. והנה רואה פרעה את משה ואהרן. תופס משה את פרעה כדי לדבר עימו. אומר לו פרעה: הנח לי עכשיו שאעשה צרכי ואחר כך אדבר עמך (בל נשכח שפרעה מתאפק כבר 24 שעות)! אמר לו משה: האם יש אלוה שצריך לנקביו? דע לך כי הכל גלוי וידוע לפני הקב"ה. הוא משגיח על כולם, ואף על פי שאתה מרמה את עצמך ואת כל מצרים ועושה עצמך אלוה, את ה' לא תוכל לרמות!

ממשיך משה ואומר: "כה אמר ה' בזאת תדע כי אני ה', הנה אנכי מכה במטה אשר בידי על המים אשר ביאר ונהפכו לדם". כשפרעה ממשיך לסרב, מכה אהרן את היאור (ולא משה, מכיון שהיתה לו הכרת הטוב למים, שעל ידם ניצל כשהיה תינוק בן שלושה חודשים), והנה כל מימי מצרים הופכים לדם!!! דם ממש! לא מים אדומים, אחיזת עיניים, כפי שעשו החרטומים אחר כך, אלא דם ממש: במראה, בטעם, בריח, במגע. אלוהיהם, מקור חייהם, מת וריחו מבאיש כנבלה. הוא לא רק מת אלא גם ממית. כל הדגים ובעלי החיים שהיו בתוכו - מתו.

פרעה! הוכח את בעלותך ואלהותך! הרי לדברייך היאור נוצר על ידך, הפוך את היאור בחזרה למים! כאן הוכיח ה' שהוא ברא את העולם יש מאין, הוא ברא את המים ועושה בהם כרצונו, ואין שום כוח בעולם שיכול לעמוד נגד רצונו.

לא רק המים שהיו לנגד עיניהם של משה ואהרן בשעת ההכאה, נהפכו לדם, אלא כל המים שבכל ארץ מצרים, אפילו המים שבתוך הכלים נהפכו לדם אמיתי. ולא עוד - אלא שכל העצים והאבנים במצרים התחילו לנטוף דם!

חרטומי מצרים מראים את כוחם

פרעה אינו משתכנע ואינו מתרכך. להפך, הוא מקשה את ליבו ואומר: אין הדבר עושה עלי רושם, גם אנו יכולים לעשות זאת. מיד הוא קורא לחרטומים הגאוותנים שיעשו גם הם כך. אלא שמתעוררת בעיה "קטנה", אין בנמצא מים, כדי להופכם לדם! חשבו החכמים שרק המים שהיו גלויים לפני משה ואהרן נהפכו לדם, ולכן חפרו בארות חדשים להוציא מהם מים לשתייה. אולם תקוותם התנפצה במהירות - גם מהבארות החדשים נבע דם. מכת ה' היא מכה אמיתית, אין מנוס ממנה.

ובכל זאת החרטומים רוצים להראות את יכולתם וכוחם. הם הולכים לגושן וקונים מים מישראל, ואז הם הופכים אותו לדם. זוהי גדלותם: להפוך מים שקנו מישראל לדם. מי זקוק לכך עכשיו? הרי יש דם בשפע, ואפילו יותר מיד! אילו היתה להם שליטה אמיתית בטבע, היו יכולים להפוך את הדם למים, אך לא יכלו לעשות זאת כי כל מעשיהם היו באחיזת עיניים בלבד.

הבדל גדול היה בין מעשה אהרן למעשה החרטומים. אהרן הפך לדם את כל מימי היאור, גם אלו שלא היו לפניו אלא בכלים שאינם מחוברים ליאור. ועוד, אהרן הפך מים שאינם עומדים אלא זורמים, ומים אחרים באים תחתם. ועוד, שעמדה המכה שבעת ימים. ואילו החרטומים הפכו באחיזת עיניים רק מים מעטים עומדים בכלי, וגם זה היה רק לזמן מועט עד ששב פרעה אל ביתו.

אבן מקיר תזעק

פרעה לא חשש ולא הרגיש שזו מכת ה'. לו אישית היו מים, ולא היה צריך לקנותם מישראל. הם הגיעו לו כזכות על כך שגידל את משה בביתו, וכן כדי שיתגדל בעיני המצריים ואחר כך ילקח. ובכל זאת גם הוא לא נמלט לגמרי מסבל מכת דם, וכאשר חזר לארמונו נטרפה דעתו למראה הדם הנוטף והמלכלך את קירות ארמונו המלכותי והמפואר. הדם לא פסח על בית המלך. **הדם היורד מן הקירות מזכיר את הדם ששתת מבני ישראל שנמצעו בשעת עבודתם בבניית הבניינים, ונתערב בתוך החומר והלבנים!**

ארץ מצרים נבוכה

נתאר לעצמנו: בבוקר לפני שהולך המצרי להעביד את ישראל בפרך, סועד הוא את ליבו בארוחת בוקר. תוך כדי שתיית כוס משקה, הוא שומע שוב את קולו של משה, המתרה בפרעה שאם הוא לא ישלח את בני ישראל, מימי מצרים יהפכו לדם. שלושה שבועות כבר הוא שומע את האיום, והדבר נהפך לו להרגל. אלא שהפעם... הוא מרגיש טעם דם בפיו. מיד הוא יורק כדי לנקות את פיו, אך למרבה הזוועה הוא ממשיך לירוק דם! אולי - חושב המצרי - השן מדממת. אבל אז הוא שם לב שכוסו מלאה בדם! ולא מן השן. אחוז בהלה הוא רץ אל חבית המים כדי לשטוף את פיו, ולתמהונו הגדול החבית מלאה דם. אין לו אפילו טיפת מים אחת בבית. מה קרה?? הוא משתומם. ומחשבותיו מחזירות אותו אל הדבר הדחוף יותר: כיצד ישטוף את פיו מן הטעם המבחיל של הדם? במצוקתו הוא רץ מיד לשכנו המצרי, בתקווה שיש לו מים. שם מתברר שגם החבית של שכנו מלאה דם. הבעיה קשה ולוחצת, מה הם יעשו??

שכן אחד מספר מבעד לדלת הסגורה, שהוא היה באמצע להתקלח ופתאום מצא את עצמו בתוך אמבטיית דם. הוא קפץ מיד מן האמבטיה, כולו מלוכלך ומדיף ריח יותר מאשר בכניסתו. הוא ניסה לפתוח חבית נוספת של מים, אך גם משם יוצא דם. הוא שרוי במצב ביש, אינו יודע איך להתנקות. מה יעשה? הוא ישאר בבית?? עד מתי? **כעת לכולם יש אפשרות לרחוץ את גופם בדם. ממש כמו המלך פרעה, ששחט כל יום 300 ילדי ישראל והתרחץ בדםם!!**

בעודו מספר את חוויותיו הטראומטיות, צועקת אשתו, כי הבגדים אשר השרתה במים לצורכי כביסה שינו את צבעם והם אדומים. צעקותיה גברו מאוד בהביטה על המרק העומד על האש ועל קערת הבצק המלאה, שהפכו להיות אדומים! מה קורה כאן?

כמו מתוך חלום הם נזכרים באזהרותיו של משה ומבינים שידו עשתה זאת. אוי ואבוי, הם סופקים כפים, הוא אכן אמר שאם לא ישחררו את בני ישראל יהפכו כל מימי מצרים לדם. מי חשב שיתאמתו דבריו? ובודאי שלא בהיקף כזה! איזו מציאות נוראה, דם במקום מים. דם יוצא מהקירות, קיר נוטף דם! המראה מפחיד ומעורר בחילה! זה **מזכיר למצריים את ילדי ישראל שנקברו חיים על ידם בקירות!**

המצרי חש כאילו הוא במחזה בלהות, הוא מביט ביאוש על הדם הנוזל מקירות ביתו, וברקע ביתו נשמעות צרחות הילדים המפוחדים וההמומים מן המתרחש. אין זמן רב למחשבה, הצמא מכה בהם. המצרי מנסה להתחכם וחושב שאם אין מים, ישתו מיץ פירות. אולם כאשר נסחט הפרי יוצא דם ולא מיץ. חוסר האונים גובר, מה עושים? הרי גוף האדם זקוק לשתייה, אי אפשר להתקיים זמן רב ללא מים! אפילו הרוק שיצא מן הפה הפך לדם מבחיל. הוא חש תסכול, כעס, ויותר מכל פחד וחוסר אונים. מה יעשו עכשיו??

האלילים מאכזבים

הילדים צועקים ומבקשים שתיה, ופיו מתחיל להתייבש. מתוך לחץ הוא פונה אל אליליו. (היו להם הרבה אלילים, כי היו זקוקים להם למקרה שאליל אחד ישן או שאינו מרגיש טוב, חולה או מת, היו אחרים חרבה). הוא פונה לאלילי העץ והאבן, ובמקום לענות לו, להצילו ולתת לו מים, גם הם מוציאים דם!! גם הם מתו. במקום להצילו הם מעמיסים עליו בעיות נוספות!! כמצרי מאמין הוא פונה אל אלילי הכסף והזהב, אולי הם יוכלו להושיעו, אך הם לא מגיבים, ומן המזבחות שלפניהם זב דם רב. מה יהיה?? מה עושים??

עולה המצרי על סוסו ודוהר במרץ לאלוהיו הגדול והחזק מכולם - היאור. הוא בודאי יוכל להצילו בכך שיתן לו מים חיים. כולו מלא תקווה, אך ככל שהוא הולך וקרב ליאור מתחילה תקותו להיסדק. הוא חש בריח מעט חשוד, אבל מוכר... הוא מגייס את שארית תקוותו, ובלב הולם הוא ממשיך להתקדם. ככל שממשיך הסוס בדחירתו, מכה ריח חזק וחרוף באפו. ו... לא, לא יתכן!!! הרי היאור אלוהים חזק הוא, לא יתכן שיהפך לדם!! ליבו מסרב להאמין לאמת המרה, אך האמת סופה להתגלות, היאור אכן הפך לדם, והוא פולט דגים מתים, המוסיפים ריח של נבלה לריח המבאיש של הדם. **נראה כאילו היאור אדום מדם הילדים שהושלכו אליו. השלכתם ילדים למות ביאור, כך הדגה שביאור מתה!!**

התופעה מפליאה מאוד, כי הזרימה ביאור נמשכת, ונכנסים אליו בלי הרף מים חיים. אולם תמיד כשהמים מגיעים לגבול מצרים הם נהפכים לדם! ומה שמדהים עוד יותר הוא, שכאשר יוצא הדם מגבול מצרים, מיד הוא נהפך שוב למים חיים. רק בגבול מצרים מאכזב היאור את עובדיו המאמינים, ומספק להם דם במקום מים. מעל ראשי המצרים מרחפת סכנת מוות, לא מוות מהיר וקל כי אם מוות איטי בצמא. אין מים לשותות, רק המחשבה על כך קשה ומטריפה. אין על מי להישען, כי כל אלוהיהם הכזיבו.

חיפוש נואש אחר מים

הוא חזר הביתה בידיים ריקות ורועדות. הילדים מבקשים לשותות - הם צמאים. וככל שעובר הזמן נשקפת סכנה לחייהם. צמאונם גובר והולך. ניסו המצרים למצוא מים מתחת האדמה, והיו חופרים בארות חדשים, ומוצאים - דם. בלית ברירה היו מצרים ששתו מים מלוחים, אשר הם לא נהפכו לדם. אבל מיד אחר כך נעשו צמאים עוד יותר! אין מים לשותות. לא מים ולא מיץ. גם הרוק שירקו נהפך לדם. הם מתחילים להתייבש וראשם כואב.

והנה המצרי שם לב כי ביד עבדו העברי יש כוס ובתוכה... מים!! מהיכן המים?? הוא שואל בשאגה. "מהיגית", עונה העבד היהודי בשלוה, "וכי אינך רואה שהיא מלאה מים?" מביט המצרי, ואכן כפי שאמר היהודי, היגית מלאה מים. "ומהיכן מלאה את היגית?" הוא מתעניין בשקיקה. "מהבאר", עונה היהודי בפשטות. במהירות רץ המצרי עם הדלי אל הבאר, גם היהודי משלשל את הדלי שלו, והנה: זה ממלא דם וזה ממלא מים! המצרי אינו מאבד את עשתונותו, הוא מביא מביתו כד גדול, ורץ אל היגית של היהודי לקחת משם מים. אך מה קורה כאן?? הכד מתמלא דם! ואילו לעבדו היהודי, שניגש למלא לעצמו כוס נוספת, יש מים!! המצרי חוטף מידו של היהודי את הכוס, והנה ברגע שמגיעים המים לידיו של המצרי הם נהפכים לדם!

עולה בדעתו רעיון מצוין: הוא מבקש מהיהודי לשפוך לו מים לתוך פיו. העבד אכן עושה כך, מן הכוס נשפכים מים, אך ברגע שהם מגיעים לפיו של המצרי - הם הופכים לדם! אומר המצרי ליהודי: בוא נשתה במשותף מכלי אחד, כך יגיעו אל פי מים. אכן הם שותים מכוס אחת, אך... ליהודי עולים מים, ואילו למצרי עולה דם! המים נחלקו, חלקם כלפי ישראל מים, וחלקם כלפי המצרי דם! כתוצאה מנסיונותיו הרבים לשתות מים - יש בפיו טעם רע של דם! **אין לך מים? תשתה דם! שפכת דם ישראל כמים - תשתה דם כמים!!!**

הצמא מתגבר, והפחד עוד יותר. הפה יבש, הראש כואב, הילדים צורחים ובוכים, הם רוצים לשתות! עיניהם יוצאות מחוריהם בראותם את השכן היהודי שותה מים בשפע, וילדיו משתכשכים להם להנאתם בברירה של מים!! המצרי מוכרח להשיג מים! בביתו ישנן נפשות רבות המשוועות לטיפת מים. ולא עוד, אלא שעליו להשקות גם את מקנהו הרב, את סוסיו, את חמוריו, את גמליו, את בקרו וצאנו - צאנו ה"קדוש", שהיה אף הוא אליל מצרים. הוא פונה אל הצאן שלו, בתקוה שיצילו אך הצאן מסתכל עליו במבט אומלל, ובעיניו המיוסרות תחינה למים. במקום שיצילו הם את מאמיניהם, צריכים מאמיניהם להציל אותם.

המצרים מתרוששים

בלית ברירה, מתוך יאוש, הוא מנסה אפשרות נוספת: הוא מחליט **לקנות** מעבדו היהודי כוס מים בכסף מלא. והנה ראה זה פלא - סוף סוף יש לו אכן מים, והם לא נהפכים לדם, הוא שותה ומרווה את צמאונו. בתור אב מסור הוא לא שוכח כמובן לדאוג אף לאשתו וילדיו המשוועים למים. חשבון קצר מעלה כי עליו לקנות עוד לפחות 10 כוסות. המחיר שהיהודי דורש נראה לו מוגזם ביותר, אולם אין לו ברירה, הוא יודע שנפשות ביתו תלויים בו. מיום ליום עולה המחיר ומכפיל את עצמו, עקב הביקוש הרב. אך מה אפשר לעשות? המצרי הולך ומתרושש מיום ליום, ואילו כיסיהם של בני ישראל הולכים ותופחים. **שמתם אותם לשואבי מים חינם אין כסף, כעת תשלמו מחיר מלא עבור כל טיפת מים!!**

ומה עם החמורים, הסוסים, הגמלים, הבקר והצאן? גם הם זקוקים למים. בלית ברירה הוא קונה מים אף להם, כמובן בצמצום גדול. רבים מן הבהמות מתים בצמא, כמות המים המצומצמת לא הספיקה להם. הגדיל המצרי את קצבת המים - עלה לו הון תועפות! - והנה, שוד ושבר! רבים מן הבהמות, אשר הוציא למענם סכומי כסף ענקיים למען לא ימותו בצמא - מתו! וזאת בעקבות מכת הדבר שהתלוותה לכל מכה ומכה.

רעבים ללחם

רוצה המצרי לאכול לפחות ארוחה טובה, ומתברר לו כי גם זה עסק לא פשוט. טרחה האשה המצרית להכין תבשיל, הדבר עלה לה ביוקר רב, שכן היה עליה לקנות מים לשטיפת הירקות ולהכנת התבשיל. היא עשתה את כל המאמצים לשם כך, אולם כאשר באה להניח את הסיר על האש היא נתקלת בבעיה בלתי צפויה! היא לא מצליחה בשום אופן להבעיר אש, העצים כולם נוטפים דם! כל נסיונות ההדלקה אינם מצליחים, ואז מבינים המצרים כי בעצם אינם יכולים לאכול כל אוכל אפוי ומבושל. אין אפשרות לאפות לחם - המאכל הבסיסי ביותר!! מה יאכלו? האפשרויות מוגבלות מאוד, ואכן מצרים רבים מתו מרעב.

מתבוססים בדם

המצב דחוק ביותר, הצמא הפך ל"דיד קבע", הרעב אף הוא אינו נותן מנוח, אך לא די

בכך!! הסביבה כולה מבאישה ודביקה מדם. דם נחל מהעצים ומהאבנים, כאשר יושבים על כסא או אפילו על אבן, מתלכלכים מדם, כאשר שוכבים במיטה מתלכלכים מדם, איך אפשר בכלל להרדם? הבגדים מלאים דם, הידים מלוכלכות, והגרוע מכל שאין אפשרות להתנקות מן הדם! קניית מים לשטיפה ולרחצה אינה באה בחשבון, זה יעלה הון תועפות, וממילא מיד אח"כ הם יחזרו להתלכלך, כך שזה לא משתלם. הלכלוך והזוהמה הולכים ומצטברים מיום ליום. המצב בלתי נסבל! **מנעתם את ישראל מלהתרחץ, עכשו אתם מנועים מלהתרחץ!!**

תוצאות המכה

7 ימים מתמשך הסיטוט הנורא הזה! 7 ימים הנראים כנצח. 7 ימים של פחד וחרדה מן הבלתי ידוע, של חוסר אונים, של טירוף הדעת בלתי נסבל, של צמא ורעב, של אכזבה עמוקה מהאלילים, של תסכול וכעס על עבדיהם המתעשרים על חשבונם!

והנה סוף כל סוף תמה המכה. הדם ביאור הפך חזרה למים, מצרים נושמת לרווחה. כעת יש מים בשפע חינם אין כסף. אך האם בזאת אכן תם הסיפור? האם חוזר המצב לקדמותו, כאילו לא קרה כלום? כלל וכלל לא!! הבתים והכלים מזוהמים בדם. הבגדים התקלקלו ונהרסו מספיגת הדם, האויר מעופש, גרעון גדול בתקציב. האיוון האוקולוגי נהרס לגמרי. אין איש יודע מה תהיינה ההשלכות ממיתת היאור בשנים הבאות. שנים רבות יעברו עד שהמצב יחזור לקדמותו, אם בכלל. הכלכלה נהרסה - ענף הדיג הושבת כליל, מי יודע מתי ישתקם מחדש?...

מכת צפרדע

התראה

זה עתה הסתיימה לה מכת דם, ארץ מצרים כולה עדין שטופה מן הדם. לפני המצרים עבודה רבה: לנקות את זוהמת הדם, לשטוף את הקירות ואת הרהיטים, לכבס את כל הבגדים. והנה בעיצומן של העבודות, נכנס משה אל ארמונו של פרעה ללא רשות, עוקף את השמירה המעולה, ומדבר אל פרעה בתקיפות: "כֹּה אָמַר ה' שְׁלַח אֶת עַמִּי וַיַּעֲבְדֵנִי: וְאִם מֵאֵן אַתָּה לְשַׁלַּח הִנֵּה אֲנִי נֹגֵף אֶת כָּל גְּבוּלְךָ בַּצִּפְרָדִּים". למרות הסבל שהיה מנת חלקו במכת דם, הקשה פרעה את ליבו והכריז שלא ישלח את בני ישראל. שמע משה ויצא מן הארמון.

למחרת חוזר הסיפור על עצמו, וכך גם ביום השלישי והרביעי... יום יום, במשך 23 ימים, חוזר משה ומתרה בפרעה, ופרעה מסרב. בפעם האחרונה נכנס משה בחצות היום אל פרעה, והתרה בו לעיני כל שריו ועבדיו. כאשר לא התייחס פרעה אף להתראה זו, הלך אהרון ונטה ידו על מימי מצרים, והנה - מן המים התחילו לעלות צפרדעים! אט אט התחילו הצפרדעים להתפשט בכל מצרים. תחילה באו הם אל ארמונו של פרעה, ואחר כך התפשטו סביב עד שמילאו את כל מצרים.

צפרדעים, צפרדעים, צפרדעים....

מן היאור חסר החיים, שהמית במכת דם את כל בעלי החיים שהיו בו, כולל הצפרדעים, יוצאים לפתע המוני צפרדעים מקרקרות!! ויש אומרים שצפרדע אחת עלתה מן היאור, והמצרים היו מכים אותה, ואז התיזה נחילים נחילים. קולות הקרקור העולים מן היאור צועקים את צעקתם האילמת של כל אותם תינוקות שהושלכו אל היאור!

המצרים המומים. שוב מכה בהם אלוהיהם היאור! הוא מוציא צפרדעים בכמויות אדירות! אתם השלכתם את אלו שביבשה אל הים - יבואו אלו שבים אל היבשה כדי להפרע מכם!

אך פרעה הקשה את ליבו ואמר למשה: בכשפים אתה בא אלי? אקרא לילדים קטנים מבית הספר ויעשו גם הם צפרדעים! מיד קרא פרעה לחרטומיו ועשו גם הם כמשה ואהרן. אולם לסלק את הצפרדעים לא היו מסוגלים, ומה הועילו חכמים ב"חכמתם"??

נתאר לעצמנו: פרעה הרשע יושב על כסא מלכותו בבגדי מלכות, ושרי המלוכה לפניו. לפתע מגיעות צפרדעים ירקות קרות וחלקלקות, קופצות ישר אל פרעה ותוך כדי קרקורים נכנסות לו בנקביו ויוצאות מפיו! פה מפיק צפרדעים! איזה בושות! ממנו עוברות הצפרדעים אל שריו ועבדיו. הן קופצות עליהם, נכנסות לתוכם ומקרקות באוזניהם. כאשר מנסה המצרי להרוג צפרדע סוררת, התבקעה הצפרדע, ומקרבה יצאו ששה צפרדעים נוספות!

מארמון פרעה מתפרסות הצפרדעים על פני כל מצרים. הן מקפצות בעליזות ובוזריות דרך הדלתות והחלונות ונכנסות בהמוניהן אל בתי המצרים. ללא היסוס הן ניגשות אל קערות הבצק, אל הלחמים, אל הסיירים, נדבקות אל האוכל ומכרסמות אותו. הן מעזיות אפילו - שלא כטבען - להיכנס לתוך התנורים הבוערים! נכנסו לתנורים כמויות כה גדולות של צפרדעים, עד שהיה בכוחן לקרר את חום התנור! אוכל חם כבר לא היה למצרים. **פרעה! התכחשת למציאות ה' ואמרת "מי ה'?" - למד מן הצפרדעים היודעות את ה' ונכנסות להישרף בתנורים על קידוש שמו יתברך!**

המצרי יושב לאכול והנה לארוחתו יש שותפים, בצלחתו קופצות הצפרדעים. וכשבא לשותות, הוא מקבל נשיקה מהצפרדע שממתינה לו בתוך הכוס!! אין להמלט מהן! לאחר שמצליח המצרי לשותות הופכת שמחתו לתוגה, במים שבמעיו מתפתחים צפרדעים! בקשתם מישראל להביא לכם שקצים ורמשים, ונפשם היתה קצה מהם. עכשיו תגעלו אתם מן השרצים!

אין מפלט!

אין מקלט או איזה 'חדר בטחון' המוגן מפני הצפרדעים, הצפרדעים נכנסו לבתים המוגנים ביותר. גם העשירים מבין המצרים אשר נעלו את בתיהם על מסגר ובריח, לא נמלטו מן המכה. הצפרדעים ירדו לתהום ועלו ממנו עד לבית העשירים. הן נקשו על רצפות השיש ואמרו להן: 'עשו לנו מקום שנעלה ונעשה רצון בוראנו'. רצפת השיש אכן נבקעה, ואל הבית פרצו הצפרדעים בהמוניהן.

אפילו אם היו המצרים מחביאים את עצמם תחת הקרקע, היו באים לשם הצפרדעים ומשחיתים בהם. כשנכנסו לבית הכסא, היו נושכים ומסרסים אותם. **בטלתם את ישראל מפריה ורביה - גם אתם תתבטלו מפריה ורביה.**

רעש מחריש אוזנים

הצפרדעים נמצאות בכל מקום: על הכסאות, במיטות, בתנורים, בתוך הכוסות והצלחות, על המצרים, והגרוע מכל - בתוך הגוף פנימה! הן כמובן לא ישובו בשקט, אלא קפצו וקרקרו כל הזמן. איזו הרגשה נוראה, "לארח" צפרדעים מקרקרות בבטן! רעש הקרקור היה קשה למצרים יותר מהנזק של הצפרדעים עצמן! במיוחד קרקורן של אלו הנמצאות בתוך גופם. הצער שסבלו מרעש הצפרדעים היה כל כך גדול עד שכולם

בכו. היו מצרים שאפילו מתו מן הרעש! הייתם מבעיתם את בני ישראל בצעקותיכם - כעת תתייסרו מצעקות הצפרדעים!

צעקות הצפרדעים מזכירות את צעקתם של ההורים האומללים אשר צעקו ובכו והתחננו כשלקחו את בניהם וזרקו אותם ליאור!

אין מנוח!

נתאר לעצמנו: מצרי רוצה לנוח בביתו, אולם כל הכסאות רוחשים צפרדעים. הן קופצות מהרצפה לכסא, ומן הכסא לשולחן, ומהשולחן... הופס, על ראשו של המצרי. לא צפרדע אחת, לא שתיים, גם לא עשר ולא עשרים, אלא אלפי אלפים של צפרדעים. המצרי עייף והוא מוכרח לשבת, על אף כל מאמציו לפנות לעצמו כסא לשבת עליו, הצפרדעים זריזות ממנו ומכסות את הכסא. המצרי מתחכם ומרים את הכסא וכך מפיל מעליו את כל הצפרדעים, אולם תוך כדי שהוא מנסה לייצב את הכסא בתוך ים הצפרדעים, שוב קופצות הצפרדעים ומכסות את הכסא. אין ברירה, צריך לשבת על הצפרדעים. הצפרדעים "מנצלות" את תנוחת הישיבה של המצרי כדי לקפץ גם על ברכיו.

הצפרדעים ממלאות גם את המיטות, ולא מאפשרות למצרי לישון, ואפילו לנוח. המצרי בא למיטתו ומוצא אותה מלאה צפרדעים. אחרי שנוכח לראות כי אי אפשר לגרש אותן כי רבות הן, שוכב הוא עליהן ברוב עייפות. אולם זו משימה לא פשוטה להדרם כאשר מתחתין ומעלין יצורים מקפצים ומקרקים, וכל שכן שיצורים אלו מחבלים בגוף. חלקן של הצפרדעים גדולות וכבדות, וכאשר הן עולות על הבטן הן גורמות לקשיי נשימה. הצפרדעים הקטנות גם הן עושות מלאכתן באמונה ומכניסות את פיהן לתוך אוזנו של המצרי, הן אף דוחקות את רגליהן הקטנות לתוך עיניו ונחיריו. איך אפשר ככה לנוח?? אתם לא הנחתם לבני ישראל לנוח. לאחר יום עבודה מתיש הטלתם עליהם עבודות נוספות ומנעתם אותם משינה, בבוקר שוב הערתם אותם מוקדם לעבודה. עכשיו תרגישו מה זה לא לישון כמה ימים.

זהירות, צפרדעים בדרך!

צפרדעים קרות, רטובות וחלקלקות קופצות על המצריים בהמוניהם, בכל מקום שהלכו דרכו עליהן. ומפני שהיו חלקלקות ולחות, נפלו המצריים ארצה. ומיותר לציין כי הנופל, צונח ומתגולל בתוך ים של צפרדעים. וכשהוא פותח את פיו לצעוק לעזרה, קופצת הצפרדע לתוך פיו! כדי לעמוד על רגליו שוב, עליו להניח את ידו על שכבת הצפרדעים קרה רירית ודוחה!

כאשר רואה הצפרדע איש מישראל היא בורחת ממנו, ואילו אחרי המצרי היא רודפת ומקפצת עליו. הצפרדעים שרצו בכל גבול מצרים, אך הפלא ופלא! הן לא יצאו מעבר לגבולות המדינה. תועלת אחת צמחה מכך למצרים: סוף סוף השתרר שלום בין מדינת כוש למדינת מצרים, ששנים רבות היו ביניהן סכסוכים וחילוקי דעות על מקום הגבול המדויק. כעת באו הצפרדעים והראו בדיוק את הגבולות.

כיצד ידעו הצפרדעים להבחין בין יהודי למצרי, בין גבול מצרים לגבול כוש ושאר המדינות? שוב נוכחו המצרים לדעת כי לטבע אין כח בפני עצמו, הוא מונהג ומוכתב על ידי בורא עולם, אשר ביכולתו לשנות לגמרי את דרכי הטבע.

אולי היו מצרים שניסו להימלט לארצות הסמוכות. האם הצליחו בכך? נתאר לעצמנו תמונת מצב: משפחה מצרית עולה למרכבה ומתחילה לנסוע, אולם על אף ששני סוסים אבירים מובילים את העגלה, היא נוסעת בכבדות בגלל המון הצפרדעים הקופצות בדרך. הצפרדעים גם עולות לתוך המרכבה, ומציקות ליושבים בה. המצרים מתחילים להצליף בסוסים, והם אכן משתדלים לרוץ מהר יותר. אבל אז קורה אסון, אחד הסוסים נופל פתאום ומת - על ידי הדבר (שהתלווה לכל מכה). כעבור כמה דקות של נסיונות התקדמות נואשים, דורך לפתע הסוס השני על צפרדע אחת עסיסת במיוחד, גדולה ורירית, מחליק ונופל. העגלה מתהפכת, יושביה מתגוללים על הארץ מנסים להתרומם ולהתנער מן הצפרדעים. להמשיך בדרך הם כבר לא יוכלו, הניידות קשה עד מאוד בתוך ים רועש של צפרדעים.

לב עיקש ופתלתול

הסיט הנורא הזה ממשיך יום ועוד יום, כל יום כנצח! מצרים רבים נפלו מתים. היה זה נס גדול שנותרו בכלל אנשים בחיים, כאשר צפרדעים מקרקרות להן בתוך הבטן שבוע שלם.

כשמרגיש פרעה שאיננו יכול לסבול יותר, הוא קורא למשה ואהרן ואומר להם: "הֲעֲתִירוּ אֵלַי ה' וְיִסֶּר הַצִּפְרָדִּים מִמֶּנִּי וּמֵעַמִּי וְאֶשְׁלַח אֶת הָעָם וְיִזְבְּחוּ לַה'". שאל אותו משה (צעק לו בתוך האזון, כדי שישמע): למתי אעתיר לך? מתי אתה רוצה שתסור המכה? היינו מצפים שפרעה יגיד מיד: מה השאלה? היום, עכשיו, הרגע! אינני יכול לסבול עוד רגע נוסף! אלא שפרעה הפוליטיקאי המדופלם חושב לעצמו: אם משה שואל מתי להסיר את המכה, כנראה שמכת הצפרדעים נגרמה על ידי המזלות, ומשה שיוודע שהגיע עכשיו זמן סילוקה על ידי המזל, מצפה שאגיד לו להסיר מיידית את המכה, ואז הוא יתפאר עלי שכאילו הוא הסיר את המכה. ולכן אתחכם עליו, ואומר לו להסיר את המכה מחר, אבל למעשה היא כבר תסור מאליה היום על ידי המזלות, וכך אוכיח למשה שאין לו שליטה על המצב, הכל מתנהל על ידי כוחות הטבע. אמר לו משה: כְּדִבְרְךָ, לְמַעַן תֵּדַע כִּי אֵין פֶּה אֱלֹהִינוּ - אתפלל לה' שרק מחר תסור המכה, וכך תראה שהכל מתנהל בהשגחת ה'.

תם ולא נשלם, שבח לאל בורא עולם!

הצפרדעים שהיו במעי פרעה ובמעי שריו היו מדברות ביניהן: אימתי נצא מכאן? וענו זו לזו: עד שיבוא בן עמרם ויתפלל עלינו. ואכן בעקבות תפילתו של משה סרה המכה, ובין רגע מתו כל הצפרדעים. נתאר לעצמנו: בבת אחת משתרר שקט! מליארדי צפרדעים דוממות כאחת, ולמצרים לוקח זמן להתרגל לשקט הרועם. רק אותם צפרדעים שנכנסו לתוך התנורים הבוערים כדי לקדש שם שמים, חזרו חיים לתוך היאור, ולא מתו ביבשה, לפי שבטחו בה' ומסרו נפשן לקיים ציווי ה'.

תמה המכה, אך לא נשלם הסיפור. כעת מצרים כולה מכוסה בשכבות של צפרדעים. מחלקת התברואה של עיריית מצרים נחלצה למבצע פינוי מיוחד, אולם עובדי העיריה לא יכלו להשתלט על העבודה, כל המצרים נרתמו לעבודה הקשה - עבודת פינוי הצפרדעים. כל מצרי צבר לפחות עשר ערמות ענקיות! לאן יפנו אותם? בעיה של ממש. באין פתרון מעשי לכמויות כה אדירות, הותירו אותם ברחובות מצרים ערמות ערמות. באשה הארץ מן הריח הנורא. הצחנה הנוראה גרמה למחלות זיהומיות קשות, לאורך זמן רב, ובמשך תקופה ארוכה עדיין המשיכו אנשים למות כתוצאה מן המכה.

מכת כינים

מנסים לחזור לשגרה

חלפו להן שלושה שבועות מאז תום מכת הצפרדע. אפשר לומר כי מלאכת הפינוי של הצפרדעים כבר הסתיימה, הריח הנורא איכשהו עבר, ועכשיו הם בשלב של התאוששות. כעת יש סוף סוף שקט, הצפרדעים שקרקרו כל הזמן מתו, ולמרבה הרווחה משה לא בא עם התראה על מכה נוספת (במכת הכינים לא היתה התראה כעונש על כך שפעמיים חיזק פרעה את ליבו למרות שהיתה התראה).

החיים מתחילים לשוב למסלולם הרגיל. אמנם היו שתי מכות איומות שבאו לאחר התראתו של משה, אך אפשר לומר שבאופן כללי המצב חזר לקדמותו: פרעה המלך עדיין שולט בחוזקה, וישראל לא שוחררו מעבודתם. עול השעבוד התרופף מעט, אך עדיין ממשיכים בני ישראל לעבוד בחומר ובלבנים. אמת, שהם מרוששים כבר בעקבות מכת הדם, ונכון שהאוויר עדיין מזוהם, ולדייגים אין פרנסה, נכון שמשפחות שלמות עדיין שרויים באבל על יקיריהם, ונכון גם שבתי החולים מלאים עד אפס מקום, במיוחד במחלקה לטיפול במחלות זיהומיות. גם מחלקת האורטופדיה עובדת באופן מתוגבר, עקב נפגעי ההחלקות על הצפרדעים. אבל איך אומרים? החיים צריכים להמשיך הלאה, אסור לשקוע יותר מידי בעבר.

כינים בכל גבולם

והנה פתאום זה קרה - יום אחד, פתאום ללא כל התראה מוקדמת, חשך עליהם עולמם. כל עפר מצרים הפך לכינים! האדמה הדוממת הפכה פתאום לבעלי חיים!

כיצד זה קרה? הגיעו משה ואהרן לפני פרעה ו"חכמיו", אל חצר גינת המלך, ולפתע, ללא התראה, הכה אהרן את האדמה במטהו, וכהרף עין הפך כל עפר מצרים - עד לעומק של חצי מטר - לכינים! קרקע שלא נגעה בה יד אדם מעולם, נשארה כמו שהיא גם עכשיו, אולם כל עפר שנעשתה בו מלאכה, הפך לכינים. זכרו! אתם שיעבדתם את ישראל בעבודות עפר!!!

לא רק מין אחד, אלא 14 מיני כינים הביא הקב"ה על המצרים. אילו היו הכינים בגודל סביר, אולי עוד היה אפשר לסבול. אך גודלם של הכינים היה ממש זוועתי, הוא נע בין גודל של ביצת תרנגול לגודל של ביצת אווז!

הכינים זחלו ועלו על פרעה ועל המלכה, וגרמו להם בושה וחרפה - המלך והמלכה מכוסים כינים! חרטומי מצרים, כמו כל המצרים, כוסו מכף רגלם ועד קודקודם, בכינים. למצרי החשוב, המלומד, האינטלגנט והנאור - יש כינים!! בגדיהם לא הגנו עליהם, והכינים הגיעו לבשרם ועקצו אותם. ביקשתם לאבד אומה שנמשלה לעפר, יבוא דבר שנברא מן העפר ויפרע מכם!

מלחמה חזיתית

מצרי יושב בביתו ולפתע הוא מותקף מכל הכיוונים. הוא חש כאבים עזים ודקירות כעין מחטים וחיצים הננעצים בגופו. כינים גדולות טיילו להן בחופשיות על גופו, כשהן עוקצות ומוצצות את דמו. הן מפחידות, מעוררות גועל, ובעיקר - מכאיבות. הוא לא מבין מה מתרחש, וכמובן שאינו יודע כיצד להתגונן.

בנוסף לזאת, הוא מרגיש שכסאו זו מתחתיו. הרצפה העשויה עפר הפכה לזוחלים נעים ועוקצים שגרמו לכסאו אי יציבות. לנגד עיניו קירות ביתו שהיו מטויחים יפה בטיח לבן,

והנה הם רוחשים רמשים שחורים. הוא מתחיל לצעוק מבהלה ומכאבים, וצעקותיו מתערבות בקול צעקות אשתו וילדיו. הוא קופץ מן הכסא, אך ללא הועיל, כעת הוא עצמו שוקע בתוך הכינים, אשר מכסים אותו עד ירכו. הכאבים עצומים!

הוא לא יודע איך להתפטר מן הכינים, והיכן לגרד תחילה. הוא מנסה לתולשן מפניו ומגופו הדואב, אך ביכולתו לתפוס רק כינה אחת בכל פעם, בגלל גודלה. הוא מוריד כינה ומגרד, מוריד ומגרד. ואף על פי ששתי ידיו עובדות במהירות, אין הוא מצליח להתגבר על הכמות הגדולה שהשתלטה עליו. וככל שהוא מגרד ומוריד ונלחם, באים עוד ועוד, המלחמה אבודה מראש. איזה טרוף הדעת! גירודים, כאבים ויאוש.

המצרים קופצים ומתנועעים ללא הרף בהשתדלם להיפטר מן הכינים המטרידות. כפות רגליהם לא נוגעות בקרקע, כי היא מלאה כינים. הם דורכים על שכבת כינים אשר מוצצת את דמם. הדקירות התמידיות בכפות הרגלים גרמו להם להרים כל פעם רגל אחת, איזה ריקוד משעשע!

עייפות, רעב וצמא

אחרי שעות של ריקודים ללא הפסקה, הם התעייפו מאוד. אך היכן אפשר לשבת או לשכב? תנוחות הישיבה והשכיבה רק מגבירות את הכאב. וככל שעובר הזמן - מחריפה הבעיה. העייפות 'קורעת', ובנוסף יש גם צורך לאכול ולשתות. פעולה זו איננה פשוטה כלל וכלל, שכן הכינים ממלאות את הפנים והידים. כיצד יאכלו? ברגע שיפתחו את הפה, יכנסו גם לתוכו הכינים הסוררות ויעקצו את הלשון והחיך. הצמא מעיק עוד יותר, מציצות הדם של הכינים גרמו למצרים לאבד דם רב, מה שגרם לתחושת צמאון מוגברת. אולם פעולת השתיה מסובכת מאוד וגורמת צער רב. קשה להחזיק כוס בידים מלאות עקיצות וכינים, כואב להגיש את הכוס אל השפתיים הנפוחות, ודוחה לשתות מים מעורבים בכינים. הצער והכאב ללא הפסקה. יום ולילה נלחמו המצרים בכינים ובטלו ממלאכתם. **אתם ביטלתם את ישראל ממלאכת שמים, מעשיית מצוות - כעת תתבטלו ממלאכתכם!**

סתימת פיות

נתאר לעצמנו מצב מציאותי: תוך כדי מאבק בכינים, שומע המצרי צעקות כאב ופחד. ילדיו הקטנים ששחקו בעפר שוקעים בתוך הכינים והם צורחים מכאב העקיצות ומפחד שמא יטבעו בתוך הכינים. האב מגיע במאמצים רבים אל ילדיו לחלצם, הוא מנסה להתעלם מן הכאבים הגדולים והעצומים שפעולה זו גורמת לו, כאשר הכינים שנמצאות על כף ידו ועל זרוע הילד שהוא מרים מגבירות את עקיצתן תחת לחץ המשיכה. וכך מושך הוא אותם ומניחם על משטח שולחן שרגליו שקועות באדמה השורצת כינים. הילדים עדיין מכוסים כינים מכף רגל ועד ראש, ועובדה זו גורמת להם להמשיך לצעוק ולבכות מכאבי הדקירות התמידיות. כמה זמן אפשר לבכות? אט אט משתתקות הצרחות שממילא אינן עוזרות, ואף מכאיבות יותר בגלל הכינים העוקצות את הפה הפתוח. זה מזכיר את צעקות הילדים שנדחפו לקירות במקום לבנים, וסתמתם את פיהם בטיט!

שביתה באתר הבניה

מה קורה באתר הבניה של העבדים היהודים? תוך כדי עבודה מפרכת, כאשר הנוגשים המצרים מאיצים בבני ישראל למלא את מכסת יומם, והיהודי המסכן כמעט טובע בתוך הטיט, לפתע פתאום --- כל שטח העבודה נהפך לשחור, והשחור הזה נע! אין טיט!

הנוגשים גם הם התכסו בשכבה שחורה, הם מתחילים לצעוק ולקרע בידיהם ורגליהם מרוב עקיצות. לעומתם, היהודי שעמד בתוך הטיט כאשר נהפך לכינים, לא קיבל אפילו עקיצה אחת, ולא דבקה בו אפילו כינה אחת!

הנוגש מגרד את גופו במרץ (מעין המרץ שבו הכריח את ישראל לעבוד). לנגד עיניו הזועמות יושבים עבדיו באפס מעשה. כל כך מרגיז לראות אותם יושבים בנחת, כשהוא עצמו מתפתל מכאבים, והם עוד מעיזים לחייך וללגלג על תנועותיו המשוונות. כמה חבל שאין הוא יכול "לטפל" בהם עכשיו "כמו שצריך". למורת רוחם של המצרים, העיזו העבדים לעזוב את הכל וללכת הביתה.

כבהמות נידמו

המכה הנוראה פגעה גם בבעלי החיים! החמורים, הסוסים, הגמלים, הבקר ואפילו הצאן ה"קדוש", התכסו בכינים עוקצות. כל הבהמות גועות בכאב ומשתוללות בהשתדלן להתפטר מן המטרד הנורא, ממש כמו המצריים עצמם. **אתם ביזיתם את ישראל והשוויתם אותם לבהמות - השווה ה' אתכם לבהמותיכם!!**

אצבע אלוקים היא!

פרעה השחצן עוד לא משוכנע שאין זה מעשה כשפים. הוא קורא לחרטומיו שייצרו גם הם כינים. החרטומים מנסים להוציא כינים, אך אינם מצליחים. מדוע? משום שאין מעשה הכשפים יכול לשלוט בדבר שגודלו פחות משעורה, והכינים בגודלם הטבעי הן קטנות מאוד ואין לחרטומים שליטה עליהן. ראו החרטומים כי אין ביכולתם להוציא כינים, הודו ואמרו: "אצבע אלוקים היא". ממכה זו בטלה חכמתם ונתמעטה מעלתם יותר ויותר. האומה המתקדמת ביותר והמפותחת ביותר בענייני כישוף, הודתה שאין כאן כישוף, אלא הכל מהקב"ה!!

השלכות המכה

החל ממכת כינים בטלה העבודה מבני ישראל, הם הפסיקו לטאטא את הרחובות, לעבוד בשדות ולעבוד בטיט. אולם עדיין לא שוחררו לחופשי. כעת יש לפני המצרים עבודה רבה וקשה. כל הבניינים שהיו מטיחים יפה בטיח, נראים מזנחים ועזובים. עבדיהם שוחררו מעבודת הטיט, ואין מי שיטיח הכל מחדש. ידיהם פצועות וכואבות, והם אינם מסוגלים לעבוד, בודאי שלא עבודה כה קשה בטיט.

במכה זו שוב הראה ה' במוחש את מציאותו, ובוה תמה סדרת המכות הראשונה - דצ"ך (דם, צפרדע, כינים) שהיא שלב א' בלימוד שה' רצה ללמד את פרעה ואת עמו: יש אלוקים והוא ברא את העולם יש מאין. אכן ידיעה זו הגיעה להכרתם השכלית של המצרים. אולם עדיין סרב ליבם לשלוח את בני ישראל.

מכת ערוב

התראה

אמר הקב"ה למשה: הרשע הזה (פרעה) הקשה את ליבו בשלוש המכות הראשונות, המכה הרביעית קשה יותר מן הראשונות. לך והתרה בו, כדי שישלח את עמי ולא תבוא עליו המכה. בנוהג שבעולם, אדם הרוצה להביא רעה על שונאו, מביא עליו בפתאומיות, כדי שלא ירגיש בו וימלט. ואילו הקב"ה היה מתרה בפרעה הרשע, אולי יחזור בתשובה.

עושה משה כדבר ה' ומתרה בפרעה: שלח את עמי או שתלקה במכת ערוב - תערובת של כל מיני חיות, עופות, נשרים, שרצים ורמשים. פרעה הרשע מקשה את ליבו, למרות שגופו עדין מגרד וכואב מעקיצות הכינים, ועל אף מליארדי הכינים המתות המצויות בכל מקום. בוקר בוקר, במשך שלושה שבועות, נכנס משה לארמון המלך ללא רשות ומתרה בו, והמלך מסרב לשמוע. ביום האחרון כבר 'נשבר' לו לפרעה לשמוע את התראותיו החוזרות ונשנות של משה. מה הוא עושה? הוא מקדים את יציאת הבוקר היומית שלו אל היאור (כדי לעשות צרכיו), ויוצא מוקדם מאוד, לפני שיספיק משה להגיע. אך אין דבר הנסתר מעיני ה'. אמר ה' למשה כי ילך אל פרעה מוקדם יותר אל היאור, להתרות בו בפעם האחרונה.

השגחה פרטית

מוקדם מבכל בוקר נפגשים משה ופרעה, והפעם ליד היאור. פרעה נתפס שוב בקלונו ובקלקלתו, כשהוא ה"אלוה" הגדול צריך לצאת לנקביו. אמר לו משה: "כה אָמַר ה' שְׁלַח עַמִּי וְיַעֲבֹדְנִי: כִּי אִם אֵינְךָ מְשַׁלַּח אֶת עַמִּי הַנִּנִּי מִשְׁלִיחַ בְּךָ וּבַעֲבָדֶיךָ וּבַעֲמָלְךָ וּבַבְּתִיךָ אֶת הָעֶרֶב". משה מוסיף ואומר לפרעה: עד עכשיו בשלוש המכות הקודמות ראית כי ה' ברא את העולם. עכשיו תלמד לדעת שה' לא רק ברא את העולם, אלא הוא משגיח על בראיו, רואה את מעשיהם, גומל לאיש חסיד כמפעלו, נותן לרשע רע כרשעתו. ההוכחה לכך היא שהערוב יבוא בכל מצרים, ואילו אל ארץ גושן - מקום מגורי בני ישראל - לא תכנס אפילו חיה אחת, אפילו זבובן קטן לא יכנס לשם! יותר מכך, גם אם ילך איש יהודי מחוץ לתחומי גושן, לא תפגעה בו החיות לרעה כלל. במכה זו, אומר משה לפרעה, יש לכם שהות של יום אחד כדי לברוח אל ארץ גושן המוגנת מפני הערוב.

יש דובים ויש יער!

למחרת היום הגיעו לארץ מצרים כל מיני חיות רעות ואכזריות: דובים, אריות, נמרים, זאבים, זוחלים ונחשים, עקרבים, עכברים וחולדות. גם מיודעינו הצפרדעים והכינים, חזרו! נוסף לאלה היו מעופפים באויר שרצים עוקצים ומציקים, כמו זבובים, יתושים, דבורים, צרעות, פרעושים, מקקים. גם ציפורים טורפות הגיעו!

אולם יש בעיה: חיות רעות הן בעלות עוז ואומץ רק כשהן מצויות במקומן הטבעי. אך כאשר הן נמצאות במקום ישוב בני אדם כוחן ואומץ לבן נחלש. אולי בשל כך לא יעשו החיות במצרים עבודה מספיק טובה? גם לזאת דאג בורא עולם. כדי שהמכה תהיה מושלמת, הביא הקב"ה יחד עם החיות "גם את האדמה אשר הם עליה", כדי שידמה להן שהן במקומן, וכך יוכלו להתגרות ברשעי מצרים.

הגיעו החיות תחילה לארמונו של פרעה. מביתו התפשטו ובאו אל בית עבדיו ואחר כך בכל ארץ מצרים, עד שהשחיתו את הארץ. אופן התפשטותם הוא בניגוד להגיון, שכן היה עליהם לבוא תחילה אל השדות אשר סביבות מצרים, אט אט להכנס גם אל אזורי המגורים ורק לבסוף אל ארמון המלך המבוצר. אולם הקב"ה שינה מדרך הטבע כדי להוכיח למצרים במוחש את ענין ההשגחה הפרטית, בזה שפורע הקב"ה תחילה מן הרשעים ביותר.

התקפה חזיתית

נתאר לעצמנו: פרעה יושב על כסא מלכותו וכתר מלכות על ראשו, שריו ועבדיו עומדים לפניו. סביב ארמונו יש שמירה כבדה. לפתע מתחילה התקפה ישירה על פרעה. נחילי

דבורים מקיפים אותו ועוקצים אותו ואת שריו. יחד עימם באים יתושים, זבובים ועוד טרדנים למיניהם. פרעה עדין יושב על כסאו, והנה נכנס "חיל אויר" כבד - נשרים, עורבים ועוד. הם עושים בביתו כבתוך שלהם. עוד הנשר מפיל את הכתר מעל ראש המלך, ו"חיל פרשים" נכנס בשאגות, נהמות וקולות מקפיאי דם - אריות, נמרים, שועלים, דובים, זאבים ועוד. פרעה רועד מפחד בכסאו, הוא מבין כי שומריו לא יצליחו להגן עליו, אולם אין לו לאן להמלט, מה גם ש"חיל רגלים" הופיע אף הוא, והוא כולל - נחשים, עקרבים, עכברים, וגם --- אוי, רק לא זה! - צפרדעים וכינים!

החיות הסתובבו בכל ארץ מצרים: מצרי הולך ברחוב, ופתאום לנגד עיניו צמח יער שופע עצים. הוא עומד מופתע, איך נברא היער בין רגע? הוא לא מתעמק בענין יתר על המידה, כי אינו רואה כל רע בכך שחורשה תרענן את מרכו העיר. אולם האריות, הנמרים, הדובים והזאבים שהתחילו לפתע לצאת מן ה"חורשה" גרמו לו לשנות כליל את דעתו, הוא נס בצורה מטורפת, כל עוד נפשו בו.

ושמתי פדות בין עמי ובין עמך

ברחוב אחר מטייל איש יהודי, אשר הוכרח לעבוד כ"מטפלת" (הרי החליפו עבודות של נשים וגברים). הוא יצא מבית המצרי כשהוא טעון בחמשת ילדי אדונו המצרי, שנים על כתפיו, עוד שנים על ידיו, והגדול לצידו. לשמחתם של הילדים יש יער חדש במקום. הם רצים אל עבר היער בשאגות שמחה. שמחתם נקטעת וחיוכם קופא על פניהם בראותם לפתע אריה רץ לקראתם. צעקותיהם הופכות לצווחות אימה. הבהלה והפחד משתקים את גופם, והאריה מצליח ללא מאמץ לטרוף את אחד הילדים. המראה המזעזע מוציא אותם מן ההלם המשתק שהיו שרויים בו, והם מתחילים לברוח תוך כדי צעקות אימים. הישראלי משתדל לברוח עם ארבעת הנותרים, אך בדרך מנוסתם בא לקראתם זאב! מנסה המטפל לברוח, אך הזאב משיג אותו וטורף ילד נוסף. העבד היהודי ממשיך לברוח עם שלושת הנותרים, כשלקראתו מגיע דוב. הוא מנסה לברוח מהר יותר, אולם הדוב מצליח להשיגו וטורף עוד ילד אחד. הוא ממשיך לרוץ עם שני הילדים שנותרו, אך כיון שכוחו הולך ואוזל ובין כה וכה איננו מסוגל לרוץ מהר יותר מן החיות הטורפות, הוא מנסה להתחכם ולעלות עם הילדים על עץ. תוך כדי טיפוס בא נמר, ותופס את הילד שנשאר עדיין למטה. העבד מתנחם בכך שלפחות אחד הצליח להציל, אבל תקוותו נכזבה כשבא נשר ועף עם הילד למרומים.

היהודי ממשיך בדרכו מפוחד ומבוועת, כרגע נתון הוא עצמו בסכנה! נמצא הוא בתוך יער שורץ חיות רעות, הוא כבר הספיק לומר כמה פעמים "שמע ישראל" ואפילו וידוי, מצפה הוא בפחד אל מותו הנורא על ידי החיות הטורפות. והנה הנה זה מגיע --- פיל ענק צועד לקראתו בצעדים שקולים ומדודים, כאילו מתכנן מהיכן להתחיל לטרוף אותו. והפיל מתקרב ומתקרב ומתקרב... מגיע ממש קרוב אליו. היהודי עוצם את עיניו מחכה לחוש את השיניים הננעצות בו, אך כלום לא קורה. הוא פותח את עיניו ורואה מולו את הפיל מביט בו במבט ידידותי, מצדיע לו עם החדק הצדעת כבוד, והולך לו!... מה קורה כאן?? ממשיך היהודי בדרכו, ועל פניו עוברות חיות נוספות, אולם שום חיה לא נוגעת בו לרעה!!! מבין היהודי כי יש לו "פרוטקציה" מיוחדת אצל בורא עולם, קומתו השחוחה מזדקפת, אט אט במשך הזמן הוא לומד להכיר בערכו הרם, טעם הבזיונות וההשפלות הרבות שספג במשך שנות עבודתו, ואשר הפכו את כל אישיותו לכנועה ועלובה, מתחיל להתפוגג, ובמקומו עולה תחושת הערך העצמי. אכן זו היתה אחת המטרות החשובות של עשר המכות, לרומם את רוחם של בני ישראל, כדי להכין את נפשם לקבלת התורה וליצירתם כעם הנבחר.

אבל כבד

כעת הוא שב לביתו של המצרי לבשר לו על מיתת ילדיו, הוא עורך לו רשימה מסודרת על נסיבות מותו של כל אחד ואחד מילדיו. יוצא העבד העברי מבית המצרי כשהוא מותיר אחריו בית אפוף רגשות אבל ויגון. תחושו את תחושתם של בני ישראל בשעה שתחבתם את ילדיהם אל קירות הבנין!

עוד הם אפופים בייגונם, והנה הם שומעים מן החלון את השכנה זועקת בהיסטריה. מה קרה? ליד ביתה, סמוך לחלון חדר הילדים, צמח לו פתאום עץ קוקוס גבוה. לפתע הגיחה מן העץ גורילה ישר לתוך הבית, ניגשה לעריסת התינוק, תפסה אותו ונעלמה! הצעקות והבכיות התגברו. גם משפחות בני ישראל צעקו בשעה שגזלתם מידיהם את עולליהן הרכים כדי להשליכם ביאור!

אין מנוס!!

החיות הטורפות הסתובבו בחופשיות בכל מצרים. קולותיהן האימתניים ושאגותיהן הנוראיות היו מקפאות דם. צעקות הפחד של המצרים ויללותיהם הגיעו עד לב השמים. שטחים רבים במצרים הפכו ליערות ומהם יצאו חיות שהתעללו במצרים. פילים מעכו אנשים, והעיפו אחרים למרחקים באמצעות החדק. קופים קפצו על המצרים והשתוללו, חיות אחרות עשו מבשרם ארוחה דשנה. המצרים רצו אחוזי תזזית ממקום למקום, מנסים למצוא מקום מפלט. תוך כדי מנוסתם מן החיות הטורפות, הם מוצאים לפתע אגמי מים. היו שהחליטו לקפוץ לתוכם כדי להינצל מן החיות שביבשה, אך מהר מאוד נוכחו לדעת שנפלו מן הפח אל הפחת. הם מצאו את עצמם שוחים לתוך לועם של כרישי ענק ודגים טורפים אחרים.

היו מצרים שעלו לקומות עליונות במגדלים גבוהים, כדי להנצל מן החיות, אך מהר מאוד גילו את טעותם כאשר מבעד לחלון נכנסו נשרים ועורבים והרגו בהם.

בחדרים אימה

המצרי היושב בביתו, שומע את קול בהמותיו הגועות ברפת מפחד החיות הרעות. הוא משער לפי הקולות שחלק מן הבהמות נטרפו. ואז הוא שומע את השה – אלוהיו - מרים את קולו. המצרי עוד מנסה להשתעשע בתקוה, כי הנה סוף סוף מראה אלוהיו את כוחו וגוער בחיות הרעות שישתלקו. אך השתתקותו הפתאומית של השה לא מותירה ספק בלב המצרי, כי גם השה מצא את סופו בלוע החיות.

הוא מתנחם בעובדה שלפחות הוא ומשפחתו מוגנים בתוך הבית הסגור. אולם "אין חכמה ואין תבונה ואין עצה לנגד ה'". אי אפשר לברוח מעונשי שמים. רק לארץ גושן יכלו להמלט כדי לראות את הפדות שה' עשה בינם לבין ישראל. אולם אל הבתים אשר בארץ מצרים שלח ה' מן הים חיה הנקראת "סילונית". ידיה ארוכות כ- 5 6 מטרים, והיא שולחת ידיה בתוך ארובות הגגות, מגיעה אל הדלת מבפנים ופותחת אותה לרווחה!

נתאר לעצמנו משפחה היושבת ספונה בביתה. נמצאים שם האבא, האמא, הילדים, הסבא והסבתא, וגם ה'סבתא רבה' הקשישה בת ה- 90. חיות רעות מקיפות את הבית, קולותיהם האימתניים נשמעים בברור בתוך הבית. ההורים מנסים להרגיע את הילדים שלא יקרה להם שום דבר, שהרי הם מוגנים בתוך הבית.

אולם, לפתע הם שומעים רשרושים מחזרים מאזור הגג. מתוך הארובה משתלשלת יד

ארוכה של החיה הסילונית, ובבקיאה היא מגיעה אל מקום הדלת, מושכת את הבריה, ופותחת את הדלת לרווחה!! בפתח עומד לו אריה אימתני. בלי להסס, הוא נכנס פנימה בדהרה וטורף את התינוק הנמצא בחיק אמו. כשטרפו בין שיניו הוא פונה לצאת מן הבית.

ההלם והזעזוע משתלטים על הנוכחים. האמא מתעלפת, והאחים נתקפים בחרדה. גם הסבתא שותפה להרגשת ההלם והאבדון. הסבתא רבה הקשישה מתעלפת, בהיזכרה בתמונה דומה שהתרחשה לפני למעלה משמונים שנה כשהיא היתה ילדה קטנה. אז שלחו אותה לרגל בין בתי בני ישראל ולהלשין על אמהות שילדו בנים. השוטרים היו באים, ולוקחים את התינוקות מידי אמותיהם, ובאכזריות נוראה מול עיניהן זורקים אותם ליאור! האמהות היו צורחות בדיוק כמו עכשיו. אולם... אז חשו המצרים עונג לשמוע ולראות את צערם הגדול של בני ישראל. כעת זאת היא זו שסובלת - מידה כנגד מידה!

שבוע של סיוטים

שבוע שלם השחית הערוב את מצרים, אבל בישראל לא פגע. אחרי זמן קצר לא נראו מצרים ברחוב, חלקם נטרפו וחלקם נכנסו לבתים בתקווה שהם יהיו להם למחסה. הלילות עברו עליהם ללא שינה. אף על פי שחיות טורפות רק ביום, ובלילה היה שקט יותר מבחינה זו, בכל זאת לא יכל המצרי לעצום עין. הטראומה שעברה עליו במשך היום החולף וכן הפחד מפני יום המחר הדיר שינה מעיניו. כאשר הכריעה העייפות את הפחד וסוף סוף כמעט נעצמו עיניו, הוא חש לפתע עקיצה מוכרת – כינה גדולה באה ועקצה אותו. עקיצות הכינים וקרקורי הצפרדעים שברקע מחזירות אותו שוב לסיוטי העבר. ליל בלהות ממש. והסיוט הזה נמשך 7 לילות ו- 7 ימים.

לקראת סוף המכה אמר פרעה: "אֲנִי אֶשְׁלַח אֶתְכֶם וּבְחַתָּם לָהּ אֱלֹהֵיכֶם בַּמִּדְבָּר, רַק הֲרֹחֶק לֹא תִרְחִיקוּ לָלֶכֶת, הָעֵתִירוּ בְּעַדִּי!". משה מתפלל שתסור המכה למחרת, ואכן המכה סרה, אולם פרעה שוב הכביד את ליבו ומאן לשלוח את בני ישראל.

לאחר המכה, יצאו כל החיות והבהמות ממצרים וחזרו למקומן הטבעי - שלא כמו במכת צפרדע, שבה מתו הצפרדעים ונשארו במצרים. זאת, מפני שאילו היו החיות מתות במצרים, היו המצרים נהנים מאוד מנבלותיהם - מבשרם, מעורם, מפרוותיהם, משיניהם, מקרניהם, ועוד. והמכות - הרי לא להנאה ניתנו...

מכת דבר

התראה

טרם הספיקו המצרים להתאושש מן הטראומה הנוראה שהביא עליהם הערוב, עדין שקועים הם ביגון על יקריהם שמתו במיתות משונות. והנה עוד באותו יום שבו סר הערוב, בצהרי היום, מגיע משה לארמון פרעה ומתרה בו שאם לא ישלח את עם ישראל, ה' יכה אותו במכת דבר. הפעם אומר משה את דבריו ביתר תקיפות כדיבורים קשים, משום שפרעה כבר הכיר כי דבר ה' מתקיים במלואו, ובכל זאת הוא מקשה את ליבו. פרעה בכל זאת מסרב. וכך חוזרת ההתראה במשך שלושה שבועות. ביום האחרון אומר משה לפרעה: "הִנֵּה יָד ה' הוֹיָה בְּמִקְנֶךָ אֲשֶׁר בַּשָּׂדֶה בְּסוֹסִים בַּחֲמֹרִים בַּגְּמֻלִים בַּבָּקָר וּבַצֹּאן - דָּבָר כָּבֵד מְאֹד: וְהִפְלָה ה' בֵּין מִקְנֶה יִשְׂרָאֵל וּבֵין מִקְנֶה מִצְרָיִם וְלֹא יָמוּת מִכָּל לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל דָּבָר".

מוות פתאומי

אכן למחרת מכה ה' את ארץ מצרים בדבר. דבר הוא מיתה פתאומית לבהמות. כל הבהמות שהיו בחוץ מתו כולם בבת אחת, לא ממחלה או מכל סיבה טבעית אחרת, אלא פתאום ללא שום סיבה. נתאר לעצמנו מה קרה באותו רגע שבו התרחשה המכה: מצרי אחד היה באותה שעה רוכב על סוסו האביר. פתאום צונח הסוס, ורוכבו נופל בחבטה ארצה. איכר שעמד ליד שורו נפגע מנבלתו הנופלת עליו כאשר מת מהדבר. כך החקר נמחק למוות על ידי חמורו הצונח עליו. ילד שעמד ליד השה, נדרס תחת אלילו המת.

מצרי אחר יושב בביתו ופתאום הוא שומע קול חבטות עזות בחצרו. הוא קם ומסתכל מהחלון, והנה כל הבהמות שבחצרו מתו! איזה נזק כספי עצום! הוא סוקר במבטו את הרחוב ומגלה שעל הארץ שוכבות בהמות מתות רבות, אין בהמה אחת שמסתובבת חייה. הוא תמה, מה גורם למוות הפתאומי הזה? ואז הוא נזכר שמשך התרה בהם שיהיה דבר. גזלתם בקרם וצאנכם ומקניהם של ישראל – בהמותיכם ילקחו מכם!

הוא נעשה מודאג מאוד: איך אחרוש מעכשיו את השדה? הרי עד לפני זמן קצר השתמש בישראל כבהמה למשוך במחרשה בשדה כדי לא לעייף את הבהמות. לאחרונה חזר שוב להשתמש בבהמות, ובמותן מי ישא בעול המחרשה במקומן? **חסתם על הבהמות ורתמתם את ישראל אל המחרשה - כעת מתו בהמותיכם ואין לכם את מי לרתום!!**

בתחילת מכת דבר מתו בשניה אחת כל הבהמות שהיו בחוץ. במשך שבעת ימי המכה מתה כל בהמה שבעליה הוציא אותה החוצה בנסיון לראות אם עברה המגפה או לא. כמו כן מתה כל בהמה שבעליה לא שמר עליה כראוי ויצאה החוצה.

ממקנה בני ישראל לא מת אחד

מבהמתן של ישראל לא מתה אפילו אחת, גם אם עמדה בהמת ישראל סמוך ממש לבהמת המצרי. אפילו בהמת ישראל חלשה, רזה וחולה העומדת למות, לא מתה. בהמה שהיתה שייכת בשותפות למצרי וישראל, לא מתה. אפילו בהמת מצרי המושכרת לישראל, שהיה לישראל הנאה בה מהגזיות והחלב, לא מתה.

הכבדת לב פרעה

ראה פרעה כל זאת, ובכל זאת הכביד את ליבו. אומנם הקל יותר את עול העבדות, אך לא שחרר את בני ישראל. אמר הקב"ה: רשע! סבור אתה שלא אוכל להכחידך מן העולם? למד ממכת דבר, בעת ששלחתי אותו הדבר, אילו הייתי משלח עליך ועל עמך, היית נכחד מן הארץ. אבל לא שלחתי עליך, כדי שאראך גדולתי ותספר כוחי בכל הארץ. כיון שראה הקב"ה שלא חזר בו מחמש המכות הראשונות, מכאן ואילך אמר הקב"ה, אפילו אם ירצה לשוב, אני מחזק ליבו כדי שאפרע כל הדין ממנו.

☞ מכת שחין ☞

מעט המכיל את המרובה

לאחר מכת דבר, נהנו המצריים משלושה שבועות שקטים. משה ואהרן לא מאיימים עליהם במכה נוספת. והנה יום אחד מופיעים משה ואהרן בחצר פרעה, ללא רשות כמובן. בעמדם לפני פרעה לקח כל אחד מהם מלוא חופניו פיח של כבשן. העביר אהרן

את הפיח שבחופניו אל חופני משה, ומשה העביר את הכל ליד אחת, קמץ אותה וזרק את האפר כלפי מעלה. הגיע האפר עד כסא הכבוד! שם התחמם האפר, ירד והתפזר על כל ארץ מצרים, וגרם לשחין אבעבועות פורח באדם ובבהמה.

ניסים גדולים התרחשו פה: ידו של משה הכילה פי שמונה מהרגיל – הוא החזיק בחופן אחד כמות של 4 חופנים, ואז קמץ את היד באופן שהצטמצם הנפח למחצית! שלא כמידת בשר ודם מידת הקב"ה, בשר ודם ממלא כלי מלא לתוך הריקן ואינו יכול לפנות כלי מלא לתוך כלי מלא. אבל הקב"ה עשה מקום שמחזיק מעט – שיחזיק מלואו פעמים רבות. **נס נוסף:** אם אדם זורק חץ כלפי מעלה, אינו מהלך מאה אמה, וכאן זרק משה אפר קל שאין בו ממש – השמימה, עד כסא הכבוד. **ועוד נס:** הכמות הקטנה של האפר התפזרה על פני כל ארץ מצרים (1,600 ק"מ על 1,600 ק"מ). **ועוד:** סוג אחד של אפר הביא 24 מיני שחין.

מכף רגל ועד ראש אין בו מתום

24 מיני שחין הביא הקב"ה על המצרים, ולא היתה רפואה למכתם, כיון שהתרופה של סוג שחין מסוים גורמת נזק לסוג שחין אחר, והמצרים סבלו מכל מיני השחין גם יחד.

נתאר לעצמנו: לפתע, ללא כל התראה יורד מן השמים אפר חם. בלתי אפשרי להמלט מפגיעתו אפילו בתוך הבתים. האפר חודר דרך בגדיהם אל כל חלקי גופם, והם מתכסים בשחין מכף רגל ועד ראש. כל בשרם נעשה אבעבועות רבות, וזב בשרם מעליהם עד שנמקו ונבאשו. האפר החם פוגע רק במצרים, ואילו ישראל שעומד ליד המצרי לא נפגע כלל, אפילו גרגר אחד קטן לא פוגע בו! השגחה פרטית מדויקת! **שעבודתם את ישראל בדוחק תחת השמש הקופחת, והיה בשרם נכמר - ילהט אף גופכם מן השחין!**

המצרי לא מצא מנוח לגופו, על כפות רגליו היו אבעבועות מכאיבות, אשר הכאיבו לו יותר כאשר עמד עליהן. הוא ניסה להרים את רגליו לסרוגין, פעם את רגל ימין ופעם את רגל שמאל. כשהתעייף מן הריקוד המוזר, ניסה לשבת. אך הפצעים שבגופו הכאיבו לו יותר. לשכב על הפצעים המוגלתיים הוא אפילו לא ניסה, שמא ילחצו והמצב יחמיר. כך הוא יושב ונעמד, יושב ונעמד ולא מוצא תנוחה מתאימה במשך שבוע שלם! **גם אתם הכרחתם את ישראל להמשיך לעבוד כאשר נדקרו ברגליהם ובידיהם מן התבן והקוצים שבטיט!**

מצרי שאיבד את שיווי משקלו תוך כדי "ריקוד" – נפל, וכאב המכה על גוף פצוע בלתי ניתן לתיאור. היה עליו לקום במהירות כי בלתי נסבל להשאר לשכב על הפצעים. אולם לצורך הקימה היה מוכרח להניח את ידיו מלאות הפצעים על הרצפה וללחוץ כדי להתרומם ולקום! כששני מצרים נתקלו זה בזה, היתוסף כאב על כאבם וצעקתם הגיעה עד לב השמים. הם גידפו וקיללו, בדרך הגויים, את מצבם הביש. במקרה אחר היו בודאי מכים זה את זה באגרוף. אך פצעי השחין מנעו מהם לקפל את כף היד לאגרוף, אפילו סטירת לחי גרמה כאבים עזים.

הגוף מכוסה במיני השחין הרבים. יש פצעים שמגרדים, חלקם כואבים, ואחרים שורפים. המצרי לא מסוגל לגרד בידיו הפצועות והכואבות, מה גם שפעולת הגרוד גורמת כאב עז לפצעים שמסביב. התגרדות על קירות ועל פינות הארון ממש לא באה בחשבון כי יש פצעים פתוחים, אשר השפשוף מיק להם ומכאיב יותר. על כן עושה המצרי תנועות משונות בהשתדלו לגרד פצעים מגרדים בלי לפגוע בפתוחים.

המצרים בכו מכאב, אך הדמעות המלוחות שנטפו על הפצעים צרבו אותם, וגרמו להם לקפץ על מקומם מכאבי תופת. הם נאלצו להאנק בליבם, לחשוך את שפתותיהם ולחנוק את הדמעות במאמץ אדיר. גם היולדות היהודיות חשקו את שפתותיהן שלא לצעוק בשעת הלידה כדי שתינוקן לא יתגלה!

אבא ואמא רואים בצרת ילדיהם ובכאבם, ואינם ניגשים להחזיקם, ביודעם שפעולה זו תכאיב לשניהם. הילדים נצמדים אל אבא ואמא שיעזרו להם ויטפלו בפצעים, אולם ההורים נאלצים לעמוד מנגד. לא רק שאינם מרימים את ילדיהם ומטפלים בו, אלא אף צועקים עליהם שלא יגעו בהם כי הכאב הוא נורא. גם אתם לא הנחתם לילדים וילדות שנדקרו מן התבן לחבוש את פצעים ולקבל תנחומים מהוריהם!

בא הלילה והמצרים עייפים וסחוסים, כאובים ודואבים. כך הרגישו ישראל אחרי יום של עבודת פרך ומכות אכזריות. הם סבלו כך במשך שנים!!

שבוע שלם סבלו מהגירודים ומן הכאבים. נוסף לכך סבלו מרעב, ידיהם הפצועות התקשו לגעת באוכל. הם סבלו גם מחוסר שינה, כיון שלא העיזו לשכב במיטה, שהרי אז היו לוחצים על אזור גדול בגופם הפצוע. כאשר כואב לו לאדם ואין לו פתרון, הוא מתוסכל. וכאשר הוא רעב הוא כועס ועצבני, וכאשר הוא עייף הוא מאבד את עשתונותיו. כאן הצטרף הכל ביחד לשבוע שלם של טרוף הדעת.

גם הבהמות לא נמלטו מן המכה. השחין פגע בחמורים, בסוסים, בגמלים, בבקר ובצאן, בכלבים ובחתולים. הם יללו ופרכסו מכאבים, ובקושי נגעו באוכל. בניגוד להם, בהמות ישראל המשיכו ללעוס את מזונם בנחת ולהתפרקד במנוחה על הדשא בסיום הארוחה. ההבדל הזה התרחש על אף שעמדו זו ליד זו ממש!

קידוש ה'

חרטומי מצרים רצו אף הם לעשות כישוף מעין זה, אך הם נמנעו מכך משום שבשוו ונכלמו במצבם המביש, בהיותם מלאים שחין ואין ביכולתם לעזור אפילו לעצמם. על כן לא באו להיכל המלך ולא נראו לפני משה בחוצות, אלא נשארו בבתייהם המסוגרים. בכל זאת לא שילח פרעה את בני ישראל, כי בשלב זה כבר הכביד ה' את ליבו כדי להרבות נסים ומופתים במצרים.

במכה זו תם שלב ב' של עשר המכות - עד"ש (ערוב, דבר, שחין), שבו לימד הקב"ה את האנושות כי הוא איננו רק בורא העולם, אלא אף משגיח בהשגחה פרטית על כל נברא - "כי אני ה' בקרב הארץ".

מכת ברד

ושמתי להם מקום לגוס שמה

מיד לאחר מכת שחין, עוד בטרם התחילו פצעי המצרים להגליד, הופיע משה לפני פרעה והתרה בו, שאם לא ישלח את בני ישראל, יוכה במכת ברד, שעוד לא היתה כמוה. פרעה, שכבר הכביד ה' את ליבו, מאן לשמוע. כך חזרה ההתראה על עצמה במשך שלושה שבועות. ביום האחרון כבר נמאס לפרעה מן ההתראות, והוא החליט ללכת ליאור מדרך אחרת, כדי שמשה לא יפגוש אותו. אולם לפני צאתו מן הארמון הוא נדהם לראות את משה שהקדים אותו ובא לביתו.

אמר לו משה: אם עדין ממאן אתה לשלוח את בני ישראל, דע לך שמחר, בדיוק בשעה הזאת, כאשר תגיע השמש לסימן שאני עושה לך פה על הקיר, ימטיר ה' על מצרים ברד אשר כמוהו לא היה מעולם. מוסיף משה ואומר: מי שברצונו להנצל מן הברד, שיכנס הביתה ויכניס עמו אף את בהמותיו. כל מה שיהיה מחוץ לבית, יהרס וימות על ידי הברד. יתברך שמו של הקב"ה, שאין מידותיו כמידות בשר ודם. אדם המבקש להביא פורענות על חברו, דואג הוא שלא ידע חברו ממנה, ומתפלל שתצליח עצתו כדי שיפול חברו. אבל הקב"ה אינו כן, אלא מתרה ומייעץ איך להנצל.

ברד וגחלי אש!

למחרת, בדיוק ברגע שבו הגיעה השמש אל הסימן שבקיר, נטה משה את ידו השמימה כשמטה האלוקים בידו, וכך התחילו הברקים מבריקים והרעמים מרעמים, והארץ רועדת. אבני ברד כבדות ניתכו ארצה בחוזקה.

עד מכת הברד לא ידעו המצרים גשם מהו, וכעת יורד על ראשם ברד!! ולא ברד רגיל מכדורים קטנטנים של קרח, אלא כל גרגיר כגודל אבטיח!! ובתוך הקרח יש אש, כדורי אש מן השמים! התופעה לא נקלטת במוח: מים ואש מעורבים יחד? והפלא הגדול יותר הוא, שאחד לא השפיע על השני – האש לא המיסה את הקרח, והקרח לא כיבה את האש! כל חוקי הטבע בוטלו לגמרי. האש בערה בתוך קרח סגור ללא חמצן, ובכלל, ללא כל חומר בערה!

נתאר לעצמנו: המצרים רואים בשמים הבזקי אור ענקיים – ברק! חלחלה עוברת בהם, מעולם לא ראו דבר כזה! לאחריו נשמע רעש גדול מתגלגל – רעם אדיר, בחייהם לא שמעו קול מבהיל כזה. לבם נמס מפחד ובהלה. בטרם התאושו מבהלתם, הבריקו ברקים נוספים והרעימו רעמים, הארץ רעדה תחתם, ואז הגיע – ברד!

מה חשב המצרי באותו רגע? אולי חשבו שהעולם חוזר לתווה ובוהו, השמים והארץ עומדים לפני התמוטטות. מי שיכול, זחל אל מתחת למיטה, אחרים התכווצו כמו כדור רועד בפינת החדר. חלקם עצמו עיניהם בחוזקה ותחבו ידיהם עמוק באוזניהם. לשונם נעתקה מרוב פחד וחלחלה. היו אחרים שפצחו בצווחות נוראות! יתכן ששערם סמר ואולי אפילו הלבין מן הפחד. פחד מוות אפף את כולם, ובאימה גדולה הם חיכו לקץ העולם. **הייתם מבעיתים את ישראל בקולכם בחרופים ובגידופים – עכשיו תבעתו אתם מן הקולות!**

מגורים משותפים עם בהמות

הבהמות שהוכנסו הביתה לשם הצלתן, נבהלו גם הן מן המהומה בחוץ. הן יללו בחרדה, השתוללו והתפרעו בבית המצרי. איך אפשר לחיות בצורה כזאת יחד עם בהמות מתפרעות בבית אחד? בבתים התפשט ריח הבהמות. יתכן שלחלק מן המצרים נמאס מן המגורים המשותפים הללו, והם שילחו את בהמותיהם למות בחוץ על ידי הברד. **הכרחם את בני ישראל לחיות יחד עם בהמותיהם בשדות חודשים ארוכים – תתענגו גם אתם על ה"תענוג" הזה!**

היו מצרים שרצו להתחכם. הם לא הכניסו את הבהמות לבית, אולם הם טחו את הרפת בטיט, והכניסו לשם את עבדיהם ומקניהם. אך אי אפשר להתחכם נגד הקב"ה. ה' אמר להכניס לבתים, וכל תחבולה אחרת לא תועיל! האש האצורה בתוך הברד, המסוגרת מכל הכיוונים, שאפה לצאת החוצה, וברגע שגבר החום מבפנים יותר ויותר, נשמע

פיצוץ עז, והאש יצאה בכח גדול כמו תותח בעל עוצמה אדירה! כך נשברו גדרות העץ לרסיסים, ומתו כולם מאדם ועד בהמה, כדבר ה' ביד משה עבדו. אולם מפליא מאוד מאוד, שבתוך כל המהומה הזאת בני ישראל וצאנם לא ניזוקו כלל. רק ששמעו הם את קולות הרעמים, כי רעמים באים ליישר עקמומיות שבלב, וזה היה נדרש לישראל מאוד בזמן ההוא.

הרס הצמחיה

ליבול והצמחיה נגרם נזק רב. הברד שניתך ארצה בחזקה שבר את כל העצים והיבול והרס אותם מן השורש. לאחר מכן יצאה האש ושרפה אותם. אולם דווקא היבול הרך, כמו החיטה והכוסמת, לא ניזוק - לא נשבר ולא נשרף. הביא הקב"ה את הפורענות על מצרים בצורה מחושבת, כדי להותיר להם יכולת קיום, למען הרבות מופתיו בארץ מצרים.

הברד פוסק

אחרי שבעה ימים, נכנע פרעה מעוצמת המכה, שלח לקרוא למשה ואהרן והודיעם: "חטאתי הפעם, ה' הצדיק, ואני ועמי הרשעים!" הוא מבקש מהם שיתפללו אל ה' שיסיר את המכה ברגע זה, בלי עיכובים, ואז אשלח את בני ישראל. אמר לו משה: כך אמרת במכות הקודמות ולא שילחתם. השיבו פרעה: "חטאתי הפעם, חטאתי לה' אלוקיכם ולכם. עכשיו אני משלחם! אמר לו משה: אומנם יודע אני שלא תעמוד בדיבורך, אולם בכל זאת אצא מיד מן העיר ואתפלל שיפסיק הברד, למען תדע כי אין כה' בכל הארץ.

יצא משה מעם פרעה, ונעשתה לו קפיצת הדרך שהגיע מיד אל מחוץ לעיר. התפלל משה אל ה', ומיד פסק הברד. אפילו הברד שכבר היה באויר, לא המשיך לרדת. תלה הקב"ה ברד זה באויר בין שמים לארץ במשך 41 שנה עד זמן יהושע.

"וירא פרעה כי חדל המטר והברד והקולות, ויוסף לחטוא, ויכבד לבו הוא ועבדיו". חזר פרעה לרשעותו וסרובו, אולם בכל זאת נשאר עליו רושם המכה, ומכאן ואילך פרעה התחיל להוקיר את ישראל, והסיר מהם לגמרי את כל העבודה. למעשה לא היה לו שום רווח בהשארת בני ישראל בארצו, אולם הסיבה האמיתית שלא נתנה לו לשלחם היא אי רצון להכנע ולהשפיל עצמו לפני הקב"ה.

🌀 מכת ארבה

בנערינו ובזקנינו נלך!

למחרת מכת ברד, כשעדיין גושי קרח מכסים את הארץ, ועשן עולה מן העצים ומן הרפתות, נכנסים שוב משה ואהרן אל ארמון פרעה ומתירים בו, שאם לא ישלח את בני ישראל, יוכה על ידי ארבה. במשך שלושה שבועות חזרת ההתראה על עצמה, וביום האחרון אומר משה לפרעה: "כֹּה אָמַר ה' אֱלֹהֵי הָעִבְרִים, עַד מָתִי מֵאֲנֶה לְעֵנֶת מִפְּנֵי, שְׁלַח עֲמִי וְעִבְדָּי. כִּי אִם מֵאֵן אֶתָּה לְשַׁלַּח אֶת עַמִּי, הִנְנִי מֵבִיא מִּחַר אֲרֶבֶה בְּגִבְלֶךָ, וְכִסָּה אֶת עֵין הָאָרֶץ".

הפעם, חששו עבדי פרעה מאזהרותיו של משה, והתחילו לדון ביניהם בענין. כשראה משה שהם מתדיינים, יצא לזמן מה כדי לאפשר להם לשוב בתשובה. מיד בצאתו פנו עבדי פרעה ואמרו למלכם: עד מתי יהיה לנו זה למוקש? שלח את האנשים, ויעבדו את

ה' אלוקיהם. האם עוד לא ידעת כי אבדה מצרים? שמע פרעה לדבריהם, וביקש להשיב את משה ואהרן, אמר להם: הרשות נתונה לכם ללכת לעבוד את אלוקיכם. מי ומי ההולכים? עונה לו משה: כולנו, מנער ועד זקן, בנים ובנות, בצאננו ובבקרנו, כי חג ה' לנו.

מיד מתחזק לב פרעה והוא משיב להם: דרך הבחורים והזקנים לזבוח, אך אין דרך הטף לזבוח. מדבריהם מבין אני שכוונתכם לברוח! ועכשיו לכו מכאן מהר, אינני רוצה לשמוע אתכם ואת בקשותיכם! לא השכיל פרעה לדעת כי בעבודת ה' אצל עם ישראל נוטלת חלק כל המשפחה היהודית, ולא כאותן דתות אשר רק הכמרים עובדים לאליל עבור כל בני עמם.

צבא של ארבה

בצאת משה מעם פרעה, הוא נוטה את מטהו לשמים, ואז השיב הקב"ה רוח מזרחית כל היום וכל הלילה. בבוקר הגיע עם הרוח - הארבה. להקות ארבה כה עצומות לא נראו עדין בעולם. כל איור מצרים התמלא ארבה כה רב עד שהם עמדו זה על גבי זה בגובה של כמה מטרים. לא היו ביניהם מרווחי אויר, ומתוך כך נתכסה אור השמש וחשכה הארץ. שבעה מיני ארבה הגיעו למצרים.

נתאר לעצמנו את המצרי ההולך לתומו ברחוב בשעה זו. הוא שם לב שרוח מזרחית חזקה נושבת, אך לא מבין מה פשרה. והנה רואה הוא מרחוק ענן גדול וחשוך עולה מצד מזרח. כנראה, מהרהר המצרי בלבו, הרוח הביאה אותו. לא יורד ממנו גשם או ברד, הוא לא מתפזר, אך מוזר! פתאום מחשיך היום. מדוע שקעה השמש באמצע היום? מהר מאוד הוא עומד על טעותו. הענן הוא של ארבה, ומיליארדי השרצים הם שמסתירים את אור השמש. המצרי האומלל מנסה לרוץ לביתו למצוא מחסה, אך עוד הוא ממחר ונחיל הארבה נוחת על העץ ומתחיל מיד לאכול בתאבון בלי הרף. המצרי הטובע בארבה מבין, שאין זו להקת ארבה רגילה, שכן הארבה התחיל לכרסם בבגדיו ולנגוס אפילו בו עצמו! רצונו להגיע הביתה כמה שיותר מהר, אבל ההליכה נעשתה קשה מאוד. עליו לפלס את דרכו בתוך הצבא הגדול הזה, כשבדרך הוא מתכבד בניקורי הארבה. מי יודע אם יצליח להגיע הביתה בשלום?

חיסול המלאי

המצרים הנמצאים בבתיהם, רואים מבעד לחלון ענן של ארבה צונח מן השמים, ומכסה את הארץ. בלי שהיות מתחיל לאכול מה שנותר לאחר הברד משדותיהם. שוד ושבר! כל החיטה והכוסמת נאכלים! מה יאכלו מעכשיו?

המצרי מצטער מאוד על ההרס שזורע הארבה בכל, אך מתנחם במזון המאוחסן בביתו המוגן. שמחתו לא אורכת זמן רב. המכרסמים הקטנים לא מסתפקים בכרסום שרידי היבול שהיה בשדות. לאחר שנגמר כל מה שיש לאכול בשדה, אפילו שאריות של ענפים וגזעי עצים, הם חודרים למחסנים ואוכלים גם את האוכל המאוחסן שם. משם הם מעיזים להכנס אפילו לבתים, שלא כמו ארבה רגיל האוכל רק מה שבחוץ. נכנס הארבה לחדרי חדרים, מגיעים לכל מקום ולכל פינה, אוכלים ונוגסים מבגדיהם, תכשיטיהם וכל כלי חמדתם. הם מעיזים גם לנקר את עיני המצרים ואת פניהם. איזה ארבה חצוף!

שבוע קשה

שבוע קשה עבר על מצרים. שארית המזון הושמדה, ואפילו שתיה כמעט אין, כי ריבוי

הארבה סתם את המעיינות. האויר הזדהם מריח הצחנה, וזמזום הכרסומים החריש אוזנים. הרעש שהקים הארבה לא איפשר מנוחה, קולות הכרסומים ממש מרופפים את העצבים. שאריות המזון האחרונות כלו. אך יש במה להתנחם! הרי הארבה עצמו ראוי לאכילה. נאסוף את הארבה, חשבו המצרים בליבם, נמלא בו כל כלי שיש לנו, נמליח אותו ונאכל ממנו כתחליף למזון שהוכחד. אמרו ועשו. כל השבוע טרחו בני המשפחה לאסוף חביות חביות, והכינו מזון בשפע לחודשים הבאים. אולם הקב"ה חשב אחרת: "רשעים, במכה שהבאתי עליכם אתם הייתם שמחים?!" גם אלו יפרחו עם הרוח בתום המכה!!

לא נשאר ארבה אחד!

פרעה, שגרש את משה ואהרן מארמונו ימים ספורים קודם לכן, קרא להם עכשיו בתחנונים לבוא, התוודה לפניהם וביקש מהם שיתפללו לה' "ויסר מעלי את המוות הזה". איזו אנוכיות! הוא לא מבקש בעבור כל עמו, אלא רק בעבור עצמו!

יוצא משה מעם פרעה ומעתיר לה' בתפילה, הביא ה' רוח ים חזקה מאוד, וברגע אחד נשאה הרוח את כל הארבה חזרה "ולא נשאר ארבה אחד בכל גבול מצרים". אפילו הכבושים בקדרות ובחביות פרחו להם. אוי, איזה מפח נפש! כל העמל של כל בני המשפחה במשך שבוע שלם הלך לטמיון! **גם אתם גרמתם לבני ישראל מפח נפש, כשהכרתם אותם לבנות על אדמה לחה, וכל עבודתם ירדה לטמיון!**

מכת חושך

חושך מוחלט

לאחר מכת הארבה, היה מצב המצרים בכי רע. הארבה חיסל כל מה שנותר מן הברד, החקלאות הושבתה לגמרי, והבטן קרקרה מרעב. בנוסף לכך, הארבה הותיר אחריו זוהמה רבה שהבאישה את האויר וגרמה למחלות רבות. שלושת השבועות הבאים עברו עליהם בחיפוש נואש אחר מזון. אולי קנו הם מזון מארצות אחרות, אך בכל אופן המחסור במזון היה חמור. "למזלם" לא הופיע משה בימים אלה בארמון פרעה ל"איומים" נוספים, ומבחינה זו היה להם קצת 'שקט על הראש'. לא ידעו כי עומדים הם לפני מכה איומה מאוד, אשר הסבל הנפשי בה עולה עשרת מונים על הסבל הגופני.

והנה, ביום בהיר אחד, כשהשמש כבר זורחת במלוא עוזה, בסביבות השעה 9:00 בבוקר, ירדה חשכה פתאומית על כל ארץ מצרים. חושך מוחלט! לא חושך של העדר אור בלבד, אלא חושך מוחשי ביותר שאפשר אפילו למשוש בידים, ושום מקור אור אינו יכול לסלקו. הנרות הדולקים כבו בחושך הסמיך. איש לא ראה מאומה, אפילו אם הסתכל על היד כשהיא ממש מול עיניו - לא ראה אותה! העיניים פקוחות ולא רואים כלום! מחשבות מבהילות מתרוצצות בראש המצרי: אולי התעוררתי?

חרדת מוות

לאחר השקט של ההלם הראשוני, נשמעות צעקות מכל כיוון. ילדים מבוהלים חיפשו נואשות אחר אמותיהם, הורים מודאגים שיצאו לטייל עם ילדיהם, נכנסו לפאניקה אמיתית: כיצד ימצאו את הילדים? איך יחזרו הביתה? אנשים שהתעשתו מן ההלם, החליטו להשתדל להתקדם לעבר ביתם. מגשש המצרי באפילה, אולם בדרכו הוא נתקל באנשים אחרים שגם הם מגששים באפילה. הוא גם נתקל בעצים ובעגלות. אנשים אחרים נתקלים בו ונופלים עליו. כשסוף סוף הוא קם, הוא נוכח לדעת כי אין לו מושג

בכלל לאיזה כיוון לפנות, ואיפה בדיוק הוא נמצא. אין מי שיראה לו את הדרך. ובכלל, מרוב צעקות אי אפשר לשמוע מה שאומרים. כולם מבולבלים, נרגזים וצועקים איש על רעהו, אולי אפילו מכים אחד את השני.

מצבם של אלו שנמצאו בבית לא היה טוב בהרבה, הם לא ראו מאומה. איך אפשר לתפקד כך? איך יכינו מזון? איך ימצאו שתייה? צעקות הפחד וההיסטריה הרקיעו שחקים. בני המשפחה שניסו לגשש ולחפש זה את זה, נתקלו בחפצים שונים, מעדו ונפלו. יתכן שאף נפצעו מרסיסים של שברי כלים, אך לא ניתן היה כלל לראות את הפציעה, ובודאי שלא לטפל בה. יבבות הפחד התמזגו בצעקות הכאב. הבלבול גדול. מה קרה? מה השעה? כמה זמן עבר? עד מתי זה ימשך?

ולכל בני ישראל היה אור במושבותם

ומה מצבם של בני ישראל בימים אלו? לבני ישראל יש אור, אשר מאיר יותר מן הרגיל גם בלילות. האור מלווה את ישראל גם כאשר הוא נכנס לבית מצרי השרוי בחשכה. אור וחושך – שני ניגודים – משמשים בערבובייה ומוכיחים כי הקב"ה "יוצר אור ובורא חושך", הוא קבע אור מבהיק לזה, וחושך מוחלט לזה, באותו מקום ובאותו זמן! הכרחתם את ישראל ללכת לפניכם בפנס להאיר לכם את האפילה, בעת הם נהנים מ"פנס צמוד", בעוד אתם שרויים בחושך!

וטהרתי את בני ישראל

אולם אף בני ישראל בזמן זה לקו במכה איומה. 80% מבני ישראל לא היו ראויים לצאת ממצרים ולקבל את התורה, היו אלה רשעי הדור וכן אנשים אשר לא היה בהם רצון לצאת ממצרים. הם ראו בעיניהם 8 מכות איומות שבהם הראה ה' את כוחו המופלא, ובכל זאת עדיין לא רצו ללכת אחרי ה'. רצה הקב"ה לאבדם מן העולם, כדי שהבסיס ליצירת עם ישראל יהיה קדוש ונקי מכל פסול. אולם לא רצה להורגם בידעתם של המצרים, כדי שלא יהיה להם פתחון פה לומר: אנו לוקים ואף אלו לוקים, וממילא אין כאן ענישה מכוונת דווקא עבורנו. מכת חושך היתה ההזדמנות לאבד אנשים אלו מן העולם. ואכן מיליוני אנשים – 80% מבני ישראל (ויש אומרים 98% ויש אומרים 99.8%) - מתו בשלושת ימי האפלה הראשונים! בכיות האבל של בני ישראל נבלעו בתוך הרעש והמהומה ששררו במצרים באותם ימים, כך שהמצרים לא חשו במאומה. גם לאחר שהסתיימה המכה, לא חשו המצריים בחסר הגדול בגלל הטראומה העמוקה ובגלל המאורעות הדרמאטיים שהתרחשו לאחר מכן בזה אחר זה.

אי אפשר לזוז!

בינתיים המצריים במשך שלושה ימים מגששים באפילה הנוראה בפחד עצום ובבלבול. רעבים, צמאים, עייפים ואבודים לגמרי, כאשר כל רגע שעובר נראה כמו נצח. אך בזה לא תמה המכה, לפתע הם חשים כי האפילה נעשית סמיכה יותר ויותר, עד שאי אפשר לזוז כלל! כל אחד נשאר "קפוא" בתנוחה שהיה בה. 72 שעות נשארו באותה תנוחה, ללא תנועה! העומדים לא יכלו לשבת, היושבים לא יכלו לעמוד, השוכב לא היה יכול לקום, הזוחל לא יכול לזקוף, מי שהושיט יד או רגל לא יכול לאוספם. פיותיהם נסתמו ולא יכלו לדבר ולקרוא לעזרה. היו אלה שלושה ימים של חושך מוחלט. כל אחד נמצא לבד לבד, בלי שום אפשרות לקשר עם השני, לא רואה ולא מרגיש מאומה מסביבו, בודד בתוך השקט האיום – במשך 72 שעות! גם אתם בודדתם את בני ישראל זה מזה ושלחתם אותם לרעות צאן במדבריות שוממים!

מה חשב המצרי בימים אלו? הרי הוא אינו רואה, אינו מדבר, אינו יכול לזוז. האם אני עדין חי בכלל? כך הרגישו הילדים שנקברו חיים בתוך הקירות!

חטטנים עלומים

נתאר לעצמנו, מתוך הדממה, נשמע לפתע קול של צעדי אדם. צעדים בטוחים של אדם שכנראה הולך ורואה כרגיל. "אני שומע", מהרהר המצרי, "כלומר אני עדיין חי, אבל מי זה נכנס לביתי ללא רשות?" הפסיעות ממשיכות לכיוון ארון הבגדים, שם הן פוסקות ונשמע קול חטט. "חוצפה!" זועם המצרי, "גנב ניצל את חוסר האונים שלי והחליט לפלוש לביתי!" אולם למעשה אין לאל ידו לעשות כלום. הוא שומע כיצד נפתחת מגירת חפצי הערך, ולאחר שההוא כנראה גמר לרוקן אותה, הוא שומע את קול הפסיעות המתרחקות מן הבית. איזו השפלה! מלבד הסבל הגופני היה כאן סבל נפשי איום. אנוכיותו של המצרי הושפלה לגמרי. כל עצמיות האדם נלקחה ממנו. גם אתם נטלתם את עצמיות בני ישראל כאשר הטלתם עליהם עבודות המנוגדות לרצונם!

מי אכן היה אותו 'חטטן' אלמוני? היו אלה בני ישראל, אשר הסתובבו בין בתי המצרים באופן חופשי בימים אלו. כך גילו את אוצרותיהם של המצרים, כספם, זהבם, תכשיטיהם וכל כלי הערך שלהם. הם לא לקחו מאומה, אך לאחר מכת בכורות, לפני צאתם ממצרים, הם ידעו מה בדיוק לבקש מן המצרים. ומצרי ששיקר ואמר שאין לו חפץ מסוים, אמר לו היהודי: הלאו ראיתי חפץ זה במגירה השלישית בארון הימני בחדר השינה, ויכול הייתי לקחת בזמן החושך ולא לקחתי. ועל ידי כן מצאו בני ישראל חן בעיני מצרים, ונתנו להם הכל.

קץ שם לחושך

לאחר ששה ימים של סיוט מתמשך, לפתע נהיה אור גדול! המצרים שפשפו את עיניהם, זמן רב לקח להם להתרגל לאור. בכלל, קשה היה להזיז את הגוף לאחר שלא הזיזו אבר במשך 3 ימים!

עם סיום המכה, קורא פרעה למשה ואמר לו שילכו לעבוד את ה'. פלא גדול הוא שפרעה קורא למשה מעצמו, לאחר שכבר סרה המכה. הרי במכות הקודמות הוא ביקש לשלוח את בני ישראל רק כאשר היה עדיין סובל מן המכה, אך מיד לאחר שסרה המכה הכביד את ליבו. ואילו כאן למרות שסרה המכה הוא קורא למשה ומבקש לשלוח את בני ישראל. מכאן ניתן להסיק שמכת חושך היתה קשה ונוראה, והותירה עליו רושם עצום.

אין תנאים עם הקב"ה!

אולם גם עכשיו חושב פרעה שהוא יכול להתנות תנאים עם משה. הוא מתנה את יציאת בני ישראל מארצו בתנאי שכל אחד יקח רק ששה או שור אחד ולא יותר, שאר הצאן והבהר ישארו במצרים. משה אינו מקבל תנאים ואומר לו: כל מקננו ילך עמנו, כי איננו יודעים כמה קורבנות נצטרך להביא, אולי ה' יאמר לנו להשלים קרבנות עבור 210 השנים שלא הקרבנו כלום?! ולכן לא רק שניקח את מקננו, אלא שגם אתם תתנו לנו משלכם צאן ובקר!

כשמוע פרעה דיבורים אלה, מיד משנה הוא דעתו מן הקצה לקצה! הוא רותח מזעם ומאיים על משה: "עד מתי אתה נכנס לכאן? לך מעלי! השמר לך, אל תוסף ראות פני, כי ביום ראותך פני תמות!" עונה לו משה: יפה דברת, אני אינני בא עוד אליך, אלא

אתה בא אלי, וכל השרים שלך יבואו אתך, ותשתחוו אלי ותבקשו ממני שנצא מכאן. אך לפני צאתי אני רק רוצה להוסיף ולומר לך עוד דבר אחד: "כֹּה אָמַר ה', כְּחֻצוֹת הַלַּיְלָה אֲנִי יוֹצֵא בְּתוֹךְ מִצְרַיִם, וּמֵת כָּל בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם, מִבְּכוֹר פְּרֹעָה הַיֹּשֵׁב עַל כִּסְאוֹ, עַד בְּכוֹר הַשִּׁפְחָה... וְהִיְתָה צַעֲקָה גְדֹלָה בְּכָל אֶרֶץ מִצְרַיִם, אֲשֶׁר כָּמָהוּ לֹא נִהְיְתָה וְכָמָהוּ לֹא תוֹסִיף!". לפני יציאתו, סטר משה לפרעה על לחיו!!! ופרעה, שלפני מספר דקות איים להרוג את משה, לא מצווה להורגו כעת, אף על פי שמשה התרה בו על מכה איומה נוספת, ועוד התחצף מאוד בסתירת לחי מצלצלת! נפלאות ה' יתברך!

מכת בכורות

קרבן פסח

מכת בכורות הינה למעשה המכה האחרונה, שמיד לאחר התרחשותה צריכים בני ישראל לצאת ממצרים. הגיעה העת לקיים את השבועה שנשבע הקב"ה לאברהם אבינו, שהוא גואל את בניו. אך בני ישראל לא היו במצב שהיו ראויים לכך, ולא היתה להם שום מצוה שבזכותה יגאלו. לכן נתן להם הקב"ה לפני מכת בכורות שתי מצוות: מצות קרבן פסח ומצות מילה.

למצות קרבן פסח נבחר השה, שנחשב אצל המצרים עבודה זרה. הם עבדו למזל טלה, ועל כן לא היו שוחטים בהמה דקה ולא אוכלים מבשרה. בני ישראל, שהשתקעו בתוך מצרים, דבקו אף הם בעבודה זרה זו והאמינו בה. אף על פי שראו ישראל נפלאות גדולות במשך התקופה האחרונה ונוכחו בעליל לראות את אפסיות העבודה זרה, מכל מקום היו צריכים התחזקות נוספת על ידי מעשה שיעשו הם בעצמם, שיקחו את אלוהי מצרים וישחטו אותו בעצמם לעיני כולם ללא פחד ומורא.

ביטול מוחלט של העבודה זרה

לקחו בני ישראל את השה ביום י' בניסן, 4 ימים לפני שחיתתו, וקשרוהו אל המיטה, כדי שיראו המצרים את אלילם קשור בבזיון בבית ישראל והוא צועק, ואין לאל ידם להושיע. בזה תתחזק יותר ויותר אמונתם של בני ישראל. בחרו ישראל, על פי ציווי ה', דווקא "אלוהים חזק", כלומר: שה תמים ללא מום, בריא – זכר בן שנה, שלם וחזק, כדי שלא יאמרו המצרים שבני ישראל הצליחו להתגבר על אלילם רק בשל היותו בעל מום, חולה, שבור, חלש, זקן או נקבה.

אמונתם של המצרים היתה, כי כוחו של השה חזק במיוחד בתקופת מזל "טלה", כלומר בחודש ניסן. לכן לקחו בני ישראל את השה דווקא בחודש ניסן, ודווקא באמצע החודש - ביום יד' בניסן - כשמזל הטלה בשיא זוהרו, שלמותו וגבורתו. אחר הצהרים, בשעה שיש אנשים רבים בחוצות, הכינו בני ישראל את השה לשחיטה לעיני כולם. המצרים חפצו לסקול את בני ישראל, אך הקב"ה לא נתן להם להשמיע אפילו הגה של מחאה. וכדי שידעו כולם בברור כי כאן נשחט שה, ציוה הקב"ה לבני ישראל למרוח מדם השה בפתח הבית על המשקוף ועל שתי המזוזות בצדן החיצוני.

צליית השה ואכילתו

אחר כך צלו ישראל את השה על האש. לא בישלו אותו ואפילו לא צלו אותו בכלי, כדי להפיק מן הבשר את הריח החזק ביותר. מיד התפשט הריח בכל ארץ מצרים - למרחק של 1,600 ק"מ! כך ראו המצריים כיצד ישראל צולים את אלוהיהם, הריחו את ריחו

הנעים בחוטמיהם, וליבם נמק בקרבם. בטנם הומה מרעב כבר ממכת הארבה, וכעת הם מריחים ריח נעים של בשר צלוי! ריר יצא מפיהם מרוב תאוותם לאכול אף הם, והיו מצרים שאכן התפתו לבקש מן היהודים חתיכת בשר (זוהי עבירה חמורה במצרים!). אולם ה' אמר "כל בן נכר לא יאכל בו". **אתם הזמנתם את בני ישראל לסעודותיכם לשרת אתכם, ולא נתתם להם לטעום מאומה למרות שהיו רעבים - עכשיו תרגישו את התענוג הגדול הזה לראות ולהריח בלי לטעום!**

כדי שיהיה ניכר שאכן זהו כבש, צלו אותו בני ישראל כשהוא שלם על ראשו ועל כרעיו. בעת האכילה נזהרו שלא לשבור עצם, ובסיום האכילה השליכו את העצמות בשלמותן, כדי שהמצרים יבחינו שאלו הן עצמות השה אלוהיהם. כך הוכיחו בני ישראל שוב ושוב את אפסיותה המוחלטת של העבודה זרה.

מצות ברית מילה

בימים שלפני קרבן פסח, מלו בני ישראל את עצמם. אך היו רבים שחששו לעשות זאת. מה עשה הקב"ה? צוה את משה שיעשה קרבן פסח, והדביק בו הקב"ה ריחות גן עדן, והיה הריח הולך בכל ארץ מצרים. נתכנסו כל ישראל אצל משה ואמרו לו: בבקשה ממך, האכילנו מפסחך. אמר להם: אם אין אתם נימולים, אין אתם אוכלים, משום שערל אסור לאכול מקרבן פסח. מיד נתרצו כולם למול, ומשה מל, אהרן פרע, ויהושע בן נון מצץ. וכך מלו את כל עם ישראל בכמה שעות ספורות, ונתנו את שני הדמים על משקופי בתיהם. והקב"ה עבר ונשק כל אחד וברכו.

למכה מצרים בכוריהם

ומה קורה בינתיים בקרב תושבי מצרים? שמעו התושבים על התראתו של משה לאחר מכת החושך, שעוד מעט ימותו כל בכורי מצרים. היו מצרים שלגלו על ההתראה, אולם מצרים רבים חרדו חרדה גדולה וחיפשו עצות להציל את בכוריהם. מה יוכלו לעשות? היו שהחליטו לשלוח את בכורותיהם לישון בבתי בני ישראל, כך קיוו שינצלו מן המכה. היו אחרים שבטחו עדיין בעבודת הכוכבים שלהם, ושמו את בכורם בבית אלילים, כדי שישמור עליהם. והיו שהבריחו את בכוריהם אל מחוץ לגבולות מצרים.

אולם בסך הכל האוירה הכללית במצרים היתה די שאננה. רק הבכורות היו חרדים מאוד לגורלם. הם נכנסו לאבותיהם ואמרו: כל מה שהזהיר משה עד עכשיו שיקרה - התקיים. כעת הוא אומר "ומת כל בכור בארץ מצרים", הבה נוציא את העברים האלו מבינינו, כי אם לא, אנחנו נמות. ענו להם האבות: יש לנו עשרה בנים, ימות אחד מהם ולא נוציא את העברים האלו! אמרו הבכורות: נלך לפרעה, שהוא בכור, אולי הוא יחוס על נפשו ויוציא כבר את בני ישראל. הלכו אל פרעה ושטחו לפניו את בקשתם שימחר להוציא את בני ישראל. כעס פרעה על בקשתם ה"נועזת" ומיד נתן פקודה שישברו את שוקיהם של אותם בכורים. אמר: אפילו אם אמות, לא אוציא את ישראל לחרות! מיד יצאו הבכורות וברוב פחדם וכעסם פתחו במלחמה נגד אבותיהם, והרגו מהם 600,000 איש!

מת כל בכור!!!

בליל ט' בניסן, כאשר בני ישראל עושים בבתיהם את קורבן הפסח בשמחה גדולה, ואילו בכורי מצרים מועדים לפורענות, הולך פרעה לישון על מיטתו בשאננות. למרות היותו בכור, ולמרות שיש לו בנים בכורים, הוא מצליח אפילו להרדם! לעומת זאת,

בחוצות העיר מתנהלים קרבות עזים בין הבכורות לאבותיהם. בחצות בדיוק מסיימת מהומת המלחמה, מתברר שהבכורות צדקו, הם פחדו פחד מוות שימותו, ואכן זה קרה - הם מתים. צעקות המלחמה התחלפו בזעקות שוד ושבר! לשמע הזעקות הנוראיות הפורצות מכל כיוון, קם פרעה בבהלה משנתו, וצעק צעקה גדולה ומרה, הלוא אף הוא בכור!!! מה יהיה??

הבכורות הוכו על ידי הקב"ה בכבודו ובעצמו ולא על ידי מלאך. כך הראה ה' את גודל אהבתו לעם ישראל. אך יחד עימו באו 900,000,000 (תשע מאות מיליון) מלאכי חבלה, שפעלו גם אצל יתר המצריים והבהמות.

היקף המכה היה מעל ומעבר למשוער. מתו הרבה יותר ממה שחשבו לפני כן. המצרים חשבו שיהיה לכל היותר מת אחד בכל בית, אולם למעשה הגיעה המכה לממדים גדולים בהרבה, עד לחמשה או עשרה הרוגים בכל בית. בנוסף לבכורות מאם, מתו גם הבכורות מאב (המצריות היו מולידות גם מרוקים פנייים, וכך היו להן בכורות הרבה). ובית שלא היה בו בכור, מת הגדול שבהם. גם אנשים חשובים רבים מתו. וכן מתו כל הבכורות שישנו בבתי בני ישראל, והבכורות שברחו מארץ מצרים, וכמובן גם הבכורות שישנו בבית אליליהם. רק שני בכורים נצלו: פרעה - כדי שיראה את סופם של המצרים בקריעת ים סוף, ובתו בתיה - בזכות תפילתו של משה רבנו.

יום צהלה לישראל, יום צעקה לאויביהם!

נתאר לעצמנו: המצרי לתדהמתו מוצא שיש בביתו יותר ממת אחד. זכרים וגם נקבות, ואף אשתו המעוברת (שעובריה היה בכור, ללא ידיעתו כמובן), הפילה את וולדה. וכיון שניתנה רשות למשחית להשחית, מתה גם האשה בעצמה. מה זאת? תודה המצרי במר ליבו. מדוע? זו טעות! הרי לא כל אלו שמתו היו בכורות (לדעתו)!!! מתוך בכיו הסוער ויללותיו, הוא נזכר לפתע שבכורו האמיתי נמצא בעצם בבית ישראל. הוא רץ מיד לבית ישראל, מנסה להתעודד בתקווה שאולי בכורו נותר בחיים. ככל שהוא מתקרב יותר אל הבית, הוא שומע קולות של ניגונים עליזים. על מה השמחה הגדולה?? מי כאן חוגג בשעה שאני שרוי באבל ובחרדה?? ואז הוא נזכר שבני ישראל השנואים מסיימים סעודתם על אלילו השה לאחר ששחטוהו וצלוהו. כעת הם חוגגים בזמן אבלו! זורים מלח על פצעיו, ושמחים לאידו! הוא חורק שיניים ונוקש בדלת. אין קול ואין עונה, שקועים הם בשמחתם ושירתם, ואין הם חפצים להפסיק באמצע. כאשר מגביר המצרי את עוצמת הדפיקות, ועדיין לא זוכה למענה, הוא מתפרץ ונכנס לבית ללא רשות. בקול מתוח הוא שואל את בני הבית: "היכן בני??", אך כשרואה ששאלתו שבה ריקם, הוא ממנהר להכנס בעצמו לחדר השנה. אוי, שוד ושבר! בכורו מוטל מת על המיטה! הוא נשבר לגמרי. לעומת זאת הבכור של בני ישראל, השוכב במיטה הסמוכה, ישן בשלוה על מיטתו כשהוא בריא ושלם! בדמעות זולגות על לחייו הוא מרים את בנו המת בידי הרועדות וחוזר לביתו מבולבל וכועס, שבור ואבל.

מות האלילים

המצרי מתאבל על בנו בכורו, על יתר ילדיו, על אשתו ועל אביו, שהיה אף הוא בכור. אולם אבלו כפול. הצער הוא לא רק על מיתת הבן, אלא אף על מיתת האליל. **הבכור היה אחד מאלילי מצרים.** כאשר היה בכור מת, קברוהו בבית כדי שהשפעתו תישאר. היו מצרים שחקקו את דמות בנם בכורם בקירות הבית. והנה במכת בכורות נסדקו ונשחקו אותן הצורות, והיו מתפוררות לפנייהם. הדבר הזה היה קשה למצרים כאילו

היום קברו את אותם בכורות. שלח הקב"ה את הכלבים שיחטטו אף בקברי הבכורות המתים, ויוציאו משם את עצמותיהם. וכך היו הכלבים מוליכים את העצמות בביזיון לפני כל מצרים, והצער על מותם התעורר מחדש. יוצא שבאותו הלילה בכו המצרים על דורות של בכורות!!

שבור ורצוף רוצה המצרי לפנות לאלוהיו, אך אל מי יפנה? הבכורות מוטלים לפניו מתים. היאור אכזב אותו כבר מזמן, השה הוכח כחלש לאחר שנצלה ונאכל על ידי בני ישראל רק לפני מספר שעות. ברוב יאושו הוא מחליט לפנות אל אלילי הזהב והכסף, אך אבוי! כולם נמסו. ואלילי האבן נימוחו. אלילי העץ הרקיבו והתליעו! אלו אלוהים!! כך אבדו באותו הלילה כל אליליהם של מצרים, חוץ מאליל אחד בשם "בעל צפון", שנשאר כדי להטעותם.

פרעה בפניג'מה באמצע הלילה

בינתיים נמצא פרעה בארמונו. שרוי באבל כבד על מיתת בנו בכורו, העומד להיות יורשו, ועל יתר בני המשפחה שניספו. פחד מוות אוחזו ביודעו שאף הוא בעצמו בכור! רק כעת נוכח לדעת שטעה טעות מרה בכך שלא שלח את בני ישראל שנה קודם, בטרם החלו המכות. החשש והפחד שמא ימות כל רגע, מאלץ אותו ללכת בכבודו ובעצמו לחפש את משה רבנו. באותו לילה נשמע קולו עד ארץ גושן, הנמצאת באמצע מצרים. פרעה מתחנן בקול עצוב על נפשו: "קומו צאו מתוך עמי". לשעבר הייתם עבדי פרעה, מכאן ואילך אתם עבדי ה'.

כל עוד רוחו בו הוא מגיע לארץ גושן. אווירת השמחה השוררת שם כלל לא נוגעת ללב. היכן בכלל גר משה רבנו? זאת לא ידע, הן מעולם לא ביקר בביתו. בפחד גדול הוא נוקש על הדלת הראשונה הנקראת בדרכו, אך קולות החגיגה הרמים גוברים על קול דפיקותיו. אפילו אחרי שהוא מזדהה כפרעה - מלך מצרים - עדיין, איש לא יוצא לכבודו! (כי מלך מלכי המלכים ציוה שלא לצאת מפתח הבית עד בוקר). לאחר שסוף סוף הוא מקבל התייחסות, צוחקים עליו ושולחים אותו מכתובת לכתובת ומטעים אותו.

תחיה וטראה

לאחר חיפושים מייגעים, הוא מוצא את משה ונופל לרגליו. אומר לו משה: מה אתה מבקש? מי בא אצל מי? אתה אצלי או אני אצלך? עונה לו פרעה: בבקשה ממך, קומו צאו מתוך עמי, גם הגברים גם הטף, לכו עבדו את ה' כדברכם. הכל כפי שאתם אמרתם, ולא כפי שאמרתי אני. קחו גם את צאנכם, וגם אני אתן לכם זבחים ועולות כאשר דברתם. פרעה לא רק מבקש, אלא אף מצווה במצוות המלך: צאו מיד, אינני נותן לכם רשות לעמוד בתוך עמי, אל תתעכבו כאן בשום פנים. משיב לו משה: הגנבים אנחנו, כי נצא בלילה? ה' ציוה אותנו שלא לצאת החוצה בלילה הזה, כי הוא רוצה להוציאנו בגלוי, ביום! אולם פרעה, אין לך מקום לדאגה, אתה לא תמות הלילה הזה. ה' לא סיים להעניש את מצרים, ואתה תחיה עד שתראה את אובדן מצרים לגמרי.

חזר פרעה לארמונו כלעומת שבא. רגוע במקצת עקב הבטחת משה שלא ימות הלילה, אך מתוח מהנבואה על העתיד להתרחש. באותו לילה לאחר חצות לא ישן אף אחד במצרים. כל אותו הלילה היו ישראל אוכלים ושותים יין ושמחים ומהללים להקב"ה בקול גדול, והמצרים צועקים במר נפש על האסון שפקד אותם.

❖ יציאת מצרים ❖

ויצאו ברכוש גדול

ביום חמישי טו' בניסן, לאחר לילה שכולו הלל והודאה לה', הגיע הזמן שקבע ה' לבני ישראל לצאת ממצרים. והנה בבוקרו של אותו היום מקבלים בני ישראל הוראה מאת ה' יתברך על ידי משה רבנו, ללכת לבתי המצרים ולבקש מהם בהשאלה את כל חפצי הערך שברשותם. לאמיתו של דבר היו מעדיפים בני ישראל לוותר מראש על השלל, ולא להסתכן ללכת לבית המצרים ולעורר פרובוקציות בשעה שמתיהם עדיין מונחים לפנייהם. מה גם שנוספה כאן הדאגה שמא בסיבת הממון עלולים המצרים לרדוף אחריהם. אולם בני ישראל רוצים לעשות את רצון ה'. ואכן רצה ה' שיקבלו בני ישראל את ממונם של המצרים דווקא באופן זה, כדי שירדפו המשאילים אחר כך אחריהם, ובזה תושלם ישועתם כשהרודפים יטבעו בים סוף. הזמן קצר והמלאכה מרובה, אולם הפועלים זריזים. עושים בני ישראל פשיטה בכל בתי המצרים, ושואלים מהם כלי כסף וזהב ובגדים.

וה' נתן את חן העם

נתאר לעצמנו: המצרי יושב בביתו שבור ואבל על קרוביו הרבים שמתים לנגד עיניו. הוא מיואש ואובד עצות, וכל אליליו מנופצים סביבו על הקרקע. בניגוד לאוירת היגון השוררת בביתו, נראה עבדו היהודי (סיבת צרותיו) שהגיע אליו - עליו ושמח. הוא מודיע בחגיגות שהוא הולך לחגוג עם כל עמו לאלוקיו. בקשה נועזת בפיו: שהמצרי יממן לו את החגיגה! מהי התגובה הצפויה מצד המצרי? הלם הבקשה עלול היה לגרום לו להנחית על פניו של המחוצף מכה הגונה בתוספת קללות נמרצות. אך לא, המצרי עוזב את כל קרוביו המתים, עונה ליהודי בסבר פנים יפות, ושואל למבוקשו!

היהודי מבקש כסף, זהב וכלים יפים, והמצרי משקר ואומר לו שאין לו דברים כאלו. עונה לו היהודי: הרי בארון הימיני במגרה השלישית יש לך זהב, ובויטרינה שבסלון יש לך כלי כסף יפים. מתפעל המצרי ואומר: ידעת את מקומם של הכסף והזהב ולא לקחת? מיד אביא לך! לא רק אחד כפי בקשתך, אלא שנים. ואוסיף לך עוד חפצים שלא בקשת. כעת מבין המצרי מי היה בעל הפסיעות ששמע בעת שלא היה יכול לזוז במכת חושך. במקום לכעוס על היהודי שחיטט לו בביתו ובחפציו - הוא מחבב אותו על כך ונותן לו מאוצרותיו עוד ועוד!

המצרי מזמינו להכנס הביתה, תוך כדי אזהרות להמנע מלנגוע בגויות בניו ובנותיו המתים המפוזרים בבית, ולנהוג כבוד בגויית אמו שמתה. הוא אפילו הזיז את גופות בניו כדי לפלס דרך ליהודי, "חברו הטוב ביותר". המצרי מתנצל על אי הנוחות הזמנית, ונותן את בגדי אשתו ותכשיטיה בחפץ לב, בהסבירו שאשתו מתה במכת הצפרדע, והוא לא זקוק לתכשיטיה יותר. בנותיו גם הן אינן צריכות את הבגדים והתכשיטים של אמן, כיון שחלקן מתו על ידי חיות רעות, לפני מספר חודשים, לצער הרב. וחלקן מתו כעת פתאום ושוכבות כאן. ובעצם הוא מציע לו לקחת גם את בגדיהן ותכשיטיהן של הבנות, מכיון שהוא חבר טוב שלו. הוא מוסיף לתת לו גם את חליפות בניו, כי גם הם מתו בלילה, עד שנתן לו גם את החליפה של עצמו ותכשיטיו, כי ממילא מצב רוחו גרוע בגלל כל המתרחש, ובמיוחד בלילה הזה, ולא נראה לו שהוא ישתפר אי פעם...

רכוש גדול

היאומן כי יסופר? אולם כך היה. זוהי המשמעות של: "וזה נתן את חן העם בעיני מצרים". כמות החפצים שקבלו מהמצרים היתה כל כך גדולה, עד שלכל אחד ואחד מישראל היו אוצרות שהטעינום על תשעים חמורים לפחות! וסך הכל היו מיליוני חמורים, וכל חמור היה טעון בערך 18 ק"ג כסף וזהב ואבנים טובות ובגדים. ופלא הוא שבתוך 6 שעות הלכו ישראל לכל בתי מצרים, והטעינו כל אחד מטען כה עצום. כנראה "ידידיהם הטובים" המצרים עזרו להם...

היציאה ברכוש גדול הוכיחה לאומות העולם, שישראל יצאו ממצרים אך ורק ברצון ה', ולא שגורשו אותם המצרים מרצונם או מפני שהם עם בזוי ושפל.

איסוף בני ישראל

לפני היציאה, נתן ה' כח בקולו של משה, והיה קולו מהלך בכל ארץ מצרים. בשעה קלה התקבצו כולם מכל קצווי מצרים לרעמסס. ביום אחד נעשה קיבוץ שלא היו מספיקים אליו בדרך הטבע כמה ימים עם לילותיהם.

בני ישראל לא לקחו עמם מזון ביציאתם ממצרים, מלבד המצות והמרור שנשארו אחרי שסיימו לאכול את קורבן הפסח, ובצק שלא הספיקו לאפותו. המצות והמרור נישאו צרורים בבגדיהם על שכמם, לא טעונים על בהמתם, משום חיבוב מצוה. על ראשם נשאו את הבצק, ולא רק שלא החמיץ, אלא שהתרחש בו נס ונאפה מחום השמש. מלבד דברים אלו לא לקחו צידה נוספת לדרך, אפילו מעט ממתקים ואגוזים לילדים הקטנים לא לקחו. כה גדול היה בטחונם בקב"ה! אכן היתה להם ברכה בבצק זה, שאכלו ממנו במשך חודש שלם!

ובני ישראל יוצאים ביד רמה

בשנת 2,448, לבריאת העולם, ביום חמישי, בחמשה עשר לחודש ניסן, יצאו בני ישראל ממצרים. "בעצם היום הזה" - בחצות היום. לא בלילה, כדרך הגנבים. אמר הקב"ה הריני מוציאם בחצי היום, וכל מי שיש בו כח למחות - יבוא וימחה.

ואומנם לא היה מי שעכב ואפילו לא מי שימחה. אפילו הכלבים כיבדו את בני ישראל, ולא פערו את פיהם למחות ולא נבחו, למרות שכל הלילה היו נובחים ומוציאים את הבכורות מקבריהם. המצרים גם הם לא עיכבו בעדם ולא מחו אלא בקשו מהם שילכו. ופרעה בעצמו לווה אותם מעט, וביקש שיתפללו עליו ויבקשו עליו רחמים.

מחנה ענק של למעלה מ- 3,000,000 אנשים, כשאליהם מתלויים גם "ערב רב" וכן צאן ובקר, גמלים וסוסים, בכמות שאינה ניתנת לתיאור - כולם יוצאים יחד.

היה זה מחזה מרהיב עין. בני ישראל, מיליוני אנשים, יצאו על צבאותם, כל שבט ושבט מסודר לפי דגלו בסדר מופלא, כאילו התאמנו בצורת עמידה זו חודשים ארוכים. הסדר היה מופתי על אף עשרות מיליוני הבהמות שהיו עמוסות מכל טוב מצרים. עיני המצרים התרחבו מהתפעלות כשראו את בני ישראל, עבדיהם לשעבר, שהיו משועבדים בטיט ובלבנים, חונים לדגליהם בטקסי המלכים, כולם לבושים בבגדים מפוארים, ומקושטים בתכשיטים יקרים שקבלו מהמצריים.

כך הוציא הקב"ה את בני ישראל ממצרים, בזרוע נטויה וביד רמה!

❀ קריעת ים סוף ❀

להתרחק מכאן!

לאן מועדות פניו של העם היוצא זה עתה לחופשי, מן הארץ הארורה אשר בה סבלו כה רבות? מן הארץ הרוויה בדם יקיריהם? נתאר לעצמנו, מה היתה הרגשתם של עם ישראל באותה שעה? איזה מטען של זכרונות הם נושאים עמם מן הארץ שממנה הם יוצאים זה עתה? נכון אומנם שבתקופה האחרונה כבר לא סבלו כבעבר מן המצריים, ועוד זכו להטבות ולכבוד גדול, אך ודאי לא די בכך כדי להשכיח מן הלב את כל הכאב והיגון, הצער והסבל, שהיו מנת חלקם בארץ הזאת.

ראובן עוד זוכר היטב את אותו יום מר ונמהר, שבו לא הצליח לעבוד מהר, כי כל הלילה לא ישן אלא שימש כמשרת אצל אדונו המצרי שהחליט לעשות סעודה כמעט עד אור הבוקר. כאשר חזר לעבודתו בטיט ובלבנים אפסו כוחותיו ובקושי הצליח לגרור את רגליו העייפות, ידיו עבדו בכבדות נוראה, וכך קרה שלעת ערב חסרו לו ששה לבנים. ואז... הוא לא יוכל לשכוח זאת לעולם, אז בא המצרי האכזר ולקח את השישייה של התינוקות הרכים והחמודים שלו בני השנה, ותחב אותם בתוך הקיר במקום הלבנים החסרות. התמונה המזעזעת הזאת, בה צפה לנגד עיניו בילדיו הרכים הצועקים באימה, ואין לאל ידיו להושיעם, עומדת חיה היטב מול עיניו. אי אפשר לשכוח זאת. גם שמעון זוכר היטב את אובדנם של עשרה מילדיו בצורה טראגית, כאשר הגיעו שוטרי פרעה, חטפו אותם בכח, והודיעו לו כי הם מובלים לשחיטה, כדי שפרעה יוכל להתרחץ בדםם לריפוי הצרעת שלו. ואילו ליהודה יש מזכרת חיה מן השעבוד הנורא: עד היום הוא עוד צולע קשות מאותה נפילה שבה עמד על הבנין הגבוה כדי לבנות לבנים נוספות, ולפתע התחיל הבנין לשקוע באדמה הלחה, והוא איבד את שווי המשקל ונפל בחבטה עזה למטה על ערימת אבנים. רק בנס לא מת, אולם מאז הוא צולע קשות וסובל מכאבים תמידיים בגב ובמתניים. יששכר לעומתו נעשה עיור מפגיעה של אבנים חדות שיידו בו ילדים קטנים מצריים ל"הנאתם" בעוברו ברחוב. זבולון איבד את אשתו ושמונה מילדיו, דן איבד שנים עשר ילדים ונעשה חרש באוזן אחת מסטירת לחי מצלצלת שחטף פעם ממצרי בעת שהעז לעשות הפוגה קלה מעבודתו... וכך - כל אחד וצערו, כל אחד וחזרונותיו הקשים. **עכשיו מגמתם להתרחק מן המקום הזה - וכמה שיותר מהר! ולאן? כמובן - אל הארץ המובטחת, אל ארץ ישראל.**

כיצד יגיעו אל הארץ הנכספת? הדרך הקצרה ביותר היא דרך ארץ פלשתים. זהו הכיוון ההגייוני ביותר שעליהם לפנות לעברו, גם מן הבחינה שזהו מקום מיושב שבו יוכלו לדאוג לעצמם ולכל ילדיהם ובהמותיהם לאוכל ושתייה. הרי מליל השימורים שהיה אמש לא לקחו הם עמם שום קופסאות שימורים... אלא רק מעט מצות ומרור. ברור אם כן שהכיוון המתאים ביותר הוא דרך ארץ פלשתים.

"ולא נחם אלוקים דרך ארץ פלשתים"

והנה - הפתעה, מתקבלת מפי משה בשם ה' ההנחיה ללכת דווקא לכיוון המדבר. למדבר?!! זו הרי ממש התאבדות! המדבר שורץ חיות רעות, ואין שם אוכל ושתייה, החום קופח על הראש ביום, והקור בלילה חודר לעצמות, ובכלל - הרי זה לא הכיוון?

אך לא עם כעם ישראל ישאל שאלות כאלו ואחרות. עם אשר ראה עין בעין את נסיו וחסדיו של הקב"ה, אין בליבו מקום לתהיות וספקות. ואם זה ציווי ה' - אז כך עושים ללא שאלות! וכך כולם - מקטנם ועד גדולם שמים פעמיהם לכיוון המדבר. זהו שאומר

הנביא (ירמיהו ב ב): "כֹּה אָמַר ה' זְכַרְתִּי לָךְ חֶסֶד נְעוּרֶיךָ אֲהַבַת כְּלוּלֹתֶיךָ, לְכַתֵּךְ אַחֲרֵי בְמִדְבָּר בְּאֶרֶץ לֹא זְרוּעָה".

ומדוע באמת לא רצה ה' שעם ישראל ילכו דרך ארץ פלשתים? זאת מבארת התורה (שמות יג יז): "וְלֹא יָנְחָם אֱלֹהִים דֶּרֶךְ אֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים כִּי קָרֹב הוּא, כִּי אָמַר אֱלֹהִים פֶּן יִנְחָם הָעָם בְּרֹאֲתָם מִלְחָמָה וְשָׁבוּ מִצְרִימָה".

אומר המדרש (שמות רבה ב יז): משל לסוחר אחד שקנה פרה ורצה לקחת אותה לביתו, אלא שבסמוך לביתו היה קיים בית מטבחים. אמר הסוחר: אם אני מוליך אותה אל ביתי בדרך הרגילה, היא רואה את בית השחיטה ואת הדמים והיא בורחת, לכן עלי להוליך אותה בדרך אחרת ולהכניס אותה מן הדלת האחורית.

כך כשיצאו עם ישראל ממצרים, היו בני עזה ואשקלון וכל ארץ פלשתים מתכוננים למלחמה כנגדם. אמר הקדוש ברוך הוא, שלא יראו ישראל את המלחמה ויחזרו להם למצרים, לכן אוליכם דרך אחרת.

סיבה נוספת שבשללה לא רצה ה' להנחות את העם דרך ארץ פלשתים היתה בעקבות מאורע שארע שלושים שנה לפני כן:

בני שבט אפרים שהיו בארץ מצרים תחת עול השעבוד, עשו חישוב שהנה עברו חלפו להם כבר 400 שנה מאז ברית בין הבתרים, ואם כן הגיעה שעת גאולתם. לאור מסקנתם זו הם החליטו לעשות מעשה נועז - לברוח ממצרים, כשמגמת פניהם אל ארץ ישראל. אולם חישובם היה מוטעה, שכן מנין ה - 400 שנה התחיל מהולדת יצחק, ולא מעת כריתת ברית בין הבתרים. אם כן לא היה זה העת המתאים לגאולה, ולכן בעוברם בארץ פלשתים, קמו הפלשתים והרגו מהם 300,000 איש. הם הניחו את גוויותיהם בשדה מבלי לקוברם, וכך היו עצמותיהם מוטלות בערימות ערימות על פני השדה בארץ פלשתים. אמר הקדוש ברוך הוא, אם יראו ישראל עצמות בני אפרים שטוחים בדרך יחזרו למצרים, ולכן אנחה אותם בדרך עוקפת.

למה הדבר דומה? למלך שנשא אשה ורצה ללכת עמה למדינתו, אולם - שוד ושבר! כאשר הגיע אל פתח מדינתו מתה אשתו. בצער רב קבר אותה המלך בפתח המדינה. לאחר זמן קצר החליט המלך לשאת את אחותה. אמר המלך: אם אביא אותה אל מדינתי בדרך הרגילה, תראה האשה את קברה של אחותה ותרצה לחזור. ולכן עלי להכניס אותה למדינה בדרך עוקפת. (שמות רבה כ יא)

כל עכבה לטובה

מלבד סיבות אלו, מגלה לנו המדרש כי כוונת ה' היתה לעכב את עם ישראל במדבר בכוונה תחילה.

אמר הקדוש ברוך הוא: אם אני מוליך את עם ישראל בדרך פשוטה ויגיעו מהר לארץ ישראל, מיד כל איש יחזיק בשדהו ובכרמו, יעדור, יחרוש, יזרע ויקצור, וכך יתבטלו מן התורה. לכן אוליך אותם דרך המדבר, ויאכלו את המן וישתו מי באר, וכך תהא התורה מתיישבת בגופך.

ועוד, כששמעו הכנענים שישראל יצאו ממצרים ובכוונתם להיכנס לארץ, עמדו ושרפו את הזרעים, ועקרו את האילנות, וקצצו את הנטיעות, וסתרו את הבנינים, וסתמו את המעינות. אמר הקדוש ברוך הוא, אני הבטחתי לאברהם אביהם להכניסם בארץ מלאה

כל טוב, הריני מעבכם במדבר ארבעים שנה עד שיעמדו הכנעניים ויתקנו מה שקלקלו.
(מכילתא דרבי שמעון בר יוחאי יג ז)

על כנפי נשרים

וכך, על פי צווי ה', מבלי להבין מדוע ולמה, פנה מחנה ישראל, אנשים נשים וטף לכיוון המדבר, כשבתרמילים רק מעט מצות ומרור. ביום הראשון שהיה יום חמישי (טו' בניסן) נסעו בני ישראל מ"רעמסס" ל"סוכות" - מרחק של כ-12 קילומטר! וביום שישי המשיכו במסעם והגיעו עד ל"איתם" (רשיי שמות יג ב).

אולם לא היה זה מסע מעייף ומייגע, כמו שהיה צריך להיות על פי דרך הטבע. הקב"ה סובב את עם ישראל בניסים גדולים, והולכים במדבר בתנאים הנוחים והנעימים ביותר. כיצד?

אומר המדרש: שבעה ענני כבוד היו מקיפים אותם: **אחד מלמטה** - היה מוליך אותם, כדי שלא יהיה להם טורח בהליכתם, בדומה לאדם הנמצא בתוך ספינה שלא מרגיש קושי בכך שהספינה מפליגה יומם ולילה בלי הפסק. **אחד מלמעלה** - להגן עליהם מפני השמש הקופחת, ומפני חיצים שעלולים לזרוק לעברם. **ארבע מארבע רוחות** - להגן עליהם מפני חיות רעות ושודדי דרכים, **ואחד מהלך לפנייהם** - להכות את כל הנחשים והעקרבנים והשרפים הנמצאים בדרכם ולשרוף את כל הקוצים. וכמו כן, אם היה מקום נמוך היה מגביהו, ואם היה מקום גבוה היה משפילו ועושה אותם מישור. (במדבר רבה יט טז)

"וְאַשָׁא אֶתְכֶם עַל כַּנְפֵי נְשָׁרִים" - מעיד הקב"ה. כך הלכו עם ישראל על מי מנוחות, כשבמשך היום היה עמוד הענן הולך לפנייהם ומראה להם את כיוון הליכתם, ולעת ערב היה מתחלף עמוד הענן בעמוד אש, אשר היה הולך עמהם כל הלילה ומאיר להם את החשיכה באור בהיר מאוד כאור היום. (שמות יג כא)

אמר רבי אנטונינוס: משל למלך שהיה נוטל את הפנס ומאיר לבניו. אמרו לו שריו ועבדיו: ניטול אנו את הפנס במקומך ונאיר בו לבניך. אמר להם: אין אני מחזיק את הפנס מפני שאין מישהו אחר שיחזיק, אלא ברצוני להראות לכם את גודל חיבתי לבני, כדי שאתם תהיו נוהגים עמהם בכבוד.

כך הודיע הקב"ה את חיבתו של ישראל לאומות העולם, ע"י שהוא בעצמו הלך לפנייהם והאיר להם את הדרך, כדי שיהיו נוהגים עמהם בכבוד. וכדי שיתפרסם הדבר בעולם, היה עמוד הענן מעלה עשן, וכך ראו אותו למרחקים כל מלכי מזרח ומערב, והיו אומות העולם אומרים: "מי זאת עלה מן המדבר, בְּתִימְרוֹת עֶשֶׂן, מְקַטְרֶת מֵר וּלְבוֹנָה...". (מכילתא בשלח מסכת דריהי פתיחתא)

המאבק עם שלוחי פרעה

הלכו בני ישראל במשך יום חמישי ויום שישי, והתרחקו ממצרים מרחק גדול. כמובן שעל פי דרך הטבע לא יתכן שעם שלם, הכולל בתוכו נשים, זקנים, ילדים ותינוקות, ואף נכים רבים (בעקבות עבודת הפרך) - יעשה מרחקים כה גדולים במשך יומיים של הליכה בלבד. אין ספק שהיה זה מסע על טבעי.

ביום שבת קודש חנו ושבתו בני ישראל באיתם. ולמחרת, ביום ראשון בבוקר, התחילו להתכונן להמשיך במסע - ארגנו וארוזו חפצים והכינו את הבהמות. אולם אז קמו השליחים המצריים ששלח פרעה עם ישראל, ואמרו: עד כאן! הגיע הזמן לחזור למצרים, כפי שהבטחתם - "דֶּרֶךְ שְׁלֹשֶׁת יָמִים יֵלֵךְ בַּמִּדְבָּר וְנִבְחָנוּ לַה' אֱלֹהֵינוּ". אמרו להם בני ישראל: על מה אתם מדברים? האם אינכם מעודכנים בחדשות? הרי זה

שיצאנו ממצרים לא היה על סמך בקשתנו הישנה מפרעה לצאת לשלושה ימים - את הבקשה ההיא כבר אז הוא דחה מכל וכל. אלא יצאנו בגלל שהוא ביקש מאתנו לצאת! שכחתם שרק לפני שלושה ימים באתם אתם וחבריכם ואף פרעה בכבודו ובעצמו, והתחננתם לפנינו שנצא?! כמעט גרשתם אותנו בכח! ולכן אנו משוחררים לעולם!

אמרו השליחים: התיירוצים שלכם לא מעניינים אותנו. לנו יש פקודה מאת פרעה להחזיר אתכם למצרים לאחר שלושה ימים!

מיד התנפלו בני ישראל על השלוחים והרגו אותם, אולם חלקם הצליחו להימלט, וברחו חזרה למצרים. (מכילתא בשלח פרשה א)

תרגיל הטעיה

התיקים ארוזים, הבהמות מוכנות לצאת לדרך, שליחי פרעה נהדפו. כעת מחכים בני ישראל להוראה ממשה רבנו - להמשיך במסע, כשהמטרה, כמובן - להמשיך להתרחק ככל היותר ממצרים, ומהר ככל האפשר, בפרט לאור ההשערה המתבקשת, שהשליחים המצריים שברחו, בודאי לא ישבו בשקט, אלא ירוצו לפרעה לספר לו על ההתרחשויות האחרונות, ויחזרו עם תגבורת מלאה! **והנה - תדהמה.** תקיעת חצוצרה נשמעת, אות כי יש להמשיך במסע, אולם לאן? לא פחות ולא יותר - **לחזור חזרה לכיוון מצרים**, לעבר "פי החירות"! פי החירות היה למעשה שמה החדש של העיר "פי-תום" שבנו עם ישראל בהיותם תחת שעבוד מצרים. עיר הזוועה, שבה התענו בעבודות פרך אכזריות, ואיבדו כה רבים מילדיהם. לשם - לחזור!?

הלוא אף מבחינה אסטרטגית זוהי עמדה גרועה ביותר, שכן מקום זה שוכן בין "מגדול" שהיא מצודה גדולה של המצריים, לבין ים סוף, בקרבת מקום ל"בעל צפון" שהוא אליל גדול של מצרים. בנסיעה זאת - מלבד שהם מתקרבים למצרים במקום להתרחק, הרי הם מכניסים את עצמם למקום מסוכן ממש, למלכודת נוראה! אם ירדפו אחריהם המצריים - לא תהיה להם אפשרות לסגת לשום כיוון!

ואכן היו אנשים מבני ישראל אשר בשומעם את קול החצוצרה התחילו למרוט שערותיהם, כי חשבו שמשה מחזיר אותם לאחוריהם מפחד פרעה ושולחיו.

אמר להם משה: אל דאגה, כך אמר לי הקב"ה לעשות, ואף הבטיח שלא תחזרו עוד לשעבוד מצרים, אלא בני חורין אתם. ולפיכך נקרא המקום מעתה "פי החירות".

ועם ישראל, מאמינים בני מאמינים, קיבלו באמונה את דבריו של משה, והחלו במסעם לעבר פי החירות. (מכילתא בשלח מסכת דוידא א. רש"י שמות יד)

נפלאות הן דרכי ה'. דווקא מסע מסוכן זה, היה תרגיל הטעיה מיוחד במינו, אשר גרם לפרעה ולעמו לצאת לרדוף אחרי בני ישראל, ובכך לנחול מפלה מוחצת. שהלוא מבלי זאת, לא היו מעיזים כלל וכלל לצאת ולרדוף אחרי בני ישראל - הרי המכות שקיבלו עוד כה טריות וכה כואבות, הפחד והבהלה הנוראיים עדיין כה מוחשיים. אבל תפנית בלתי צפויה זו במסעם של בני ישראל, שינתה את מהלך הדברים באופן מפתיע ומעניין...

לא זו בלבד, אלא רוח נוסף הרוויחו בני ישראל בכך שחזרו אל פי החירות. בהגיעם, נכונה להם הפתעה! שם, ב"בעל צפון" היו מכונסים כל הכסף והזהב העצומים שאסף יוסף במשך שבע שנות הרעב. עכשיו היתה להם הזדמנות פז לקחת את כל הרכוש הזה, והם התעשרו עושר רב! (ילקוט שמעוני בראשית פרק טו סימן עז)

חלום בלהות!

מה קורה בינתיים בארץ מצרים? כאשר יצאו בני ישראל ממצרים, היו המצרים עדיין מלקקים את הפצעים הטריים בעקבות מכת בכורות. עקב העומס הרב בבתי הקברות, נותרו מתים רבים שעדיין לא הובאו לקבורה, וריחם המבאיש מילא את הבתים. המצרים שנותרו עדיין בחיים הסתובבו מבולבלים לגמרי.

נתאר לעצמנו: מסתובב המצרי בביתו סהרורי ומבולבל. מתיו עדיין מוטלים לפניו ועליו לדאוג להם לקבורה נאותה. ריח הגופות כבר מדגדג באפו, וגורם לו להסתחרר יותר. בתי הקברות הודיעו רשמית כי אין באפשרותם לקבל מתים נוספים, כל הקברים בתפוסה מלאה. באין ברירה הוא יוצא החוצה לחפש מקום מתאים לכריית קברים ליקיריו, אולם ביציאתו הוא נוכח לראות שאחרים כבר הקדימו אותו, והוא לא מצליח למצוא מקום מתאים. הוא מפעיל קצת את המרפקים, ולאחר מכות פה ושם, קללות ודחיפות הוא מצליח במאמץ רב לשריין לעצמו מקום פנוי. הוא כורה "קבר אחים" אחד גדול ושם שם את כל המתים שלו. זה כבר למעלה מכוחותיו ללכת לחפש קברים נוספים.

עכשיו הוא כבר עייף ומותש, אין לו כח אפילו להצטער על מות יקיריו. מילא אם היו לו מהם זכרונות טובים, אבל הוא זוכר היטב כי מותם התרחש דווקא באמצע מלחמה חזיתית שערכו הבכורות עם אבותיהם, בדיוק שתי דקות לאחר שה"ילד חמד" הבכור שלו החטיף לו מכה הגונה. אז עכשיו הוא רוצה לשכוח מהכל, פשוט לא לחשוב על שום דבר. הוא רק ישקט מעט את רעבונו וילך לישון שינה עמוקה עמוקה.

בטנו מקרקרת ודורשת את שלה. הוא חייב למצוא משהו לאכול. מה יאכל? ריח הבשר הצלוי על האש של בני ישראל הכה באפו כל הלילה ועד עכשיו הוא מדגדג לו בנחיריים, אולי באמת יכין לו איזה קבב טוב או סטייק עסיסי, פיצוי על כל הסיוט שעבר עליו בלילה הזה? מאין יקח בשר? זו לא בעיה! הוא יגש אל אורוות הסוסים, יקח לו משם סוס שמן, יהרוג אותו במכה אחת ויצלה את בשרו על האש!

במרץ מחודש הוא הולך אל אורוות הסוסים, פותח את הדלת בתנופה עזה, והנה - מה קורה פה? איפה הסוסים שלי? והחמורים? והגמלים? נכון שרובם מתו במכת דבר, ועוד כמה אחדים במכת ברד, והבכורים שבהם מתו במכת בכורות, אולם בכל זאת הוא זוכר בבירור שנשארו לו עוד כמה! אך איפה הם?

ואז בבת אחת הוא נזכר בהכל. הכל נראה לו כמו חלום רחוק מאוד. מתי זה היה שזבולון בא לביתו וביקש ממנו בהמות? אולי שנה שעברה? אולי לפני חודש? המוח שלו כבר בקושי פועל, הוא זוכר איזו תמונה מעורפלת, שבא אליו וזבולון עבדו לשעבר, והתחיל לספר לו סיפורים על איזה חגיגה שהם עומדים לערוך. הוא ביקש ממנו בהמות, ואז הוא נתן לו. מה עוד הוא בקש? אה, הוא בקש גם תכשיטים ובגדים, וכלי כסף ומטבעות זהב. איזה חצוף! רגע רגע - ואני נתתי לו את מבוקשו? לא יכול להיות! לא יכול להיות!! אחוז תזוית ובהלה הוא רץ אל ביתו, פותח את המגירות, את הארונות והוטרונות - הכל ריק, אין כלום! זאת אומרת שאני נתתי לו! מה קרה לי? הייתי מטרף? מה קורה כאן? מה קורה כאן?? זה בטח חלום רע, אני עוד מעט אתעורר ואראה שהכל בסדר, והילדים שלי ישנים במיטותיהם בשלוה, וכל חפצי נמצאים במקומם, הכל רק חלום בלהות. הוא מנסה לשפשף את העיניים שוב ושוב, אך הוא נוכח לראות שזה לא

חלום, זו מציאות איומה שהוא נקלע לתוכה. בעצם כל זה היה רק היום בבוקר! לא יאומן, ממש לא יאומן!

אז איפה הוא עכשיו וכולן הזה, אני אתפוס אותו משתי האזניים ואחייב אותו להחזיר לי הכל! הוא לא מתבייש ככה לעשות - לנצל את החולשה שלי בשעה שיקירי מתים, ולרושש אותי לגמרי? בחמת זעם הוא יוצא החוצה לחפש את זבולון. את זבולון הוא לא מוצא, אבל הוא רואה כמה מידידיו ושכניו שגם הם נראים כועסים. כנראה גם אליהם הגיעו הנצלנים הללו וסחטו מהם כסף! חייבים להתנקם בהם! איפה הם בעצם? הי, הרי הם יצאו ממצרים! לקחו את הרכוש וברחו! גנבים שכמותם!

יחד עם כמה מחבריו הוא מחליט שיש להתארגן למרדף אחר הנמלטים - עליו להחזיר לעצמו את רכושו ויהי מה. הם כבר מתחילים להתארגן, אלא שאז מגיעות שמועות מרגיעות. השמועות אומרות שבני ישראל אמורים לחזור עוד שלושה ימים! כך הם אמרו, ופרעה שכמובן לא סמך על הבטחתם, שלח עימם שליחים מזוינים להחזירם בכח למצרים בהגיע הזמן. המצרי וחבריו נרגעים מעט, הם יחכו עוד שלושה ימים, ואז - הם כבר יראו לעבדים החצופים שלהם את נחת זרועם!

מן הפח אל הפחת

ומה קורה בימים אלו בדרג המדיני? בארמונו של פרעה? פרעה חוזר לארמונו מובס ומושפל. כיצד העזתי להשפיל את עצמי כך בפני בני ישראל ובפני משה? הוא חושב לעצמו. אולם עלי להתחזק! הוא מחליט נחושות. אסור לשקוע בעבר, צריך ללכת עם הפנים אל העתיד, ולפתוח דף חדש. סוף סוף יצאו בני ישראל ממצרים, זה הזמן לשקם את ארץ מצרים מן הטרואמות שפקדו אותה בשנה האחרונה, צריך לכנס ועדת חירום ולהכין תוכנית שיקום כלכלית. צעד אחר צעד נוביל את מדינתנו חזרה אל ימי הזהור שלה!

אולם כבר מהתחלה הרגיש פרעה שמהו כאן משתבש! הנתנים הרבים שנמצאים אצלו מכל מדינות מלכותו - מסין, מיפן, מהודו ומכוש ועוד ועוד, הנתנים שעד כה חרדו למוצא פיו ופחדו ממנו פחד מוות, מתחילים פתאום לזלזל. נראה לו כי מתחילים לבצבץ להם ניצני מרד. פרשניו המדיניים של פרעה אישרו את תחושתו. הם זימנו אותו לפגישה דחופה, והודיעו לו כי בתקופה הקרובה צפויים מרידות קשות מצד 'ארם נהריים', 'ארם צובה', ומדינות נוספות. את התרחיש הזה הם נימקו בהסבר פשוט - כל המלכים עושים חשבון הגיוני: 'אם בני ישראל שהיו בתוך מצרים הצליחו להימלט ולהשתחרר מעול המצרים, כנראה שמלכות מצרים מתחילה להתפורר, ולמה שאנו נמשיך להעלות מיסים ולהיות כנועים למצרים?!'. (מכילתא בשלח מסכת דוידא א)

ויהי...

זו היתה הפרשנות של המצריים, אולם המדרש (שם) מגלה לנו שהיתה כאן סיבה נסתרת מאת ה': עד עכשיו היה פרעה שולט מסוף העולם ועד סופו, ומצרים היתה אימפריה של ממש, אולם כל הכבוד הזה לא היה אלא בשביל כבודן של ישראל, [כדי שלא יהיו ישראל נתונים תחת אומה שפלה ובזויה, "וכן אתה מוצא בכל מלכות ששעבדה את ישראל, ששלטה על כל העולם כולו בשביל כבודן של ישראל" - לשון המדרש] אולם עכשיו שבני ישראל יצאו ממצרים, כבר בטלה סיבה זו ומצרים החלה לרדת מגדולתה.

פרעה נאנח עמוקות. כשהוציא את ישראל ממצרים - הוא לא חשב שתהיה לו נפילה מכיוון כזה!

"וַיְהִי בְשַׁלַּח פְּרָעָה אֶת הָעָם" (שמות פרק יג, פס' יז) - 'ויהי' לשון צער. אוי, ווי היא! פרעה צעק ווי! וכל מצרים צעקה ווי! ווי לנו שהוצאנו את ישראל ממצרים!

המדרש מביא סיבות נוספות לצערו של פרעה על יציאתם של ישראל:

משל למה הדבר דומה? לאדם שהיה לו פרדס. אמר לו חברו: מכור לי את הפרדס הזה, הסכים ומכר לו במאה זוז. ולא היה יודע בעל הפרדס מה יש בתוכו. אמרו לו חבריו: בכמה מכרת את הפרדס? אמר להם, במאה זוז. אמרו לו: יש בו זיתים בשווי אלף זוז, גפנים בשווי אלף זוז, וכן רמונים ומיני בשמים ועוד מינים ממינים שונים, אשר כל אחד מהם שווה אלף זוז. ואתה לא ידעת מה מכרת!

כך היה פרעה - כששלח את ישראל לא היו נחשבים בעיניו כלום. אמרו לו גדולי המלכות: מה עשית? אילו לא היה בידם אלא הביזה לבדה, כבר נגרם לך מיציאתם הפסד עצום. מה גם שהלכו עימם "ערב רב" (תערובת של אומות), וכמה עשירים היו בהם, כמה חכמים, כמה בעלי אומניות! באותה שעה התחיל פרעה קורא ווי ווי - "ויהי בשלח".

אמר רבי לוי, משל לאחד שהיתה לו שדה מלאה אבנים וקוצים. הוא רצה להתפטר ממנה ומכר אותה בזול לאחר. עמד אותו האיש שקנה את השדה, וסילק את האבנים מתוכה, ומצא תחתיהם מים חיים. נטע האיש ערוגות ערוגות של פירות משובחים - גפנים, רימונים, מיני בשמים. תקע יתדות במקומות הנצרכים, בנה מגדל בתוך השדה והושיב בתוכו שומר. כל מי שהיה עובר על יד השדה היה משבחו ומהללו. פעם אחת הזדמן לשם אותו האיש שמכר את השדה, וראה אותו מלא כל טוב, אמר: אוי לי שכך מכרת! אוי לי שכך הוצאתי מידי!

כך היו ישראל במצרים כקוצים בעיני המצריים. אולם כאשר יצאו ממצרים, נעשו לפתע עם מיוחס ומפואר, מסודרים לדגליהם לתפארה - מטה ראובן, מטה שמעון, מטה לוי וכו'. כשהיו הבריות רואים את ישראל היו משבחים אותם. ומי היה בין המשבחים? אפילו בלעם הרשע! - שאמר (במדבר כד ה'): "מה טובו אהליך יעקב, משכנותיך ישראל". ראה אותם פרעה בתפארתם ובגדולתם, התחיל צווח ואומר: אוי לו לאותו האיש שכך הוציא מתחת ידו! (שמות רבה כ ה')

פתח תקוה

נאנח לו פרעה בכאב, כולו מבולבל, מוקף בבעיות פנים וחוץ. אך... לפתע הוא נזכר, שבעצם המערכה אינה אבודה, ישנו פתח לתקוה. בני ישראל אמרו במפורש שהם יחזרו תוך שלושה ימים, והוא פרעה שלח עימיהם שליחים מזויינים כדי להחזירם. כמה טוב שלא איבדת את העשתונות ברגעי הלחץ והמהומה, הוא חושב לעצמו, אכן אין כמוני! הנה בעוד שלושה ימים יחזרו בני ישראל, אם לא מתוך רצון אז בכח, ואז אוכל להשתלט על העניינים ולהחזיר את המצב לקדמותו.

בינתיים באו אל פרעה חרטומיו ומכשפיו ואמרו לו: דע לך פרעה, כי אנו רואים בחוכמותינו ובכישופינו, שבני ישראל הולכים גם ביום וגם בלילה. כנראה שהם רוצים לברוח ואין בכוונתם לשוב למצרים, תקח זאת בחשבון.

מפנה!

מיטלטל לו פרעה בין יאוש לתקוה במשך שלושה ימים, ונתון בהתלבטות קשה לגבי נקיטת צעדיו הבאים. האומנם כדאי ונכון הדבר לרדוף אחרי בני ישראל ולהחזירם?!

הלוא כבר סבלנו מהם די והותר, כל מערכות הכלכלה והביטחון נהרסו בגללם, ומי ערב לנו שהפעם נצליח להתגבר עליהם? ומצד שני - הלוא יציאתם הולכת וגורמת להתפוררות מהירה של האימפריה, ומי יודע לאן זה ימשיך להוביל? ההכרעה קשה. השיקולים לכאן ולכאן כבדי משקל.

אולם ביום הרביעי - חל מפנה משמעותי לטובת פרעה! מכשפיו וחרטומיו הודיעו לו כי בני ישראל מתחילים לחזור אחורה לכיוון מצרים! אהה! נבוכים הם! תועים ומבולבלים, ולא יודעים את דרכם במדבר הגדול - וזו כבר נקודה טובה לטובתי.

אבל זה לא הכל! הנקודה היותר משמעותית היא הכיוון שאליו פנו בני ישראל - לא פחות ולא יותר, אל פי החירות! - בין מגדול ובין הים, לפני "בעל צפון" שהוא האליל החזק והבלתי מנוצה. הייד! בני ישראל הסגירו את עצמם בידיים!

הידיעה המרעושה הזאת מתאמת יותר כאשר לפתע מגיעים במרוצה חלק מן השליחים המזויינים ששלח פרעה עם ישראל, ומאשרים את הדברים. גם מן המצודה - "מגדול" - הוא רואה איתותים. יש להם הסכם עם שומרי המצודה, שברגע שיש תנועה חריגה, הם מדליקים מדורות הנראות עד מצרים. ואכן היום הם הדליקו מדורות! גם עמלק הרשע שהבחין כי בני ישראל "תועים" במדבר מיהר במרוצה להודיע זאת לפרעה. וכך התאמתה העובדה הזו ללא כל ספק. (מכילתא בשלח ויהי א. מע"ל שפ)

משגיח לגויים

נס קרה פה! פשוט נס! רגע, אבל מה פתאום שיתרחשו לי ניסים? חושב פרעה. ניסים נוטים להתרחש דווקא עם בני ישראל, לא איתי. זאת חשתי על בשרי היטב היטב בשנה האחרונה! אז מה באמת קרה כאן?

אולם השאלה הזאת לא מטרידה אותו זמן רב. מהר מאוד הוא מוצא בעזרת פרשניו לענייני דת תשובה פשוטה וברורה לשאלה זו: הרי ה' כעס על פרעה בגלל שני דברים: האחד - שזלזל בו ואמר "מי ה' אשר אשמע בקולו", והשני - שלא הסכים לשלוח את בני ישראל מארצו. על איזה דבר כעס עליו ה' יותר, ובעבורו נתן לו את המכות? תמיד חשב פרעה כי זה בגלל הסיבה השניה, שלא רצה לשלוח את עם ישראל. כך במפורש אמר לו משה רבנו. אולם עכשיו הוא מבין שלא! הסיבה האמיתית היתה שונה - ה' כעס עליו שהוא לא שלח את בני ישראל אך ורק משום שזו פגיעה בכבודו! אולם אין לו לה' ענין מיוחד דווקא בטובתם של ישראל - עובדה שעכשיו, כשפרעה ציית בקולו ושלח את בני ישראל, ה' כבר לא משגיח יותר על בני ישראל. הוא עזב אותם לנפשם במדבר ללא הדרכה כשהם טועים בדרך. אם כן אין פה שום שאלה! ה' חדל להשגיח על בני ישראל, וזוהי הזדמנות פז עבורנו להשתלט עליהם בחזרה! (הר"מ אלשיך. מע"ל שב)

השערה זו מקבלת חיזוק במיוחד לאור העובדה שבני ישראל לא סתם טעו בדרך, אלא פנו דווקא לכיוון "בעל צפון". זה הרי ברור, שברגע שה' חדל להשגיח על ישראל, מיד השתלט עליהם בעל צפון האליל החזק מכולם, ומכוחו הם נסגרו במדבר!

בעל צפון

מי היה "בעל צפון"? היה זה אליל, עשוי שני עמודים גבוהים, שהיו דומים לצורות של אדם, אשר עיניהם עגולות ופתוחות. אולם הם לא נעשו או נחרטו ביד אדם, אלא נוצרו כך מן ה"טבע". על האליל היו חרותים כל שמות המזלות, והמצרים בכח כישופיהם ידעו על פי ההסתכלות בו כל מה שנעשה בעולם. המצרים ייחסו לאליל זה כח רב - "שם גדולם של מצרים, שם היתה תפארתם, שם היתה מקום מיוחס שלהם". (מע"ל רצו)

למצרים היו אלילים רבים, והם האמינו שבידי כל אליל מופקד כח מסוים: יש אליל המופקד על הבריאות, יש אליל לענייני בטחון, בעל צפון היה "האליל לענייני כלכלה וממון", הם האמינו שהוא ממונה על הממון, כמו שכתוב: "זהב מצפון יאתה", ולכן החליטו להטמין דווקא שם את כל הרכוש הרב שכנס יוסף בשבע שנות הרעב. היה זה רכוש רב ועצום שהגיע למצרים מכל קצוות העולם, והוא נשמר שם בתקוה ששם תחול עליו ברכה ושמירה.

זכור במכת בכורות נכחדו ואבדו כל אלילי מצרים. אולם רק "בעל צפון" נשאר קיים, וזאת כדי להטעותם. שעיקר כעסם של המצריים על עם ישראל היה על כך שרוששו אותם ונטלו מהם את רכושם. עתה חשו שיכולים הם להישען על בעל צפון האליל החזק מכולם והבלתי מנוצח, שהוא ינקום מישראל את נקמתם, וישיב להם את רכושם. (כל יקר שמות יד ב)

ואכן עכשיו התקבלה אצל המצריים תמונה "ברורה" להפליא: בני ישראל ברחו עם הרכוש הרב שלקחו עימם, ניצלו את חולשתנו הזמנית כדי להתעשר על חשבוננו, ובעל צפון האליל לענייני ממון מתנקם בהם! הוא "מכשף" אותם שיבואו לכיוון שלו, ובכך הוא מסגיר אותם בידנו...! יחי בעל צפון אלילנו הגיבור!

זה שנאמר (איוב פרק יב פס' כג): "מִשְׁגִּיא לְגוֹיִם וַיֹּאבְדֵם" - אמרו חז"ל אל תקרא 'מִשְׁגִּיא' אלא 'מִשְׁגִּיא' (לשון שגיא), שהקב"ה נותן לגויים לשגות ולטעות כדי לאבדם.

קדימה למלחמה!

לאור המסקנות ה"ברורות" הללו, החליט פרעה שאין מה לחכות. בו ביום הוא ארגן עצרת המונית, וקרא לכל העם לצאת למלחמה. בנאומו הנלהב אל האומה הוא אמר: "בני עמי היקרים, בואו עמי, ולא אנהג עמכם כמו כל המלכים! כל המלכים - אם יש להם מלחמה הם נשארים מאחור, ושולחים את עבדיהם לפניהם, ואילו אני מבטיח שאלך בראש כולם, כי בטוח אני בנצחוננו! ויותר מכך - כל המלכים לאחר המלחמה מצווים להביא את השלל אל המלך, והמלך נוטל חלק בראש, ואילו אני אשווה אתכם בביזה, ולא אקח לעצמי שום יתרון בכמות ובאיכות! ולא עוד אלא שאפתח בפניכם אוצרות כסף וזהב ואבנים טובות ומרגליות ואתן לכם!" (מכילתא בשלח מסכת דריוה א)

ואכן פתח פרעה את אוצרותיו, ונתן להם כ"מקדמה" מתנות יקרות ערך ודברי מלכות. ההמון המשולהב לא היה זקוק לשכנועים נוספים, רגשות הנקם שהשתוללו בליבם בימים האחרונים פרצו החוצה, וכולם התארגנו יחד למרדף ולמלחמה נגד בני ישראל.

גיוס המוני

פרעה החליט לגייס צבא אדיר. הפעם הוא לא יקח שום צ'אנס! כבר מספיק בושות הוא ספג בגלל העם הזה, הפעם הוא יראה להם את נחת זרועו! "עלי לגייס צבא רב, באופן שכנגד כל גבר מישראל, יהיו 300 חיילים גבורים! כך לא יוכלו הם להימלט ממני". כך חשב פרעה לעצמו, וממחשבה למעשה הוא פנה לבצע זאת. אולם כיצד ידע מהו מספרם המדויק של עם ישראל? זאת לא בעיה! בשביל מה קיים "משרד הפנים"? עיון מדויק בפנקסים הראה לו כי בני ישראל מונים 3,000,000 גברים. למעשה לא היה זה מספרם האמיתי, כי במכת חושך מתו רובם ונשארו רק 600,000 גברים שיצאו ממצרים. אולם בבהלה של התקופה האחרונה עוד לא הספיקו במשרד הפנים המצרי להתעדכן בנתונים אלו. בהתאם לנתונים הרשומים בפנקסים, יצא פרעה עם צבא של 900,000,000 (תשע מאות מליון) חיילים! פי 1500 יותר מבני ישראל!

ולמי שאומר שהנותרים ממכת חושך הם רק אחד מחמישים, חשב פרעה לגייס פי שלושים מישראל, ולמי שאומר שהנותרים ממכת חושך היו אחד מחמש מאות, פרעה חשב לגייס פי שלוש מישראל. אולם לכל הדעות הללו צבא פרעה תשע מאות מליון חיילים. (ילקוט שמעוני שמות יד רל ובפירוש זית רענן. רבנו בחיי שמות יג יח)

אל הצבא האדיר הזה התלוו שש מאות רכבים מובחרים במיוחד. לכל רכב היו אמורים להצמיד שני סוסים, אלא שפרעה בשנאתו הבוררת כלפי בני ישראל רתם סוס נוסף לכל רכב, כדי שירכבו מהר יותר. אלו היו המרכבות שהצטרפו למלחמה מטעם הצבא, אולם אזרחי מצרים הוסיפו ונידבו את כל הסוסים והרכבים שלהם! ומאין היו להם סוסים? הרי הסוסים שלהם מתו במכת דבר? אלא היו אלה הסוסים של "הירא את דבר ה'" אשר הניס את הבהמות לתוך ביתו לפני מכת דבר, ובכך הציל אותם. אותם "יראים לדבר ה'" הם אלה שנידבו עכשיו את סוסייהם בהתלהבות ובתאוות נקם! מכאן אמרו: "הטוב שבנחשים - הרוג, הטוב שבמצרים - רצוץ את מוחו!" שאפילו ה"יראים" שבהם, מלאים שנאה לישראל היו. ופרעה הגדיל לעשות בכך שאסר את סוסו בידו, מבלי להמתין שעבדיו יעשו זאת עבורו, עד כדי כך שבשה שנאתו הגדולה לעם ישראל את הכללים הבסיסיים. (מכילתא בשלח א)

ביום שני כ' בניסן יצא המחנה הכבד של מצרים למרדף אחרי בני ישראל, מלווה במכשפים רבים שרצו בכח הכישוף לכלות ח"ו את עם ישראל. (וזוהר)

המרדף ארך יומיים, וביום שלישי (שהוא היום השישי של פסח) לעת ערב השיגו המצרים את בני ישראל והגיעו אל בעל צפון. כשראה פרעה את בעל צפון עומד איתן, שמח שמחה גדולה. הוא חשב בלבו: אני חשבתי להטביע את ישראל בים, ועכשיו אני רואה שהוא מסכים לדעתי, ולכן הוא עיכב את עם ישראל אצלו כדי להטביעם בים. ומתוך שמחה התחיל פרעה לזבח ולהקטיר ולנסך ולהשתחוות לעבודה זרה, והקריב הרבה קורבנות לאליל הזה, והודה לו על החסד שעשה לו שהסגיר את בני ישראל בידיו כדי להתנקם בהם. (מכילתא בשלח מסכת דויה ב)

חרדה!

"וַיֵּשְׂאוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת עֵינֵיהֶם וְהִנֵּה מִצְרַיִם נֹסֵעַ אַחֲרֵיהֶם, וַיִּירָאוּ מְאֹד וַיִּצְעֲקוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל ה'." (שמות יד י')

בני ישראל ראו את מחנה מצרים, מחנה כבד מאוד בא לקראתם, כשהוא מאוחד כאיש אחד בלב אחד נגדם. אך לא זאת בלבד הם ראו, אלא ראו הם אף את "עוזא" שהוא מלאך הממונה על האומה המצרית, והיה מרחף מעל המצריים כדי לעזור להם. (שמות רבה כא ה')

פחד גדול נפל באותו רגע על בני ישראל. לא, הם לא שכחו כל כך מהר את הניסים שנעשו להם במצרים, אולם בכל זאת ניקר בליבם הספק: שמא עד עכשיו היו לנו ניסים במצרים כי ה' רצה להתנקם מפרעה אשר פגע בכבוד ה' ואמר: "מי ה' אשר אשמע בקולו?", ואילו עכשיו שיצאנו ממצרים אין ה' משיג עלינו כבעבר, והנה הסכנה מול העיניים כה מוחשית, נקלענו למצב שבו אנו סגורים מכל הכיוונים: מקדימה - ים, מאחור - המצריים, ומן הצדדים - מדבר מלא חיות רעות, ואף מצודה גדולה של המצריים. (דברי שלום וכסף נבחר. מע"ל שז)

ארבע כיתות

כשראו בני ישראל כך, ניסו לטכס עצה כיצד לפעול. דעותיהם היו חלוקות זה מזה: שבטי ראובן, שמעון ויששכר אמרו: נקפוץ לתוך הים, והעיקר שלא ניפול בידי המצריים!

שבטי זבולון, בנימין ונפתלי אמרו: ניכנע ונחזור להשתעבד במצרים, העיקר שלא נמות!

שבטי יהודה, ויוסף אמרו: נילחם במצרים עד טיפת הדם האחרונה!

שבטי לוי, גד ואשר אמרו: נפחיד את מצרים על ידי שנשמיע קולות של מלחמה, ואז הם יברחו.

היו שניסו לאותת למצרים שהם עומדים לצידם ומוכנים להכנע. והרשעים שביניהם אמרו: "המבלי אין קברים במצרים לקחתנו למות במדבר?!", עד עכשיו היינו מצטערים על מיתת אחינו במכת חושך ומרחמים עליהם, אולם עכשיו אנו רואים שעלינו לרחם על עצמנו יותר מאשר עליהם, כי מיתתנו במדבר קשה לנו ממיתת אחינו באפלה, שאחינו נספדו ונקברו, ואנו - תהא נבלתנו מושלכת לחורב ביום ולקרח בלילה.

בתוך כל המהומה קם משה רבנו והשקיט את הרוחות. הוא ענה בסבלנות לכל קבוצה לפי המתאים לה:

לאילו שרצו לקפוץ לים, אמר: "אַל תִּירָאוּ, הַתִּיַצְבוּ וּרְאוּ אֶת יְשׁוּעַת ה' אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה לָכֶם הַיּוֹם" - הראה להם צבאות של מעלה מלאכי מרום הבאים לעזרת ישראל, ואמר: הרימו עינכם וראו את המון המלאכים הבאים להושיעכם ואל תתייאשו!

לקבוצה שרצתה לחזור למצרים, אמר משה: "כִּי אֲשֶׁר רְאִיתֶם אֶת מַצְרַיִם הַיּוֹם לֹא תִסְפוּ לְרָאתָם עוֹד עַד עוֹלָם" - לא תחזרו יותר להיות עבדים במצרים!

לקבוצה השלישית שרצתה להלחם, אמר משה: "ה' יִלָּחֶם לָכֶם" - אתם אינכם צריכים להילחם!

ולקבוצה הרביעית שרצתה להשמיע קולות, אמר משה: "וְאַתֶּם תִּתְּחַרְשׁוּ" - אין צורך אפילו להשמיע קולות של מלחמה. התשועה תבוא בצורה אחרת מאת ה'. (מכילתא בשלח דויה ב. מע"ל שח)

יוֹנָתָן בְּחַגֵּי הַסֵּלַע

בשומעם דברים אלו, התחזקו בני ישראל והתאספו בבכיות ובתפילה לפני ה', וכך התקברו יותר אל אביהם שבשמים והתחזקו באמונה וביטחון.

אומר המדרש: לָמָּה הָיוּ יִשְׂרָאֵל דּוֹמִים בְּאוֹתָהּ שְׁעָה? לִיוֹנָה שִׁבְרָחָה מִפְּנֵי בֶן הַנֶּץ, וּנְכַנְסָה לְנִקְיָה הַסֵּלַע, וְהִיא הִנַּחַשׁ נוֹשֵׁף [שורק] בַּהּ מִתּוֹךְ הַסֵּלַע. אִם תִּכְנַס לִפְנֵי יָכִישׁ אוֹתָהּ הִנַּחַשׁ, אִם תֵּצֵא לִבְחוּץ הָרִי בֶּן הַנֶּץ תִּתְּחַפֵּס. כִּךְ הָיוּ יִשְׂרָאֵל דּוֹמִים בְּאוֹתָהּ שְׁעָה: הֵימָּה סוּגָר, וְשׁוֹנָא רֹדֵף! מֶה עָשׂוּ? נִתְּנוּ עֵינֵיהֶם בְּתַפְלָה לְאַבְיָהֶם שִׁבְשָׁמִים! עֲלֵיהֶם הִכְתוּב אֹמֵר (שיר השירים ב יד): "יֹנָתָן בְּחַגֵּי הַסֵּלַע בְּסֶתֶר הַמִּדְבָּרָה... הִשְׁמִיעֵנִי אֶת קוֹלְךָ, כִּי קוֹלְךָ עָרֵב וּמִרְאִיךָ נְאוּהָ!" (מכילתא שם)

תפילת משה

באותה שעה עמד משה רבנו בתפילה לה' ואמר לפניו: רבונו של עולם, לָמָּה אֲנִי דוֹמָה? לְרוּעָה שֶׁמֶסֶר לוֹ אֲדוֹנוֹ צֶאֱן, וּמַחוֹסֵר זֵהִירוֹת וְאַחֲרִיּוֹת הָעֵלָה הָרוּעָה אֶת הַצֶּאֱן לְרֹאשֵׁי צוּקִים, וְלֹא הִיָּה יוֹדֵעַ אֵיךְ לְהוֹרִידֵם. נִתְּעַטֵּף בִּבְגָדוֹ וְהִתְחִיל יוֹשֵׁב נְכוֹךְ וְתִמָּה מֶה תִּהְיֶה עֲלֵיהֶם, וְכִיצַד יִחְלָצֵם. כִּךְ אֲנִי - אִם אֲנִי בֶּאֱלֹהִים לְכִיוּן מִצְרַיִם, הִרִי שֶׁם פִּרְעָה וּמִצְרַיִים. וְאִם אֲנִי מוֹלִיכֵן לְצַד דְּרוֹם - שֶׁם בְּעַל צִפּוֹן. וְאִם אֲנִי מוֹלִיכֵן לְצִפּוֹן הִרִי שֶׁם מִגְדוֹל. וְאִם אֲנִי מוֹלִיכֵן לְמִזְרַח הִרִי שֶׁם הַיָּם.

אמר לו הקדוש ברוך: "מה תצַעק אלי?!" - בני נתונים בצרה, והים סוגר, ושונא רודף - ואתה עומד ומרבה בתפלה? יש שעה לקצר ויש שעה להאריך! ומלבד זאת, כבר צעקתם של בני ישראל קדמה לצעקתך, ושמעתי לקולם.

אמר משה לפני הקדוש ברוך הוא: ומה עלי לעשות? אמר לו: אתה מרומם ומפאר ומשבח ונותן שיר ושבח ותהלה ותפארת הודיה והלל למי שהמלוכה שלו, ואני מושיע אתכם. בזכות אברהם אביכם שהלך לעקוד את בנו יחידו על המזבח "וַיִּבְקַע עֲצֵי עֵלְהָ" - בזכותו אני אבקע לכם את הים ואצילכם, ואילו מצרים יטבעו בתוך הים, ובכך ידעו כי אני ה'." (ילקוט שמעוני שמות יד רלג)

רעש גדול בשמים

באותה שעה עמד "עוזא" שר של מצרים לפני הקב"ה ואמר לפניו: "רבונו של עולם! נקראת צדיק וישר, ואין לפניך לא עוולה ולא משוא פנים ולא מקח שחד, למד אתה רוצה להטביע את מצרים? הרי פרעה לבדו הוא זה שגזר להשליך את התינוקות של בני ישראל למים, ולמה יענש כל העם בגללו? ואם אתה רוצה להענישם על כך שהשתעבדו בישראל - הרי כבר נטלו ישראל את שכר עבודתם, כשלקחו את כל הכסף ואת כל הזהב שלהם?"

מיד כינס הקב"ה את כל פמליא של מעלה ואמר להם: "דונו ביני ובין עוזא שר של מצרים! בתחלה הבאתי על מצרים רעב, והעמדתי להם את יוסף אשר בחכמתו צבר מזון והעשיר את מצרים, ונעשו כולם עבדיו. ואם כן כל רכוש מצרים שייך ליוסף ולבניו! ולבסוף התייחסו המצריים אל בני כגרים ועבדים, והשתעבדו בהם שעבוד קשה, עד שעלתה צעקתם לפני. ושלחתי להם את משה ואהרן עבדי ואמרו למלך שלהם: "כה אמר ה' אלהי העברים", ובאותה שעה היו יושבים לפניו כל מלכי מזרח ומערב והתחיל מתגאה לפנייהם ואמר: "מי ה', לא ידעתי את ה', אלא המתינו ואבדוק בספרים שלי אם שמו כתוב אצלי", בדק ולא מצא. השיבו משה ואהרן ואמרו לו: "הוא ברא שמים וארץ, והוא צר את העובר במעי אמו, והוא משיב רוחות ומוריד גשמים, ומפריח טללים, ומצמיח אילנות ועשבים, וממית ומחיה, ונפש כל חי בידו!" השיב פרעה לשלוחי: "אין אלוה בעולם שיעשה מעשים הללו! אלא אני בראתי את עצמי ואת נילוס נהרי". וכיון שכפר בי, שלחתי לו עשר מכות ולא הועיל לו, והמשיך לכפור בי והוסיף לשעבד את בני. ולאחר שהודעתי לו את כוחי וגבורתי שלח אותם בעל כרחו, ועכשיו רדף אחריהם להחזירם שוב לשעבוד! מי שעושה מעשים כאלו ולא מבין, אינו ראוי לטבעו בים הוא וכל חילו!"

השיבו כל פמליא של מעלה: "הדין עמך רבונו של עולם, ועשה כל מה שאתה חפץ".

באותה שעה ענה עוזא ואמר: "רבונו של עולם! יודע אני בעצמי שהם חייבים, אלא שבכל זאת תתנהג עמדם במדת הרחמים".

שמע מיכאל השר של ישראל, כי עוזא מנסה לבקש רחמים על מצרים, מיד נתן הוראה לשר גבריאֵל שיטוס למצרים ויביא משם לבנה אחת מן הלבנים שעשו בני ישראל. הביא גבריאֵל את הלבנה, ומצאו בה תינוק אחד מישראל שהיה מעוך ונתון בתוך הטיט. התייצב גבריאֵל ואמר: רבונו של עולם! מעשים כאלו עשו לבניך, ואתה תרחם עליהם? מיד חזר הקב"ה וישב עליהן במדת הדין וגזר את דינם להטביעם בים. (ילקוט שמעוני שמות יד רמא)

קָחַם עַל זְרוּעָתוֹ

הערב ירד, הגיע הזמן שבו עמוד הענן צריך להתחלף בעמוד האש, כמידי לילה. אלא שבלילה זה השתנו הדברים. עמוד האש ירד והלך כמידי לילה לפני מחנה בני ישראל, אולם עמוד הענן לא הסתלק, כי בלילה זה הועיד לו ה' תפקידים גדולים וחשובים, ניסים רבים התרחשו באמצעותו.

הלך עמוד הענן מאחורי מחנה ישראל, והפריד בינם לבין מחנה מצרים. וכך המצריים לא יכלו להתקרב אל מחנה ישראל. כשניסו המצריים לזרוק לעבר מחנה ישראל אבנים וחיצים, קיבל עמוד הענן את החיצים והאבנים, והחזיר אותם כלפי מצרים.

משל למה הדבר דומה? לאחד שהיה מהלך בדרך, והיה מוליך את בנו לפניו. באו שודדים לשבותו מלפניו, נטל האב את הבן מלפניו ונתנו לאחוריו. בא הזאב מאחוריו, נטל האב את הבן מאחוריו ונתנו מלפניו. באו שודדים מלפניו וזאבים מאחוריו - נטל האב את בנו ונתנו על זרועותיו. כך עשה הקדוש ברוך הוא, שהחזיק את ישראל והוליקם במדבר 'יד ביד', וסידר להם את העננים בכל עת לפי צרכם, וזהו שנאמר (הושע יא ג): "וְאֶנְכִי תִרְגְּלֹתִי לְאֶפְרַיִם קָחַם עַל זְרוּעָתוֹ". (מכילתא בשלח ויהי ד. רש"י שמות יד יט-כ)

חושך מצרים!

בעוד עמוד האש הולך לפני בני ישראל ומאיר להם את דרכם - הרי עמוד הענן מחשיך את מחנה מצרים לגמרי! חושך גדול נפל פתאום על מצרים, חושך עבה וסמך, ממש כמו במכת חושך!

חושך זה היה למעשה "חוב קטן" שנשאר למצרים ממכת חושך, כי כל המכות ארכו שבעה ימים, ואילו מכת חושך ארכה רק ששה ימים. את היום הנוסף שמר להם הקדוש ברוך הוא ללילה הזה, כדי לעשות למצרים "הצגה מושלמת".

אולם התרחש כאן נס בתוך נס. למרות החושך הכבד שירד עליהם עד שלא יכלו לראות זה את זה, בכל זאת הם ראו היטב את מחנה ישראל שהיה מואר באור חזק על ידי עמוד האש! (מע"ל שיר)

חרבם תבוא בלבם

נתאר לעצמנו את אותו מצרי שרודף בתאוות נקם אחרי זבולון עבדו לשעבר במטרה להחזיר לעצמו את רכושו. הנה לאחר יומיים של מרדף מטורף הוא סוף סוף משיג יחד עם כל חבריו את מחנה ישראל! עכשיו מחנה ישראל נמצא ממש במרחק קטן ממנו, והנה הנה עוד מעט הוא יכנס לשם בחמת זעם ויראה לזבולון ולכל חבריו את נחת זרועו! כמצרי הנאמן לדתו הוא לא שוכח להודות ל"בעל צפון" אשר נקם את נקמתו והביא אותו עד היום, וכבר הוא מתכוון לזנק על בני ישראל, להתנפל עליהם כחיית טרף, ולכלות בהם את כל זעמו ותסכוליו האחרונים.

הוא מכניס את היד לתרמילו להוציא כמה חיצים, ולפתע פתאום בלי הודעה מוקדמת - -- הצילו! מה קורה כאן?? אני לא רואה כלום! אולי התעוורת?? ואולי... מה זה יכול להיות? בבת אחת הוא חוזר אל הסיוט הנורא שהוא שהתרחש במצרים לפני זמן לא רב במכת חושך. שוב צעקות בהלה, דחיפות, מכות, אנחות של כאב... הצילו!!!

טוב שיש לי קצת נסיון, הוא חושב. לפחות הפעם אעמוד במקומי ולא אנסה ללכת

לשום כיוון כדי לא להסתבך יותר. הוא עוד זוכר היטב איזה חבטות ספג במצרים כשפתאום באמצע הדרך הביתה נהיה חושך מוחלט, והוא בבהלתו ניסה לחפש את דרכו בחושך, ונתקל באנשים מבוהלים והיסטריים כמוהו. את הדחיפות, החבטות, הנפילות והמכות שהיו שם הוא זוכר היטב, ובהחלט מעוניין לוותר על ה"תענוג" הגדול הזה כרגע. לכן מוטב עכשיו לעמוד ולא לזוז!

אך רגע, מה קורה פה? איך יתכן? מכיוון מחנה ישראל אני רואה אור גדול! את כף ידי אינני יכול לראות, אך את מחנה ישראל אני רואה היטב. איך יתכן? נו, אז זו חצי נחמה, כך אוכל לפחות לזרוק לעברם כמה חיצים! איפה זבולון עבדי? הוא מנסה לתור בעיניו אחר זבולון שלו, והנה הוא מצליח לראות אותו. למרבה הפלא, זבולון אינו נראה מוטרד או מפוחד. הוא יושב עם אשתו וילדיו ואוכל ושותה בשמחה. כנראה אינו יודע מה מחכה לו עכשיו, אני כבר אדאג להשבית את שמחתו!

הוא ממחר לחפש את החיצים שלו, ולאחר גישושים ומישושים ארוכים ומייגעים הוא כבר מחזיק בידו מספר חיצים. אתחיל מהקל אל הכבד, הוא מגחך לעצמו בהנאה, קודם אזרוק חץ לעבר הבן הקטן, אחר כך על הגדול יותר, וכך הלאה לפי הסדר... זבולון יהיה אחרון חביב, כדי שיהיה לו קצת "נחת" לפני מותו. זה בהחלט מגיע לו בגלל כל מה שסבלתי בגללו.

המצרי מכין את החץ אל המטרה, עושה תנופה חזקה, ו... בעוצמה רבה הוא מיידה את החץ. הוא אינו רואה את החץ העושה את דרכו לכיוון מחנה ישראל, כי החושך מונע זאת, אולם הוא מצפה בדריכות לראות את בהלתם הפתאומית של זבולון ומשפחתו, למראה דרישת השלום החמה והחדה ששיגר להם כעת...

ולפתע... אאיייי!!! צרחת אימים פורצת מגורנו של המצרי. חפץ חד פוגע קשות בידו הימנית ופוצע אותה. דם רב זב ממנה, והוא אינו יכול אפילו לטפל בה. אין לו בהישג ידו שום אמצעי טיפול. לנסות לחפש זה לא כדאי - כי כל נסיון לזוז לכאן או לכאן בחושך הנורא הזה עלול להזיק לו יותר, הוא עלול להתקע בחבריו וליפול, או שהוא יפיל אותם בטעות ויספוג על כך בעיטות ומכות נמרצות, וכרגע אין לו שום חשק לא לזה ולא לזה. חסר אונים הוא מנסה "לחבוש" את הפצע על ידי הבגד שלו. כאשר הוא בא להוציא את החפץ החד שנתקע בו, הוא נדהם לגלות במישושו כי החפץ הזה מוכר לו... מוכר לו מאוד... רק לפני מספר שניות הוא החזיק אותו בידיו...

"זִמְם רָשָׁע לְצַדִּיק וְחָרָק עָלָיו שְׁנָיו: ה' יִשְׁחַק לוֹ כִּי רָאָה כִּי יָבֵא יוֹמֹ: חֶרֶב פָּתְחוּ רָשָׁעִים וְדָרְכוּ קִשְׁתָּם... חֶרֶבָם תָּבוֹא בָלָבָם וְקִשְׁתוֹתָם תִּשְׁבְּרֶנָּה" (תהלים לו, יב - טו)

באו מים עד נפש!

ובינתיים במחנה ישראל, פונה משה רבנו בציווי ה' אל בני ישראל ואומר להם: עליכם לנסוע לכיוון הים, ומה' תבוא הישועה!

מבוכה נפלה בקרב המחנה. להכנס לתוך הים? לא להכנס? מי יכנס ראשון? עוד הם מתלבטים וחוככים בדעתם מה לעשות, והנה בא נחשון בן עמינדב משבט יהודה ובבת אחת קפץ אל תוך המים! ראו זאת יתר השבטים ולבשו עז ואף הם קפצו לים. אולם הים לא נבקע מיד, המים הגיעו עד חוטמם וכמעט הטביעו אותם. קרא נחשון ואמר: "הושיעני אלהים כי באו מים עד נפש!"

באותה שעה עמד משה בתפילה. אמר לו הקב"ה: בני עומדים בים ועומדים להטבע ואתה מאריך בתפילה? אמר לו משה: וכי מה אני יכול לעשות? אמר לו הקב"ה: "וְאַתָּה הָרַם אֶת מִטְּךָ וְנָטָה אֶת יָדְךָ עַל הָיָם וּבִקְעָהוּ!" (ילקוט שמעוני תהילים סח)

השלכת המטה

תחילה ציוה ה' את משה שיסיר מידיו את המטה, אין הוא חפץ שקריעת ים סוף תתרחש באמצעות המטה. ומדוע?

אמר רבי סימון: משל לאדם שהיה אהוב מאוד על המלך, והיה תמיד נושא בידיו "זמורה" (אות של כבוד ושלטון) וכולם היו מכבדים אותו. אמרו אנשים: אם הזמורה לא היתה בידו - לא היה מתכבד. שמע המלך ואמר לו: עזוב מידך את הזמורה וצא לחוץ, וכל מי שאינו שואל בשלומך, אני נוטל את ראשו!

כך אמרו המצריים: לא היה יכול משה לעשות כלום אלא רק עם המטה! בו הכה את היאור, בו הביא את כל המכות! כיון שבאו ישראל לתוך הים והמצריים עומדים מאחריהם, אמר הקדוש ברוך הוא למשה: השלך את מטך, שלא יאמרו אילולי המטה לא היה יכול לקרוע את הים. (שמות רבה כא)

הים ראה וינס

השליך משה את מטחו, ונטה את ידו כלפי מעלה, והנה החלה לנשב רוח קדים עזה - רוח מזרחית שהיא הרוח החזקה ביותר בכל הרוחות, ובה הקב"ה נוקם את נקמתו מן הרשעים. על ידי רוח זו רצה הקב"ה להטעות את המצריים שיחשבו כי הים נבקע ונקפא בצורה טבעית, ובכך יחליטו לרדוף אחרי בני ישראל. (שמות יד כא רש"י ורמב"ן)

כשרצה משה לבקוע את הים, לא רצה שרו של ים לחלק את מימיו, כי היה טוען: "אני גדול ממך, שאני נוצרתי ביום השלישי, ואתה נוצרת ביום השישי". אומנם - 'תנאי התנה הקב"ה עם הים עוד מששת ימי בראשית, שיקרע לפני בני ישראל', אולם שרו של הים חשב כי כעת כשבני ישראל נמצאים בדרגה נמוכה מבחינה רוחנית ושקועים עדיין בעבודה זרה של מצרים, אין ראוי שיעשה להם נס במצב כזה. הראה לו משה את המטה שבו היה חקוק השם המפורש, וכן את ארונו של יוסף, אולם שרו של הים עמד בסירובו. כיון שראה משה כך אמר לקדוש ברוך הוא: אין הים רוצה להקרע. מה עשה הקדוש ברוך הוא? נתן ימינו על ימינו של משה, ואמר לשר הים, כי עתידים בני ישראל לקבל את התורה, ולכן הם ראויים שיעשה להם נס. משראה השר של הים את הקב"ה בכבודו ובעצמו אחזו פחד גדול וברח ממקומו, שנאמר: "הים ראה וינס". (שמות רבה כא, ו. מע"ל שיב)

בתוך הים - ביבשה

עומדים בני ישראל בתוך הים, והמים מכסים את כל גופם, ולפתע, בבת אחת - הכל יבש! מי הים נבקעו ונעמדו בצדדים! קרקעית הים אפילו לא לחה, אלא יבשה לגמרי! ולפניהם נפתח מסלול הליכה פתוח באורך של כ- 300 קילומטר, כשהמים עומדים להם כחומה מימינם ומשמאלם! איזה פלא!!! ישתבח שמו לעד. (תרגום יונתן)

כשראה זאת השטן, התחיל לקטרג ואמר: רבונו של עולם! מאחר שבני ישראל היו עובדי עבודה זרה במצרים - למה עשית להם את הנס הזה? והיה השטן הולך וצועק עד ששר של ים שמע את קולו ורצה ללכת בזעף ובחימה להטביע את בני ישראל.

מיד השיב לו הקב"ה: שוטה שבעולם, וכי בכוונה וברצון עבדו ישראל עבודה זרה? והלוא לא עשו זאת אלא מתוך שעבוד וטרור הדעת שהיו מנת חלקם במצרים! כיון ששמע זאת שר של ים - הסיר חמתו מבני ישראל, והפנה את כל זעמו כלפי מצרים.

ירד גבריא'ל המלאך אל עם ישראל והקיפם ושמרם כחומה. והיה מכריז על הים ואומר למים שבימינם: הזהרו בישראל שעתידים לקבל את התורה שניתנה בימינו של הקב"ה, שנאמר: "מימינו אש דת למו". חזר ואמר למים שבשמאלם: הזהרו בישראל, שעתידים להניח תפילין בשמאל! חזר ואמר למים שלאחוריהם: הזהרו בישראל שעתידים להתעטף בציצית מאחוריהם! והמים שומעים דבריו ועומדים כחומות. (ילקוט שמעוני שמות יד)

ונחלק להם הים לשנים עשר קרעים כדי שיהא לכל שבט ושבט שביל לבדו, וכך ילכו בנחת ובצורה מסודרת. חומות הים שבין כל שבט ושבט היו מאירים ויפים מההשתקפות של עמוד האש, ונראו כיהלומים בורקים ושקופים, כך שיכלו לשוחח ולדבר זה עם זה, ובכך היו רגועים יותר והתיישבה דעתם. (שמות רבה כד. מכילתא בשלח ויהי ד. מע"ל שלד)

את הרוח החזקה הממשיכה להשתולל בעוז, הם לא חשו, כי ענני הכבוד המשיכו ללכת עמם וסוככו עליהם. (מע"ל שלג)

דרש רבי נהוראי: היתה בת ישראל עוברת בים ובנה בידה ובוכה, מושיטה ידה ונוטלת תפוח או רימון מתוך הים ונותנת לו, וזה שנאמר: "לא חסרת דבר" - שלא היו חסרים אלא להזכיר דבר והוא נברא לפניהם. (שמות רבה כא ז')

גם רוח השיב ה' מגן עדן, שנשאה והביאה עימה אל בני ישראל ריחות ערבים של מיני בשמים.

ומה שתו? - מתוך מי הים עצמם, יצאו מים מתוקים! בני ישראל היו נוקבים בקירות המפרידים בין שבט לשבט, ויצאו מהם זרמי מים מתוקים כאילו יצאו ממעיין. (שחר טוב קיד ז')

פרסום הנס

כאשר נבקע ים סוף, נבקעו עימו כל המימות שבעולם, כל המים שבכוסות השתיה, בחביות, בבורות, בנהרות ובימים הגדולים - כולם נבקעו לשניים, כדי לפרסם את הנס הגדול שנעשה לכבוד בני ישראל. (ילקוט שמעוני שמואל ב כב)

נתאר לעצמנו: יושב לו סיני ושותה להנאתו כוס תה, ולפתע - מה זה? התה נעמד לו בצידי הכוס, ובאמצע נעשה ריווח. מופתע והמום הוא הולך להראות את הפלא לאשתו. הוא פוגש אותה במטבח כשהיא מחזיקה בידה כף גדולה, ועל פניה ארשת פנים של תדהמה. בוא תראה, היא קוראת לו כמעט בהיסטריה, תראה מה קורה פה! היא מראה לו את סיר המרק סיני שבישלה זה עתה ומספרת בהתרגשות: באמצע שאני בוחשת את המרק, פתאום נעמדו להם מי המרק בצידי הסיר, ובאמצע - הכל יבש! שניהם מתבוננים יחד בתדהמה בסיר ובכוס התה, כשלפתע נשמעים צעקות מכיוון חדר האמבטיה. בבהלת מה הם ניגשים אל בנם הקטן, שבקש להשתכשך לו מעט במים, ונדהמים לגלות גם שם מראה מזוהר...

משהו קורה פה! אולי איזו תופעת טבע נדירה שהם לא שמעו עליה? הם מחליטים לצאת לרחוב להראות לכולם את הפלא, אך הם מגלים כי הם לא היחידים. אצל

השכנים כולם קרו דברים דומים. כל המים נבקעו! הדבר הפך לשיחת היום, כולם ניסו להעלות השערות שונות באשר לתופעה המוזרה. אולם ההלם הגדול יותר הגיע כאשר התחילו להגיע שמועות כי גם המים שבים נבקעו! אנשים רבים אשר הפליגו באוניות באותה עת, העידו כי לפתע פתאום ניטלטלה אונייתם טלטלה עזה, וכל מי הים ניטלטלו לצדדים לגובה אדיר, ובאמצע - יבש הים.

הסיפורים המשיכו להתגלגל מפה לאוזן, וההשערות התרבו מיום ליום. אולם כעבור מספר ימים, כאשר הגיעו החדשות המסעירות אודות נפילתה הפתאומית של האימפריה העולמית - מצרים, אז התקבלה תמונה ברורה לגבי כל מאורעות התקופה האחרונה. עדי ראייה שהיו בקרבת מקום האירוע סיפרו, כי בני ישראל יצאו ממצרים, וכאשר רדפו אחריהם המצריים להחזירם, נעשה להם לפתע נס גדול, ונבקעו מי ים סוף לכבודם. אותם מים הטביעו לאחר מכן את כל המצריים וכך נפלה בבת אחת האימפריה האדירה.

הנה כי כן, כך התפרסם בעולם כולו שמו של הקדוש ברוך הוא יתברך ויתעלה, אשר בגבורתו משנה את כל מערכות הטבע למען בניו חביביו - עם ישראל.

מרדף בתוך הים

נחזור אל מחנה מצרים, אל המצרי האומלל המטפל בידו הפצועה. לא זמן רב הוא ישב 'ללקק את הפצע', זה בהחלט לא הזמן המתאים. עכשיו חשוב לו יותר להתנקם בזבולון. אם פעם אחת זה לא הלך, אין זה אומר כי צריך להתייאש, מנסים שוב. אולם הנסיון הזה עלה לו בפציעה חמורה נוספת ברגל השמאלית, כאשר הענן החזיר אליו את אותו חץ חזרה. כחיה פצועה הוא החליט לנסות את מזלו בזריקת אבנים, ואז קיבל 'פנס' רציני במצח. לאחר עוד כמה נסיונות כושלים ששילם עליהם ביוקר, הגיע המצרי למסקנה שהעסק הזה לא משתלם. אי אפשר להרוג את היהודונים הללו מרחוק, צריך פשוט לתפוס אותם בידיים ולגמור סיפור. קדימה, יש למהר. אומנם המשימה לא קלה בחושך השורר, אך טוב שלפחות רואים את מחנה ישראל ויודעים את כיוון ההליכה.

ולפתע--- המצרי חש טלטלה עזה! רוח עזה החלה פתאום לנשב, והוא כמעט עף ממקומו. מה קורה פה?? מה הרוח הזאת? חשבתי שכבר נגמר החורף, אפילו מעיל לא לקחתי אתי. חה... כאילו שזה היה עוזר, איזו רוח זאת? זאת לא רוח, זו ממש סופה.

והנה - לא יאומן! המצרי משפשף את עיניו בחוסר אמון. הרוח העמידה את מי הים לצדדים והקפיאה אותם, איזו תופעת טבע נדירה ומעניינית! המצרי מאמץ את עיניו לראות, מה עושים כרגע בני ישראל? הנה - הם נכנסים לתוך הים! חושבים שיצליחו להימלט... שוטים שכמותם, מה הם חושבים, שרק הם ראו שהים התייבש? גם אנחנו רואים זאת, מיד נרדוף אחריהם ונשיג אותם!

מחבריו הוא שומע כי גם הם בדעה אחת עמו, וכך - בלי שהיות, פונה מחנה מצרים אל תוך הים הבקוע, למרדף אחר בני ישראל. המרדף מתיש ומייגע - הרוח הנוראה המשתוללת אינה מפסיקה אף לרגע, והרכיבה קשה מאוד. מידי פעם מתנגשים הסוסים אלו עם אלו בגלל החושך הנורא, ומעוררים מחדש את כאב הפציעות והמכות שספגו מן החיצים והאבנים, אבל המטרה הגדולה העומדת למול עיניהם גוברת על כל קושי! זהו כוחה של השנאה המקלקלת את השורה, מעל לכל השערה.

המצרים מתפלאים לראות כי בני ישראל הולכים דווקא רגועים. הם לא נראים מטולטלים מן הרוח הנוראה. ואם לא די בכך, הם מבחינים גם שיש להם פירות טעימים, והם אוכלים אותם להנאתם בנחת ובשמחה.

מהומת מוות

כמעט כל הלילה נמשך המרדף - בני ישראל עוברים בים, והמצרים אחריהם. כשהתקרב כבר הבוקר, הספיקו כל בני ישראל עד האחרון שבהם, לעבור את הים ולצאת אל היבשה, ואילו מחנה מצרים - היה כולו עד האחרון שבהם בתוך שטח הים. זו היתה השעה שבה חפץ ה' יתברך לעשות את הנקמה הסופית מן המצריים.

"וַיְהִי בַּשְּׁמֶרֶת הַבֶּקֶר וַיִּשְׁקֶף ה' אֶל מִחֲנֵה מִצְרַיִם בְּעָמֹד אֵשׁ וָעָנָן, וַיַּהֲרֹג אֶת מִחֲנֵה מִצְרַיִם."

לפתע החלו להשמע קולות אדירים של ברד ואש מתלקחת. עמוד הענן החל לרכך את האדמה מתחת רגלי המצריים, ועמוד האש הרתיח את האדמה, וכך הפכה הקרקע לטיט רותח! מעוצמת החום, נשמטו פרסות הסוסים מרגליהם! גם גלגלי המרכבות החלו להישרף. המרכבות נגררו ב"צלעה", ויושביהם היטלטלו בעוצמה רבה מצד לצד. חומות המים הגדולות החלו להתפורר, ועל ראשי המצריים נחתו אבני קרח כבדות ששברו את ראשיהם.

ואם לא די בכך - לפתע החלו כל מיני מחלות שונות ומשונות, כמו שחין, טחורים, כאבי בטן ועוד, לפקוד את המצריים. (שמות יד כד. רש"י. רשב"ם. ספורנו. מכילתא בשלח ויהי ה. מע"ל שלט)

נתאר לעצמנו מה התחולל שם. יושב המצרי על מרכבתו בעיצומו של מרדף מייגע בתנאים קשים של חושך ורוח סערה. לפתע - קופץ הסוס ממקומו כאחוז תזוית, המצרי נופל בחבטה על קרקעית המרכבה, ושובר את הכתף. מה קרה לו, לסוס הזה? חושב המצרי בכעס. הוא עדיין לא מספיק להתרומם, והנה - טראח!... גלגל אחד מן המרכבה נופל, והמרכבה סופגת חבטה עזה, היא נעשית מוטית בשיפוע חד לכיוון הגלגל החסר, והמצרי היושב בתוכה מתגלגל בעוצמה רבה ב"מורד" התלול... אגב הגלגל הוא מספיק לשבור עוד כמה עצמות. אבל בכך לא די! הסוס כאילו השתגע! הוא קופץ ומשתולל, וגורר עמו את המרכבה. המרכבה מיטלטלת מצד לצד, כשכיוון השיפוע משתנה בהתאם, והמצרי מתגלגל מצד לצד - מימין לשמאל, ומשמאל לימין, ומשם - לאחור, ומאחור - לפנים. ספק אם נשארה בגופו עצם שלימה מכל הטלטולים הללו...

הוא מחליט שעליו לסיים את הסיוט הנורא הזה עכשיו! עליו לרדת מן המרכבה הקפיצית הזו כמה שיותר מהר! אבל איך? כל גופו שבור וכמעט אין ביכולתו להניע אבר. אולם הוא מתאמץ בכוחות על אנושיים, תופס היטב במעקה כדי לא ליפול שוב ומוציא את רגליו אל מחוץ למרכבה. עכשיו הוא ירד ממנה ויגמור את הסיוט! בבת אחת הוא קופץ מן המרכבה, ו... מה זה? הנעליים נמסות! הוא עוד לא מספיק להבין מה קורה, וכבר הוא מוצא את עצמו יחף, ואז --- איייי!... זעקת כאב נמלטת מפיו. הקרקע כולה מלאה בוץ רותח! כויות ענקיות ועמוקות צורבות את כפות רגליו. בתנועה אינסטינקטיבית הוא מרים את הרגל האחת, ולאחר מכן מניח אותה ומרים את השנייה - חבל שאי אפשר להרים את שתי הרגליים ביחד! וכך הוא מרים לסירוגין פעם את רגל ימין ופעם את רגל שמאל, כשכל כולו בוער מן הכויות האיומות. ה"ריקוד" המוזר הזה מזכיר לו משהו, גם במכת כינים הוא רקד ריקוד דומה...

נפילתי מן הפח אל הפחת, הוא חושב לעצמו, המצב בתוך הכרכרה היה יותר נסבל... במאמצים מרובים הוא עולה שוב על הכרכרה. הוא ממשיך לספוג מכות ושברים, אלא שעכשיו הוא מקבל את היסורים יותר באהבה... זה עדיף על פני הכויות האימות. המצרי כבר התייאש מלנסות לקום, הוא שוכב על קרקע המרכבה חסר ישע וממשיך לספוג מכות. הכויות בכפות הרגליים צורבות כאש, מה גם שנשאר דבוק בהן עדיין טיט רותח שטרם התקרר. כאשר ניסה לגרד אותו עם היד, חטף כויות נוספות בידיו.

אולם זה לא הכל... לפתע החל כל גופו לפרוח בשחין. רק לא זה! אין לו כח לסיוט הנורא הזה!... הוא מרגיש שהוא כמעט מאבד תחושה... איך אפשר לסבול עד כדי כך?

שברים, מחלות, מכות, כויות - כך היה מחנה מצרים כולו בבהלת מוות! בשלב זה הבינו סוף סוף המצריים, כי ה' נלחם למען בני ישראל. הם הבינו שפרשני הדת של פרעה טעו בפרשנותם, במה שאמרו שלאחר שבני ישראל יצאו ממצרים, ה' כבר עזב אותם. הנה עכשיו ה' מתנקם בנו, הבינו המצריים, ולכן - עלינו לברוח!

מיד - החליטו כולם לעשות 'רברס'. בכוחות לא להם מנסים המצרים למשוך במושכות הסוסים ולהפנות אותם חזרה לכיוון היבשה. אולם "פקקי תנועה" כבדים חסמו את המעבר. עגלות תקועות, בני אדם חולים השוכבים בחוסר אונים, ארגזים שנפלו מן העגלות - כל אלו חסמו את הדרך ולא אפשרו מנוסה.

אין מנוס!

אולם כל זה היה רק "מקדמה" - לפנות בוקר התרחשה המפלה הקשה ביותר:

"וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה נִטָּה אֶת יָדְךָ עַל הַיָּם... וַיֵּט מֹשֶׁה אֶת יָדוֹ עַל הַיָּם, וַיָּשָׁב הַיָּם לַפְּנוֹת בְּקֶרֶךְ לְאִיתָנוּ, וּמִצְרַיִם נָסִים לִקְרָאתוֹ, וַיִּנָּעַר ה' אֶת מִצְרַיִם בְּתוֹךְ הַיָּם" (שמות יד כו, כז)

לפתע, בבת אחת, עם הטיית ידו של משה, נפלו חומות המים האדירות, ושבּו לשטוף את הים. הגלים הסוערים שטפו בשצף קצף את המצרים המבוהלים.

המצרים שהיו קרובים לשפת הים ניסו לברוח, אך הסוסים הכניסו אותם לתוך הים בכח. היו שידעו לשחות וחשבו בכך להינצל ולהגיע לשפת הים, אבל הים הגועש לא נתן להם לעשות זאת. היו שניסו לברוח מן הים בכח הכישוף. אבל שרו של ים אמר: האם אפשר שפקדון שנתן ה' בידי - אתננו לצאת מידי? ואז היו המים רצים אחרי המצרים וסוחפים אותם אליהם שוב בכח.

שני מכשפים גדולים במיוחד היו במצרים - יוחני וממרא שמם, ועשו להם כנפיים בכשפים ופרחו באויר ונתלו ברומו של עולם. אמר גבריאֵל: "ברוב גאונוך תהרוס קמין!" מיד אמר הקב"ה למיכאל: לך ועשה בהם דין! תפסם מיכאל בשערות ראשם וקעקען על פני הים. (ילקוט שמעוני שמות יד רלה)

"תרגילי מים"

אבל ה' לא נתן למצרים את ה"תענוג" לטבוע בקלות, ולהתפטר מהצרות. ה' ניער את גלי הים בעוצמה רבה, והמצרים החלו להיזרק בכח רב מן הים לאויר, ומן האויר חזרה לים, וכך שוב ושוב. ה"קפיצות לגובה" הללו לא היו חוויה נעימה במיוחד, שכן בהיותם למעלה באויר, ה' הפך אותם ועשה להם "גלגולי סלטה"... נזרק המצרי עם מרכבתו לאויר, כשהמרכבה למטה והוא למעלה, אולם באמצע הדרך הם התהפכו - הסוס

למעלה והמצרי עם ראש למטה. וכך, כאשר נחתו חזרה לים, קיבל ראשו של המצרי חבטה עזה.

בדרך הטבע, כבר היו כולם צריכים למות תוך מספר שניות, אלא שנתן בהם הקב"ה חיות, כדי שירגישו את היסורים שוב ושוב.

ה"צדיקים" שבמצרים אכן מתו די מהר - "צָלְלוּ בְּעוֹפֶרֶת בְּמֵי אֲדִירִים" - שקעו כמו עופרת ונטבעו. הבינונים שבהם "יָרְדוּ בַּמַּצּוֹלָת כְּמוֹ אֶבֶן" - ה' נתן להם לעשות כמה "תרגילי מים" נחמדים ורק אחר כך הטביע אותם. ואילו הרשעים, שהתאכזרו ביותר לבני ישראל נעו ונדו בתוך הים זמן רב, כמו קש הצף על פני המים - "תִּשְׁלַח חֲרֹנְךָ יֶאֱכְלֵמוּ בְּקֶשׁ" (מכילתא ורש"י)

לעומת זאת העמים האחרים שהצטרפו למרדף, לא טבעו בים. ה' חיזק את ליבם שירדפו אחרי בני ישראל כדי שיראו במפלת המצרים ויכירו בגדולת ה' יתברך, וילכו לספר זאת בכל העולם. מִי הֵם הַכִּיר, מִי מִצְרֵי וּמִי מִשָּׂאֵר הָאוֹמוֹת! (ש"ך וזוהר. מע"ל שדמ)

נתאר לעצמנו: מיטלטל המצרי הרשע בתוך המים מצד לצד, ולפתע - נזרק לאויר בכח רב, עושה גלגול, ונוחת חזרה בחבטה עזה אל תוך הים. העוצמה החזקה שבה הוא נופל, גורמת לו להכנס עמוק עמוק בתוך הים, והמים שוטפים אותו מכל כיוון. הוא מנסה לשחות או להוציא את הראש מן המים כדי לנשום, אך ללא הצלחה. כעבור מספר שניות של סיוט נורא, הוא מרגיש שהוא מתחיל לאבד את הנשימה. 'עוד מעט אני מת' הוא חושב לעצמו, והמחשבה הזאת די מנחמת אותו. הנה הוא כבר כמעט כמעט מת, ו--- הופס! גל גדול ואדיר מעלה אותו בבת אחת ממעמקי הים, וראשו יוצא החוצה. באינסטינקט בלתי רצוני הוא עושה נשימה עמוקה וממלא את ראותיו באויר. לאחר עוד כמה טלטולים קשים, שוב - קפיצה לגובה, גלגול ונחיתה אל מעמקי הים. שוב מאבק בגלים, שוב איבוד נשימה, כמעט מוות, ו- חזרה החוצה לנשום אויר נוסף, להמשיך לחיות, להמשיך לסבול. וכך חזר הדבר על עצמו שוב ושוב!

"שֵׁבֶט - לֵיָּגוֹ בְּסִילִים"

אומר המדרש: משל פרעה למה הדבר דומה? לרועה אחד שהיה רועה חזירים. מצא רחל אחת [נקבת האיל], משך אותה לעדרו. שלח בעל הרחל לומר לרועה: "תן לי את רחלי". אמר לו: "אין לך אצלי רחל!". אמר בעל הרחל לידידיו: הודיעו לי - מהיכן הוא משקה את בהמותיו? הלכו והודיעוהו, וסתם לו את המעיינות. אמר לו: "שלח לי רחלי!". אמר לו: "אין לך בידי רחל!", אמר בעל הרחל: הודיעו לי - היכן הוא מושיב את בהמותיו? הלכו והודיעוהו, הלך והרס את הצריפים. אמר לו: "שלח לי רחלי!". אמר: "אין לך בידי רחל!". אמר: הודיעו לי - היכן הוא רועה? הלכו והודיעו לו, ושרף את כל העשב שהיה לו. אמר לו: "שלח לי רחלי!", אמר: "אין לך בידי רחל!". אמר: הודיעו לי - היכן בנו הולך ללמוד? הלך ולקח את בנו ואסר אותו תחת ידו. אמר לו: "שלח לי רחלי!". אמר לו: "הרי לך רחל!". היה הרועה ממשיך בעבודתו, ולפתע תפס אותו בעל הרחל ואסר אותו עם בנו. אמר הרועה: "עכשיו אין רחלך בידי, למה אתה אוסר אותי? מה יש לך בידי עוד?!", אמר לו: "אני מבקש ממך כל מה שילדה, והצמר שגזזת ממנה - כל הימים שהייתה אצלך!" התחיל צווח ואומר: הלואי ולא הייתי מחזיר את הרחל, והיו בני אדם אומרים: הנה הרועה עמד בדבריו, והוא [בעל הרחל] לחינם התנכל לו ובקש להרגו. אבל עכשיו שנתתי לו את רחלו, הרי זה כאילו הודיתי באשמה, ויש לו פתחון פה לתבוע ממני דברים נוספים.

כך: המלך - זה מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא, רחל - אלו ישראל, רועה חזירים - זה פרעה. ירדו ישראל למצרים ונתן עליהם פרעה מסים, וגזר "כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו". התחיל הקדוש ברוך הוא אומר למשה: אמור לפרעה "שלח עמי ויעבדוני". הלך ואמר לו, התחיל פרעה אומר: "מי ה' אשר אשמע בקולו?" בא משה ואמר לקדוש ברוך הוא: "הרי הוא אומר מי ה' ואינו רוצה לשלח!" אמר לו: היכן מצרים שותים? אמר לו: מנילוס. אמר לו: הפוך אותו לדם. הלך אהרן והכהו ונהפך לדם. התחילו המצרים מבקשים לשתות, ולא היו מוצאים. חזר ואמר: "שלח עמי!" ולא רצה. אמר לו: היכן בהמתו רועה? שלח עליהן ברד ושיבר כל עץ שלהם ושרף את הכל. ואחר כך שלח להם ארבה ואכל כל ירק העץ. הביא עליו כל המכות ולא רצה לשלחם. ולבסוף נטל בנו וחבשו, שנאמר "וה' הכה כל בכור". באותה שעה אמר פרעה: "קומו צאו!". אולם לאחר מכן תפשו הקב"ה וחבשו בצד בנו שנאמר: "ונער פרעה וחילו בים סוף". התחיל פרעה אומר: "הלוואי לא שלחתיים! והיו העולם אומרים: הנה פרעה עמד בדיבורו". על כך נאמר (משלי כו ג): "שוט לסוס, מתג לחמור, ושבט - לגו פסילים" - הסוס צריך "שוט" כדי להטות אותו לדרך הנכונה, החמור צריך "מתג" כדי לרסן אותו, כך הכסיל - מבין רק ב"שבט" ובמכות. הכסיל זה פרעה, שלא למד לקח מהתחלה, וספג מכה אחר מכה, עד המכה המוחצת בים סוף. (שמות רבה כ)

פליטת הגופות אל היבשה

ובמחנה ישראל - יצאו כבר כולם מן הים. הם הגיעו חזרה למדבר איתם, קרוב לנקודת המוצא שבה הם היו לפני שנכנסו אל הים. למעשה הם לא חצו את הים לרוחבו, כי אין הים מפריד בין ארץ מצרים וארץ כנען, ולא היה להם צורך לחצות אותו, אלא הכניסה לתוך הים היתה אך ורק כדי להטביע את המצרים בתוכו. ולכן הם הלכו בים בחצי עיגול, קשת - נכנסו, עשו סיבוב, ויצאו מאותו כיוון שממנו באו. (חזקוני שמות יד כב)

מסתכלים בני ישראל סביבם, והנה הים חזר לאיתנו והם נמצאים ביבשה. המצרים נעלמו מן האופק, אבל איפה הם עכשיו? דאגה התחילה ליכנס לליבם: שמא כשם שאנחנו עולים מצד זה, כך מצרים עולים מצד אחר, במרחק מה מאתנו, ועוד מעט הם יגלו את מקומנו וירדפו אחרינו שוב!

מיד אמר הקב"ה לשרו של ים שיפלוט את כל המצרים ליבשה, כדי שיראו אותם בני ישראל מתים ויירגעו. אמר השר של הים לפני הקב"ה: רבונו של עולם, יש עבד שנתן לו אדונו מתנה, וחוזר האדון ונוטל ממנו את המתנה? אמר הקב"ה: אני אתן לך בעתיד פיצוי הוגן על כך, בתוספת ריבית רצינית: במלחמת סיסרא תקבל אליך את אויבי ישראל, במספר של פי אחד וחצי ממספר המצריים. אמר לפניו: רבונו של עולם, יש עבד שתובע את אדונו? כיצד אעזי בבוא הזמן לדרוש את הפיצוי המובטח לי? אמר לו הקב"ה: נחל קישון יהיה ערב לכך שאקיים את הבטחתי! כששמע זאת שר הים, מיד פלט את המצרים אל היבשה. (ערכין טו ע"א)

אולם כאשר הגיעו המצרים אל היבשה, ננטש ריב גדול בין השרים של מעלה: שרו של הים אמר ליבשה: "קח את בניך", אבל שר היבשה חשש לקבל את גופות המצריים אליו, כי זכר היטב את ההקפדה שהקפיד עליו הקב"ה כאשר האדמה ספגה לתוכה את דמו של הבל שנרצח בידי קין. אז קילל הקב"ה את האדמה ואמר: "ארורה האדמה בעבורך!" עכשיו חשש השר שמא הקב"ה יתבע אותו גם על בליעת דם ההרוגים של מצרים, ולכן חזר שר היבשה והטיל את גופות המצריים חזרה לים ואמר לו: "קח מתוך

כי על ירך מתו". וכך היו הגופות הולכים ונזרקים מים ליבשה ומיבשה לים, ומיטלטלים ברכבם ובפרשיהם כאילו היו כדור במישור. אז נשבע הקב"ה לאדמה שלא יתבע אותה על דם ההרוגים, ונתרצתה היבשה לקחתם. (שוחר טוב כב יז)

לעשות נקמה בגויים!

עומדים בני ישראל על שפת הים, והנה - גופות אדם, גויות סוסים, מרכבות ורכוש רב - מתחילים להיפלט מן הים אל היבשה! הם נגישים אל גויות המצרים, והנה - עוד רוח חיים באפם! את מיתתם לא סיימו המצריים בתוך הים אלא נפלטו אל היבשה כשהם מעולפים למחצה, כדי שתכסם בושה על מפלתם המוחצת. (מכילתא בשלח ויהי ו)

מה עשו בני ישראל? היה כל אחד ואחד מישראל נוטל את כלבו, והולך ונותן את רגלו על צוארו של מצרי, והיה אומר לכלבו: אכול מן היד הזו שנשתעבדה בי! אכול מן הזרועות הללו שהכו אותי! אכול מן הלב הזה שלא חס עלי!

והיה האחד אומר לחברו: הנה המצרי הרשע הזה שהשתעבד בי קשות, והנה הרשע הזה שנתן את בני בטיט! וכל אחד מישראל לקח את השוט שלו והיו מכים לנוגשים על פניהם, וחובטים בהם חבטות גדולות ונאמנות. (ילקוט שמעוני שמות יד רמ)

רק לאחר שעשו בהם בני ישראל נקמה גדולה, נפחו המצרים את נשמתם. ופתחה האדמה את פיה ובלעה את כולם. "אין הקב"ה מקפח שכר כל בריה" - המצרים זכו לקבורה בגלל שלוש סיבות: האחת - שכבדו את יעקב אבינו בפטירתו, ועלו כל מצרים עם יוסף להלוויתו. השנייה - שהודו ואמרו "ה' הצדיק". והשלישית - שעל ידם היה קידוש ה' גדול בעולם כולו. (מע"ל שמח)

בשעת מיתתם של המצרים, ראו בני ישראל גם במיתתו של השר הממונה על מצרים. אז חשו בני ישראל כי אכן הם ניצלו סופית מן המצרים, ואינם בגדר "עבדים בורחים" כי אם "בני חורין". (ספרנו שמות יד ל)

ביזת הים

יחד עם המצריים נפלט אל הים כל הרכוש הגדול שהביאו עימם, היה זה רכוש עצום מאוד מאוד. מאין היה למצרים רכוש זה, והרי בני ישראל לפני צאתם לקחו מהם את כל חפצי הערך שברשותם, והשאירו את מצרים מרוקנת מכל "כמצולה שאין בה דגים"? אלא שהרכוש שלקחו עימם בני ישראל היה מאת המון העם, אבל אוצרות המלוכה הרבים של המצריים עדיין נותרו. כזכור, פרעה לפני צאתם למרדף פתח לפני המצריים את כל אוצרות המלוכה וחילק להם כדי להמריץ אותם לבוא למלחמה. הוא קישט את כל הסוסים באבנים טובות ומרגליות, ומילא את המרכבות בכסף ובזהב לרוב. כל אלו התלוו עם המצרים במרדפם, ועכשיו פלט הים את הכל. (הראים)

בזו בני ישראל את השלל הרב והתעשרו עושר רב, לקיים מה שהבטיח הקב"ה לאברהם אבינו בברית בין הבתרים (בראשית טו יד): "וְגַם אֶת הַגּוֹי אֲשֶׁר יַעֲבֹדוּ דָן אֲנִי, וְאַחֲרֵי כֵן יֵצְאוּ בְרַכְשׁ גָּדוֹל".

גדולה היתה ביזת הים - הרבה יותר מביזת מצרים, והדבר רמוז בפסוק (שיר השירים א יא): "תּוֹרֵי זֶהָב יַעֲשֶׂה לָךְ עִם נְקֻדֹת הַכֶּסֶף". דרשו חז"ל: נקודות הכסף - זו ביזת מצרים, ותורי זהב - זוהי ביזת הים. ללמדנו שביזת הים היתה מול ביזת מצרים כ"תורי זהב" לעומת "נקודות כסף". (מכילתא בא פסחא יג)

אורח הכבוד

ומי היה נוכח בכל המעמד הגדול הזה? יעקב אבינו בכבודו ובעצמו! נס תחיית המתים התרחש! על מה ולמה?

אומר המדרש: בשעה שהיה יעקב צריך לרדת למצרים, ידע מברית בין הבתרים שאמר הקב"ה לאברהם אבינו על בניו, ועבדום ועינו אותם, ולכן היה מתיירא שמא ייהרגו הוא ובניו בגלות הקשה. אמר לו הקב"ה: "אל תירא מרדה מצרימה, כי לגוי גדול אשימך שם". אמר יעקב: חוששני שמא לא אזכה להיקבר עם אבותי ולא אראה בגאולת בני, ובנס שאתה עתיד לעשות להם. אמר לו ה': "אנכי אהרד עמך מצרימה ואנכי אעלה גם עלה" - אני אעלה ואביא אותך אל קבר אברהם ויצחק, וכן אעלה אותך למעלה שתראה את הגאולה בעיניך. עכשיו עורר הקב"ה את יעקב אבינו ואמר לו: קום וראה את בניך שיוצאים ממצרים, וראה את הניסים שאני עושה עמהם. והביאו על שפת הים וראה במו עיניו את כל הניסים! (זוהר, מעיל שמח).

שירת הים

בבוקרו של יום שביעי של פסח, לאחר שחזו ישראל בעיניהם בידו הגדולה והחזקה של הקב"ה, נכנסה בלבם יראת הרוממות והאמונה השלימה. אמרו: עשית לנו את כל הניסים האלו, אף אנו לא נהיה כפויי טובה. ומה יש לנו לומר? שירות ותשבחות לה' יתברך! (ילקוט שמעוני שמות יד רמ)

אז זכו ישראל למעלה גדולה מאוד של נבואה, והתחילו לומר שירה ברוח הקודש. כל ישראל אמרו שירה עם משה רבנו יחד כאחד, בלי שינוי זה מזה - אות באות ותיבה בתיבה. אפילו התינוקות הרכים שמטו את האוכל מפיהם והצטרפו לשירה, ואף העוברים במעי אימותיהם אמרו שירה!

והקב"ה הופיע שם עם כל המלאכים - הפמליא של מעלה, כדי שיראו אותו ויכירו מי האל העושה להם נסים אלו. וכן ראו את בית המקדש ואת ירושלים של מעלה, וכל אחד ואחד, גם המון העם והילדים הקטנים, הכירו והשיגו מה שלא הכירו הנביאים הגדולים, ואפילו יחזקאל הנביא לא הגיע למעלה זו. (ילקוט שמות טו רמד. סוטה לא ע"ב. מעיל שמח) בתוך בני ישראל היו אנשים רבים, אשר גדלו במצרים בצורה ניסית על ידי הקב"ה בכבודו ובעצמו, כפי שסופר לעיל, שהיו האמהות יולדות במדבר, וה' זן את הילדים ונתן להם מאצבע אחת דבש ומאצבע אחת חלב, וגדלו כמו עשבי השדה. עכשיו כשנגלה אליהם הקב"ה על הים, הכירוהו ואמרו: "זה אלי ואנוהו". (סוטה יא ע"ב)

שירת מרים

"ותקח מרים הנביאה אֶחָת אֶהֱרֹן אֶת הַתֵּף בְּיָדָהּ, וַתִּצָּאֵן כָּל הַנָּשִׁים אַחֲרֶיהָ בַּתָּפִים וּבַמִּחֶלֶת". (שמות טו כ)

הנשים הצדקניות שכה בטוחות היו בגאולתן השלימה, לקחו עמן תופים וכלי זמר ממצרים [למרות החיפזון בו יצאו], וכעת יצאו אף הן בשירה ובהודיה לה' יתברך. (רש"י)

מרים הנביאה היא זו שפתחה בשירה, ואחריה שרו כל הנשים. ומדוע דווקא מרים "מרים" נקראה כך על שם מרירות הגלות, שכאשר נולדה התחיל עול השעבוד להיות מר וקשה מאוד. בשל כך כינו אותה האנשים "ביש גדא" [מזל רע], אך היא ענתה לעומתם: אדרבה, צריכים אתם לקרוא לי "מזל טוב", כי ככל שהגלות קשה יותר, אות

היא שהגאולה מתקרבת. שהרי הגאולה דומה ללידה: כל זמן שאין האשה מרגישה צירי לידה חזקים, סימן שהלידה עוד רחוקה, אך ככל שמתחזקים הצירים, כך מתקרבת הלידה.

כך אמרה מרים הנביאה בזמן השעבוד הקשה, ואף התנבאה שאמה תלד בן שיושיע את ישראל. אולם בני ובנות ישראל שהיו כה שקועים בעבודת הפרך ובשעבוד המר, התקשו לקבל את דברי הנחמה הללו. עכשיו, שנבואתה ודבריה התקיימו, הרי מן הראוי שהיא זו שתצא בראש השירה, להזכיר לכולם כי דווקא מתוך המרירות והקושי צומחת הישועה! (מע"ל שס)

שירת המלאכים

לאחר ששרו בני ישראל, ואף הנשים שרו, פתחו המלאכים בשירה. למעשה רצו המלאכים להקדים את בני ישראל בשירתם. הם פנו ואמרו לקב"ה: הרי בלילה, ליל קריעת ים סוף, כאשר בקשנו לאמר שירה, אמרת לנו: "מעשי ידי טובעים בים, ואתם אומרים לפני שירה?!" ולכן במשך כל הלילה לא אמרנו לפניך שירה. עכשיו רוצים אנו לומר לפניך שירה תחלה לפני בני ישראל. אמר להם הקב"ה: רצוני שבני יאמרו שירה תחילה!

לאחר שאמרו האנשים שירה, ביקשו המלאכים לומר שירה. אמר להם הקב"ה: המתינו עד שהנשים יאמרו שירה תחילה. טענו המלאכים ואמרו: לא די שהאנשים קדמו לנו, אלא גם הנשים? ענה להם הקב"ה: חייכם כן! שהצדיקים והצדיקות של עם ישראל - מעלתם גדולה משלכם! (ילקוט שמעוני שמות טו רמא)

ואומנם לאחר ששרו הגברים והנשים, פתחו אף המלאכים בשירה, וכך היה יום שביעי של פסח יום שכולו שירה והודיה לה' יתברך.

"וְאֵלֹהֵינוּ מִלֵּא שִׁירָה כֵּן, וְלִשְׁוֹנֵנוּ רָנָה בְּהִמּוֹן גָּלִיו, וְשִׁפְתוֹתֵינוּ שִׁבַּח בְּמִרְחָבֵי רָקִיעַ, וְעֵינֵינוּ מְאִירוֹת בְּשִׁמְשׁ וּכְיָרֵחַ, וְיָדֵינוּ פְּרוּשׁוֹת בְּנִשְׁרֵי שָׁמַיִם, וְרַגְלֵינוּ קְלוֹת פְּאִילוֹת, אֵין אֲנַחְנוּ מִסְּפִיקִין לְהוֹדוֹת לָךְ ה' אֱלֹהֵינוּ, וּלְבָרֵךְ אֶת שִׁמְךָ מִלְּפָנֵינוּ, עַל אַחַת מֵאֲלֵף אֲלָפִים וְרוֹב רַבִּי רַבּוֹת פְּעָמִים, הַטּוֹבוֹת נְסִים וְנִפְלְאוֹת שְׁעָשִׂיתָ עִמָּנוּ וְעַם אֲבוֹתֵינוּ..."

אומר רבנו סעדיה גאון: אם בהבטחת שתי אותיות של "דן" אנוכי, נתרחשו לאבותינו נסים ונפלאות כה רבים, על הגאולה העתידה לבוא במהרה בימינו, שנכתבו עליה פרקים שלמים בנביאים, על אחת כמה וכמה, כי נפלאים יהיו מעשי ה' יתברך, ברוב ישועות ונחמות!

✿ על הניסים ... ✿

היאומן כי יסופר?

ניסים גדולים ועצומים הקיפו את בני ישראל בתקופת גאולת מצרים, ניסים שקשה להבינם בשכלנו הקט. בורא העולם, אשר יצר בתבונה בלתי נתפסת את העולם הנפלא שבו אנו חיים, מן הדברים הקטנים ביותר, כמו האטומים הזעירים, תאי גופינו המופלאים, יצורים קטנטנים ומורכבים, ועד הדברים הגדולים כמרחבי הקוסמוס האדירים, שכדור הארץ לעומתם הוא כגרגר אבק בתוך אולם ענק - אותו בורא עולם אשר קבע את חוקי הטבע, הוא זה שאף קבע לשנות את חוקי הטבע בזמנים מסוימים, כדי להוביל את העולם אל ייעודו ושלמותו. כמו שאומר המדרש (בראשית רבה ה ה):

אמר רבי יוחנן: תנאי התנה הקב"ה עם הים שיהא נקרע לפני ישראל... אמר רבי ירמיה בן אלעזר: לא עם הים בלבד התנה הקדוש ברוך הוא, אלא עם כל מה שנברא בששת ימי בראשית! שנאמר: (ישעיה מזה יב): **"אֲנֹכִי עֲשִׂיתִי אֶרֶץ, וְאֶדָם עָלֶיהָ בְּרֹאשִׁי, אֲנִי יְדֵי נְטוּ שָׁמַיִם, וְכָל צִבְאָם צִוִּיתִי"** - צויתי את הים שיהיה נקרע לפני ישראל, צויתי את השמים ואת הארץ שישתקו לפני משה, צויתי את השמש ואת הירח שיעמדו לפני יהושע, צויתי את העורבים שיכלכלו את אליהו הנביא, צויתי את האש שלא תזיק לחנניה מישאל ועזריה, צויתי את האריות שלא יזיקו את דניאל, צויתי את השמים שיפתחו לקול יחזקאל, צויתי את הדג שיקיא את יונה.

וכך כותב בילקוט "מעם לועז" (שמות ח"א שו): וברור הדבר שעלינו להאמין בכל הניסים הללו שהם אמת. ולא כאותם הפילוסופים הארורים שאינם מאמינים אלא במה שרואות עיניהם ומבינים בדעתם, והם מכחישים בדברי רבותינו ז"ל. אבל אלו שהם יראי שמים ובעלי נפש המאמינים כי הקב"ה ברא כל העולם יש מאין, בודאי יש בכוחו לעשות ניסים שהם נגד הטבע, ואעפ"י שאין להבינם בדעת. ואם נתבונן היטב נראה כי יש בעולם הרבה דברים שהם נפלאים מאוד, אבל בהיותם דבר של כל יום אנו מסתגלים לזה ולא משתוממים. למשל: בעיר שאין שם ים, ובני אדם לא ראו מעולם לא ים ולא דגים - כשיבוא אדם ויספר להם, שיש מקום שבו מקובצים מים רבים, ובתוכו בעלי חיים שהם רק במים, הרי האנשים האלו בודאי לא יתנו אימון בדבריו, כי הם יודעים שכל בעל חיים הנופל במים מיד מת. ובפרט אם יספר להם כי אותם הברואים כל זמן שהם בתוך המים הם חיים, וכשמוציאים אותם מן המים הם מתים, בודאי יחשבוהו לשקרן, כי הוא מספר דברים שהם נגד הטבע. וכן לכל הנעשה בעולם, כי בהיותנו רגילים להם, שוב אין אנו תמהים ומשתוממים. אבל מי שיש לו דעת רואה ומבין כי כל זה מעשי ידיו של הקב"ה שכוחו גדול, יתברך שמו ויתעלה הדרו.

"אמת - מארץ תצמח"

בעשורים האחרונים התגלו תגליות ארכיאולוגיות רבות מאוד, המאמתות ומוכיחות את דיוקם ההיסטורי של המסורות הכתובות בתנ"ך, ואת אלה שנמסרו לנו על ידי רבותינו בתורה שבעל פה. לארכיאולוגים בני זמנינו לא נותר אלא להודות בפה מלא על אמיתות העובדות הכתובות בתורה [להלן נביא קטעים מתוך הספר "מסילות אל האמונה" עמ' 241 והלאה].

פרופסור נלסון גליק כותב: "ימים הרבה עסקתי בארכיאולוגיה מקראית, ועד היום לא הוצאתי ממעבה האדמה שום חפץ, לא חשפתי עיר קדומה, ולא נודמן לי לראות דבר ארכיאולוגי כלשהוא, שיהיה בו סתירה כביכול לדברי המקרא".

ויל דורנט כותב בספרו: "...סיפור היהודים כפי שגולל בתנ"ך, עמד במבחן הביקורת והארכיאולוגיה. כל שנה מוסיפה אישורים מתעודות, מונומנטים וחפירות. עלינו לקבל את דיווח התנ"ך..."

ד"ר יוחנן אהרונים: "...התגליות החדשות שינו לחלוטין את גישת החוקרים למקרא. הם רואים בו עתה מקור היסטורי ממדרגה ראשונה... אין עוד חוקר רציני אשר יכול היום לפקפק בעובדה שמסורות אלה אומנם נמסרו בנאמנות מפליאה מדור לדור."

הדברים פשוטים וברורים, שאין המסורת היהודית זקוקה לכל אישור של ארכיאולוגים למיניהם כדי לדעת שכל המסופר בתורה הוא אמת לאמיתה. אולם יש לראות בגילויי הארכיאולוגיה כאמצעי שההשגחה מסרה לידינו לחיזוק נוסף לאמונה, להוציא אף מלב הספקנים, דברים הידועים משכבר.

עדויות מכל העולם

אחד החוקרים הרציניים בתחום זה הוא פרופסור עמנואל ויליקובסקי. את פרופסור ויליקובסקי הטרידו שאלות קשות. על פי המסופר בתנ"ך היו בהיסטוריה העולמית מאורעות כבירים שהיו חייבים להשאיר רושם רב על האנושות כולה. מאורעות כמו יציאת מצרים, קריעת ים סוף (שבו נבקעו כל המימות שבעולם!) ומעמד הר סיני (העולם נעצר - עוף לא פרח, צמחים לא נעו וכו'. וקול השופר נשמע בכל העולם), היו צריכים להיות מתועדים גם אצל האומות שמסביב לאזורי המזרח התיכון. וכיצד זה שהם אינם מסופרים על ידי אומות אחרות?

פרופסור ויליקובסקי לא טמן ידו בצלחת, והחל לנבור בספריות בחיפוש אחר כתבי יד עתיקים. במשך תשע שנים הוא חקר את הנושא, ובסופם הוא יכל לברך על המוגמר. בידי היה אוסף עצום של עדויות רבות על תהפוכות טבע כלל עולמיות בזמנים היסטוריים ממסורות עם, וממצאים גיאולוגיים סביב העולם כולו. לא נותר לו אלא לשבץ את המאורעות ההם בצד אלו המסופרות בתנ"ך, והנה הפלא ופלא - אפשר לראות כיצד חוו את מכות מצרים מן הצד המצרי, איך הם עמדו מופתעים אל מול עמוד האש האימתני שהלך כנגד "אויבי הארץ", כלשונם של המצריים. עדויות מכל רחבי העולם על היבקעותם של המים, תהפוכות הטבע האדירות שליוו את מעמד הר סיני, כולל קולו העצום של השופר, ועצירת השמש בימי יהושע בן נון.

נפירוס איפואר

אחד הממצאים המרשימים, העוסק במכות מצרים, הנו "נפירוס איפואר" - כתב יד מצרי, המתעד את עשרת המכות שירדו על מצרים. [נפירוס נרכש בשנת ה'תקפ"ח (1828 למנינים) על ידי המוזיאון של לידן בהולנד ומספרו הקטלוגי - 344. הוא כתוב על שני צדדי. ומכיל שבעה עשר עמודים. ברוב העמודים ארבע עשרה שורות, מן העמוד הראשון נותר שלם רק שלוש, העמודים 9 ו-16 הינם במצב גרוע ביותר, וגם שאר העמודים כולם פגומים בשוליהם העליונים והתחתונים].

פרופסור עמנואל ויליקובסקי הוא שגילה את הדמיון הרב בין תאור ההרס והחורבן שפוקד את מצרים, כפי שמתאר אותן המצרי "איפואר", לבין התיאור של התורה על מכות מצרים, וזה לשונו: "...חקרתי ודרשתי בכתובים, ואולם לא מצאתי איזכור כלשהו לאסון כזה בספרים העוסקים בהסטוריה של מצרים, עד אשר נתקלתי בהתייחסות לחכם בשם "איפואר", המקונן על כך שים הנילוס הפך לדם. חיפשתי אחר המקור, ומצאתי במהדורה מאת אלן גרדנר, אשר תרגם את הטקסט בשנת 1909... עיון בכתוב הביאני למסקנה, שלא זו בלבד שהיה זה תיאור של שואת טבע, אלא שהטקסט היה תיאור מדויק של מכות מצרים... כה רב הדמיון בין התיאורים, עד כי - שנים מועטות

לאחר מכן - כאשר שלחתי את הטקסטים המקבילים לפרופסור גוהן גרסטג, האיג'פטולוג הבריטי וחוקר יריחו, השיב לי הלה, שהטקסט מתוך הפפירוס המצרי נראה לו כהעתק מספר שמות!..." (פרופ' וילקובסקי, "חוזים בכוכבים וחופרי קברים" עמ' 32)

ממה התפעל פרופ' וילקובסקי? מה היה תוכנו של הפפירוס שבה הרשים אותו? הנה לפנינו ציטוט חלקי מן הפפירוס, בהשוואה לפסוקים מחומש שמות:

ספר שמות	תרגום פפירוס איפואר
ויהי הדם בכל ארץ מצרים (י, כז)	מכות בכל הארץ, דם בכל מקום
ויבאש האור (י, כח)	האנשים נרתעים מלטעום, בני אנוש צמאים לדם
ויוזפרו כל מצרים סביבות היאור מים לשעות, כי לא יכלו לשעות מימי היאור (י, כח)	אלה הם מימינו, זהו אושרנו! מה נעשה? הכל נחרב!
הנה יד ה' הויה במקנך אשר בשדה, בסוסים, בזמורים, בגמלים, בבקר ובצאן, דבר כבד מאור (י, טז)	כל החיות לבם בוכה, הבקר גועה.
ויט משה את מטהו על השמים, וה' נתן קולות וברד, ותהלך אש ארצה... ויהי ברד ואש מתלקזות... (ט, כז - כד)	עצים הושמדו. אומנם כן, שערים עמודים וקירות נאכלו על ידי האש...
ולא נותר כל ירק בעץ ובעשב השדה בכל ארץ מצרים (י, טז)	מצרים בוכה, אדמון המלוכה בלא רווחיו, בלא פירות בלא תבואה, אשר לו שייכים החיטה, השעורה, האוונים והדגים.
ויך הברד בכל ארץ מצרים את כל אשר בשדה מאדם עד בהמה, ואת כל עשב השדה חכה הברד, ואת כל עץ השדה עבר (ט, כח)	אמנם כן, הושחת הכל אשר עוד אתמול נראה, האדמה הושארה ללאותה כמו אחרי קציר פשתה. אין למצוא פירות ולא ירק... רעב.
כל האדם והבהמה אשר ימצא בשדה ולא יאסף הביתה וירד עליהם הברד ומתו (ט, טז)	ראה הבקר הופקר ואין איש שיאספם יחד, כל אחד מחפש רק את אלו החתומים בשמו.
ויקם פרעה לילה הוא וכל עבדיו וכל מצרים, ותהי צעקה גדולה במצרים, כי אין בית אשר אין שם מות (יב, לו)	אמנם כן, בני הנסיכים הושלכו לעבר הקירות. היתה צעקה גדולה במצרים.
ויהי בוצי הלילה, וה' הכה כל בכור בארץ מצרים, מבכור פרעה היושב על כסאו עד בכור השבי אשר בבית הבור, וכל בכור בהמה (שמות יב כט)	הנהמה נשמעת בכל הארץ מעורבת בקינות. אומנם כן, הגדול והקטן זעקו, הלואי ואמות. האומנם זהו סוף האדם, לא הריון ולא לידה! אולי תפסיק נא האדמה מן הרעש, ויפסק השאון.
וה' הולך לפניהם יומם בעמוד ענן ולחותם הדרך, ולילה בעמוד אש להאיר להם (יג, כא)	בתי הסוהר חרבו, מצרים העילית הושחתה. הכל נהרס, מעונות האדם התהפכו ברגע.
וישאלו ממצרים כלי כסף וכלי זהב ושמלות (יב, לה)	ראה, האש עלתה גבוה גבוה, ולהבתו הולכת נגד אויבי הארץ.
	הנה השפחות לובשות תכשיטי הגברות.

"אמות - מארץ תצמיז"

שַׁעַר הַהֲלָכָה

חֹדֶשׁ נִסָּן

למור הלכות הפסח

שואלים בהלכות הפסח קדם הפסח שלשים יום. ולכן, ראוי ונכון ללמד את הלכות הפסח מיום פורים [י"ד באדר], שהוא יום השלשים שקדם הפסח, כדי שתהיינה ההלכות שגורות בפיו, ויעשה את כל המצוות בהלכתן. (תוספות והרא"ש. א.)

פרשת החדש

ראש חודש ניסן שחל בשבת, מוציאים שלשה ספרי תורה. בספר הראשון קוראים ששה עולים בפרשת השבוע. בספר השני קורא העולה השביעי בקריאת ראש חודש ואומר קדיש. בספר השלישי קורא המפטיר בפרשת 'החדש' ואומר קדיש. ואין אומרים קדיש אחר גמר הקריאה בספר תורה הראשון, מכיון שעדיין לא עלו שבעה עולים ולא הסתיימה חובת העולים של היום. אך לאחר הספר השני, שעלו כבר שבעה עולים, אומרים קדיש. ומכל מקום, אם העלו שבעה עולים בספר הראשון, כיון שהשלמה חובת היום, יאמרו קדיש. (ט.)

בכל פעם שמוציאים שלשה ספרי תורה, כגון ראש חודש טבת, אדר, וניסן שחלו בשבת, מנהג קדום לומר את הפסוקים דלהלן בפתיחת ההיכל: ירמיהו פרק י' פסוק ו, ז, י. שִׁמְעֵה יִשְׂרָאֵל וכו', אָנָּה ה' הוֹשִׁיעָה נָּא. אָנָּה ה' הַצְּלִיחָה נָּא. (הגר"ח פלאג'י, הלבוש)

בשחל ראש חודש ניסן בחל, קוראים פרשת 'החדש' בשבת שלפניו. (שו"ע סימן תרפה)

ימי שמחה

אין אומרים ודוי בכל חודש ניסן, כיון שהחדש כלו ימי שמחה לעם ישראל - בתקופות העבר, ההווה והעתיד. שהרי כחצי שנה לאחר שיצאו ישראל ממצרים, נצטוו לבנות את המשכן, וחנכו אותו בראש חודש ניסן. ושנים עשר נשיאי ישראל הקריבו קרבנות מיום ראש חודש ניסן עד י"ב בו, וכל נשיא היה עושה יום טוב ביום הקריבו לחנכת המזבח. יום י"ג בניסן היה 'אסרו חג' של הנשיאים, שהוא כיום המסכם את כל הימים טובים שלהם. יום י"ד בניסן הוא ערב פסח, ולאחר מכן שבעת ימי הפסח עד כ"א. יום כ"ב הוא 'אסרו חג' של פסח. ומיום כ"ג עד כ"ט בניסן, הם ימי שמחה לעתיד, כי בנין בית המקדש, שיבנה במהרה בימינו, עתיד להבנות בט"ו בניסן, כמו שאמרו חז"ל (ילקוט שמעוני שמות יב): "בניסן נגאלו ובניסן עתידים להגאל". ושבעת ימי חנכת בית המקדש ידחו לאחר חג הפסח, כדי שלא לערב את שמחת בית המקדש עם שמחת חג הפסח. נמצא שכל ימי חודש ניסן הם ימים טובים ושמחים לישראל, ולכן אין אומרים בהם ודוי כלל. (ב.)

פרשת הנשיאים

מנהג טוב לקרא מר"ח ניסן עד י"ב בו פרשת הנשיא של אותו יום כמובא בפרשת נשא, ובי"ג יקרא ארבעה פסוקים שבתחלת פרשת בהעלתך, כמובא בסדורים. (א.)

תענית

מתר להתענות תענית יחיד בחדש ניסן [חוץ מיום ראש חודש וחג הפסח], כגון על פטירת אביו או אמו, שפסק מרן בשלחן ערוך (סימן תקסח סעיף ח) שטוב להתענות ביום זה. אולם כיום, שהדורות נחלשו, ואם יתענה יש חשש שימעט מלמוד התורה, עדיף שלא יתענה כלל, וישב ויעסק בתורה, וזכות התורה תעלה במעלות גבוהות מאד מאד את הוריו הנפטרים יותר מהתענית. ובפרט אם זוכים לארגן שעור תורה ברבים לעלוי נשמתם של ההורים, שבודאי אין ערך לזה. (סי' תכט ס"ב. ה.)

בני אשכנז לא נהגו להתענות תענית יחיד בחדש ניסן, אולם למנהגם שהחתן מתענה ביום חתנו, מאחר ובאותו יום נמחלים לו כל עוונותיו, יתענה תענית זו בחדש ניסן, ואפלו בראש חודש. (הרמ"א תכט ס"ב, תקעג ס"א. ז.) ומה שאמרו חז"ל שחתן נמחלים כל עוונותיו, הוא בתנאי שמחליט באמת לשוב ממעשיו הרעים ופותח דף חדש בחייו בדרך התורה והמצוות. אבל אם ממשיך הוא בהנהגותיו ובמעשיו הלא טובים, אין עוונותיו נמחלים.

תקון חצות - בחדש ניסן מדלגים על 'תקון רחל' ואומרים רק 'תקון לאה'. ומכל מקום בחג הפסח עצמו אין אומרים אף תקון לאה. (בן איש חי, כף החיים ועוד)

ברכת האילנות

טעם הברכה - היצא בימי ניסן ורואה אילנות מאכל המוציאים את פרחיהם, מברך עליהם פעם אחת, כדי להודות לה' על חידוש העצים היבשים שהפריחם. (י.)

נסח הברכה: "ברוך אתה ה', אלקינו מלך העולם, שלא חסר בעולמו כלום, ובקרא בו בריות טובות ואילנות טובות, להנות בהם בני אדם".

פונת הברכה - יכון בברכה היטב, כי יש בה תקון ועלוי גדול לנשמות המגלגלות בעצי השדה ובעשבים, ויבקש עליהם רחמים. וישתדלו לברך ברכה זו בעשרה, כדי שיאמרו קדיש לאחר מכן לעלוי נשמת הנפטרים. (החיד"א. י. יב.)

זריזים מקדימים למצוות - לכתחלה יברך 'ברכת האילנות' ביום ראש חודש עצמו. ומכל מקום, אם לא הספיק, רשאי לברך כל החודש. ואפלו בחדש איר יכול לברך, כל שעדין יש פרחים באילן, על אף שגדלו בו חלק מהפרות. (כד, כה, כו.)

אילנות מאכל - לכתחלה יברך בשווא שני אילנות, ומכל מקום אם אין לו אלא אילן אחד, רשאי לברך. וצריך שיהיו אילנות מאכל ולא סרק. ואם טעה וברך על אילנות סרק, לא יברך שוב על אילנות מאכל. (יג. חזו"ע ברכות תנו.)

אילנות מרפבים או ערלה - לכתחלה לא יברך על אילנות מרפבים, הואיל וקיומם נגד רצון הבורא. אבל אילנות ערלה לכתחלה יכול לברך עליהם. (טו, יט.)

ראיה - כשיראה את פרחי האילנות, יברך. וגם כשיש קבוץ גדול של אנשים, יקפידו שיראו כלם את פרחי האילנות. ואם ברכו ולא ראו, לא יברכו שוב כשיראו. (כח.)

עור - לא יברך ברכת האילנות, כיון שברכה זו תלויה בראיה והוא אינו רואה, אך טוב שישמע מאחר שיוציאו ידי חובה, ויענה אמן. (כת, יד)

חוץ לעיר - טוב לברך על אילנות שמחוץ לעיר. ואמנם, אם קשה לו לצאת מחמת חלשה, ובפרט מחשש בטול תורה, יברך על אילנות שבתוך העיר. (יב)

שבת - מתר לברך על האילנות בשבת, ובפרט כשחל ראש חדש בשבת, שזריזים מקדימים למצוות. וכל שכן במקומות שרב הצבור באים לבית הכנסת רק בשבת ויש חשש שישכחו בימי החל לברך, שבודאי מצוה רבה לברך בשבת לזכותם. והגאון האדר"ת היה מהדר לברך דוקא בשבת, כדי להשלים מאה ברכות. (כ, כב. חזו"ע שבת ד עט)

נשים - גם הנשים צריכות לברך ברכת האילנות. (י)

והן אמת, שכלל גדול בידינו, 'שהנשים פטורות ממצות עשה שהזמן גרמא [גורם]'. דהיינו, כל מצוה שנצטוונו לעשותה - אם המצוה תלויה בזמן קבוע, כלומר, שהזמן גורם למצוה לבוא, האשה פטורה מלעשותה. כגון מצות ציצית, שהנשים פטורות מלהתעטף בציצית, כי זמנה קבוע ביום ולא בלילה. וכן פטורות הן מלהניח תפילין, כי זמן הנחתן קבוע בחל ולא בשבת, וכן כל כיוצא בזה.

וכיון שלא רק במצוות מהתורה קים הכלל הנ"ל, אלא גם במצוות מדברי חכמים, אם כן, לכאורה תהיינה הנשים פטורות מברכת האילנות, כיון שזמנה בחדש ניסן? אולם הכלל בידינו, שלא נחשבת המצוה כמצוה שהזמן גרמא, אלא דוקא כשצווי המצוה הוא לזמן מסים בלבד, אבל ישנן מצוות שאין להן צווי לזמן מסים, אלא שהמציאות גורמת שלא לעשותן בכל זמן, כגון מצות הבאת בכורים, שזמנה מחג השבועות עד חנוכה, ובכל זאת אינה נחשבת כמצוה שהזמן גרמא, כיון שמה שאין מביאים בכורים בשאר השנה, הוא מחמת שאין שבעת המינים מצויים על פני השדה בשאר השנה, ואילו היו מצויים, היו דימים ראויים להבאת בכורים. וכיוצא בזה בברכת האילנות - שאין הצווי לחדש ניסן דוקא, אלא שמברכים בחדש זה כיון שהמציאות היא שהאילנות מלבלבים בחדש ניסן, אבל אלו היו מלבלבים בזמן אחר, היו מברכים בזמן אחר. ובאמת שישנן מקומות בחוץ לארץ שהאילנות מלבלבים בחדשים אחרים, ומברכים הם בחדשים ההם, לכן לא נחשבת ברכת האילנות כמצוה שהזמן גרמא. (י, כה)

✽ שבת הגדול ✽

הטעם לשבת הגדול

השבת שלפני חג הפסח היא 'שבת הגדול'. ואחד הטעמים שנאמרו בזה, מפני הנס הגדול שנעשה בו, שבאותה שנה שיצאו ישראל ממצרים, חל פסח ביום חמישי, ובשבת שלפניו שחל ב-י' בניסן, צוה הקב"ה את עם ישראל לקחת שם לקרבן פסח. וכשעשו ישראל כן, נשאלו מהמצרים לפשר הדבר, וענו להם בני ישראל: עתיד הקב"ה לליל חמישי [ליל פסח] להרג את כל בכורי מצרים, ואנו נתן את הדם על המשקוף ועל שתי המזוזות, לבל יבוא המשחית לנגף אל בתינו. כששמעו זאת הבכורים, הלכו מיד אצל אבותיהם ואצל פרעה ודרשו לשלח את ישראל ממצרים כדי שלא ימותו, אך נתקלו בסרוב מחלט והחלו במלחמה - זה לעמת זה, ונהרגו רבים מהמצרים, כמו שנאמר (תהלים קלו י'): "למכה מצרים בבכוריהם", כלומר, מצרים הכו על ידי בכוריהם. כשראו המצרים כך, חגרו איש חרבו לנקם בישראל, אך ה' יתברך הגן עליהם ברב רחמיו, והביא על המצרים מחלות ויסורים רבים ומשנים,

עד שהיו שניהם קהות ומעיהם מתחתכים, ונאלצו לסגת אחור, ועל ידי כך נצלו עם ישראל מידי האויבים הללו. על כן נקראת שבת זו 'שבת הגדול', שהיה זה יום גדול לעם ישראל, שנעשה להם נס. (כט)

טעם נוסף לקריאת השבת "שבת הגדול", כי חובה קדושה להתאסף בשבת זו ברב עם בבתי כנסיות, וחכמי ישראל גדולי התורה דורשים בהלכות הפסח ועריכת ליל הסדר כמשפטו. וטוב להרחיב את הדבור גם בדברי אגדה וספור יציאת מצרים ופרושי ההגדה של ליל פסח, להזכיר גבורות ה' ונפלאותיו. וכל המזכה את הרבים, אשריו בעולם הזה וטוב לו לעולם הבא. (ל, לא)

וכך היה מנהגו של מרן הרב עובדיה יוסף הכ"מ [הריני כפרת משכבו**] עד לפני כמה שנים, שהיה דורש בכל 'שבת הגדול' בירושלים עיר הקדש בהיכל ישיבת "אור החיים" שבשכונת הבוכרים בראשותו של הגאון רבי ראובן אלבו שליט"א, והיו באים כאלפים איש, אשרי מי שראה פניו, אך כלם היו זוכים לשמע את מוצא פיו של מרן, וגדול היה המחזה ומרגש מאד. היה הרב, כהרגלו בקדש, מתבל את דרשתו בדברי אגדה, משלים ומעשיות המושכים את הלב, יחד עם דברי חזק ואמונה ובטחון בבורא יתברך, והיה מאריך בדרשתו עד כמה דקות לפני השקיעה, וכלם היו ממהרים ללכת לביתם, כדי להספיק לאכל סעודה שלישית בזמנה. אשרי עין ראתה כל אלה.

* עין בספר "חזון עובדיה" הלכות אבילות (חלק ג עמוד קצו), שכאשר מזכיר דבר שמועה או הלכה או הנהגה טובה מפי רבו המבזה נשחב בכבודו ומוראו כאביו ואמונו בתוך י"ב חדש, בין שאומרו על פה לאחרים ובין שכותבו על ספר, צריך לומר אחר הזכרת שמו "הריני כפרת משכבו". ולאחר י"ב חדש אומר: "זכרוננו לברכה לחיי העולם הבא" (הרשב"ץ, נימוקי יוסף, תרומת הדשן, הרמ"א ושכן נוהגים). וגדול הדור דינו כרבו מבזה אפלו אם לא למד ממנו כלום, כמו שפסק מרן השלחן ערוך (יורה דעה סימן רמד ס"ו): חכם המפלג בחכמה, אפלו אינו רבו, דינו כרבו מבזה. וכתב הרמ"א: מי שהוא גדול הדור ומפרסם בדורו בכך, נקרא מפלג בחכמה. וכתב הש"ך שגדול הדור הינו שמפלג בחכמה יותר משאר חכמי דורו. וכן כתבו התוספות (מסכת ברכות לא ע"ב) במה שרצה עלי הכהן הגדול לחיב מיתה את שמואל הנביא בקטנותו, בגלל שהורה הלכה בפני רבו, ואף על פי ששמואל לא למד ממנו עדין כלום, מכל מקום כיון שעלי היה גדול הדור, דינו כרבו המבזה. ע"כ. ואולם אם מזכיר את רבו על איזה ענין שהוא שאינו הלכה וכיוצא בזה, יאמר: "זכר צדיק לברכה".

ערב פסח שחל בשבת - יש להקדים את דרשת 'שבת הגדול' לשבת הקודמת, כדי להורות לעם את הלכות הפסח. ומכל מקום, גם בשבת של ערב פסח ממש, יש לדרש בספור יציאת מצרים ובחזק האמונה בבורא יתברך. ויש להרחיב את הדבור על בעור ה' שאור שבעסה' [היצר הרע], ועל מחמצת הדעות המשבשות, ועל נפיחת המדות המקלקלות, כדי שנחזור למוטב. (לב, רנא)

הפטרה - הפטרת 'שבת הגדול' היא: "וערבה לה' מנחת יהודה וירושלים" (מלאכי ג, ד). ובשנה שמקדימים את 'שבת הגדול', יפטירו הפטרה זו בשבת של ערב פסח ממש, אלא אם כן יש מנהג ברור להפטיר את הפטרת פרשת השבוע. (ב)

שבת הגדול שלום - מנהג יפה לומר בשבת הגדול: "שבת הגדול שלום", כדי לזכר ולהזכיר לאחרים את נסיו ונפלאותיו של הבורא יתברך. (ב)

שבת הגדול מסגל לנסים וישועות

מעשה שהיה ביום כ"ז שבט שנת תש"מ, בביתו של הבבא סאלי זיע"א התקבלה שיחת טלפון בהולה מארגנטינה, בה ספרו לרב שנחטף בנו של שאול סתהון דבאח מעשירי היהודים התומכים בתורה. שמע הצדיק, הרהר שעה קלה ואמר: "החוטפים יתפשו והוא ישחרר לשלום, חנם אין כסף". חלפו ימים ושבועות, עבר כל חדש אדר, ולא נשמע כלום. ב-י' לחדש ניסן, טס האב במיוחד לארץ הקדש, אמר לו הצדיק, השלחן ערוך הוא ספר הלכה, להורות את המעשה אשר נעשה, וכתוב בו (סימן תל): **"שבת שלפני הפסח קוראים אותו שבת הגדול מפני הנס שנעשה בו"**, נמצא שיש כאן הוראה לדורות שיום זה מסגל לנסים וישועות. והבטיח, בשבת הגדול ישחרר הבן חנם אין כסף. חזר האב מעורר ומחוק. והנה ערב שבת הגדול י"ב ניסן, מצלצל הטלפון בבית העשיר, הודיעו החוטפים שהבן בידם ונקבו בסכום כסף עתק, אם ישלמו ישחרר הבן, המסכימים אתם? נתנה הסכמה. אם כן, מחר יבוא אחד מכם למקום פלוני לבוש חלצה בצבע פלוני ובידו מזוזה הכסף, לאחר מכן ישחרר הבן, אך אם תודיעו למשטרה, מות יומת. הם זכרו שהצדיק הבטיח חנם, אבל פקוח נפש דוחה הכל, לכן לא הודיעו למשטרה. אח של החטוף השיג חלצה כאשר בקשו, הלך עם המזוזה, והמתין. הם לא ידעו שהמשטרה עקבה אחר שיחות הטלפון, והכינה מארב. השוטרים הבחינו בשנים המתקרבים לאח, והשנים הבחינו בשוטרים ונמלטו. האח חשכו עיניו, שלא יממשו את איומם, לכן לא ספר כלום, והמתין. אחד החוטפים נמלט בין האנשים, השני נכנס לבית קפה החליף את בגדיו בשרותים, יצא והמתין בתחנת האוטובוס. לפתע הבחין השוטר שמשהו עולה לאוטובוס וטורח להכניס את חלצתו במכנסים, התעורר בו החשד שמא הוא החוטף והחליף את חלצתו ולא הכניסה. מיד עצר את האוטובוס, הוריד את הנוסע לתחנת משטרה, אחר שעה וחצי של חקירות, הסגיר את חבריו. והאח עדין המתין עם המזוזה באותו מקום. בסוף החליט לפנות לתחנת משטרה והנה שם רואה הוא את אחיו ששחרר בשבת הגדול בחנם אין כסף, כמו שאמר הצדיק... (מעין השבוע ט נד)

✧ הכשרת הפלים לפסח ✧

הטעם להכשרת הפלים

הפלים שאנו משתמשים בהם במשך השנה למאכלי חמץ, מאחר והם בלועים מהחמץ, אין אנו יכולים להשתמש בהם בחג הפסח, אלא אם כן נפליט את החמץ הבלוע בהם. ולהלן נראה כמה פרטי דינים בהכשר כלי החמץ.

מערכת מיוחדת לפסח

מי שיכול ליחד לעצמו מערכת כלים מיוחדת לפסח, תבוא עליו ברכה. וישים לב להצניע את כל כלי החמץ שהשתמש בהם במשך השנה בארון מיוחד, ויסגר אותו ויכתב עליו "כלי חמץ", לבל יטעו להשתמש בהם בפסח. ואמנם לא לכל אדם ישנה אפשרות ליחד מערכת כלים נוספת, ולכן יש לדעת את פרטי הדינים כדלהלן.

המקור מן התורה

בשחרור עם ישראל ממלחמת מדין, הביאו עמם שלל גדול של כלי כסף וכלי זהב, וצוה אותם הקב"ה להכשיר את כל הפלים מבליעת המאכלות האסורות שנבלעו בהם, כמבאר בפסוקים להלן (במדבר פרק לא פסוקים כא-כג):

"וַיֹּאמֶר אֱלֹעֶז הַכֹּהֵן אֶל אֲנָשֵׁי הַצֵּבֶא הַבָּאִים לְמַלְחָמָה, זֹאת חֻקַּת הַתּוֹרָה אֲשֶׁר צִוָּה ה' אֶת מֹשֶׁה: אַךְ אֶת הַזֶּהָב וְאֶת הַכֶּסֶף אֶת הַנְּחֹשֶׁת אֶת הַבְּרֹזֶל אֶת הַבְּדִיל וְאֶת הָעֹפֶרֶת: כָּל דְּבַר אֲשֶׁר יָבֹא בָאֵשׁ תַּעֲבִירוּ בָאֵשׁ וְטָהַר אַךְ בְּמִי נִדָּה יִתְחַטֵּא וְכָל אֲשֶׁר לֹא יָבֹא בָאֵשׁ תַּעֲבִירוּ בַּמַּיִם".

מפסוקים אלו אנו למדים, כי כל כלי אשר בלע ממאכל אסור - כדי להכשירו ולהגיע לפלטת האסור כליל, הכשרו בדרך תשמישו, בדלהלן:

לבון

כלים שהשמוש בהם הוא באש, כגון שפודים שצולים בהם על האש - כיון שבלעו אסור באמצעות האש, הכשרם גם כן על ידי האש, דהינו להכניסם בתוך האש עד שיהיו ניצוצות אש נתזים מהם, והכשר זה נקרא "לבון".

הגעלה

כלים שהשמוש בהם הוא על ידי בשול של דבר לח, כגון סיר שבשול בו מרק או מאכל עם רטב - כיון שבליעתם באמצעות לח רותח, הכשרם גם כן על ידי המים הרותחים. וזהו הנקרא "הגעלה" [הפלטה], דהינו להרתיח מים בכלי, ובעוד שהמים מבעבעים, יכניס את הכלי למים וגם את הידיות והמכסה, ובזה יפלט האסור הבלוע. (קלה, קלו)

* קדם ההגעלה ינקח את הכלי היטב בחמרי נקוי, ויסיר ממנו כל לכלוך וחלדה, וינקח גם במקום הברגים. (קלה)

* כלי גדול מאד שמחמת גדלו אינו יכול לכנס לתוך כלי ההגעלה, ימלאהו מים עד הסוף וירתיחהו באפן שיגיעו המים גם בשפתו, שהרי אי אפשר שלא נתזו פעם אחת ניצוצות הכלי, כדי שיתמלא היטב ויגיעו המים גם בשפתו, ואולם כל זה בכלי רגיל שנוגע החמץ רק בתוכו ולא מבחוץ, אבל כלי שמכניסים אותו לתוך תבשיל החמץ, וכגון קערת מצקת גדולה שמכניסים אותה לתוך הסיר כדי לשפר ממנה צלחות, כיון שבלעה חמץ מבחוץ, צריך להכניסה כלה לתוך כלי ההגעלה. (סימן תנב ס"ו ובמשנה ברורה)

* נהגו לשטוף את הכלי במים קרים מיד לאחר ההגעלה. והטעם לדבר, זכר לבית המקדש, שהיו נוהגים את הכלים לאחר ההגעלה במים קרים. (סימן תנב סעיף ז, קמב, קנו)

הבהרה: ראוי להזהר להקדים את ההגעלה קדם זמן אסור אכילת החמץ שבערב פסח ושהוא ב"ד בניסן בבקר (10:20 בערך בשעון קיץ). כמבאר להלן, כיון שאם מגעיל לאחר זמן אסור, יש להזהר בכמה פרטי דינים. ובלאו הכי בהכשרת הכלים יש לדעת כי ישנם פרטים ודינים רבים. ולכן, כל אדם שאינו בטוח בעצמו שבקי הוא בהלכה, יפנה למורה הוראה שינחה אותו כיצד לנהג. וברוך ה' כיום יש בכל עיר מקומות להכשרת כלים מטעם הרבנות המקומית קדם הפסח. ועל העוסקים בהכשרת הכלים לשנן היטב את ההלכות קדם גישתם למלאכה חשובה ואחראית שכזו. (סב)

חלוק בין בליעת אסור לבליעת התר

יש להבהיר, כי כל מה שהצריכה התורה שכלים שתשמישם באש כשפודים - הכשרם באש, אינו אלא בכלים שבלעו ממאכל אסור, ככלי מדין הנ"ל שבלעו ממאכלות אסורות כגבולות וטרפות

וחזיר, ועל כן החמירה התורה בהם שאין הכשרם אלא באש, אבל כלים שהשתמשו בהם באש בדבר של היתר, כגון שצלו בהם בשר כשר, ועתה רוצה להשתמש בהם למאכלי חלב, אין צריך להכשירם בלבון באש, ודי להכשירם בהגעלה בלבד, שלא החמירה התורה בהם כל כך מאחר ומתחלה בלעו היתר.

ומעתה, בהכשרת הכלים לפסח, מאחר ובמשך כל השנה החמץ הוא היתר גמור, אם כן לכאורה לא נצטרך ללבן את השפודים באש ודי יהיה להם בהגעלה, ובאמת שכן דעת רב הראשונים (והרמב"ם, הראב"ד, רבנו תם, הסמ"ג, ראבי"ה, אור זרוע, תוספות ר"ד, הראב"ן, הרו"ה, הריב"ן, הגהות מימוניות, רבנו חיים בר שמואל תלמיד הרשב"א, היראים, התרומה). אלא שמרן השלחן ערוך חשש לחולקים (והרמב"ן, מהר"ם חלאהו, המאירי, מחזור ויטרי, ההשלמה, הר"ן, רבנו ירחם) שאומרים שהחמץ נחשב אסור, ונמצא שהשפודים בלעו אסור, ולכן הצריך לבון. וימכל מקום בכמה הלכות מסימות הקל מרן, וצ"ח את דעת האומרים שהחמץ היתר הוא].

אך יש להבין, כי מאחר והחמץ נבלע בשפוד במשך השנה שאו הוא היתר גמור, היאך אפשר לומר שהכלים בלעו אסור? אלא אומר הרמב"ן: "חמץ שמו עליו", דהיינו החמץ כל השנה יש לו שם של 'חמץ', עונה זו כל השנה היא בגדר אסור חמץ ביחס לימי הפסח, ואין זה דומה לבשר כשר שנבלע בשפוד שהוא היתר גמור תמיד, ולכן די בהגעלה כדי להפכו לחלבי. מה שאין כן בחמץ שאף שמתר הוא באכילה לחלוטין, מכל מקום אף עתה נחשב הוא אסור ביחס לפסח שאסרה בו התורה לאכל חמץ, ולכן אם נבלע בשפוד, הכשרו בלבון דוקא.

באור ומקור לחלוק בין בליעת אסור להיתר

יש להבין, מה הסביר לחלק בין אם השפוד בלע אסור או בלע היתר, הלא אם אין הבלוע יוצא מהשפוד אלא בלבון, מדוע די לו בהגעלה כשבלע היתר? והבאור בזה הוא, כי אף שבהגעלה נשאר מעט מטעם הבשר הכשר הבלוע בשפוד, בכל זאת כיון שמעולם לא הכר כאן אסור בשר וחלב בעין, אלא שכאשר ישתמש בהם בחלב, יתהווה ויתחדש כאן אסור שלא נוצר עד עתה, והוא יתהווה בבלוע ולא בעין, לכך לא החמירה התורה. לא כן בבליעה מנבלות וטרפות ומאכלות אסורות, שנוצר האסור בעין קדם שנבלע, וכן בחמץ, שכבר נעשה המאכל חמץ קדם שנבלע בשפוד, לכך צריכים דוקא לבון.

וכדי להבין את מקור הדין מהגמרא, נקדים הקדמה קטנה. כידוע בבית המקדש צותה התורה להקריב קרבנות על גבי המזבח, ובשרם היה נאכל עד זמן מסוים כפי שקבעה התורה. למשל: קרבן חטאת נאכל לפנהיים באותו יום שהקריבו אותו והלילה שלאחריו ולא יותר, ואם נשאר מהבשר אחר זמן זה, הריהו נקרא אסור "נותר", והאוכלו חייב כרת.

והנה לאחר שהפנהיים בשלו או צלו את בשר החטאת, ועבר יום ולילה, נמצא שטעם בשר החטאת הבלוע בסירים ובשפודים הריהו טעם של אסור "נותר", ואין יבשלו או יצלו בהם שוב קרבנות אחרים, הרי הם יבלעו מטעם של הבשר הנותר? לכך צותה התורה (ויקרא ו כא): "ומרק ושטף במים". כלומר, שהיו מגעילים את הכלים במים רותחים בבית המקדש, הן הכלים שבשלו בהם והן הכלים שצלו בהם, וכמבאר במשנה (מסכת זבחים צו ע"א): השפוד והאסכלה של בשר הקרבנות, הכשרם בהגעלה.

ובגמרא (מסכת עבודה זרה עו ע"א) שאל רב עמרם את רב ששת, מדוע כלי גוים שבלעו באש - הכשרם בלבון, ואלו כלי המקדש שבלעו באש מבשר הקרבנות - הכשרם בהגעלה? השיב לו רב ששת, שיש הבדל בין בליעת כלי קדשים לבליעת כלי גוים. בכלי הגוים מתחלה היה כאן אסור בעין ולאחר מכן נבלע בשפוד, לכן החמירה בו התורה יותר, לא כן בשפוד שצלו בו בשר קדש, מתחלה לא היה כאן שום אסור, ורק לאחר יום ולילה נוצר אסור "נותר" בבלוע ולא בעין, וכשנוצר האסור בבלוע, הריהו קל יותר.

ומכאן למדנו על שפודים שצלה בהם בשר, ורוצה עתה להפכם למאכלי חלב כגבינת חלומי שצולים אותה, מאחר והשפודים מתחלה בלעו בשר היתר גמור, ורק לאחר מכן כשישתמש בהם

גבנינה יוצר כאן אסור חדש של "בשר וחלב", ואז כבר הבשר בלוע, לכך די להם בהגעלה. והוא הדין למחבת טפולן בשרית שמשתמש בה בלי שמן כלל, ורוצה להפכה לחלבית, די לה בהגעלה. מה שאין כן בחמץ שמתחלתו שם אסור חמץ עליו, ונוצר בו האסור קדם שנבלע.

כל האמור דוקא בשפוד או במחבת בשרי שרוצה להפכם לחלבי או להפך, אבל שפוד או מחבת בשרי שטעה והשתמש בהם במאכל חלבי בלי הגעלה, נאסרו בשמוש, ולגבי הכשרו ישאל חכם מורה הוראה. (שולחן ערוך יורה דעה סימן קא ס"ד, וכמבואר ברבותינו הראשונים. וכן הוא בגר"א, ערך השלחן, אבני צדק, חק יעקב, רבנו זלמן, רעק"א, החתם סופר, חסד לאברהם אלקלעי, זבחי צדק, זהב שבא לגאון רבי שמעון אנסי ועוד. קבו, קלח)

כל בלי הולכים בו אחר רב תשמישו

הכשר הכלי נקבע על פי רב שמוש. כלומר, שאם על פי רב השמוש בכלי הוא בתבשילים שיש בהם לחות, כרטב או מרק, אף על פי שפעמים משתמשים בו גם במאכל יבש שלא באמצעות רטב - כיון שרב שמוש הוא בתבשיל לח, הכשרו בהגעלה. ועל דרך זו הכשר כל כלי וכלי. (סימן תנא סעיף ו)

ויש להבין מה הסביר בזה שגלך אחר רב שמוש של הכלי, הרי למשל אם השתמשנו פעם אחת בכלי ביבש, הכשרו בלבד, כי כבולעו כך פולטו, ואילו אם נשתמש בכלי הזה עוד כמה פעמים בלח, די יהיה להכשירו בהגעלה, כי נעשה רב שמוש בלח, והלא בליעתו ביבש להיכן הלכה?

והדברים מישבים על פי דברי רבנו מנחם עזריה מפאנו. ותחלה יש לדעת כי מן התורה דוקא כלי שהוא 'בן יומיו' נשבשו בו אסור ב-24 שעות האחרונות צריך הכשר, מפני שהאסור הבלוע בו פולט טעם טוב במאכל, אבל כלי שאינו בן יומיו נשלא בשלו בו אסור ב-24 שעות האחרונות, אינו צריך שום הכשר, כיון שטעם האסור הבלוע בו כבר נפגם, וטעם פגום אינו אסור מן התורה. ובכל זאת חכמים הצריכו להכשיר כלי שאינו בן יומיו, כדי להפליט ממנו את הטעם הפגום. ועתה, כלי שבלע פעמים רבות בלח ופעם אחת ביבש - אם אכן בלוע ביבש ב-24 שעות האחרונות, יש להצריכו לבדו, מאחר וטעמו אינו פגום ולא יפלט אלא באש. ומה שאמרו חכמים שהולכים אחר רב שמוש - זהו דוקא שכבר עברו 24 שעות מבליעתו ביבש, שמן התורה אינו צריך לבדו, ולכל היותר יצטרך הגעלה, אם השתמש בו לאחרונה בלח, וחכמים הם שהצריכו להכשירו אף אם לא השתמש בו ב-24 שעות האחרונות כלל. ולא החמירו להצריכו את ההכשר החמור יותר, אלא קבעו ללכת אחר רב שמוש, מבלי לחוש למעוט. (הרמ"ע מפאנו סי' צו. גינת ורדים, עין יצחק אלחנן, בית דוד, רב פעלים, ועיין שלמות חיים וזנופלי. קמח)

סירים - רב שמושם הוא בדבר לח, ואפלו שפעמים מבשל בהם מאכל יבש ללא רטב, הכשרם בהגעלה. וגם מכסה הסיר והידית צריכים הגעלה. (סימן תנא סעי' ה, יב, יד)

יש להקפיד לנקות ולגרוי היטב את השחרורית שבתחתית הכלי, ואם אי אפשר להוציאה, יגעיל את הכלי כמו שהוא. (קלו)

כפות, כפיות ומזלגות - כיון שרב שמושם הוא ב'כלי שני' [דהיינו בכלי שהורק אליו המאכל מהכלי שבשל בו], אף הכשרם בכלי שני. והינו שירותיח מים, ויכול לשפכם לתוך קערה, ובעוד המים חמים מאד, יניח את הכלים בקערה. וכל שכן שאפשר להכשירם בערוי מבלי ראשון, דהיינו שירותיח מים ויערה על הכלים. ומכל מקום, בני אשכנז מחמירים להכשירם דוקא בהגעלה בכלי ראשון. (סימן תנא סעיף ה, ו. קמד)

סכין - ינקה היטב ובפרט במקום החבור לידית. ואף על פי שרב השמוש בסכין הוא בכלי שני, מכל מקום, כיון שבשעת החתוך דוחקים את הסכין במאכל, לכך בולעת הסכין יותר, והכשרה בהגעלה. ואולם בהגעלה זו אין חיוב להקפיד שהמים יהיו על

הָאִשׁ בְּשַׁעַת הַהֲגָעָלָהּ, אֲלֵא דֵי שְׁהֵמִים יִהְיוּ חֲמִים מֵאֲדָר. (תנא ס"ג. קלז)

מִצְקָת - בֵּינון שָׂרֵב שְׁמוּשָׁה הוּא בְּכָלִי רֵאשׁוֹן, הַכְּשָׁרָה בְּהֲגָעָלָהּ. (סימן תנא סעיף ה)

מַחֵם מִים - שְׁבִמְשָׁךְ הַשָּׁנָה מִקְפִּידִים שְׁלֵא לַחֲמִים עָלָיו דְּבָרֵי מֵאֲכָל, אֵין צָרִיךְ הַכְּשָׁר, וְרַק יִדְיָהּוּ הֵיטֵב מִבְּחוּץ. אֲךָ אִם חֲמָמוּ עָלָיו אֲפִלּוּ פַעַם אַחַת פְּתָה אוֹ בּוֹרְקֵס וְכְדוּמָה, יַגְעִיל אֶת הַמִּכְסָּה, אֲבָל הַמַּחֵם עֲצָמוּ מִן הַדִּין אֵין צָרִיךְ הַכְּשָׁר. בֵּינון שֶׁזֶה נוֹתֵן טַעַם בָּר נּוֹתֵן טַעַם שֶׁל הַתֵּר, כִּי הַחֲמִץ נִתֵּן טַעַם בַּמִּכְסָּה וְהַמִּכְסָּה בַּמַּחֵם בּוֹזֵם שֶׁהַחֲמִץ הִיָּה עֲדִין מוֹתֵר. וְכִדְלָהֶן בְּמִרְקָחַת שְׁנַעֲשֻׁתָּה בְּכָלִי חֲמִץ שְׁמוּתֵר לֹאֲכָלָהּ. (פסקי משה קב. ועיין חזו"ע פסח קה)

מַחֲבֵת - בֵּין שְׁמִשְׁתַּמְשִׁים בָּה עִם הַרְבֵּה שְׁמֵן [כִּטְגוֹן צִיפֵס וְשִׁנִּיצֵל], וּבֵין שְׁמִשְׁתַּמְשִׁים בָּה עִם מַעֵט שְׁמֵן [כִּטְגוֹן בִּיצָה], הַכְּשָׁרָה בְּהֲגָעָלָהּ. (כן כתבו בתשובות הגאונים, הראב"ה, הרא"ש, הרוקח, טור ושו"ע סימן תנא ס"א, ויורה דעה סימן קכא ס"ד. ערך השלחן, אבני צדק, רבנו זלמן, חק יעקב, הש"ך, תפארת אדם, שלחן גבוה, החיד"א, זרע אמת ועוד. קלח)

סִיר עוֹגָה - שְׁמוּרָחִים בּוֹ מַעֵט שְׁמֵן שְׁלֵא תִשְׁרָף הָעוֹגָה, אֲפָשֶׁר לְהַכְשִׁירוֹ בְּהֲגָעָלָהּ. אֲךָ עֲדִיף לְקַנּוֹת סִיר עוֹגָה חֹדֶשׁ לְפָסַח. (שלחן גבוה, תפארת אדם, מהר"י בכר שמואל ועוד. קלב)

תַּנּוּר אֲפִיָּה - יִנְקָה אֶת הַתַּנּוּר הֵיטֵב עִם חֲמָרֵי נְקוּי מִכָּל שִׁירֵי מֵאֲכָל וְזַעַה שֶׁהַצֵּטְבָּרוּ בַּפְּנוֹת. וְטוֹב שְׁיִמְתִּין 24 שָׁעוֹת מֵעַת הַשְּׁמוּשׁ הָאֲחֵרוֹן בַּתַּנּוּר, וְיִסִּיקָהוּ לְמִשְׁךְ שְׁעָה אַחַת בְּמִדַּת הָחֵם הַגְּבוּהָה בְּיוֹתֵר, וְאִזּוּ רְשָׁאֵי לְאִפּוֹת וְלִצְלוֹת בּוֹ בְּפָסַח. וּמִכָּל מְקוֹם, לְתַבְנִיּוֹת הָאֲפִיָּה לֹא יוֹעִיל הַכְּשָׁר זֶה, וְלִכֵּן לֹא יִשְׁתַּמֵּשׁ בַּתַּבְנִיּוֹת שֶׁל הַחֲמִץ, אֲלֵא בַּתַּבְנִיּוֹת מִיְחָדוֹת לְפָסַח אוֹ בַּתַּבְנִיּוֹת חֹד פַּעֲמִיּוֹת. (קלב)

מִיקְרוֹגֵל לֵלֵא גּוֹפִי הַשְּׁחֲמָה - יִנְקָה אוֹתוֹ הֵיטֵב מִכָּל שִׁירֵי מֵאֲכָל דְּבוֹקִים. וְיִנִּיחַ בְּתוֹכּוֹ קַעֲרַת מִים עִם מַעֵט חֲמָרֵי נְקוּי, כְּדִי לַפֵּגֵם אֶת הַמִּים שְׁלֵא יִהְיוּ רְאוּיִים לְשִׁתִּיָּה כָּלֵל, וְיַפְעִיל כֵּךְ אֶת הַמִּיקְרוֹגֵל בְּמִשְׁךְ חֲמֵשׁ אוֹ שֵׁשׁ דְּקוֹת. וְאִם יֵשׁ בּוֹ גּוֹפִי הַשְּׁחֲמָה, הַכְּשָׁר בְּהַכְּשָׁר תַּנּוּר אֲפִיָּה כִּנ"ל. (ולקרי" ח"ה שסא)

חֲצוּבָה [הַבְּרִיל שְׁעָלָיו מְנִיחִים אֶת הַסִּיר בְּבִשּׁוֹל] וְכִירִים [הַמְשַׁטַּח שֶׁל הַגֹּז] - יִנְקָה אֶת כָּל הַחֲלָקִים הֵיטֵב בְּחֲמָרֵי נְקוּי, וְיַחְמִיר לְהַגְעִילָם. אֲךָ אִף אִם עָרָה עָלֵיהֶם מִים רוֹתְחִים מִכָּלִי רֵאשׁוֹן, הַכְּשָׁרוֹ בְּכֵךְ. וְיֵשׁ מַחְמִירִים לְצַפּוֹתָם בְּנִיר כֶּסֶף. וְהַטַּעַם שְׁאִינֵם צָרִיכִים לַבּוֹן, כִּי אֲפִלּוּ אִם נָפַל אִיזָה חֲמִץ יָבֵשׁ עַל הַחֲצוּבָה וְנִצְלָה שֵׁם בָּאֵשׁ וְנִבְלַע, מִן הַסֵּתֶם הוּא נִשְׂרָף. וְאֲפִלּוּ אִם לֹא נִשְׂרָף, בְּכָל זֹאת מֵאֲחֵר וְלֹא מְנִיחִים בְּפָסַח אֶת הַמֵּאֲכָל עֲצָמוּ עַל הַחֲצוּבָה, אֲלֵא נּוֹתֵנִים אוֹתוֹ בְּסִיר, וְהַסִּיר עַל הַחֲצוּבָה - כָּלֵל גָּדוֹל בִּידְיָנוּ שְׁאִין הַבְּלוּעַ בְּכָלִי יוֹצֵא לְכָלִי אַחֵר שְׁלֵא בְּאֻמְצָעוֹת רָטֵב. וּבִלְאוֹ הַכִּי הָרִי רֵב הַנִּבְלַע בְּחֲצוּבָה אֵינוֹ אֲלֵא מִמָּה שֶׁנִּשְׂפָּךְ עָלָיו, וְאִם כֵּן מַעֲקָר הַדִּין דִּי לוֹ בְּעָרְוִי בְּלִבְד. (קלז)

הַהֲבֵדֵל בֵּין חֲמִץ לְבִשָּׁר וְחֵלֶב

וְיֵשׁ לְשֹׂאֵל, הָרִי בְּשֹׂאֵר יָמוֹת הַשָּׁנָה אֵין צָרִיךְ לְהַגְעִיל אֶת הַחֲצוּבָה וְהַכִּירִים בֵּין שְׁמוּשׁ בְּכֵשֶׁר לְשְׁמוּשׁ בְּחֵלֶב, אִף שְׁפַעֲמִים נִשְׂפָךְ מִהֵמָּאֲכָל, וּמִדּוּעַ בְּחֲמִץ אֵנוּ מַחְמִירִים? תְּשׁוּבָה: רֵאשִׁית, בּוֹדָאֵי שְׁבִשְׂאֵר יָמוֹת הַשָּׁנָה, כְּשִׁישׁ לְכָלוֹךְ שֶׁל חֵלֶב אוֹ בִשָּׁר הַנִּכְבֵּר לַעֲיֵן, צָרִיךְ לְנַקּוֹתוֹ. אֲלֵא שְׁלִגְבֵי הַבִּשָּׁר וְהַחֵלֶב הַבְּלוּעִים בְּחֲצוּבָה וּבַכִּירִים, בֵּינון שְׁכָל בְּלִיעָה בְּפָנֵי עֲצָמָה הִיא בְּלִיעָה שֶׁל הַתֵּר נְחֵלֶב לְבָד אוֹ בִשָּׁר לְבָד, סִמְכּוֹ עַל הַמְצִיאוֹת הַמוֹכַחַת שֶׁהָאֵשׁ שׁוֹרְפָת אֶת הַנִּשְׂפָּךְ עַל הַחֲצוּבָה מִיָּד. אוֹלָם בְּפָסַח הַחֲמִיר, מִשּׁוֹם הַחֲמָרָה הַגְּדוּלָּה שֶׁל אֲסוּר חֲמִץ. (קלז)

פִּלְטָה שֶׁל שַׁבָּת - יִנְקָה הַיֵּטֵב אֶת הַפִּלְטָה מִכָּל חֶשֶׁשׁ חֲמֵץ דְּבוּק, וְיִלְקֶהה ויעֲרָה עֲלֶיהָ מִיָּם רוֹתְחִים מִכָּלִי רֹאשׁוֹן. (קלח) וְאוֹלָם אִם יִשְׁנֶה רִגְלִיּוֹת לְחֵמֶם חֲלוֹת בַּשַּׁבָּת עַל גְּבִי הַפִּלְטָה, יִצְפֶּה אוֹתָהּ הַיֵּטֵב בְּנִיר כֶּסֶף, וְיִשְׁתַּמֵּשׁ בָּהּ בַּפֶּסַח.

שְׁפוּדִים וּרְשָׁתוֹת - שְׁצִלוּ בָהֶם חֲמֵץ עַל הָאֵשׁ [כְּגוֹן קְצִיצוֹת בָּשָׂר הַמְעֻרְבוֹת בַּפְּרוּרֵי לֶחֶם], הַכֶּשֶׁרֶם בִּלְבוֹן בָּאֵשׁ עַד שֶׁיִּהְיוּ נִיצוֹצוֹת נִתְזִים מֵהֶם. וְאִם טַעַם וְהַכְשִׁירֶם בְּהַגְעֵלָה בִּלְבָד וְצִלָּה בָהֶם בַּפֶּסַח, רִשְׁאֵי לֶאֱכֹל אֶת הַמֶּאֱכָל. וְאִם צִלָּה בָהֶם בָּשָׂר וְלֹא יָדוּעַ לוֹ שֶׁהִיָּה מְעֻרָב בָּהֶם פְּרוּרֵי לֶחֶם, דִּי לְהַגְעִילָם. (קבו)

מִדִּיחַ כָּלִים - יִנְקָהוּ הַיֵּטֵב עִם חֲמֵרֵי נְקוּי. וּמִתֵּר לְהִשְׁתַּמֵּשׁ בַּמִּדִּיחַ כָּלִים בְּכָלִי בָשָׂר וּכְלֵי חֶלֶב יָחִיד.

וְהַטַּעַם בְּזֶה, כִּי אִף אִם נֹאמֵר שֶׁמִּחְמַת הַמַּיִם הַחֲמִים, בּוֹלַע הַמִּדִּיחַ מִשְׁאֲרֵי הַמֶּאֱכָל, הֲרֵי שְׁמֹאחַר וְהַמַּיִם הֵם פְּגוּמִים מִחֲמֵרֵי הַנְּקוּי, נִמְצָא שֶׁהַמִּדִּיחַ בּוֹלַע טַעַם פְּגוּם מִתְחַלֵּה, וּבְזֶה לֹא אֶסְרוּ רַבּוֹתֵינוּ "נוֹתֵן טַעַם לַפֶּגֶם" אֶפְלוּ לְכַתְּחִילָה, כְּמִבְּאֵר בְּשִׁלְחַן עֲרוֹךְ (סִימָן צֵה סַעִיף ד'), וּבִרְשָׁב"א, הַר"ן, הַמַּאֲרִי, וּבִאֲחֻרָנִים רִבִּים, וּמֵהֶם: צֻמָּה צֶדֶק, חֶכֶם צִבִּי, כִּנְסַת יִחְזַקְאֵל, שֹׁאֲנַת אֲרִיָּה, פְּרִי תוֹאֵר, קוֹל אֱלִיהוּ יִשְׂרָאֵל, מַהֲרִי נְבוֹן רַבּוּ שֶׁל הַחִיד"א, מַהֲרִי עֵיִישׁ, הַגֹּאֵן הַחִיד"א, זִבְחֵי צֶדֶק, שִׁלְחַן גְּבוּהָ, בֵּית דָּוִד, הַגִּרְ"ח פֿלאַג'י, יֵד אֲפִרִּים וְעוֹד (שׁוּת יָבִיעַ אֹמֵר חֶלֶק י' יוֹרֵה דַּעַה סִימָן ד'). וּכְמִבּוֹאֵר בַּהֲרַחֲבָה בַּחוּבֵרַת "כִּשְׁרוֹת הַמִּטְבָּח בַּהֲלַכָּה וּבִאֲגָדָה".

שִׁישׁ מִטְבָּח - יָדִיחַ וְיִנְקָה אוֹתוֹ הַיֵּטֵב בְּכָל הַפְּנוֹת, וְיעֲרָה עֲלָיו מִיָּם רוֹתְחִים מִכָּלִי רֹאשׁוֹן. וְאִם יֵשׁ חֶשֶׁשׁ שִׁיתִּקְלָקֵל מֵהַמַּיִם הַרוֹתְחִים, דִּי בִשְׁטִיפָה וְהִדְחָה הַיֵּטֵב. (קס)

פִּיּוֹר חֲרִסִּינָה - יָדִיחָהּ הַיֵּטֵב, וְיעֲרָה עֲלָיו [ג' פְּעָמִים] מִיָּם רוֹתְחִים מִכָּלִי רֹאשׁוֹן. (קנא)

סוּגֵי כָּלִים שׁוֹנִים

כָּלִי זְכוּכִית - שְׁנִינוּ בַּמִּסְכַּת אֲבוֹת דְּרַבִּי נֶתָן: "כָּלִי זְכוּכִית אֵינָם בּוֹלְעִים וְאֵינָם פּוֹלְטִים". עַל כֵּן אֵינָם צְרִיכִים שׁוּם הַכֶּשֶׁר, וְאֶפְלוּ אִם הַכְּנִיסוּ בָהֶם מִשְׁקָה חֲמֵץ חֵם אוֹ קֵר לְזִמְן מִמָּשָׁךְ כְּבִקְבוּקֵי בִירָה, מִתֵּר לְהִשְׁתַּמֵּשׁ בָּהֶם בַּפֶּסַח, וּבִלְבָד שִׁישְׁטֶפֶם וְיִדְיָחֵם הַיֵּטֵב. כֵּן פֶּסֶק מֶרֶן רַבֵּנוּ יוֹסֵף קָאֵר בְּשִׁלְחַן עֲרוֹךְ (סִימָן תֵּנֵא סַעִיף כו'). וְהוּא הִדִּין לְשֹׂאֵר יָמוֹת הַשָּׁנָה שֶׁמִּתֵּר לְהִשְׁתַּמֵּשׁ בָּאוֹתָן כּוֹסוֹת וְצִלְחוֹת שֶׁל זְכוּכִית לְמֶאֱכָלֵי בָשָׂר וּלְמֶאֱכָלֵי חֶלֶב.

כֵּן דַּעַת רֹב הָרַשְׁוֹנִים, וּמֵהֶם: רַבֵּנוּ תַם, הַרְשָׁב"א, הַר"ש, הַר"ן, הַמַּאֲרִי, הַמִּרְדְּכִי, הָאֶשְׁכּוֹל, הָרַבְּבִי'ה, הַמַּכְתֵּם, הַרְשָׁב"ץ, רַבֵּנוּ יִירוֹחִם, אוֹהֵל מוֹעֵד וְעוֹד. וְכֵן פֶּסֶק רִבִּים מֵהָאֲחֻרָנִים, הַכִּנְסַת הַגְּדוּלָּה, הַפְּרִי חֹדֶשׁ, שִׁלְחַן גְּבוּהָ, שַׁעַר הַמִּפְקָד, הַפְּרִי מַגִּידִים וְעוֹד, וְהַעֲבִידוּ שֶׁכֵּן הַמִּנְהַג בְּאַרְץ יִשְׂרָאֵל וּגְלִילִיתוּתָהּ. וְאִף הַרְמִיא לֹא הַחֲמִיר אֵלָּא בַּפֶּסַח, אֲבָל בֵּין בָּשָׂר לְחֶלֶב מוֹדֵה לְרֹב הָרַשְׁוֹנִים שִׁמּוֹת, כִּךְ כָּתְבוּ הַכִּנְסַת הַגְּדוּלָּה, מִנְחַת יַעֲקֹב, קֹהֶל יִהוּדָה, וְרַע אֲמַת, מַהֲרַם מְבַרִּיסק, מַהֲרִי אֶשְׁכְּנִי וְעוֹד. וּבִתְשׁוּבוֹת וְהַנְּהָגוֹת לַגִּר"מ שְׁטֵרֶנְבוּךְ כָּתַב, שֶׁגַּם בִּלְטִיא נִהְגוּ לְהַקֵּל בְּזֶה בֵּין בָּשָׂר לְחֶלֶב. וּבִשְׁוִת מִשְׁנֵה הַלְכוֹת (ח"ט קסח) שָׂאֵל הַשּׁוֹאֵל, עַל מַה סְמִיכוּ רַבִּים מִבְּנֵי אֶשְׁכְּנִי לְהַקֵּל בְּכָלִי זְכוּכִית בְּבָשָׂר וְחֶלֶב, מֵאַחֵר וְלֹא מִצָּד לָזֶה סִמָּךְ בְּשׁוּם מְקוֹם. וְהַשִּׁיב לוֹ הֶרֶב, שֶׁלֹּא רָאִינוּ אֵינָה רָאִיָּה, שֶׁהֲרִי כָּתְבוּ הַפּוֹסְקִים שֶׁאִף לְמַחְמִירִים בְּכָלִי זְכוּכִית, הַחֲמִירוּ דוֹקָא בַּפֶּסַח שֶׁאֲסוּרוֹ בְּמִשְׁהוּ, אֲבָל בְּשֹׂאֵר אֲסוּרִים לֹא חֲשָׁשׁוּ. וְעַיֵּן שָׁם עוֹד, וְסִים בְּזֶה הַלְשׁוֹן: "וְשִׁמְעֵתִי מִגְּדוֹל אֶחָד בְּדוֹרֵנוּ, שֶׁאֲשֵׁנוּ הַרְבֵּנִית רָצְתָה לְהַחְמִיר וּלְקַחַת כּוֹסוֹת שֶׁל זְכוּכִית לְבָשָׂר לְבָד וּלְחֶלֶב לְבָד, וּמִחָה בָּהּ וְאָמַר, כִּי רָאִיתִי בְּבֵית אֲמִי הַצִּדְקָנִית שֶׁהִיָּתָה מְקַבֶּלֶת מִגִּאֲוֵי וְצִדִּיקֵי הַדּוֹר הַקּוֹדֶם, וְכֵן רָאִיתִי אֶצְל שְׂאֵר צִדִּיקֵי הַדּוֹר הָעֶבֶר, וְאֵינִי רוֹצֵה לְשַׁנּוֹת מִמֶּה שֶׁרָאִיתִי בְּבֵית אֲמִי, וְאֵל תַּטֵּשׁ תּוֹרַת אֲמִי" (קנב). וְכֵן הוֹדִיעַ מֶרֶן הָרַשְׁוֹן לְצִיּוֹן רַבֵּנוּ עוֹבְדִיָּה יוֹסֵף הַכ"מ בְּשַׁעֲרוֹ בְּמוֹצָאֵי שַׁבָּת בִּלְיוֹן, שֶׁכֵּן נוֹהַג בְּבֵיתוֹ בֵּין בַּפֶּסַח וּבֵין בְּשֹׂאֵר יָמוֹת הַשָּׁנָה לְהִשְׁתַּמֵּשׁ בָּאוֹתָם כָּלִי זְכוּכִית כַּדַּעַת כָּל הַפּוֹסְקִים הַנִּלְ".

מִנְהַג בְּנֵי אֶשְׁכְּנִי לְהַחְמִיר בְּכָלִי זְכוּכִית שֶׁהִשְׁתַּמְּשׁוּ בָהֶם בְּחֲמֵץ חֵם, שֶׁלֹּא לְהִשְׁתַּמֵּשׁ

בהם בפסח. (הרמ"א סימן תנא סעיף כו) ואולם, כלי זכוכית של דורלקס ופירקס, שמשתמשים בהם לבשול על האש ממש, יכולים בגי אשכנז להכשירם על ידי הגעלה שלש פעמים ולהשתמש בהם בפסח. ואין צריך לשטפם אחר כך במים קרים כנהוג לאחר ההגעלה, מחשש שמא יתפוצצו לרסיסים. (קנה)

עדות המזרח שנהגו בחוץ לארץ להחמיר בכלי זכוכית, ובאו וקבעו את מקומם בארץ ישראל, רשאים לשנות ממנהגם ולהקל בדעת מרן השלחן ערוך, אף בלי התרה. (קנה, קנו, פו)

כלי פלסטיק, עץ, אבן, אמיל [פח מצפה בחמר לכן או צבעוני] - כדין כלי מתכות. (קנא, קנו)

כלי חרס - אין מועיל להם הכשר, מאחר והתורה העידה עליהם שאינם פולטים, ולכן ינקה אותם היטב שלא יהיה חמץ נכר בהם, ויצניעם במקום מיוחד, ולא ישתמש בהם בפסח. ואולם אם השמוש בהם במשקה חמץ צונן כמו בירה, ושהה המשקה בתוכם 24 שעות ומעלה, הכשרם בהגעלה. או שימלאם מים, ולאחר 24 שעות ירוקן את המים וימלא שוב מים אחרים למשך 24 שעות, וירוקן וימלא שוב למשך 24 שעות, ואז יהיה רשאי לתת לתוכם יין לליל הסדר. (סימן תנא ס"א, סכ"א. קמט)

שמוש בצונן

כלים שרבו שמושם בצונן, כגביע של קדוש וכוסות כסף וכדומה, ששותה בהם משקים של חמץ כמו בירה או ויסקי, אף על פי שמדי פעם נותן בהם משקה חם ומטבל בו בייסקוויט, די לשטפם ולהדיחם היטב. ובגי אשכנז מחמירים להגעילם ברותחים. (סימן תנא ס"ו. קמז)

מקרר - ינקה היטב, ובפרט בגומיות שבדלתות המקרר ובחריצים. (קמח)

שלחן - אם אוכל ישירות על השלחן ללא מפה, נהגו לערות עליו מים רותחים. אך אם יש חשש שיתקלקל, די בכך שיכסה את השלחן במפה כל ימי הפסח. (קנט)

שנים תותבות - ישטפן וינקן היטב היטב, וטוב לערות עליהן מים חמים. (סג, קמוד)

צעצועים - יש לשטף ולנקות היטב את כל צעצועי ומשחקי הילדים.

❖ כשרות המצרכים בפסח ❖

השגחה מסמכת

כל מצרכי המזון שקונים לפסח, צריך להקפיד שיהיו כשרים לפסח בהשגחה מסמכת. ויקפיד בזה אפלו במצרכים שאינם ממיני דגן, כי יתכן מאד שבאחד מן הרכיבים ישנה תערובת חמץ שאינה ידועה לנו.

קטניות

יש לדעת ולהודיע, כי הארז וכל הקטניות, כמו חמוס, שעועית, אפונה, עדשים

ועוד, אינם חמץ כלל ועקר, ואין שום אסור לאכלם בפסח.

כמבאר במשנה מסכת פסחים (קיד ע"א) שצריך לאכל שני תבשילין בליל פסח. ובגמרא: אמר רב הונא שני תבשילין, כגון סילקא [תרד] וארז. ורבא היה מהדר כל שנה לאכל בליל פסח דוקא סילקא וארז, כיון שיצאו שני דברים אלו מפיו של רב הונא. ואמר רב אשי, מכאן למדנו שאין מי שחושש לדברי רבי יוחנן בן נורי שחלק על חכמים ואמר שהארז הוא מין דגן. ע"כ.

אלא שלפני כמה מאות שנים, כאשר היו שדות החטה והקטניות סמוכות זו לזו, היו משתלשלים גרעיני חטה לשדות הקטניות ומתערבים בהם, ולא כלם בקיאים היו לברר את הקטניות היטב לבל תשאר שם שום חטה. לא פעם קרה שהיו מוצאים בפסח גרגר חטה בתבשיל, שאז נאסר כלו. אי לכך, בארצות אשכנז הנהיגו על עצמם חמרה זו שלא לאכל קטניות, מחשש שלא יוכלו לבררם בהגן. מלבד זאת, פעמים רבות היו מיבאים ארז וקטניות בשקי הקמח, והיה נדבק קמח בארז, שדבר זה גרם לחמץ גמור. ועל כן בודאי שעל בני אשכנז להמשיך במנהגם, משום "ואל תטש תורת אמך". (פב)

חוץ לארץ - ישנן קהילות מסימות מבני ספרד בחוץ לארץ, כמו בחלק מערי מרוקו ועוד, שנהגו בחמרה זו שלא לאכל בפסח קטניות או חלק מסוגי הקטניות. ואמנם, לאחר שעלו לארץ ישראל שהמרא דאתרא הוא מרן השלחן ערוך רבנו יוסף קארו זיע"א, אשר כל הספרדים ועדות המזרח ללא יוצא מן הכלל קבלו הוראותיו, רשאים הם לשנות את מנהגם ולאכל קטניות ללא התרה. ואף אם המשיכו בחמרתם לאחר שעלו לארץ ישראל ולאחר מכן רוצים לשנות את מנהגם, יעשו התרה. ואם עשו התרה בנהוג לעשות בכל ערב ראש השנה או בערב פסח, אינם חייבים לעשות התרה על מנהגם זה, כיון שאמרו במפרש בהתרה, שכל מנהג טוב שנהג, הרי הוא בלי נדר (קנר. ה"ע ח ט. חזו"ע ארבע תעניות רסו). וכבר התבטא הגאון חכם צבי שהיה מרבני אשכנז לפני כשלוש מאות שנה, ואמר: "הלואי והמצה שאני אוכל בליל הסדר תהיה כשרה ללא שום חשש חמוץ, כמו הארז והקטניות שאוכלים אחינו הספרדים בפסח". (פד, פו)

ידוע, כי כמה ממנהגי בני אשכנז הנהגו במקומות מסימים בחוץ לארץ בקהילות בני ספרד, וכפי שמעידים כמה גדולים, כדלהלן: כתב הגאון רבי יוסף משאש, חו' לשונו: ונתפשט מנהג זה בארץ מולדתי, עיר ואם בישראל מקנס, בשנת תער"ב, על ידי איש צדיק רב ועצום כמהר"ר זאב היילפרין, שבא מארץ אשכנז, והרביץ תורה הרבה בערי המערב, וקבע מנהג זה. ובשנה הראשונה עשו כדבריו רק בשיבה, אך שאר הצבור לא נהגו כן, אבל בשנים לאחר מכן, כלם נגזרו אחר מה שהנהיג אותו רב מאשכנז, ונהגו כמותו. ע"כ. ובשו"ת חמודי דניאל כתב, חכמי אשכנז בקרו בכמה ארצות של בני ספרד, כמו הדו, בכל, פרס, מרוקו ועוד, ולמדו הלכות והנהיגו כפי המנהגים שלהם, ועד היום בהדו אינם זזים מספר קצור שלחן ערוך גאנצפריד, כפי שרבי אשכנז הנהיג אותם. ודרכם של בני ספרד שהם נכנעים לקבל ונכפפים לבני אשכנז, בפרט אחר שהקימו שם תלמודי תורה וישיבות. ע"כ. ובהקדמה לסדור אבותינו כתב, ובשנת החמשים רצו שליחי חב"ד לערער על מנהג מסים במרוקו והציעו סדרים חדשים בעניני הכשרויות, ומיד נקראו לסדר דחוף על ידי בית הדין הגדול שבקזבלנקה. ואמרו להם אנחנו מכבדים את רצונו של האדמו"ר בזה, ואנחנו נעזר לכם בכל מה שקשור להפצת תורה ויראת שמים, אבל אינכם רשאים בשום פנים ואופן להתערב במנהגי הארץ הזו. ע"כ. וכיצא בזה כתבו עוד מגדולי וגאוני מרוקו רבי רפאל עבו ועוד. (ילקו"י שבת א' ח"ב תרפא)

צא וראה מה כתב הגאון רבי יהושע ממון על חכם אחד, שכתב כי בצפרו שבמרוקו נהגו אמותינו להדליק נרות שבת ואחר כך לברך. וזו לשונו: "ולא היא בכלל, אלא רק בזמן האחרון הבנות הצעירות שהיו לומדות בבית הספר של חב"ד, או בטאנג'יר בבית הספר של חב"ד, שם למדו אותן לברך אחר ההדלקה כמנהג האשכנזים, אך אני מקפיד על בנותי לברך רק לפני ההדלקה, וכדעת מרן מלכא ע"ה, וכך היה מנהג אמותינו וכו', ואני חוזר ואומר, אסור לומר שבצעירנו צפרו היה המנהג בזה כהרמ"א, ולא היא בכלל, אלא העקר להלכה כמו שכתב מרן בבית יוסף". ע"כ. (שם תרפד)

להלן מכתב מאד מענין ששלח לפני כ-50 שנה, הרב הגדול, ענק שבצענים, הגאון רבי רפאל ברוך טולידאנו זצ"ל הרב הראשי וראש אבות בתי הדין במרוקו, למרן הראשון לציון רבנו עובדיה יוסף שליט"א. וזו לשונו:

לכבוד ידידנו ואור עינינו הגאון המפרסם, סיני ועוקר הרים הרה"ג כמהר"ר עובדיה יוסף שליט"א.

יהי שלום בחילו שלוח בארמנותיו. ספרו יביע אמר חלק א' הגיעני, ובעיני בו התענגתי מרב הריפותו וגאונותו, יהי רצון שעוד יפוצו מעינותיו חוצה להגדיל תורה ולהאדירה.

וזאת להודיע למעלת כבוד תורתו, כי כשבאו למחננו תלמידי חכמים מאחינו האשכנזים, התחילו ללמד דינים לתלמידים שלנו בספר קצור שלחן ערוך של הגאון ר' שלמה גאנצפריד זצ"ל, שהוא על פי הוראות הרמ"א ואחרוני רבני אשכנז, ולכן עלה בדעתי לחבר קצור שלחן ערוך על פי מרן ורבנותינו האחרונים הספרדים שאנחנו נגזרים אחריהם, אבל לא היו לי כמה מספרי האחרונים, ואנה ה' לידי ספר הקדוש כף החיים שחבר הרב הגאון המקבל ר' יעקב חיים סופר זצ"ל, ואמרתי עת לעשות לה', ובעזרת ה' יתברך לקטתי ממנו בקצרה כל חדושי דינים הנחוצים, וכאשר עיני מעלת כבוד תורתו תחזינה מישרים, וכשבאתי לארצנו הקדושה נודע לי כי מעלת כבוד תורתו יש לו כמה השגות והערות על הספר כף החיים הנ"ל, ועוד כמה חדושי דינים אחרים, ובכן אם יואיל מעלת כבוד תורתו לשלח אותם לי, בלי נדר אעלה אותם בשמו, ואעדם עטרת, במהדורא הבאה. ולרום כבוד תורתו החיים והשלום אמן כן יהי רצון. החותם בברכת התורה רפאל ברוך טולידאנו ס"ט [מלפנים הרב הראשי וראב"ד במקנאס ואגפיה. מרוקו] (שו"ת יביע אמר ח"ו סימן מח)

חתן - בחור ספרדי שנהג בבית הוריו שלא לאכל קטניות, וכיום נשא אשה ועומד ברשות עצמו, רשאי לאכל קטניות ללא שום התרה כלל. (פד)

בן נשוי - אבא המצוה את בנו הנשוי שימשיך בחמרותיו שלא לאכל ארו וקטניות, והבן אינו חפץ, אינו חייב לשמע לאביו, מאחר ובני ספרד קבלו עליהם את הוראות מרן השלחן ערוך, בין להקל בין להחמיר. וכל שכן במנהג זה שיש עליו עוררים.

כתב הטור (סימן תנג): יש אוסרים לאכל ארו וכל מיני קטניות בתבשיל, לפי שמיני חטים מתערבים בהן, וחמרה יתרה היא זו, ולא נהגו כן. וכתב הבית יוסף: גם רבנו ירוחם כתב, אותם שנהגו שלא לאכל ארו ומיני קטניות מבשל בפסח - מנהג שטות הוא, וזולתי אם הם עושים להחמיר על עצמם, ולא ידעתי למה. ואולי לא ראה רבנו ירוחם מה שכתב הסמ"ק, שנראה שאסורים משום דדגן מעשה קדרה וקטניות מעשה קדרה, וגזרו שמה יבשל דגן כמו קטנית. וגם יש מקומות שנושאים פת מקטניות ויבואו לטעות ויעשו פת מדגן, אבל מיני ירקות שאינם דומים לדגן כלל, לא יבואו לטעות. וגם פעמים תבואה מערבת בהם, ואי אפשר לבררו יפה. ורבנו מנוח כתב טעם בשם ספר המנהגות, מפני שאין דרך לאכל קטניות במועד, שנאמר "ושמחת בחגך", ואין שמחה באכילת תבשיל קטניות. וסיים הבית יוסף: "ולית דחש לדברים הללו וזולתי האשכנזים". וכתב הגאון יעב"ץ בספרו מר וקציעה: "ומעידיני על אבא מארי הגאון חכם צבי זצ"ל, שכמה צער נצטער אותו צדיק על מנהג האשכנזים להמנע מאכילת ארו וקטניות בפסח, והיה אומר, אם היה לי כח הייתי מבטל למנהג הגרוע הלו, שהיא חמרה שמביאה קלה, ויוצא ממנה מכשול להכשל באסור חמץ גמור, כי מתוך שאין מיני קטניות וארו מצויים להמון לאכל ולשבע, צריכים לאפות מצה הרבה מאד, ואין נזהרים בעסה כראוי וכו', וגם נמנעים משמחת יום טוב מסבת חמרה שאין לה טעם ולא ריח, ואשרי שיאחז צדיק דרכו ונפץ חמרות אלו אל הסלע". עי"ש. על כן בודאי שאין חייב הבן לשמע לאביו, אך יזהר

להבהיר לאביו בנחת ונעימות את טעמו ונמוקו, והכל על מקומו יבוא בשלום. (פב) וכמבואר בחוברת 'כבוד אב ואם בהלכה ובאגדה'.

אבא מבני ספרד שנוהג בהלכות הפסח או בשאר הלכות כדעה מסימת שאינה בפסקי מרן השלחן ערוך רבנו יוסף קארו זי"ע, על הדין לשנות מאביו וללכת בפסקי מרן השלחן ערוך. ואפלו אם אביו מצוה אותו שימשיך במנהגיו, יבהיר הדין לאביו בכבוד ובדרך ארץ שבני ספרד קבלו עליהם את הוראות מרן השלחן ערוך בין להקל בין להחמיר. ומכל מקום אם חפץ הדין מרצונו להחמיר במנהגי אביו, רשאי. אבל להקל נגד מרן השלחן ערוך, אינו רשאי בשום פנים ואופן. וכבר כתב הגאון החיד"א, שספרדי שהקל כדעה אחרת נגד מרן השלחן ערוך, צריך תשובה וכפרה על זה.

כן דעת כל גדולי הפוסקים, ומהם: מהר"א, מהר"ם גלאנטי, הלכות קטנות, מהר"ף, פרח משה אהרן, מהר"א יצחקי גאב"ד חברון, גנת ורדים, נחפה בפסח, החיד"א, רבי חיים מודעי בשו"ת חיים לעולם, הראש"ל, רבי מרדכי יוסף מיוחס בשו"ת שער המים. והעב"ץ כתב, שאין לנו לזוז מפסקי בעלי השלחן ערוך שהם הלכות קבועות לכל ישראל, והפורש מהם כפורש מן החיים. וכתב בשו"ת משה לוי, ואנו מחיבים שלא לנטות מדבריהם ומין ושמואל, מאחר שבכך התפשטה הוראתם בכל העולם, וקבלו דבריהם כל עדת בני ישראל בהלכה למשה מסיני, כה דרכנו אשר קבלנו מהגאון שב יעקב, הפני יהושע, והגאב"ד רבי אברהם אבוע. ע"כ. וכ"כ בשו"ת בית אפרים, ובדברי חיים מצאנו ועוד. ובספר שלחן גבוה כתב, כיון שבני ספרד קבלו הוראות מרן השלחן ערוך, כך ההלכה, ואפלו כשהרמ"א וא"ף פוסקים במוחו חולקים עליו, אנו פוסקים כמרן ביד להקל ובין להחמיר. וכן כתבו בשו"ת משפט וצדקה ביעקב, בית דינו של שלמה אב"ד ארם צובה, מהר"י אלגאזי, רבי אליהו ישראל, חיים ביד, רבי ישועה בסיס גאב"ד תוניס, ערך השלחן, חקרי לב, מהר"ט אליקים, פתח הדביר, כרך של רומי, רבי שלמה משה סחין, וזכרונות אליהו מני, הראשון לציון רבי יעקב שאול אלישר ועוד רבים מהפוסקים, כלם פה אחד, כי בני ספרד קבלו עליהם הוראות מרן השלחן ערוך, ואין לזוז מפסקיו כלל. והרוצה להחמיר, יחמיר לעצמו, אבל אין להורות כן לאחרים. וגם בשו"ת רב פעלים כתב שאפלו מאה אחרונים חולקים על מרן, אין אנו שומעים להם, כי אנו מחיבים ללכת אחרי הוראות מרן מבח הקבלה. ומה שהרב זצ"ל חולק בכמה מקומות, כבר בארו האחרונים שהוא מפני המנהג שנהגו בבגדאד, או מכיון שבחוץ לארץ פסקי מרן הם בגדר 'קבלת הוראות מרן', אבל בארץ ישראל שמרן הוא 'מרא דאתרא', אין להורות נגד דעת מרן השלחן ערוך זי"ע"א. (הליכות עולם א יו. ילקוט יוסף כיבוד אב ואם א ש ע. ועיין עוד בהרחבה בחוברת 'חג השבועות בהלכה ובאגדה')

אשכנזיה הנשואה לספרדי - רשאית לאכל ארז וקטניות בפסח, וכן יכולה להקל בכל מנהגי הספרדים שמקלים בהם. וכתבו הפוסקים שכן עדיף שתעשה בכל מנהגי הספרדים, מאשר תחמיר על עצמה במנהגי בית אביה, כי בזה שתתנהג בחמרות יתר על בעלה, גורמת למניעת השלום בבית, שחמור הוא מאד. וכבר כתב הרמב"ם (הלכות אישות פרק טו הלכה ב): "צו חכמים על האשה שתהיה מכבדת את בעלה ביותר מדאי, ותעשה כל מעשה על פיו, ויהיה בעיניה כמו שר או מלך, מהלכת בתאות לבו, ומרחקת כל מה שישנא, וזה הוא דרך בנות ישראל ובני ישראל הקדושים הסהורים בזווג, ובדרכים אלו יהיה ישובם נאה ומשבח". ע"כ. (פז)

מתר לאשכנזי לבשל לחברו הספרדי ארז ושאר מיני קטניות בפסח. וכמו כן רשאי לבשל ארז ביום טוב שביעי של פסח שחל ביום ששי, כדי שיאכלו ממנו הוא ובני ביתו בליל שבת שהוא אסרו חג של פסח, ואין בזה חשש מקצה ולא כלום. (פו) רבי עקיבא אייר, חתם סופר, שדי חמד, מנחת יצחק, הגרבי" זילבר, הגר"ש אלישיב, מגילת ספר. חזו"ע שבת ג קי

ספרדיה הנשואה לאשכנזי - לא תבשל בביתם ארז וקטניות, אך כאשר מגיעה לבקור אצל הוריה בחג, רשאית לאכל שם ארז וקטניות. (פח)

אורח - אשכנזי המתארח אצל ספרדי, הגם שאינו אוכל קטניות, רשאי לאכל את המאכלים שהתבשלו בסירים שבשלו בהם ארז וקטניות ללא שום חשש. (פז)

בדיקת הארז - המנהג לבדוק את הארז שלש פעמים בתשומת לב רבה לבל תמצא בו חטא. ויזהרו שלא לבדוק ליד הילדים בשהלחם בידם, שמא יפלו חלילה פרוורים.
(פב)

מצה עשירה

מתר ללוש ולאפות עוגות מצה עשירה, דהינו עוגות מקמח חטה כשר לפסח הנלוש במיץ פרות או שמן או דבש או חלב וכיוצא, בלי מים כלל, ומתר להשהות עסה זו זמן רב, כיון שכלל גדול אמרו חז"ל (מסכת פסחים לה ע"ב): "מי פרות אין מחמיצים". ופשוט שצריך בזה זהירות מרבה, ויקפיד גם שהכלים יהיו יבשים ממים, כי אם יתערב בעסה אפלו מעט מים, יכולה העסה להחמיץ.

כן כתב הרמב"ם (חמץ ומצה פרק ה הלכה ב): "חמשת מיני דגן, אם לש אותם במי פרות בלבד בלא שום מים, לעולם אינם באים לידי חמוץ, ואפלו הניחם כל היום עד שנתפח הבצק, הרי זה מתר באכילה, שאין מי פרות מחמיצים אלא מסריחים, ומי פרות הם, כגון: יין, חלב, דבש, זית, מי תפוחים, מי רמונים, וכל כיוצא בהם משאר יינות ושמנים ומשקים. והוא שלא יתערב בהם שום מים בעולם". וכן דעת כל הגאונים, הרי"ף, רבנו תם, רבנו יצחק, העיטור, הרשב"א, הראב"ה, הראב"ה, אור זרוע הגדול, הרקח, הרא"ש, נימוקי יוסף, הרמב"ן, רבנו ישעיה הראשון, המאירי, הר"ן, הגהות מיימוני, רבנו שמחה ועוד. וכתב הרב המגיד, ואפלו לכתחילה אין בו שום חשש, וכן נהגו, וכן עקר. וכתב מרן הבית יוסף (סימן תסב): "ולענין הלכה, המנהג הפשוט הוא, ללוש במי פרות בלא תערבת מים כלל, ואין חוששים בהם לחמוץ כלל, שמי פרות בלא מים אין מחמיצים אפלו שהו כל היום". וכן פסק בשלחן ערוך (תסב ס"א): "מי פרות בלא מים אין מחמיצים כלל. ומתיר לאכל בפסח מצה שנלושה במי פרות אפלו שהתה כל היום, אבל אין יוצא בה ידי חובתו בליל פסח, מפני שהיא מצה עשירה, ובפסוק כתוב לחם עני". ע"כ. וכן המנהג להקל כדעת רב ככל הפוסקים ומרן השלחן ערוך. וכמו שכתבו הפרי חדש, שלחן גבוה, הגאון רבי יונה נבון רבו של החיד"א, ומרן החיד"א בשם מר זקנו הגאון רבי אברהם אולאי, שכבר פשט המנהג בכל בני ספרד להחמיר לכתחילה ללוש במי פרות בלבד. וכן דעת שו"ת משפט וצדקה ביעקב, שואל ונשאל ועוד. וכתב הנודע ביהודה שרשי שכתב שמי פרות מחמיצים מדרבנן, הוא יחיד בדבר, ולא מצאנו לו חבר. והפרי חדש כתב שרשי" עצמו אינו סובר כן להלכה. (שו"ת יחוד דעת חלק א סימן י, יביע אומר חלק ט סימן מב. שו"ת שמע שלמה חלק ד סימנים יב-טז) וכן היה מנהגו של מרן הראשון לציון רבנו עובדיה יוסף הכ"מ לאכל מצה עשירה בפסח.

בהיות וישנן שמועות שונות ומשונות, בדעת מרן הראשון לציון מאור ישראל רבנו עובדיה יוסף זצ"ל בענין המצה עשירה של מאפיות "פפושדו" ו"גטיניו", אף שדעתו הרמתה כתובה שחר על גבי לבן בספרו שאלות ותשובות יביע אומר חלק ט סימן מב, ואם כן מה יש עוד להסתפק בענין? גם מי שהיה מצוי בשעוריו של מרן זצ"ל, שמע כמה וכמה פעמים את דבריו בזה אם במוצאי שבתות בבית הכנסת "היהדים", ואם בלילי ששי בישיבת "אור החיים" שבשכונת הבוכרים בירושלים ועוד בהודמניות רבות. בכל זאת העתקנו להלן מלה במלה משעור שמסר מרן זצ"ל בישיבת "אור החיים", ובכך נקנה שפסקו ההשערות וההמצאות השונות והמשונות בדעת מרן זצ"ל.

ובכן, לאחר שמרן באר בשעור בטוב טעם ודעת את הדין הז"ל ש"מי פרות אין מחמיצים", שלדעת כל הראשונים אינם מחמיצים כלל ועקר, חוץ מרשי" שכתב שזה חמץ מדרבנן, ומרן השלחן ערוך פסק כדעת כל הראשונים, אמר מרן כדלהלן, חזו לשונו הקדושה מלה במלה: היום יש מצה עשירה שעושים בתל אביב, קוראים אותה "גטיניו" "פפושדו", אלה יש עליהם משגיח מטעמי, תלמיד חכם ירא שמים, והוא עומד על המשמר ורואה שלא מכניסים שום טפת מים, אפלו כשרוצים לרחץ למשל את הקערה ששמה לשו את העסה ורוצים אחר כך ללוש עסה אחרת, ויש קצת לכלוך בקערה, שוטפים אותה בזין לא במים, כדי שלא תהיה שום תערבת של טפת מים, כי אולי לא נגבו אחר כך ונשאר טפת מים, לכן עושים הכל בזין, ועומד על המשמר ורואה שהכל נעשה כדת וכדין. לכן בשביל זה המצה שלהם, היא מתרת לנו הספרדים ועדות המזרח שקבלנו הוראות מרן, ומרן פסק כדעת הרי"ף הרמב"ם והרא"ש. בזמנו כשהתחלנו לעשות את המצה עשירה הזאת של "גטיניו" ו"פפושדו", הם באו אלי, הייתי אז רב ראשי של תל אביב, כי הרב אונטרמן עליו השלום

הפריע להם, לא רצה לתת להם כשרות, אמר: מה פתאם, כתוב ברמ"א שזה אסור, אחר כך יבואו אשכנזים ויקנו, וכי אתם תפקחו שלא יבואו אשכנזים לקנות מצה עשירה? אז אתם מכשילים את האשכנזים שלנו. רבונו של עולם, בשביל האשכנזים שלא יאכלו, עושה גזרות עלינו שגם אנחנו הספרדים לא נאכל! איפה נשמע דבר כזה? שיעשה מודעות שאשכנזים לא יאכלו, אבל אנחנו בשביל זה צריכים להתענות בשבילי? ואני פניתי אליו אז עליו השלום, אמר: אני מסכים, תעשה כפי מה שאתה מבין, כפי המנהג שלך. אמרתי לו במצרים באלכסנדריה בלם היו עושים, למה לגזר גזרות עלינו מה שלא קבלנו עלינו? אמר: כבודו צודק, וקבל את הדברים. רק כבודו ידאג שיהיה משגיח ורא שמים שלא יערבו טפת מים. ישנם... אוהבים לחפש מתחת הארץ עלילות ברשע, אומרים אסור לאכל את המצות הללו של גטיניו, למה אסור, בשביל מה אסור, למה יומת מה עשה, כתוב בשלחן ערוך שמתר, מה אתה רוצה להיות חסיד יותר משלחן ערוך? לא רוצה אתה לאכל שלא תאכל, למה בשביל זה לאסר עלינו? אלה שיש להם דעות משנות, רוצים לאסר עלינו דברים שאנחנו לא קבלנו, ענוש יענושו, עתידים ליתן את הדין, מה אתה רוצה להחמיר על עם ישראל? מה שמתר מתר, אנחנו קבלנו הוראות הרי"ף הרמב"ם והרא"ש. כל שכן שאחרי רבים להטות, למה לנו להחמיר, בשביל מה להחמיר. לכן למעשה כמו שאמרתי, יכולים לסמך על זה, יאכלו עניים וישבעו. מתר לאכל את המצה עשירה הזאת שאנחנו קבלנו הוראות מרן. עד כאן מלה במלה מלשונו הטהורה של מרן זיע"א. ומרן זצ"ל בכבודו ובעצמו היה אוכל ממצה עשירה זו של "פופושדו" ו"גטיניו" בפסח, ומחלק ממנה גם לנכדיו, כידוע לכל באי ביתו.

ומעשה שהיה לפני כשתים עשרה שנה בשדרן רדיו באחד מערוצי הקדש שדבר בחול המועד פסח נגד המצה עשירה הזאת של "פופושדו" ו"גטיניו". כשספרו זאת למרן, קרא לו מרן ושאל אותו: אתה היית שמה? בקרת שמה? למה אתה מדבר סתם? היו מנחות מעוגיות אלו על השלחן של מרן, ולקח מרן עוגיה אחת וברך עליה "בורא מיני מזונות" ואכלה. לאחר מכן פנה לשדרן ואמר לו תקח עוגיה ותברך, כמובן שכן עשה מיד, ברך ואכל. אמר לו מרן: "עתה לך ותספר ברדיו כל מה שראו עיניך פה". ישמע חכם ויוסף לקח שלא יפתח פיו בדבורים מיתרים, וסיג לחכמה שתיקה.

מנהג בני אשכנז שלא לאפות מצה עשירה אלא רק לחולה או לזקן, ויכולים להקל גם לילדים קטנים (ק"ח). כן כתב הרמ"א (סימן תסב סעיף ד): "ובמדינות אלו אין נוהגים ללוש במי פרות, ואין לשנות, אם לא בשעת הדחק לצריר חולה או זקן הצריך לזה".

בערב פסח מתר גם לבני אשכנז לאכל מצה עשירה, שלא החמירו אלא בפסח עצמו. (סימן תעא סעיף ב, נדע ביהודה, ערוך השלחן סימן תמד סק"ה. רסה)

חניות - המוכר בחנותו עוגות מצה עשירה, יש לו לתלות מודעה שבני אשכנז אינם אוכלים עוגות אלו בפסח, זולת לחולים, לזקנים ולילדים קטנים. (ק"ח)

עוגות מקמח מצה - מתר גם לבני אשכנז לאפות עוגות מ'קמח מצה' עם מים, שמאחר והמצה נאפתה, שוב אינה מחמיצה לעולם. (פרי חדש, שערי תשובה, חק יעקב. ק"ח)

פצוחים

יש להזהר שלא לקנות, שקדים, פיסטוקים וכיוצא קלויים הנמכרים בשוק, אם אין עליהם השגחה כדת, מאחר ופעמים מערבים בהם קמח במלח שעליהם. (ק"ח)

פרות יבשים

פרות יבשים כתאנים, צמוקים, שזיפים, משמשים וכיוצא, הנמכרים בשוק בהשגחה כדת, שיבשום באפן שאין בהם חשש חמץ כלל, מתר לכתחלה לאכלם בין לבני ספרד ובין לבני אשכנז. (הרמ"א סימן תסו סעיף ח)

תמרוקים. משחת נעלים. חמרי נקוי.

חמץ שנפסל מאכילת הכלב בערב פסח, מתר להנות ממנו בפסח (סימן תמב ס"ט). אשר על כן, תמרוקים, בשם ומוצרי קוסמטיקה, משחת נעלים וחמרי נקוי, אף אם נעשו ללא השגחה לפסח, מתרים, כיון שטעמם פגום ואינם ראויים לכלב. (ק"ט. ילקו"י ח"ה שס)

משחת שנים

משחת שנים שנפסלה מאכילת הכלב אינה צריכה הכשר. ואף אם בטעות יבלע, אין זה נקרא שמחשיב את החמץ ואכלו. אבל משחת שנים של הילדים בטעם תות שדה וכדומה, צריכה הכשר, שהרי לא נפסלה מאכילת הכלב.

תרופות

תרופות שנעשו ללא השגחה מיחדת לפסח ויש חשש שמערב בהן חמץ שטעמו פגום, מתר להשתמש בהן לצורך חולה שנפל למשכב אף שאין בו סכנה, ובלבד שאין החך נהנה מהן כלל, כגון כדורי בליעה. אבל אם החך נהנה מהן, כמו כדורי מציצה או סירופ מתוק, אסור להשתמש בהן. ומה טוב לבקש מהרופא שירשם לו תרופות הפשרות לפסח, כמו שמצוי היום ברב התרופות. (ובאר הרמב"ם שד"ן חמץ ככל מאכל אסור, שאם אין בו הנאה לחך, מתר להתרפאות בו. וכתב החזון איש, אף על פי שמערב העמילן במים ומחמיץ, מכל מקום אם הוא מערב בדבר שאינו ראוי למאכל אדם, ואי אפשר להפריד העמילן לבדו, מתר לבלעו, כי בתערבת כזו לא ש"ך לומר שהוא מחשיב את החמץ [אחשביה], כי דעתו רק על הסמים המועילים לרפואה, מה שאין כן אם היו ראויים לאכילת אדם, היו אסורים באכילה וחיב לבער.) (קכ)

תערבת חמץ

אדם שהתערב לו בטעות חמץ בתוך מאכלים הפשרים לפסח, כגון שמצא גרגר חטה בתוך תבשיל, או שהכניס לתוך התבשיל בטעות מצרך שאינו כשר לפסח, או שהשתמש בטעות בכלים של חמץ וכל כיוצא בזה - יפנה לרב מורה הוראה שיורה לו כיצד לנהוג, לבל יבשל חס ושלום באסור כלשהו של חמץ, כי רבו הפרטים בזה. [ולהלן] כתבנו בכתב קטן מעט מפרטי הלכות אלו להבנת המשגים.]

מורה צדק

הרגיל להשאל בעניני הלכה, עליו לשנן את הלכות הפסח היטב היטב, כדי שיהיה בקי בפרטי ההלכות, ויוכל לענות לשואל כדת וכדין. ואף אם אבותיו נהגו להחמיר בדברים מסוימים או שהוא הנהיג לעצמו חמרות מסוימות, אין לו להורות כן לאחרים, אלא עליו להורות לשואלים את הדין - לבני ספרד כדעת מרן השלחן ערוך, ולבני אשכנז כדעת הרמ"א. וכמו שכתב מרן החיד"א: "אף שכל אחד מחמיר לעצמו בהלכות הפסח כאשר תאזה נפשו, את צנועים חכמה להחמיר בביתו ובחומותיו. וכל מה שיוכל, יתחמק מלגלות מסתוריו לבני אדם. ואם הגיע להוראה, יורה על פי הדין דוקא."

וכתב עוד, הרוצה להחמיר בתוך ביתו הנה מה טוב, ואמנם לאיש אשר אלה לו, יותר טוב אם ישים אל לבו לזקדק בדברים חמורים מאלה שהם עקרי הדת ושרשן, שיהיה בעל מדות תרומיות. ולכל הדעות אין להורות ברבים להחמיר בדבר שפשט המנהג להקל ופסקו כן הפוסקים בתשובותיהם, ובמקום שבעלי 'תשובה' עומדים אין צדיקים גמורים יכולים להחמיר לרבים. ויותר מהמה בני הזהר במשקל החסידות. עד כאן. וכתב הש"ך, אסור לאסר את המתיר אפלו בשל גוי ואפלו שאין הפסד בדבר, ואם הצרך לאסר מחמת הספק, כל שאין האסור ברור כשמש, צריך המורה לומר לשואל שאין האסור ברור. וכתב מהר"י שתרugo, קבלה בידינו שבכל מקום שהגאון רבי יצחק טייב בספרו ערך השלחן החמיר נגד דעת מרן על פי רב הפוסקים, רק לעצמו יהיה מחמיר, אבל לאחרים

היה מורה כדעת מרן. והגאון רבי חיים פלאג'י כתב, שהמחמיר לאחרים נגד פסק מרן, ענוש יענש בירי שמים, שמאבד ממונם של ישראל. ולדעת כמה גדולים דינו כעובר על עברות שבין אדם לחברו שאין יום הכפורים מכפר חס ושלום, ושגגת תלמוד כזאת בודאי שעולה ודון. וכן כתבו הגאון רבי אברהם אבוש גאב"ד פרינקפורט, והגאון רבי אלעזר פלקס תלמידו המבדק של הונדע ביהודה בספרו תשובה מאהבה. וכתב הרא"ש, "ועל האוסר להביא ראיה ברורה וחזקה, כי התורה חסה על ממונם של ישראל". וכבר דרשו חז"ל (ספרא שמיני פרשה א ועוד) על אהרן הכהן את הפסוק (מלאכי ב ו): "תורת אמת היתה בפייהו, ועולה לא נמצא בשפתיו" - תורת אמת היתה בפייהו, שלא טמא את הטהור ולא טהר את הטמא. ועולה לא נמצא בשפתיו, שלא אסר את המתיר ולא התיר את האסור. ואמרו בירושלמי (תרומות סופ"ה): כשם שאסור לטהר את הטמא, כך אסור לטמא את הטהור. ועל כל פנים במקום שכתב מרן שבעל נפש יחוש לעצמו, יש להודיע את השואל אולי ירצה להיות בעל נפש ולהחמיר לעצמו. וכדברים האלו כתבו עוד רבים מהאחרונים. ועין בקונטרס הנפלא "שם שואל" מה שהאר"ך בזה. (א, קי)

חמץ אפלו באלף לא בטל

כידוע, כל מאכל אסור שהתערב במאכל כשר - אם יש כמות של פי ששים במאכל הכשר כנגד מאכל האסור, בטל האסור ומתר התבשיל באכילה. למשל: אם נשפך מעט חלב לתבשיל של בשר, ויש בתבשיל הבשר כמות של פי ששים כנגד החלב הנשפך, מתר התבשיל באכילה. והוא הדין בשאר אסורים כנגלה וחזיר וכיוצא. כמבואר בהרחבה בחוברת 'כשרות המטבח'. אולם באסור חמץ החמירו חכמים, שאפלו נפל מעט חמץ לתוך התבשיל בפסח, על אף שיש בתבשיל כמות של פי 1000 ויותר כנגד החמץ, נאסר התבשיל כלו באכילה. כיון שההלכה קובעת: "חמץ בפסח - במשהו". דהיינו, אפלו רק משהו של חמץ מערב בתבשיל, נאסר כל התבשיל. (סימן תמו סעיף א)

אלא שעדיין לא נאסר התבשיל גם בהנאה, כדין חמץ ממש שאסור בהנאה, נאלא אם כן מעט החמץ משיח את התערובת. ולכן מתר למכר את התבשיל לגוי ולהנות מהכסף, שבין שאין הגוי משלם יותר עבור הנאת טעם החמץ שבתבשיל, נמצא שאינו נהנה מהחמץ כלל. (סימן תסו סעיף י, פט) ואולם בני אשכנז מחמירים בזה ושורפים את כל התבשיל, ורק בהפסד מרבה מקלים למכר לגוי. (הרמ"א תסו סעיף י ובמשנה ברורה)

טעם חמרת החמץ: אחד הטעמים שהחמירו חכמים בחמץ יותר משאר אסורים, כיון שהתורה החמירה בו מאד, שלבד מאסור כרת שבו, אסרה אותו התורה בשני אסורי לא תעשה - "לא יראה" ו"לא ימצא", ובאסור עשה של "תשביתו שאר מביתכם", שאין כיוצא בזה בשום אסור אחר. ועוד, משום שהחמץ מצוי בכל השנה בהתר, ולא רגילים להזהר ממנו כמו משאר אסורים שאסורם נודג כל השנה. (רש"י, תוספות והרא"ש)

תערובת חמץ קדם הפסח

כל החמירה שהחמירו חכמים בחמץ שאפלו באלף לא בטל, הוא דוקא כשהתערב החמץ בפסח עצמו, אך אם התערב החמץ בתבשיל קדם הפסח ונאפלו בערב פסח אחר חצות היום, שכבר אסרה התורה לאכל חמץ, עדין מקלים אנו ככל יתר האסורים, ובטל החמץ בששים. והטעם בזה, מכיון שכל מה שהחמירה התורה בחמץ שעובר בכרת ובאסורי "לא יראה" ו"לא ימצא" תשביתו, הוא דוקא בפסח עצמו, אבל קדם הפסח הריהו כיתר האסורים. (סימן תמו סעיף ב, צח)

למשל: נשפכה מעט בירה לתוך היין קדם הפסח, והיה פי ששים ביין כנגד הבירה, מתר לשתות את היין בפסח. אבל אם נשפכה הבירה בפסח עצמו, נאסר כל היין, אף אם יש בחבית פי מיליון יין כנגד הבירה. (תמו סעיף ד, קג)

ובכמו כן, אם קדם הפסח נשפכה מעט בירה לתוך תבשיל מרק או בשר, והיה פי ששים בתבשיל כנגד הבירה, מתר לחמם את התבשיל ולאכלו בפסח. אבל אם נשפכה הבירה בפסח עצמו, נאסר התבשיל, אף אם יש בתבשיל פי מיליון מהבירה. (תמו סעיף ד, באה"ל ד"ה בלח)

דין הנ"ל שבטל בששים קדם הפסח, הוא אפלו שלא נודע לנו קדם הפסח שהתערב החמץ, אלא בתוך הפסח עצמו נודע לנו, דהרי זה מתר. (משנה ברורה תמו ס"ק לב. ק)

חטה בקועה שהיא חמץ, שנפלה לתבשיל קדם הפסח, והיה פי ששים בתבשיל, והוציאו את החטה, מתר לחמם את התבשיל שוב בפסח. אבל אם לא הוציאו את החטה וחזרו והממוהו שוב בפסח, נאסר כל התבשיל, כדון חמץ שהתערב בפסח שאפלו באלף לא בטל, מכיון שהחטה החמץ נתנה טעם שוב בעת חמום התבשיל בפסח עצמו, והרי חמץ בפסח לא בטל. (סימן תמו סעיף ג. צח)

דין חוזר ונעור

אם התערב קדם הפסח מאכל יבש חמץ במאכל יבש כשר, כגון שהתערבה מצת חמץ אחת בשתי מצות כשרות לפסח, התבטל החמץ ברב ככל דין יבש ביבש נשאמה התורה, שאם התערבה חתיכה של אסור יבשה ברב חתיכות יבשות של כשר, האסור בטל ברב, וכל החתיכות מתרות באכילה. למשל: התערבה חתיכת בשר נבלה בשתי חתיכות של בשר כשר, שלשת החתיכות מתרות באכילה, רק טוב שלא אדם אחד יאכל את שלשתן. (ש"ע יורה דעה סימן קט סעיף א.) ומאחר והתבטל החמץ קדם הפסח, אינו חוזר ומתעורר שוב בפסח, שכיון שהתבטל ואין האסור נכר, לא החמירו חכמים שאפלו באלף לא יתבטל. כן פסקו רוב הראשונים, רש"י, רבנו תם, רבנו יצחק מבצלי התוספות, האור זרוע, הראב"ה, רבנו שמחה, רבנו יעקב מקורביל, הרא"ה, הראב"ד, הר"ן, הסמ"ג, התרומה, אורחות חיים, רבנו פרץ, הריטב"א, הרא"ש, העיטור, הסמ"ק, הגהות מימוניות, המכתם, המאירי, הרשב"ץ, וכן פסק בסתם מרן בשו"ע (סימן תמו סעיף ד), וכן פסקו מהרי"ט, מהר"ח מודעי, גינת ורדים, בית יהודה עייאש, ויאמר יצחק, מהר"א בן שמעון ועוד רבים מן האחרונים, ושכן הוא מנהג בני ספרד. וכתב הגאון מהר"ם בן חביב שהחמירים בשמן שומשמן שמא נשרה עם חוטים, חומרה יתירה היא.

אולם הרמ"א (תמו סעיף ד) כתב, שמנהג בני אשכנז להקל בן רק בתערבת לח בלח נכמו בירה ביין או בתבשיל בשר כנ"ל, אבל בתערבת יבש ביבש מחמירים לומר שחוזר ונעור החמץ, ואינו בטל והטעם בזה, כדי לחוש לרב טרונאי גאון, הרמב"ם, הרשב"א והרי"ץ אבות שאומרים, שאף על פי שהתבטל החמץ קדם הפסח, חוזר ונעור שוב בפסח. ואף שהם החמירו גם בלח בלח, מכל מקום מנהג בני אשכנז להחמיר רק בחמץ שהוא בעין, כתערבת יבש ביבש. אבל בתערבת לח בלח, כיון שאין החמץ נכר בעין, כמו הבירה שנעלמה בתוך היין לגמרי, לא החמירו. (משנ"ב ס"ק לג. קג)

נותן טעם לפגם

כידוע, לגבי שאר אסורים, אם בשל אדם בטעות בסיר של אסור, נאסר המאכל. למשל: בשל בשר בטעות בסיר של חלב, נאסר הבשר באכילה מחמת החלב הבלוע בסיר שנפלט לתבשיל. אולם כל זה דוקא כשבשל את הבשר בתוך 24 שעות לבשול החלב בסיר, אבל אם כבר עברו 24 שעות משעה ששבל חלב בסיר ואחר כך בשל בטעות בשר - מתר הבשר באכילה, מכיון שדוקא בתוך 24 שעות הטעם הבלוע בסיר הוא טעם טוב, ונמצא שנפלט לבשר טעם טוב של חלב ואוסרו, אבל לאחר 24 שעות, טעם החלב הבלוע בסיר נפגם ואינו נותן טעם טוב בבשר, ולכן אינו אוסרו. וזה הנקרא בלשון רבותינו: "נותן טעם לפגם, מתר". דהיינו, כל שבליעת האסור נתנה טעם פגום במאכל, הרידו מתר. כמבואר בהרחבה בחוברת "כשרות המטבח".

ומעתה, לגבי אסור חמץ, אם טעה ובשל בפסח בסיר של חמץ - לאחר שכבר עברו 24 שעות משעה ששבל את החמץ בסיר, מתר התבשיל באכילה, כיון שכבר נפגם טעמו של החמץ הבלוע, ונפלט טעם פגום של חמץ שאינו אוסר. כן פסקו הגאונים ורוב הראשונים, רש"י, רבנו תם, רבנו יצחק מבצלי התוספות, רבנו שמואל, רבנו יהודה בר יצחק, אור זרוע, הרמב"ן, אורחות חיים, הריטב"א, מהר"ם מרונטבורג, הרא"ש, האגור, הרשב"ץ, יצחק ובעוד, וכן פסק מרן בבית יוסף ובשולחן ערוך (סימן תמו סעיף ז). ואף על פי שהחמץ בפסח אפילו באלף לא בטל, והרי באלף אין טעם כלל ובכל זאת נאסר, מכל מקום, כאן שנפגם החמץ, פקע איסורו לגמרי ואינו אוסר כלל. (מ"ב ס"ק צו. קיד, קה)

אמנם הרמ"א (תמו סעיף ז) כתב, שמנהג בני אשכנז להחמיר בנותן טעם לפגם בפסח, (כהרשב"א, היראים וריב"א, מפאת חומרת איסור חמץ) ולכן נאסר התבשיל באכילה. ואולם רש"י לתן את התבשיל לבני ספרד לאכלו. ומכל מקום אם עברו י"ב חדש על הכלי אפלו כלי חרס, וטעו ובשלו בו, אף לבני אשכנז מתר התבשיל באכילה. (חכם צבי, הגר"ן, מהרש"א אנגיל ועוד. קיד, קסטא)

מַרְקֶחֶת - רֶבֶה

מַרְקֶחֶת שֶׁהִתְבַּשְׁלָה בְּשָׂאֵר יְמֵי הַשָּׁנָה בְּכָלִי שֶׁל חֻמֶּץ, מִתֵּר לֹאכְלָהּ בַּפֶּסַח לְכַתְחֹלָהּ. וּמִן הַדִּין גַּם בְּנֵי אֲשֶׁכְנֹז יְכוּלִים לְהַקֵּל בָּזֶה, מֵאַחַר וְיֵשׁ כָּאֵן צְרוּף שֶׁל שְׁנֵי טַעְמִים לְהַקֵּל, גַּם שִׁסְתָּם כָּלִים אֵינֶם בְּנֵי יוֹמָם וּמִמִּילָא נִעֲשֶׂה טַעַם לַפֶּגֶם, וְגַם מִשּׁוּם 'נִוְתָן טַעַם בֶּר נִוְתָן טַעַם שֶׁל הֶתֶר', דִּהְיִנו שֶׁהַחֻמֶּץ נִתֵּן טַעַם בְּכָלִי, וְהַכֵּלִי נִתֵּן טַעַם בַּמַּרְקֶחֶת, וְעַדִּין זֶה הֶתֶר, כִּיֹּן שֶׁנִּעֲשֶׂה קֶדֶם פֶּסַח. וּבְצִרוּף שְׁנֵיהֶם מוֹדָה הֶרֶם"א לְהַקֵּל. (מג"א וחק יעקב. קה)

❦ מְכִירַת הַחֻמֶּץ לַגּוֹי ❦

אֲסוּר הַשְׁהִיית חֻמֶּץ

נֶאֱמַר בַּתּוֹרָה (שְׁמוֹת יב טז): "שִׁבְעַת יָמִים שָׂאֵר לֹא יִמָּצֵא בְּבֵיתְכֶם, כִּי כָל אֹכֵל מִחֻמֶּצֶת וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מֵעֵדֶת יִשְׂרָאֵל בֶּגֶר וּבְאֻזְרָה הָאֶרֶץ". וְלִהְיוֹן נֶאֱמַר (יג ט): "מִצּוֹת יֹאכֵל אֶת שִׁבְעַת הַיָּמִים וְלֹא יֵרָאֶה לָךְ חֻמֶּץ וְלֹא יֵרָאֶה לָךְ שָׂאֵר בְּכָל גְּבֻלְךָ". וְנֶאֱמַר עוֹד (שְׁמוֹת יב טז): "תִּשְׁבִּיתוּ שָׂאֵר מִבֵּיתְכֶם".

אֲסוּר לְהַשְׁהִיית חֻמֶּץ שְׁלָנוּ בְּרִשְׁוֹתֵנוּ בַּפֶּסַח. וְהַמְשָׁהָה חֻמֶּץ בְּרִשְׁוֹתוֹ, בְּטֵל מִצְוַת עֲשֵׂה שֶׁל "תִּשְׁבִּיתוּ שָׂאֵר מִבֵּיתְכֶם", וְעַכְרָם גַּם עַל אֲסוּר "לֹא יֵרָאֶה לָךְ חֻמֶּץ". (טז)

חֻמֶּץ שֶׁעֲבַר עָלָיו הַפֶּסַח

אֲדָם שֶׁעֲבַר וְהִשְׁאִיר חֻמֶּץ בְּרִשְׁוֹתוֹ בַּפֶּסַח, מֵאַחַר וְעַכְרָם עַל הָאֲסוּרִים הַנִּל, אֲסוּר חֻמִּים חֻמֶּץ זֶה בַּהֲנָאָה בֵּין לְבַעַל הַחֻמֶּץ וּבֵין לְאֲחֵרִים, וְעַל כֵּן אֲסוּר לְהַאֲכִילוֹ אֶפְלוֹ לְבַהֲמָה, חִיָּה וְעוֹף שֶׁל הַפֶּקֶר אוֹ לַגּוֹי. (סִימָן תִּמְח סֵעִיף ג, ו. טז, עה)

מֵאֲכִילֵי בַעֲלֵי חַיִּים

יִהְיֶה מֵאֵד בְּמֵאֲכִילֵי בַעֲלֵי חַיִּים, שֶׁלֹּא תִהְיֶה בָהֶם תַּעֲרֻבַת חֻמֶּץ, שֶׁנִּמְצָא שְׁמִיטָה מִצְוַת "תִּשְׁבִּיתוּ", וְעוֹבֵר עַל אֲסוּר "לֹא יֵרָאֶה". וּמִצְוֵי הַדִּבְרֵי מֵאֵד בְּמֵאֲכִיל הַדְּגִים.

מְכִירַת חֻמֶּץ

כְּאִמּוֹר, אֵין לְהַשְׁאִיר חֻמֶּץ בְּרִשְׁוֹתֵנוּ, וְנֶאֱפְלוֹ אִם בְּטָלוּ, שְׂאֵז אֵינוֹ עוֹבֵר אֲסוּר מִהִתּוֹרָה כְּמִבְּאֵר לְהֵלֵן, עַדִּין אֲסוּר חֻמִּים לְהַשְׁאִיר חֻמֶּץ בְּעִין. אִוְלָם, אִם מוֹכֵר אֶת הַחֻמֶּץ לַגּוֹי, אָף עַל פִּי שֶׁהַחֻמֶּץ נִשְׁאֵר בְּבֵיתוֹ, הֵרִי זֶה מִתֵּר, כִּיֹּן שְׂאִין הַחֻמֶּץ שִׁיךְ לוֹ. וּבִלְבָד שִׁינִיחַ אוֹתוֹ בְּמָקוֹם מִצְנֶע וְסָגוּר, לְבָל תִּגַּע שָׁם יָד אָדָם. (תוֹסֵפֶת, סִימָן תִּמְח סֵעִיפִים ג, ה וּבִאֲחֵרוֹנִים. ע)

מִי הַמְבִצֵּעַ - מְכִירַת הַחֻמֶּץ מִתְבַּצֵּעַת עַל יְדֵי בֵית דִּין צֶדֶק אוֹ הֶרֶבֶנוֹת הַמְקוֹמִית שְׁבָכָל עִיר. וְעַל כָּל אָדָם לִרְשֵׁם אֶת שְׁמוֹ בְּטַפְסֵי הַמְכִּירָה, שְׁבֻזָּה הוּא מְמַנָּה אוֹתָם בְּשְׁלוּחִים עֲבוּרוֹ לְמַכֵּר אֶת חֻמְצוֹ לַגּוֹי. [נִתֵּן לְמַכֵּר אֶת הַחֻמֶּץ גַּם בְּאֲמָצְעוֹת אֲתֵר "הַדְּבָרוֹת"]. וְאֵין לוֹ לְסַמֵּךְ עַל עֲצָמוֹ וְלְמַכֵּר בֵּינוֹ לְבֵין הַגּוֹי, כִּי פֶרֶטִי וְדִינֵי הַמְכִּירָה רַבִּים הֵם עַד מֵאֵד. (ע)

יֵשׁ לְדַעַת, כִּי מְקוֹר מְכִירַת הַחֻמֶּץ לַגּוֹי בְּעֶרֶב פֶּסַח, הוּא מְרֻבּוֹתֵנוּ הַתְנָאִים בְּתוֹסֵפֶת, וְכֵן פֶּסַח הַרְמַבְבִּים (הַלְכוֹת חֻמֶּץ וּמִצָּה פ"ד ה"ו): יִשְׂרָאֵל וְגוֹי שֶׁהוּא בָּאִים בְּסַפִּינָה וְהִיא חֻמֶּץ בְּיַד יִשְׂרָאֵל וְהַגִּיעָה שְׁעָה חֲמִישִׁית, הֵרִי זֶה מוֹכֵרוֹ לַגּוֹי אוֹ נִוְתָנוּ לוֹ בְּמִתְנָה, וְחוֹזֵר וְלוֹקָחוֹ מִמֶּנּוּ אַחֵר הַפֶּסַח, וּבִלְבָד שִׁתְּנָנוּ לוֹ בְּמִתְנָה גְּמוּרָה. וְאוֹמֵר הַיִּשְׂרָאֵל לַגּוֹי עַד שְׁאֵתָה לֹקֵחַ מִגּוֹי בֹּא וְקַח מִיִּשְׂרָאֵל, שְׁמָא אֲצִטְרֵךְ וְאֶקַּח

ממך אחר הפסח, אבל לא ימכר לו ולא יתן לו על תנאי. וכתב בתרומת הדשן, מי שיש בידו חמץ סמוך לפסח וקשה לו לבערו ונותנו לגוי במתנה גמורה, והישראל מכירו לאותו גוי ויודע בו שלא יגע בחמץ כלל, אלא ישמרהו לו עד לאחר הפסח ויחזירהו לו, יראה שמתר, רק שיתנהו לגוי ללא שום תנאי. וכתב הבית יוסף, אף שאין לך הערמה גדולה מזו, היתירו חז"ל, שסוף סוף נעשה הקנין כדין. וכתב החתם סופר, והערמת מכירה זו היא היתר גמור מן התורה בלי שום פקפוק, כיון שהוא מוכר מכירה גמורה מהקנינים שהגוי קונה בהם. ואף על פי ששניהם יודעים בלבם שהחמץ יחזר לישראל לאחר הפסח, מכל מקום המכירה מכירה גמורה היא, ויכול הקונה לעשות בו חפצו, אלא שהוא אוהב לישראל ואינו עושה כן ומשמרו לו עד לאחר הפסח וחוזר ומוכרו לישראל, והוה היתר גמור בלי פקפוק. ורשאי הישראל לומר לגוי בפרוש, אם תרצה לחזר ולמוכרו לי לאחר הפסח, קרוב לודאי שאקחהו ממך במחירו. וגם אם אין בדעת הגוי לקנותו ממש, מכל מקום דברים שבלב אינם דברים. ועל פי זה פשט המנהג בכל תפוצות ישראל למכר החמץ לנכרי המכירו ומחזירו לאחר הפסח. וכלם מודים שמכירה גמורה היא, והמעצער על זה ראוי לגערה, כן נראה לי ברור בעזרת ה' יתברך. עד כאן דברי החתם סופר. ומעשים בכל יום שמפקיעים קדושת בכור בהמה טהורה שאסור בהנאה מהתורה, על ידי מכירת און הבהמה לגוי, כמפרש בגמרא מסכת בכורות (ג ע"א), וכנהוג בכל העולם. כיון שמן הדין מתר להערים אפלו באסור תורה, וכמבאר ברמב"ם בענין מעשר שני ועוד. וכן כתבו הגאון מליסא, הפרי מגדים, צמח צדק, מהרש"ם ועוד רבים מהאחרונים. וכתבו התוספות (מסכת עבודה זרה ע"א), ונראה להחמיר ולהקנות לגוי איבר שעושה אותה טריפה, כגון הראה והראש, אמנם אין צריך שיתן הגוי מעות בשווי הראש והראה, אלא די שיקנם בפרוטה, ואף על פי ששנה יותר בפלים, אין לחוש משום בטול מקח, כי הישראל גמר להקנות לגוי כדי להפטר מדין בכור בבהמה. ע"כ. ופעם אחת היה רעב בארץ ישראל, והלך רבי טרפון שהיה כהן וקדש שלש מאות נשים כדי להאכילן בתרומה (תוספתא כתובות פ"ה ה"א, ופסיקתא זוטרתא שיר השירים פרק א), ואף על פי שזו הערמה, כי בודאי לא עשה כן אלא בשביל להאכילן בתרומה. וכתב בשו"ת בנין עולם, הלכך המנהג שנהגו בקהלות ישראל למכר הבהמות לגוי קדם פסח, כדי להאכילם חמץ בפסח, אין בו חשש אסור, וכל מקום שהלכה רופפת בידך, הלך אחר המנהג. וכתב הנודע ביהודה, ואני מאז ומעולם מורה להתיר בזה. וכתב בשו"ת עטרת חכמים, כן המנהג פשוט ולא חוששים להערמה, מאחר שמחמת האסור גמר בדעתו להקנות. ואפלו אם לב המוכר פונה למחשבה לא נכונה, אין זה אלא דברים שבלב שאינם דברים לבטל המעשה של המכירה על ידי הקנינים בדת. ועיינו הרואות שכבר פשט היתר בכל מדינת פולין, זה יותר ממאתים שנה, על פי הוראת גאוני עולם שממיהם אנו שותים יום יום, ואין כאן נדנד אסור כלל ועקר. עכ"ד. ובשו"ת אגרות משה כתב, ואין סביר להחמיר אחר הפסח שלא לקנות חמץ מחנוני ישראל שאינו שומר מצוות, שמכר חמצו לנכרי קדם הפסח במכירת חמץ כנהוג, מחשש שמא לא היתה המכירה בלב גמור, כי אף אם לא היה בלב גמור, הוא דברים שבלב שאינם דברים, ואינו כלום לבטל המכירה. ע"כ. וכל ירא שמים ומודה על האמת, רואה כי מכירת החמץ לגוי, יש לה יסודות חזקים ונאמנים. ועל כן נהגו בכל קהלות ישראל בכל העולם, כמה וכמה דורות ועד היום, לבצע את המכירה בכל שנה על ידי גדולי ישראל בכל בתי הדין צדק והרבהויות המקומיות. וכתב החתם סופר: "וכן פשט המנהג בכל תפוצות ישראל, והמעצער על זה ראוי לגערה". ע"כ. (שו"ת יביע אומר חלק י יורה דעה סימן לח)

זמן המכירה - יודחו כל אדם להרשם למכירת החמץ, ולא ימתין ליום האחרון, שמא ישכח. ועל כל פנים, רשאים למכר את החמץ לגוי, עד שעה שיאסר בהנאה [דהיינו בערב החג, גמר שעה חמישית לפי שעה זמנית כדלהלן, בערך: 11:20 בשעות קיץ]. ובדיעבד יכל למכרו עד שעה רגילה לפני חצות היום [בערך: 11:40 בשעות קיץ]. (ט)

כלם מוכרים - גם אדם שלא השאיר חמץ בביתו כלל, ימכר את החמץ לגוי, כי לפעמים נשאר בטעות איזשהו חמץ או תערובת חמץ שאינו יודע עליו, ואם לא ימכרהו [הגם שבטל] יעבר על דברי חכמים, שאסרו להשאיר חמץ ברשותו, ושמא יאסר החמץ בהנאה. (ע)

כלי חמץ - ימכר רק את החמץ בלא הכלים. ואם טעה ומכר גם את הכלים, צריך

לְהַטְבִּילֵם בַּמִּקְוָה לְאַחֵר פֶּסַח, בְּדִין הַקֹּנֶה כָּלִים מַגּוּי, אֲךָ לֹא יִבָּרַךְ עַל הַטְבִּילָה. (הגאון
החזון איש בספרו אמונה ובטחון פרק ג אות ה. פא)

חֲמִץ שֶׁל אַחֲרִים - מִתֵּר לְמִכֹּר אֶת הַחֲמִץ שֶׁל הוֹרִיו אוֹ שֶׁל חֲבֵרָיו, כְּשִׂיּוּדֵעַ שְׂאִינָם מוֹכְרִים בַּעֲצָמָם. וְהַנֶּכֶן שִׂיּוּדֵי־עַם קִדְּם לָכֵן, כְּדִי שְׂיִמְנוּ אוֹתוֹ שְׁלִיחַ לְמִכֹּר עֲבוּרָם. אֲךָ גַּם אִם לֹא הוֹדִיעַ לָהֶם, רָשָׁאִי לְמִכֹּר עֲבוּרָם, [כִּיִּין שְׂאִפְשֵׁר לִזְכוּת לְאָדָם שְׁלֹא מִדַּעְתּוֹ].

לְתַשׁוּמַת לֵב: יֵשׁ לְהַזְהִיר שְׁלֹא לִקְנוֹת חֲמִץ לְאַחֵר הַפֶּסַח אֶלֶּא מִחֲנוּת שִׂישׁ לֵה תַעֲוִדַת מִכִּירַת חֲמִץ מִהֶרְבִּנוֹת הַמִּקְוִמִית, הַתְּקַפָּה לְשָׁנָה זֹה, שְׂאֵם לֹא כֵן, עֲלוּל לְהַכְשֵׁל בְּאַכִּילַת אֲסוּר שֶׁל "חֲמִץ שְׂעֵבֵר עָלָיו הַפֶּסַח". (ע)

❦ בְּרִיקַת חֲמִץ ❦

נִקְיוֹן הַבֵּית

קִדְּם לֵיל י"ד בְּנִיסָן יֵשׁ לְנָקוּת אֶת כָּל חֲדָרֵי הַבֵּית נְקִי יְסוּדִי לְכָל יִשְׂרָאֵל שֶׁם שׁוּם חֶשֶׁשׁ חֲמִץ. וְכֵן בְּכִיסֵי הַבְּגָדִים וּבִילְקוּטֵי בֵית הַסֶּפֶר, בְּאַרְוֹנוֹת הַמִּטְבָּח, בְּמִקְרָר, בְּרֶכֶב, וּבְכָל הַמִּקְוִמוֹת שְׂאִפְשֵׁר שֶׂהַכְּנִיסוֹ שֶׁם חֲמִץ בְּמִשְׁךְ הַשָּׁנָה. וְכִבֵּר אֲמַר רַבִּנוּ הָאֲר"י ז"ל: "כָּל הַנִּזְהָר מִמִּשְׁהוֹ שֶׁל חֲמִץ בַּפֶּסַח, מִבְּטָח לוֹ שְׁלֹא יִחָטֵא כָּל הַשָּׁנָה". (לב)

וְיִקְפִּיד לְנָקוּת הַיֵּטֵב אֶת כִּיסֵי הַבְּגָדִים, כְּמוֹ שְׂאִמְרוּ בַּגְמָרָא מִסְכַּת שֶׁבֶת (יב ע"א) חֵיב אָדָם לְמִשְׁמֵשׁ בְּכִיסוֹ בְּעֶרֶב שֶׁבֶת, כְּדִי שְׁלֹא יִהְיֶה בּוֹ דָּבָר שְׂאִסוּר לְצִאת בּוֹ בְּשֶׁבֶת. וְכֵן פֶּסֶק מֵרֵן (סִימָן רַב ס"ז). וּמֵאַחֵר וּפְעָמִים נוֹתֵן אָדָם בְּכִיסוֹ מֵאַכְלֵי חֲמִץ, וְכִמְבָּאֵר בַּגְמָרָא מִסְכַּת יְבָמוֹת (סג ע"א) עַל הַתֵּנָא הַגְּדוּל רַבִּי חִיָּיא שְׂכַשְׁהִיהָ הוֹלֵךְ לְשׁוּק אוֹ לְאִיּוֹ שְׂמַחָה וְרוֹאֶה דָּבָר מֵאַכְלֵי שְׂרָאִי לְאַשְׁתּוֹ, הִיָּה שֶׁם בְּכִיסוֹ וּמֵבִיא לֵה לְאַכֹּל. עַל כֵּן יֵשׁ לְבַדֵּק אֶת כִּיסֵי הַבְּגָדִים קִדְּם הַפֶּסַח לְכָל יִשְׂרָאֵל שֶׁם פְּרוּרֵי חֲמִץ.

בְּנִחַת וּבְשִׂמְחָה

אֶף עַל פִּי שְׂהַנְשִׁים טוֹרְחוֹת טְרַחָה מְרַבָּה מֵאֵד בְּנִקְיוֹן הַבֵּית לְפֶסַח, יֵשׁ לְדַעַת כִּי מִצְוַת הַבְּדִיקָה הִיא מִחֲמִץ וְלֹא מֵאַבָּק, כִּי פְעָמִים הָאִשָּׁה טוֹרְחַת מִדָּאִי מַעֲבֵר לְנִדְרָשׁ עַל פִּי הַהִלְכָה, וּמִתּוֹךְ כֵּךְ מְגִיעָה לְכַעַס וְרִגּוֹז וְאִי סְבִלְנוֹת כְּלָפִי בַּעֲלָה וּלְדִידָה, וְדָבָר זֶה הוּא מְכַלִּי הַנֶּשֶׁק הַגְּדוּלִּים בְּיוֹתֵר שֶׁל הַיֵּצֵר הָרָע - לְהִרְסֵ אֶת הַשְּׁלוֹם, הַשְּׁלוֹה וְהַשְּׂמִחָה בַּבֵּית, וְנִמְצָא שְׂיוּצָא שְׂכִרָה בְּהַפְסָדָה. לְכֵךְ תִּשְׁתַּדֵּל שֶׂהַכָּל יִתְנַהֵל בְּנִחַת רִוּחַ, רִגְעָה, שְׁלוֹה וּשְׂמִחָה כְּרִצּוֹן ה' יִתְבָּרַךְ, וְהַכָּל עַל מְקוֹמוֹ יָבוֹא בְּשְׁלוֹם.

כְּבוֹד הָאִשָּׁה

עַל הַבַּעַל לִשִּׁים לֵב לְחִזּוֹק וּלְעוֹדֵד וּלְסִיעַ אֶת אִשְׁתּוֹ שֶׁתַּחֲיָה בַּעֲבוּרָתָהּ בְּנִקְיוֹן הַבֵּית לְקִרְאֵת יְמֵי הַפֶּסַח הַבָּאִים עָלֵינוּ לַחֲיִים טוֹבִים וּלְשְׁלוֹם. וְכִבֵּר כְּתַב הַרְמַב"ם (אִישׁוֹת פֶּרֶק טו הִלְכָה יט): "צִוּוּ חֲכָמִים שִׂיְהִיָּה אָדָם מְכַבֵּד אֶת אִשְׁתּוֹ יוֹתֵר מִגּוּפוֹ, וְאוֹהֶבָה כְּגּוּפוֹ. וְאִם יֵשׁ לוֹ מִמּוֹן, מְרַבָּה בְּטוֹבָתָה כְּפִי הַמָּמוֹן. וְלֹא יִטִּיל עָלֶיהָ אִימָה יִתְרָה. וְיִהְיֶה דְּבוּרוֹ עִמָּה בְּנִחַת, וְלֹא יִהְיֶה עֶצֶב וְלֹא רוֹגִז". עַד כָּאֵן.

"עֶזֶב תַּעֲזֹב עִמּוֹ"

נִפְסֵק בְּרַמְב"ם וּבְשִׁלְחָן עֶרוֹךְ (אֲבִן הָעוֹר סִימָן פ): בַּעַל שִׂישׁ לוֹ אִפְשָׁרוֹת כְּסָפִית לְהַבִּיא לְרַעֲיָתוֹ עוֹזֶרֶת לְמַלְאָכוֹת הַבֵּית בְּנִקְיוֹן וּבְכִיסָה וּכְיוּצָא, וְרַעֲיָתוֹ חֲפָצָה בְּזֶה שִׂיבִיא לֵה

עוזרת, חיב הבעל להביא לרעותו עוזרת כפי ממונו, ודי שהיא תעשה רק חלק ממלאכות הבית.

במקרה שהאשה חלשה וקשה לה לעשות את מלאכות הבית, כגהוץ, קפול בגדים, שטיפת רצפה, נקיון המקרר וארונות המטבח לפסח וכיוצא, חובה על הבעל להביא עוזרת לאשתו, או שהוא עצמו יעשה עבודות אלו, שזה בכלל מצוות התורה 'ואהבת לרעך כמוך' ויגמילות חסדים'. ואדרבה, עקר עשית החסד הוא עם אשתו שחיב לכבדה יותר מגופו, ואחר כך יעשה חסד עם שאר בני אדם. ולצערנו, ישנם שטועים בזה, ועוזרים רבות לבני אדם בחוץ, ובבית אינם שוטפים צלחת, והכל נופל על נשותיהם. ישמע חכם ויוסף לקח. (עיין עוד בשלחן ערוך המדות (אהבת הבריות עמודים נח, שפג).

בבור הבעל לרעותו

בספר "זהירו בכבוד חברכם" כתב על הסבא מסלבודקא רבי נתן צבי פינקל, שהיה דורש על הפסוק "ולא תונו איש את עמיתו", 'את' לרבות אשתו. והיה דורש מתלמידיו תמיד שיתיחסו בכבוד רב אל נשותיהם, ומדת החסד שנדרשת מכל אדם להיטיב עם חבריו, ראשית כל צריך לבצע אותה עם אשתו וילדיו, שנאמר "ומבשרך לא תתעלם". והיה נאה דורש ונאה מקים. תלמידיו ומקרביו ספרו נפלאות על יחסו לאשתו הרבנית, כמה היה מכבדה ועוזרה למעלה מכחותיו. ובכל זאת תמיד היה חושש שמא לא יצא ידי חובתו כלפיה, והיה מבקש ממנה מחילה וסליחה. מוזעזת היתה פרדתו ממנה בערב יום הכפורים לפני עוזבו את הבית לתפלת ערבית, שעם כל יחסו הנפלא כלפיה במשך כל השנה, חשש שמא עדין לא נהג כשורה עמה לפי כבודיה. ובעינים זולגות דמעות היה מתחנן אליה שתסלח לו מכל הלב. ("ענף עץ אבות" עמוד קצח)

היחס למשרתים

כשמביאים משרת או עוזרת לבית, יזהירו להתנהג ולדבר עמהם בכבוד ולא לבישם חס ושלום. ולהלן לשונו הזהב של הרמב"ם היאך צריכים להתנהג אפלו עם עבד גוי: "מדת חסידות ודרכי חכמה שיהיה אדם רחמן ורודף צדק ולא יכביד עלו על עבדו ולא יצר לו, ויאכילהו וישקהו מכל מאכל ומכל משתה. חכמים הראשונים היו נותנים לעבד מכל תבשיל ותבשיל שהיו אוכלים, ומקדימים מזון הבהמות והעבדים לסעודת עצמם, הרי הוא אומר (תהלים קכב ב): "בעיני עבדים אל יד אדונייהם, בעיני שפחה אל יד גברתה". וכן לא יבזהו ביד ולא בדברים, לעבדות מסרם הכתוב ולא לבושה. ולא ירבה עליו צעקה וכעס, אלא ידבר עמו בנחת וישמע טענותיו. וכן מפרש בדרכי איוב הטובים שהשתבח בהם ואמר (איוב לא יא): "אם אמאס משפט עבדי ואמתי ברבם עמדי. ומה אעשה כי יקום אל וכי יפקד, מה אשיבנו. הלא בבטן עשני עשהו, ויכננו ברחם אחד". ואין האכזריות והעזות מצויה אלא בגוים הערלים, אבל זרעו של אברהם אבינו, והם ישראל שהשפיע להם הקב"ה טובת התורה וצום בחקים ומשפטים צדיקים, רחמנים הם על הכל. וכן במדותיו של הקב"ה שצונו להדמות בהם, הוא אומר "ורחמיו על כל מעשיו". וכל המרחם מרחמים עליו, שנאמר "ונתן לך רחמים ורחמך והרבך". עד כאן.

ומעתה צא ולמד קל וחמר, אם דברי הרמב"ם נאמרו על עבד גוי, על אחת כמה וכמה צריכים אנו להתייחס בכבוד כלפי יהודי או יהודיה המשרתים אותנו.

המְכַבֵּד אֶת הַבְּרִיּוֹת

כתב הגאון החיד"א בספרו "דבש לפי" (מערכת ה' אות טז): כפי מה שמתנהג האדם עם משרתיו ועם בני ביתו, כך מתנהגים עמו בשמים על פי מדותיו. ואם מתנהג עמהם באהבה וחבה, בנעם וברך, כך יתנהגו עמו בשמים. אבל אם מתנהג עמהם בדרכים קשות, חס ושלום יתנהגו עמו כך. ודי במלים אלו כדי שישנה האדם את הנהגתו הלא טובה בבית, וינהג בדרכים ישרות, טובות ונוחות.

וְכַתֵּב הַגָּאון רבי חיים פֿלאַג'י בִּסְפָרוֹ "תּוֹכַחַת חַיִּים", מַעֲשֵׂה נוֹרָא שֶׁנִּתְּגַלָּה לִי בַחַיּוֹן לַיְלָה בְּאַחַד מַעֲשֵׂי עֵירָנוּ שֶׁהָיָה תָם וְיָשָׁר וְנִפְטָר, וְאַחֲרָיו חֹדֶשׁ יָמִים רָאִיתִי אוֹתוֹ בְּחֵלוֹם שֶׁהָיָה לְבוּשׁ בְּגָדִים נְאִים וְשֵׁשׁ וְשֹׁמֵם. וְשָׁאֲלָתִי אוֹתוֹ עַל מַה זָכָה לְכָל הַכְּבוֹד הַזֶּה, וְאָמַר לִי שֶׁזָּכָה לַחַיִּי הָעוֹלָם הַבֵּא עַל אֲשֶׁר לֹא הִשְׁתַּעֲבַד בְּמִשְׁרָתִי בְּאֲכֻרִיּוֹת וּבִקְשִׁי, כִּי אִם בְּרַחֲמָנוּת שֶׁלֹּא הָיָה מְכַבֵּד עֲלֵיהֶם, וְהָיָה חֵלוֹם. וְשׁוֹב חֲקַרְתִּי בְּדָבָר וַיִּדְעַתִּי נֶאֱמָנָה שֶׁכֵּךְ הָיְתָה מַדְתּוֹ הַטּוֹבָה, שֶׁלֹּא לַצֶּעַר לְמִשְׁרָתִים שֶׁלּוֹ בְּשׁוֹם שְׂרֹת כְּבֹד, וְלִרְחֹם עֲלֵיהֶם בְּכָל מַה שֶׁאֲפָשָׁר, אֲשֶׁרִּיו וְאֲשֶׁרִּי חֶלְקוֹ. עַד כָּאן.

וּבְאַמַּת שֶׁהָרַב עֲצָמוֹ הָיָה נָאָה דוֹרֵשׁ וְנָאָה מְקִים, כְּפִי שֶׁהָעִיד עָלָיו בְּנוֹ הַגָּאון רבי אַבְרָהָם פֿלאַג'י בִּסְפָרוֹ "צֹאָה מַחִיִּים", וְכַתֵּב: "מִתּוֹק לִפְיוֹת עִם כָּל אָדָם, וְלִמִּשְׁרָתוֹת בְּשִׁעַת אֲכִילָתָם, מִי הוּא מִבְּנֵי הַבֵּית שִׁיּוּכָל לְבָקֵשׁ אֶפְלוֹ כְּלִי מִיָּם לְשִׁתּוֹת אוֹ קֶעֱרָה אוֹ מִזְלָה מִהַמִּשְׁרָתָת כְּשֶׁהָיָה יוֹשֵׁבֶת לֹאֲכֹל. גַּם לֹא הָיָה מֵנִיחַ לָנוּ לְעוֹרֵר לְמִשְׁרָתוֹת בְּבִקְרָא אֶפְלוֹ שֶׁהָאִיר הַיּוֹם, כִּי הֵן עֲפֹת וִיגְעוֹת, וְשֵׁם יְנוּחוֹ יִגְיַעִי כֹחַ עוֹד מַעֲט". (שלחן ערוך המדות

אהבת הבריות עמוד שצה)

בְּדִיקַת הַסְּפָרִים

אֵין צָרָךְ לְבַדֵּק אֶת הַסְּפָרִים מִחֲשֵׁשׁ שֶׁמָּא נִפְלוּ בָהֶם פְּרוּרֵי חֲמֵץ. וְאִף שִׁיתִּיכֶן כִּי בַעַת הַלְמוּד בָּהֶם נִפְלוּ מַעַט פְּרוּרֵי חֲמֵץ, אֵינוֹ צָרִיךְ לַחוֹשׁ לָכֶךְ, וּמִתֵּר לְלַמֵּד בָּהֶם בְּפֶסַח. וְאוֹלָם, בְּרִכּוּנֵים שֶׁמִּצּוֹי שְׂדִבּוֹק בָּהֶם שִׁירֵי מֶאֱכָל, אֵין לְהִשְׁתַּמֵּשׁ בָּהֶם אֶלָּא אַחֲרָיִם.

נְקִי הַיֵּטֵב. כֵּן דַּעַת רַבְּנוּ יִשְׁעִיָּה מֵטְרַאנִי, הַמַּאִיר, וְהַר"ם חֵלְאוּהוּ שְׂדוּקָא שִׁישְׁנָם כְּמַה חֲצָאִי זִיתִים שֶׁל עֵיסָה הַכְּלִי מִצְרַפָּם וְלֹא בְּפִירוּרִים שֶׁל פֶּת. וְהַסְכִּימוּ לָזֶה רֹב גְּדוֹלֵי הָאֲחֻרּוֹנִים, הַמַּהֲרִ"ל, מֵטָה מִשָּׁה, מִגֵּן אַבְרָהָם, שִׁירֵי כְּנַח"ג, פְּרִי חֹדֶשׁ, אֵלֶיהָ רַבָּה, הַגְּרִיז, שֶׁלָּחַן גִּבּוֹהָ וְעוֹד. וְכָל שָׁכֵן אִם אֵין אֵלָּא חֲצִי כֹוִית בְּלִבָּד שֶׁאֵין צָרִיךְ בִּיעוּר כָּלָל, וְכַדַּעַת מִרְן הַשּׁוּע' שֶׁפֶסֶק כְּרַבְּנוּ יִחִיאל מִפֶּאֱרַיִשׁ וְהַטּוֹר וְהַגַּמ"י וְהַמְרַדְכִי וְהַסֵּמ"ק וְהַרְשֵׁב"ץ. וְכַמְבּוֹאֵר בְּפִנֵּי יְהוֹשֻׁעַ, בְּגִדֵּי שֵׁשׁ, חֲמֹד מִשָּׁה, מִגֵּן הָאֵלֶף, מֵאֲמֹר מִרְדְּכִי וְעוֹד. וְאֵין לַחוֹשׁ כָּלָל לְפִירוּרִים אֵלּוֹ שֶׁמָּא יָבֵא לְאוֹכֵלָם, הֵן מִטַּעַם שֶׁכְּתָבוּ הָרַאשׁוֹנִים שֶׁלֹּא חֲשִׁשׁוּ חֲכָמִים לָכֶךְ אֵלָּא בְּשִׁיעוּר כֹוִית שִׁישׁ בּוֹ כֶּרֶת וּמִלְקוֹת, וְלֹא בְּפִירוּרִים שֶׁאֵין בָּהֶם כֹוִית. וְהֵן מִטַּעַם שֶׁנִּמְאָסִים מִיָּד כְּשֶׁנּוֹפְלִים מִמֶּנּוּ, וְכַמּוֹ שֶׁכְּתָב הַגָּאון מִפְּלֶאצֶק בְּמִגֵּן הָאֵלֶף. וְכַמּוֹ שֶׁכְּתָב בְּמַעֲשֵׂה רַב שֶׁצָּרִיךְ לְבִדּוֹק גַּם בְּסַפְרִים, חוֹמְרָה בַּעֲלָמָא הִיא וְלֹא מִן הַדִּין. וְלֹא רָאִינוּ לְרַבְּנָן קְשִׁישָׁא הַמִּתְחַסְּדִים עִם קוֹנָם שִׁיחֻשׁוֹ לָכֶךְ כָּלָל וְכָלָל. וְכֵן פֶּסֶק בְּשִׁירֵי אֹר לַצִּיּוֹן. (יְבִיעִי אֹמֵר חֶלֶק ז' סִימָן מִג. לֵה)

זְמַן בְּדִיקַת חֲמֵץ

בְּלִיל י"ד בְּנִיטָן תִּכְף בְּצֵאת הַכּוֹכָבִים [19:20 בְּעֶרְךְ בְּשַׁעוֹן קִיץ], בּוֹדְקִים אֶת הַחֲמֵץ לְאוֹר הַיָּר. (לג)

אִם עֲדִין לֹא הִתְפַּלֵּל עֲרִבִית וְהִגִּיעַ זְמַן צֵאת הַכּוֹכָבִים, יִתְפַּלֵּל עֲרִבִית קֹדֶם וְאַחֲרָיִם כֵּךְ יְבַדֵּק, שִׁישׁ לְהִקְדִּים לַעֲשׂוֹת אֶת הַמִּצְוָה הַתְּמִידִית [עֲרִבִית], קֹדֶם הַמִּצְוָה שְׁאִינָה תְּמִידִית [בְּדִיקַת חֲמֵץ]. כְּמִבּוֹאֵר בַּהֲרַחֲבָה בַּחוּבֵרַת "יְמֵי הַחֲנוּכָה בַּהֲלָכָה וּבִאגָדָה". (מֵאוֹר יִשְׂרָאֵל ח"ב פֶּסָחִים ד' ע"א. מִז)

אִם הִתְפַּלֵּל עֲרִבִית קֹדֶם צֵאת הַכּוֹכָבִים, יִקְרָא קְרִיאַת שְׁמַע וְאַחֲרָיִם כֵּךְ יְבַדֵּק אֶת הַחֲמֵץ, בֵּינָן שֶׁקְרִיאַת שְׁמַע תְּמִידִית, וְהִיא גַּם מִן הַתּוֹרָה. (מֵאוֹר יִשְׂרָאֵל שֵׁם. חוֹז"ע חֲנוּכָה ע"א)

עֶרֶב פֶּסַח שָׁחַל בְּשֶׁבֶת - כִּיּוֹן שָׂאֵי אֶפְשָׁר לְבַדֵּק אֶת הַחֻמֵּץ לְאוֹר הַנֵּר, מְקַדִּימִים אֶת הַבְּדִיקָה לְלֵיל שֵׁשִׁי י"ג בְּנִיסָן, כְּלוּמָר, יוֹם חֻמִּישִׁי בְּעֶרֶב בְּצֵאת הַכּוֹכָבִים. (סו)

קֶדֶם הַבְּדִיקָה

אֲכִילָה - אֲסוּר לֶאֱכֹל פֶּת אוֹ עוּגָה יוֹתֵר מִשְׁעוֹר "כְּבִיצָה" [בלי קליפתה - 50.4 גרס], הַחֵל מִחֻצֵי הַשָּׁעָה שְׁקֶדֶם זְמַן הַבְּדִיקָה, עַד שִׁיבְדֵּק. וְאוּלָם, פְּרוֹת וִירְקוֹת אוֹ תְּבִשִׁיל שֶׁל אֶרֶז וְכְדוּמָה, מֵתֵר לֶאֱכֹל אֶפְלוֹ הַרְבֵּה, וְכֵן שְׁתִּית תֵּה אוֹ קָפָה מִתֵּרֶת. (מא)

מִלֵּאכָה - אֲסוּר לְהִתְחִיל בְּעִשִׂית מִלֵּאכָה חֻצִי שָׁעָה קֶדֶם זְמַן הַבְּדִיקָה, שְׂמָא יִמְשַׁךְ אַחֲרֵי מִלֵּאכָתוֹ וְיִשְׁכַּח לְבַדֵּק. וְאִם עֶבֶר וְהִתְחִיל בְּמִלֵּאכָה אוֹ בְּאֲכִילָה, צָרִיךְ לְהַפְסִיק וּלְבַדֵּק. וְאִמָּנָם, גַּם אִם הִתְחִיל בְּמִלֵּאכָה אוֹ בְּאֲכִילָה בְּהִתֵּר לִפְנֵי הַזְּמַן הָאֲמוּר, טוֹב שִׁיפְסִיק כְּדִי לְכַתְּחֹלָה בְּזִמְנָן. (מב)

שְׁנָה - אֲסוּר לִישֹׁן אֶפְלוֹ מַעַט, מִחֻצֵי הַשָּׁעָה שְׁקֶדֶם זְמַן הַבְּדִיקָה, שְׂמָא יִמְשַׁךְ בְּשִׁנְתוֹ וְיִשְׁכַּח לְבַדֵּק אֶת הַחֻמֵּץ. (ת"ה חנוכה קלו)

שׁוּמֵר - הַרוּצָה לֶאֱכֹל יוֹתֵר מִשְׁעוֹר "כְּבִיצָה" פֶּת אוֹ עוּגָה בְּחֻצֵי הַשָּׁעָה שְׁקֶדֶם זְמַן הַבְּדִיקָה, רִשְׁאֵי לְמִנּוֹת אָדָם אַחֲרֵי שִׁזְכִּירוּהוּ בְּהִיגֵעַ זְמַן הַבְּדִיקָה לְבַדֵּק. וְהוּא הַדִּין שֶׁרִשְׁאֵי לְהִתְחִיל בְּמִלֵּאכָה כְּשִׁמְמָנָה אָדָם אַחֲרֵי שִׁזְכִּירוּהוּ. וְכֵן רִשְׁאֵי לְנוּחַ מַעַט עַל מִסְתּוֹ, כְּשִׁישׁ לוֹ שׁוּמֵר שֶׁאַחֲרָאִי לְהַעֲרִיזוֹ לְבַדֵּק אֶת הַחֻמֵּץ. (ת"ה חנוכה קלט)

לְמוֹד תּוֹרָה - אֵין לְהִתְחִיל לְלַמֵּד מִשְׁהִיגֵעַ זְמַן הַבְּדִיקָה, אֲבָל קֶדֶם לָכֵן מֵתֵר, אֶפְלוֹ בְּחֻצֵי הַשָּׁעָה שְׁקֶדֶם הַבְּדִיקָה, וְלֹא גִזְרוּ חֻכָּמִים בְּזֶה כְּמוֹ בְּאֲכִילָה, מִלֵּאכָה וְשְׁנָה, מְגַדֵּל חֲשִׁיבוֹת הַזְּמַן וְחֻמְרֵת הָעוּזוֹן שֶׁל בְּטוֹל תּוֹרָה. וְכִשְׁהִתְחִיל לְלַמֵּד לִפְנֵי כֵן, אֵין צָרִיךְ לְהַפְסִיק מִלְמוּדוֹ, הֵגֶם שֶׁהִיגֵעַ זְמַן הַבְּדִיקָה. (מב)

שְׁעוֹר תּוֹרָה - בְּתִי כְּנִסֶּת שְׁמִתְקִימִים בָּהֶם שְׁעוֹרֵי תּוֹרָה מְדִי עֶרֶב לְאַחֲרֵי תַּפְלַת עֶרְבִית, טוֹב שִׁידְחוּ אֶת הַשְּׁעוֹר לְשָׁעָה מְאַחֲרֵת יוֹתֵר, כִּךְ שִׁיפְסִיקוּ הַצְּבוּר לְבַדֵּק אֶת הַחֻמֵּץ בְּבִיתָם בְּתַחֲלַת הַלַּיְלָה, וְלֹא אַחֲרֵי מִכֵּן יַחֲזִירוּ לְשְׁעוֹר וְיִלְמְדוּ כְּמִדֵּי יוֹם. אוּלָם, אִם יוֹדֵעַ מְגִיד הַשְּׁעוֹר שֶׁאִם יֵלְכוּ לְבִיתָם לֹא יַחֲזִירוּ לְשְׁעוֹר, אוֹ שִׁיחֲזִירוּ פָחוֹת אֲנָשִׁים מִכָּל יוֹם, לֹא יִבְטֵל אֶת הַרְבִּים מִלְמוּד תּוֹרָה, חֵס וְשְׁלוֹם, אֶלָּא יִמָּסֵר אֶת הַשְּׁעוֹר בְּשָׁעָה הַקְּבוּעָה כְּמִדֵּי יוֹם, וְאַחֲרֵי כֵךְ יֵלְכוּ לְבִיתָם וְיַבְדְּקוּ אֶת הַחֻמֵּץ בְּשִׁמְחָה וְגִיל. וְטוֹב שִׁיכְרִיזוּ אַחֲרֵי כֵךְ בְּצְבוּר שֶׁלֹּא לְשַׁכַּח לְבַדֵּק אֶת הַחֻמֵּץ. וּמִכָּל מְקוֹם, כָּל זֶה בְּשְׁעוֹר שֶׁל 'יֵדף הַיּוֹמִי' אוֹ פֶּסְקֵי הַלֵּכָה בְּלִבָּד בְּלֹא פִּלְפּוּל, אֲבָל פִּלְפּוּל הַנִּמְסָר לְרַבִּים, יִדְחוּ אֶת הַשְּׁעוֹר לְאַחֲרֵי הַבְּדִיקָה, שְׂמָא יִמְשָׁכוּ וְיִשְׁכַּחוּ לְבַדֵּק. (מג)

שָׂאֵר בְּנֵי הַבֵּית - בְּכָל הָאֲמוּר [אֲכִילָה, מִלֵּאכָה, שְׁנָה וְלְמוּד תּוֹרָה], אֵין הָאֲסוּר אֶלָּא עַל בְּעַל הַבֵּית שֶׁהוּא עֹצְמוֹ בּוֹדֵק, אֲבָל לְשָׂאֵר בְּנֵי הַבֵּית מֵתֵר בְּכָל זֶה. (חזו"ע חנוכה סח)

הַהֲכָנוֹת לְבְּדִיקָה

עֶשֶׂר חֲתִיכוֹת - מִנְהֵג יִשְׂרָאֵל קְדוּשִׁים לְהַכִּין קֶדֶם הַבְּדִיקָה עֶשֶׂר חֲתִיכוֹת פֶּת קִטְנוֹת

מאד עטופות היטב בנר, ולפזרן בפנות הבית, והבודק, בעברו בכל הבית מוצא גם אותן. וטוב שבני הבית יפזרו את החתיכות, ולא בעל הבית הבודק. (לה)

טוב לרשם את מקום הנחת החתיכות, מחשש שישכחו היכן הניחו. ומכל מקום, אם חפש ולא מצא, יסמך על הבטול שמבטל אחר כך את החמץ. (לה, לח)

סבין, לחם ומלח - נוהגים שהבודק לוקח עמו סבין כדי לחטט אחר החמץ שבחורים ובסדקים. וכן נוהגים, שמוליך עמו קערה שיש בה פרוסת לחם, וכשמגיע זמן הבעור למחרת, שורף את החמץ שבקערה. ולסימן טוב, יתן מעט מלח בקערה. (בן איש חי, נא)

נר - יבדק לאור הנר אך לא לאור אבוקה. [מפני שאורו גדול ואינו יכול להכניסו לפנות, וגם משום שיכבד פן תפרץ דלקה בבית, ואם כן לבו טרוד ואינו מכון לבדק היטב]. ואם עבר ובדק באבוקה, חוזר ובודק בלי ברכה. ואם אין לו נר, יבדק בפנס בברכה. (לח)

חשמל - לא יכבה את האור בבדיקה, ואדרבה, עדיף יותר לבדק עם הנר לאור החשמל, שהוא מאיר יותר, וישתמש בנר בעקר לחורים ולסדקים שחשור שם. (מ)

הברכה

קדם שיבדק, יברך: "ברוך אתה ה', אלהינו מלך העולם, אשר קדשנו במצותיו, וצונו על בעור חמץ".

דבור - אסור לדבר בין הברכה לבדיקה אפלו מענין הבדיקה, כגון שכבה הנר ומבקש שביאו לו אש להדליקו. ואם דבר, אינו חוזר לברך. אך אם דבר שלא מענין הבדיקה, צריך לחזור ולברך. ולאחר שהתחיל לבדק - גם אז יזהר שלא ידבר כל דבור שאינו מענין הבדיקה. אך אם דבר, אינו חוזר לברך. ואם הצריך לברך 'אשר יצר' במשך הבדיקה, רשאי לברך, שמא ישכח לברך אחר הבדיקה. (מד)

שהחינו - אין מברכים 'שהחינו' על מצות בדיקת חמץ.

שאלה: יש להבין מפני מה אין אנו מברכים "שהחינו" על מצות בדיקת חמץ, הלא כל מצוה שבאה מזמן לזמן מברכים עליה, כמו בנטילת לולב בחג הסוכות, וקריאת המגלה בפורים וכיוצא בהן?

תשובה: שלשה טעמים נאמרו בזה: א. כיון שאין זמן קבוע למצוה זו, שהרי היוצא לחוץ לארץ אפלו מתחלת השנה ודעתו לחזור לביתו בערב פסח, צריך לבדק ולבער קדם שיצא, שמא יאחר ונמצא שיש בביתו חמץ בפסח. נמצא שאין מצוה זו דומה לשאר מצוות שזמן קבוע בזמן מסים דוקא (העיסור). ב. כיון שמברך "שהחינו" בקדוש של ליל הסדר, פוטר בזה את שאר המצוות של החג, ובדיקת חמץ הלא היא אחת מהמצוות של ההכנה לחג (הרא"ש). ג. אין מברכים על דבר שמצטער בו שהרי מאבד ומכלה את ממונו מן העולם (הגאונים).

אולם ממדת חסידות טוב לקחת בגד חדש או פרי חדש, ולברך 'שהחינו' לאחר שיתחיל קצת בבדיקה, ויכון בברכתו גם על מצות הבדיקה, ולאחר הבדיקה יברך על הפרי ויאכל. (מח)

מקומות החיבים בבדיקה

יבדק בכל פנות הבית, בארונות המטבח, במקרר, במזנון, במרפסות, חדר המדרגות, בגנות, ובכל מקום שמכניסים שם חמץ. ויבדק בכל חדרי הבית, אף אם ברור לו שמעולם לא אכל שם חמץ. וכשיש ילדים קטנים בבית, ברוך ה', יבדק גם תחת הארונות והמטות שמא הכניסו שם חמץ, ואפלו אם קשה לו, לא יקוץ בבדיקתו. ואמרו חז"ל (אבות פ"ה מכ"ג) כי בגדל הטרח והצער לקיום המצוה, כן גדל השכר. (לה)

ומספר על הגאון החתם סופר שהרבה לבדק בכל הבית והעליה בכל ארגו וארגו, ובחצר ובגן, ובכל מקום שאפשר באיזו מציאות שבעולם להכניס שם חמץ. והיה בודק בכבודו ובעצמו, אף על פי שהיו לו בנים ובנות ותלמידים בחורי חמד שאפשר לסמך עליהם, וכן היה מטריח את עצמו גם במה שאינו לפי כבודו - להכניס ראשו אף לול התרנגולים לבדק היטב. גם במעשה רב כתב על הגאון מוילנא שהיתה נמשכת אצלו הבדיקה זמן רב. ואם גדולי עולם אלו לא חסו על זמנם היקר מאד, קל וחמר אנחנו שצריכים להשתדל להתאמץ ולבדק בסבלנות מרבה. (לו, מט)

"חנך לנער על פי דרכו, גם כי יזקין לא יסור ממנה"

בעלי החניות העסוקים מאד בליל בדיקת חמץ, וכגון ספרים, מוכרי פלפל, פיצות וכיוצא, ישתדלו להגיע לביתם בצאת הכוכבים לבדק את החמץ במעמד כל בני הבית, ולא בגמר עבודתם בשעה מאחרת שכבר הולכים בני ביתם לישן. כי כאשר רואים הילדים שהאבא בודק את החמץ, והיאך הוא מתאמץ במעשה המצוה ומתכווץ תחת המטות ופותח את הארונות והמקרר, והולך מחדר לחדר, ולא ממחר ורוצה רק לגמר, נחקקים הדברים בלבם חזק ביותר, ושואבים כחות רוחניים נעלים. השמחה וההתלהבות בקיום המצוות מקנה לילדים הרבה כח, רצון וחשק להתמיד במצוות - בהנהגה, בעתיד הקרוב, וגם בעתיד הרחוק. בעוונותינו הרבים, הרחוב היום כל כך פרוץ, מקלקל ומשחית את הילדים, וכמה ילדים ונערים שסטו מן הדרך לבסוף חזרו מחמת הזכרונות היפים מימי הקטנות ממעשי המצוות של האבא בהתלהבות ובשמחה לכל מצוה.

אשר על כן, ישתדלו בעלי המלאכה לפנות את עצמם מהחניות בזמן הבדיקה, וימנו מחליף כלשהו, ואפלו אם אינם מוצאים מחליף לשעה זו, אל להם לזלזל בחשיבות חנוך ילדיהם היקרים. ואדרבה, זכות מצוה זו של חנוך הבנים והתגברותו של האב תעמד להם לפרנסה טובה בכבוד, בנחת ובשמחה, ויזכו הוא ואשתו לראות בנים ובני בנים עוסקים בתורה ובמצוות, ביראת שמים טהורה ומדות טובות, אמן. כמבואר בחוברת "ימי החנוכה בהלכה ובאגדה".

רכב

אפלו אם אין בדעתו לנסע ברכב בכל ימי הפסח, צריך לבדק אותו מחמץ לאור הנר בזהירות או בפנס, לאחר שיגמר את הבדיקה בבית, ויסמך על הברכה שברך בביתו. וטעם החיוב, משום שעדין חוששים שמא יכנס שם בפסח, אף על פי שאומר שברור לו שלא יכנס. ואף שמכר את החמץ, עדין צריך לבדק שלא ישאר שם חמץ בעין, וכמו שבודק בבית. (נב)

מוסדות צבוריים

מוסדות צבוריים צריכים לבדק את כל הרכבים העומדים ברשותם ובהסעות התלמידים לאור הנר או הפנס בליל י"ד, אף אם אינם נוסעים ברכבים אלו בימי הפסח. ואם קשה הבדיקה על המנהל, ימנה שליחים שיבדקו. (נב)

כמו כן יש לבדק את כל שטחי וחדרי המוסדות לאור הנר, אלא שבמקרה זה, אם קשה עליהם הבדיקה, אפשר לסגר את המקום לגמרי ולא יפתחוהו כלל בפסח, ויתנו את המפתח ביד אחר, ואז לא יצטרכו לבדק, ויסמכו על המכירה. ואולם פשוט, שאם משתמשים במקום בפסח, בודאי צריך בדיקה.

חניות

אדם שיש לו חנות, צריך לבדק גם את החנות מחמץ. ומכל מקום, בברכה שמברך בבית על הבדיקה, פוטר גם את הבדיקה של הרכב והחנות, ולא ידבר עד שיגמר לבדק את כל המקומות שחייב לבדקם. ואולם, אם החנות רחוקה ממש מביתו ויש הסח הדעת בינתיים, יכון בברכה שמברך בביתו לפטר רק את הבדיקה שבבית, ואז יוכל לברך שנית על הבדיקה שבחנות.

ומכל מקום אם החנות אינה רחוקה כל כך, לא יברך פעמים, מאחר ואין ההליכה לבדה נחשבת הפסק, כיון שחובה עליו לבדק את המקומות האלו, ונמצא אפוא שלא סים את המצוה עד שיגמר לבדק גם את החנות. ורק שכשרחוקים הרבה יעשה כנ"ל. (הגר"ש קלוגר, מקראי קודש. מז)

בית גדול

מי שקשה לו לבדק את כל הבית, רשאי להעמיד את בנו או את חברו אצלו בשעת הברכה, וכל אחד נרו בידו, ויברך הוא על הבדיקה ויכון להוציאם ידי חובה, ויבדק מעט, והם יבדקו את יתר המקומות בבית. אולם, אם לא שמעו את הברכה, אין ראוי שיבדקו בשבילו, שנמצא שעושים את המצוה בלי ברכה. ואם בכל זאת קשה לו להמשיך לבדק, רשאים הם לבדק, אך לא יברכו. (מח)

שלוחו כמותו

בעל הבית שאינו יכול לבדק כלל, ימנה שליח שיבדק במקומו, ולא יברך בעל הבית על הבדיקה, אלא השליח יברך, כיון שהוא עושה את מעשה המצוה. ואת נסח הבטול יאמר בעל הבית, ואם בטל השליח ואמר: "כל חמץ שיש ברשות פלוני וכו'", מועיל הבטול. ובמקרה זה, גם אשת בעל הבית יכולה לבטל את החמץ, ותאמר: "כל חמץ שיש ברשות בעלי וכו'". (מהרש"ל, בית דוד, נהר שלום, הגר"ש קלוגר ועוד. מט, נו, נז)

בתי פנסיות ובתי מדרשות

אף שמנקים את בתי הפנסיות ובתי המדרש קדם ליל י"ד, צריכים גם בדיקה לאור הנר בליל י"ד על ידי הגבאים שומרי משמרת הקדש, מכיון שפעמים רבות הילדים מכניסים שם חמץ בבואם להתפלל. ואולם לא יברכו על בדיקה זו, אלא בברכה שמברכים בביתם יכונו לפטר בדיקה זו. וברור שרשאים למנות כמה אנשים שיבואו בגמר בדיקתם בבית, ותבוא עליהם ברכת טוב. (סימן תלג סעיף י. ערוך השלחן, מהרש"ם. מט)

כתב המשנה ברורה (ס"ק מג): ישנם שמששים שאינם נוהרים לבדק בלילה, אלא מנקים היטב ביום, ולא יפה הם עושים, וצריך להזהירם על כך שיקימו מצות חכמים בתקונם. (פרי חדש, חק יעקב) ובאמת כאן המקום להזכיר את הגבאים היקרים העוסקים במלאכת שמים באמונה, ה' עליהם יחיו, על הזכות הגדולה שנופלה בחלקם לשרת את הצבור, וכבר אמרו בגמרא (מסכת הוריות י ע"ב): "בסבורים שררה אני נותן לכם? עבדות אני נותן לכם!" ופרש רש"י, שהשררה עבדות היא לאדם, לפי שמטל עליו על הרבים. עד כאן. ואשריהם הגבאים העושים זאת בישור ובשמחה מאהבתם לתורה ולעם ישראל, ששכרם פי אלף יותר מהעושים שלא בשמחה, שחלילה הם מרחיקים את הצבור מלבוא לחצרות ה'. וכל המזכה את הרבים, זכות הרבים תלויה בו, אשריו בעולם הזה וטוב לו לעולם הבא. ועיין עוד בזה בהרחבה בחוברת "סדר היום בהלכה ובאגדה".

חדר סגור

חדר שמנח שם חמץ, ודעתו למכרו כלו לגוי ביום י"ד בבקר, יסגרהו היטב ויכתב עליו "חמץ", לבל יטעה מישהו להשתמש בו בפסח, ואז אין צריך לבדקו בליל י"ד. שכיון שדעתו למכרו לגוי שאינו חיב במצוות, לא חל חיוב בדיקה על החדר כלל. והוא הדין בארון סגור שמוכר את כלו לגוי. (אשל אברהם, חתם סופר, צמח צדק, בנין עולם. נא. ועיין יביע אומר ח"י יו"ד סימן לח אות ה)

המתארח כל ימי הפסח

מי שמתארח כל ימי הפסח, אף על פי שאינו מגיע לביתו בפסח, צריך לבדק את החמץ בליל י"ד עם ברכה בביתו. אולם, אם יוצא מביתו קדם ליל י"ד, לכתחלה ימנה את חברו שליח שיבדק בביתו עם ברכה, ואת נסח הבטול יאמר בעל הבית. ואם אינו חפץ שאחר יבדק לו בביתו, יבדק הוא בעצמו בנר עם ברכה לילה קדם שיצא מביתו. [נמאחר וקלה עליו חובת בדיקה שלשים יום לפני הפסח, כי מאז שואלים בהלכות הפסח.] (הרא"ה, הריטב"א, הראב"ן, הר"ן, הבי"ח ופרי חדש. תלו ס"א באה"ל ד"ה ולא יברך ושעה"צ. מ, נז)

שכירות דירה

המשכיר דירה לחברו, חובת הבדיקה מטלת על השוכר הגר בדירה ולא על המשכיר. אולם, אם הדירה פנויה עתה ואינה משכרת - כאן תלוי הדבר: אם התפנתה הדירה בתוך שלשים יום לפני הפסח [מי"ד באדר והלאה, שאז מתחילה חובת הבדיקה], צריך המשכיר לבדק, שמאחר והיו גרים שם בעבר, דינו בכל מקום שמכניסים בו חמץ. אבל אם התפנתה הדירה קדם לכן, בזמן שעדיין לא קלה חובת הבדיקה, הואיל ולא נכנסים שם בפסח, אינו צריך לבדק. ובכל מקרה, טוב שישאל מורה הוראה. (עיין סימן תלו סעיפים א, ב. תלו סעיף א. ומשנ"ב ושער הציון שם)

בטול החמץ

אחר גמר הבדיקה צריך לבטל את החמץ, שמא נותר עדין ברשותו חמץ שלא ראה אותו. ובטול, הינו לגלות דעתו שאינו מחשיבו לכלום והריהו כעפר הארץ. וחייב להבין באמירת הבטול שכוונתו כן. אבל אם חושב שאומר איזו תחנה או בקשה, לא יצא ידי חובת הבטול, וצריך לחזור ולאמרו בשפה המובנת לו. (סימן תלד סי"ב ומשנ"ב ס"ק ו. נב)

כתב הרמב"ם (פרק ב מהלכות חמץ ומצה הלכה א): מצות עשה מן התורה להשבית החמץ קדם זמן אסורו, שנאמר: "ביום הראשון תשביתו שאר מבתיכם". ומה היא השביתה וזו שיבטל החמץ בלבו ויחשב אותו כעפר וישים בלבו שאין ברשותו חמץ כלל, ושכל חמץ שברשותו הרי הוא כעפר וכדבר שאין בו צרך כלל. וכן דעת רש"י, הר"ף, הלכות גדולות, הרמב"ן, רבנו יואל ועוד. ובאור הדברים, מאחר

ולא נאמר בתורה "תבערו שאר מבתיכם", אלא "תשביתו", מבאר שאין צורך לבער דוקא את החמץ במציאות מהעולם, שבזה ודאי מקנים את המצוה, שהרי השביתו והעלימו, אלא גם אם השביתו בלבד, דהיינו שבטלו במחשבתו שאינו מחשיבו כחמץ, קיים מצות השבתה. כמו שמצאנו בעין זה בתורה (ויקרא כו ו): "והשבית חיה רעה מן הארץ", והיינו לא דוקא שיעלים הקב"ה את החיות הרעות מהעולם, אלא יהיו חיות רעות אך לא יזיקו. וכמו שאמרו בתורת כהנים, אמר רבי שמעון בר יוחאי, אימתי הוא שבחו של מקום בזמן שאין מזיקים, או בזמן שיש מזיקים ואינם מזיקים? אמר בזמן שיש מזיקים ואינם מזיקים. וכן הוא אומר: מזמור שיר ליום השבת, למשבית מזיקים מן העולם, משביתן שלא יזיקו. וכן הוא אומר בימות המשיח (ישעיה יא ו): "וגר זאב עם כבש, ונמר עם גדי ירבע, ועגל וכפיר ומריא יחדו, ונער קטן נהג בם: ושעשע יונק על חר פתו ועל מאורת צפעוני... לא ירעו ולא ישחיתו בכל הר קדשי" וכו'. מלמד שתנינוק מישאל עתיד להושיט את ידו לתוך גלגל עינו של צפעוני ומוציא מרה מתוך פיו. ע"כ. והיינו שהיו חיות רעות ויהיה להן כח להזיק, אבל הקב"ה יבטל מהם את הרע, יתן להם הוראה שלא להזיק, וממילא נמצא כאלו אין כאן חיות רעות. כן הדבר גם בחמץ, במציאות יש כאן ופל, אבל מחמת שאני מחשיבו כעפר, ממילא נמצא כאלו אין כאן חמץ. ואמנם חז"ל תקנו גם לבדק את החמץ ולשרפו בפעל, מחשש: א. שמה לא יבטל בלב שלם. ב. שמה ימצא עונה יפה בפסח, ותכף כשיתן דעתו עליה ויחשיב אותה למאכל ולא לעפר, אף שבאמת לא יאכלה, יעבר על "לא יראה לך חמץ", ואמנם רבנו תם ועוד ראשונים פרשו את ענין הבטול באפן אחר, שהבטול הוא מדין הפקר, דהיינו שמפקיר את החמץ ואינו שלו. ומה שאינו עובר על זה, כי אמרה תורה "לא יראה לך", שלך אי אתה רואה, וזה אינו שלו אלא של הפקר.

נסח בטול החמץ שאומר בלילה: "כל חמירא דאיכא ברשותי, דלא חזתיה ודלא בערתיה, לבטיל ולהיו בעפרא דארעא". ואם אינו מבין שפת ארמית, יאמר בלשון הקדש: "כל חמץ ושאור שישנו ברשותי, שלא ראיתיו ושלא בערתיו, יתבטל ויהיה כעפר הארץ". ויאמר את נסח הבטול שלש פעמים ליתר חזוק. ונכון שבפעם השלישית יוסיף ויאמר: לבטיל ולהיו "הפקר" בעפרא דארעא. (נד)

אזהרה: בגמר הבדיקה יצניע את החמץ הנותר לארוחת הערב והבקר בפנה מיחדת שלא יתפזר, ובפרט יש להשיגח על הילדים הקטנים שלא יטילו בעת אכילתם. (נד)

אכילת מצה בליל בדיקת חמץ

מתר לאכל מצה בליל בדיקת חמץ, שאין האסור אלא למחרת ביום - ערב פסח. (כדעת הר"ף, הרמב"ם, נימוקי יוסף, הר"ן, הריטב"א, הרא"ש, רבנו ירוחם, הרמב"ן, הרשב"ץ, המגיד, המאירי, הרד"ה, ר' יצחק בן גיאת, תוספות ר"ד, רבנו יהודה רבו של השבלי הלקט. חק יעקב, אליה רבה, רבנו ולמן, חיי אדם, לב חיים פלאגי ועוד. קצו, רנט)

בעור חמץ

סוף זמן אכילת חמץ והנאה מחמץ

מן התורה אסור לאכל או להנות מהחמץ ביום י"ד בניסן מחצות היום (נסוף שעה ששית מתחלת הבקר לפי שעות וזמניות). וחכמים עשו סיג שלא לאכל חמץ שעתים קדם לכן, דהיינו מסוף שעה רביעית מהבקר. וכן שלא להנות מהחמץ [נגון למכר לגוי או לתת לפני העופות שיאכלו], מסוף שעה חמישית מהבקר. (נט)

חשוב השעות הזמניות

העקר להלכה לחשב את השעות הזמניות מעמוד השחר עד צאת הכוכבים, [וזמן עמוד השחר הוא 4 מיל לפני הנץ החמה, ומיל הוא 18 דקות, אם כן 4 מיל הם 72 דקות קדם הנץ, כמבואר בסידור רב סעדיה גאון, הראב"ה, הרא"ה, המאירי, התרומת הדשן, מהר"י, וכן פסקו מרן השלחן ערוך (סימן תנט ס"ב), הרמ"א (סימן רסא ס"א), הלבוש,

הב"ח, הש"ך, אליה רבה, בית דוד, בן איש חי, החזון איש ועוד. ולא כמפרסם באיזה לוחות שעמוד השחר הוא 90 דקות קדם הנץ, שזה נגד דעת מרן ומהרמ"א. ולפי זה סוף שעה רביעית [סוף זמן אכילת החמץ] בערך ב-10:00 בבקר בשעון קיץ. אולם במקום צריך, יש להקל כפי החשוב שמהזריחה עד השקיעה, דהיינו עד 10:20 בערך. זמנים מדויקים יש לראות בלוח השנה. (יחודה דעת ח"ב סימן ת. נט)

נקיון הפה והשנים

ינקה את הפה ויצחצח את השנים היטב בגמר אכילת החמץ, שמא ישאר לו משהו בין השנים, ויצא לאחר זמן אסורו ויאכל אותו. (סג)

בספר בן איש חי (צו אות ח) כתב, מעשה באחד שהיה נוהר הרבה בשמירת המצה בלישה ואפיה ובכל הלכות הפסח, והנה בליל פסח חלם שאמר לו אדם אחד אוי לו שאוכל משהו של חמץ, וייקץ ויתמרמר מאד ויבך בכי גדול ויחזר וישן מתוך בכיתו, ויחלם והנה איש מדבר עמו ואמר לו, זה החמץ שאכלת הוא שנשאר בין השנים פרור קטן חמץ מאכילה שאכל בבקר, ובעת שהיה אוכל ולועס המצה בלילה, נפרד אותו פרור מבין השנים ונדבק במצה ואכלו עם המצה. ע"כ. והנה כבר אמרו חז"ל (מסכת סנהדרין ל ע"א) "דברי חלומות לא מעלים ולא מורידים", ובאמת שאף להלכה אין חשש אסור בפרור שנשאר עד הלילה, כמבאר בדברי הראשונים שבשר שנשאר בין השנים לאחר שש שעות הוא נסרח, ונפגם טעמו, ואין עליו שם בשר כלל, ואף החולקים מודים בלחם וכיוצא שמהר מאד הוא נמאס ונסרח, וכל שכן שעד הלילה עברו כעשר שעות, שבדאי נסרח. אלא שעדין צריך להזהר לנקות את השנים היטב מחשש שיאכל את הפרור אחר שעה רביעית שאסרו חכמים לאכלו. (אב)

פיצוץ מבער את החמץ?

אחר שגמר לאכל, ירבו את כל החמץ הנשאר, וישרפוהו באש לקים מצות "תשביתו שאר מבתיכם". וטוב שקדם השרפה יחתכהו לפרוסות דקות, כדי שתשלט בו האש היטב עד שישרף לגמרי בפחמים. ואם לא עשה כן, ישפך עליו הרבה נפט, כדי שימאס לאכילה. (נו, סד)

זמן בעור חמץ

משעה שנאסר החמץ באכילה, ילך וישרפוהו, וזמן השרפה עד שעה שיאסר בהנאה [דהיינו גמר שעה חמישית - 11:20 בערך בשעון קיץ]. ובהגיע זמן הבעור, לא יעשה מלאכה עד שיבער את החמץ. כמו שלא עושים מלאכה קדם בדיקת חמץ והדלקת נר חנוכה וכיוצא. (סד)

בטול החמץ

לאחר ששורף את החמץ, יבטל אותו בפיו בנסח דלהלן נולא קדם הבעור, כדי לקים את הבעור בחמץ שלו. ויזהר לסים לשרוף ולבטל לפני גמר שעה חמישית, כי אז כבר יאסר החמץ בהנאה מדברי חכמים, ויחשב שאינו שלו, ולא יועיל לבטלו. (ט)

נסח בטול החמץ ביום: "כל חמירא דאיכא ברשותי, דחזתיה ודלא חזתיה, דבערתיה ודלא בערתיה, לבטיל ולהוי כעפרא דארעא". ואם אינו מבין שפת ארמית, יאמר בלשון הקדש: "כל חמץ ושאר שישנו ברשותי, שראיתיו ושלא ראיתיו, שבערתיו ושלא בערתיו, יתבטל ויהיה [הפקר] כעפר הארץ".

באור ההבדל בין נסח הבטול בלילה לנסח הבטול ביום: אם נתבונן, נראה כי שונה נסח הבטול בבקר מהנסח בלילה, שבלילה הנסח לבטל כל חמץ 'שלא ראיתיו', ואלו ביום הנסח לבטל כל חמץ

‘שראיתיו ושלל ראיתיו’. והטעם הוא, מכיון שבלילה האדם שומר את החמץ הנותר כדי לאכלו בבקר, נמצא שבודאי אין דעתו לבטל את החמץ שהוא רואה, אבל ביום, שאינו משיר לעצמו שום חמץ, שיר לומר שמבטל גם את החמץ שרואה (בית יוסף סימן תלד). ועוד יש להבין, מדוע בנסח הבטול ביום אומר ‘שבערתי’, והרי חמץ שבער מהעולם, לא צריך לבטלו אלא הכונה היא על מצב שהניח פרוסת לחם עבה באש, ונשרף ממנה רק הצד החיצון, ופנים הלחם ראוי עדין לאכילה. את החלק הפנימי הזה מתכוון לבטל כשאומר ‘שבערתי’. (נט)

ערב פסח שחל בשבת - ישיר לעצמו את החמץ הצריך לו לשתי סעודות שבת וכדלהלן, ואת שאר החמץ ישיר ביום ששי [י"ג ניסן], וטוב שישירף כמו בכל שנה - קדם גמר השעה החמישית [בערך: 11:20 בשעון קיץ]. (רנה)

נשים - גם הנשים חייבות בכל הני"ל. ולכן, אשה שגרה לבדה צריכה לבדק את החמץ ולבערו ולבטלו. וכמו כן אשה שבעלה לא בבית, תעשה כן במקומו. ובנסח הבעור תשים לב לומר: כל חמץ שיש ברשות בעלי... (נו, נח)

המוצא לחם על הארץ

אף על פי שבמשך השנה, כשמוצאים לחם זרוק על הארץ מגביהים אותו (כמבואר במשנה ברורה סימן קעא ס"ק יא), מכל מקום מזמן שחל אסור החמץ, וכל שכן בחג הפסח עצמו, אסור להגביהו, כי אם יגביהו נמצא שזוכה בו, ועובר [בפסח] על אסור מן התורה של "לא יראה לך חמץ". ואפילו אם מתכוון שלא לזכות בו, עדין אסור להגביהו מחשש שמא ישכח ויאכל ממנו. (הריב"ש. קכב)

⌘ תענית בכורות ⌘

לפרסם את הנס - נהגו הבכורות הזכרים להתענות בערב פסח, זכר לנס שהציל הקב"ה את בכורי ישראל בשעה שנגף את בכורי מצרים במכת בכורות. (רו, רטו)

חולה - בכור שיש לו איזה חלי שהוא או כאבי עינים, פטור מלהתענות, שבמקום חלי וצער לא גזרו רבותינו להתענות. (רח)

סעודת מצוה - בדורות אלו שירדה חלשה לעולם, נהגו להפסיק את התענית על ידי השתתפות בסעודת מצוה כסיום מסכת, ברית מילה, פדיון הבן, בר מצוה שחל זמנו בערב פסח, וכדומה. על כן הבכורות יתחילו להתענות מהבקר, ולאחר שישתתפו בסעודת מצוה הריהם פטורים מן התענית ורשאים יהיו לאכל כל היום. (רח, ריב)

כדי להפטר מהתענית צריך לכתחלה שיטעם הבכור לפחות "כזית" [27 גרם] מסעודת המצוה. אי לכך, על האחראים לשים לב ולהביא כבוד, כמיני פרות ומגדנות וכיוצא, שישפיק לפחות שעור 'כזית' לכל בכור, ולא יסתפקו באכילת תמרה אחת וכיוצא. ועל כל פנים אם לא אכלו הבכורות שם כלום, לא נפטרו מהתענית. (מנחת יצחק וויס, שו"ת ויברך דוד. ריב)

בכור הפוטר את עצמו מתענית על ידי השתתפות בסעודת סיום מסכת, צריך שישמע את הסיום וישתדל להבינו. ואמנם אם לא שמע את הסיום ממש, אך

השתתף בחלק מדרשת המסים שהאריך מעט בדברי אגדה ומוסר, ורצה לפטר את עצמו בזה מהתענית, אין למחות בו בחזקה. וכתב בספר נהר מצרים לגאון רבי אהרן בן שמעון, שאותם הלוקחים לביתם מאכל מסעודת מצוה כדי להאכיל לבנם הבכור, ראוי לגער בהם בניזיפה שעושים את המצוה ללעג וקלס, והיהם כאוכלים ביום התענית בשאט נפש. (ריב)

סיום מסכת משניות [עם פרוש ברטנורא וקצת עקר תוספות יום טוב] נחשב כסעודת מצוה, ופוסט מתענית בכורות רק למסים עצמו ולא לשומעים. (רי)

סיום מסכתות קטנות, כמו **מסכת סוכרים** או **מסכת פלה**, מועיל לפטר מהתענית (פמ"ג). וכן **חמש אפוד** (אגר"מ) או **נביא אפוד** (מהר"ש קלוגר), (יבר"א ח"א סימן כו אות י')

הבנת הענין

אין הסיום פוסט מתענית בכורות, אלא דוקא אם למד בהבנה, אבל בקריאה בלבד לא מועיל. כי בקריאת דברי תורה בלי הבנה, אינו מקים מצות תלמוד תורה. (מגן אברהם סימן נ סק"ב. ריא)

כתב מרן הראשון לציון רבנו עובדיה יוסף הכ"מ בשו"ת יביע אמר (חלק א סימן כו אות ט): אם לומד בגרסא בלבד, נראה ודאי שלא נחשב לו למוד, כדי לסים באמילה ושתיה, וכמו שכתב המגן אברהם שבקריאת דברי תורה בלי הבנה, לא מקים מצות תלמוד תורה, וכן כתבו בשו"ת עמק הלכה, פני מבין, שמן ראש, מרן החיד"א ועוד. ומכאן תשובה לקצת אנשים שיש להם סגלה לגמר את כל הש"ס בתוך תקופה קצרה בלי הבנה כלל, והוא אבוד זמן, ואינו נחשב להם למוד, ואין לך בטול תורה גדול מזה. וכן כתב הגאון רבי גבריאל איספראנסה. וטוב מעט כוונה מהרבות בלי כוונה. ועל כל פנים לבטל תלמידי חכמים מלמודם כדי שיגמרו את הש"ס גרסא בלי הבנה, הוא אסור גמור. וכיוצא בזה כתב בספר פלא יועץ (מערכת ידיעה) וז"ל: כתבו הפוסקים, שמי שיכול לפלפל בחכמה, ולקנות ידיעה חדשה, ומוציא הזמן בלמוד תהלים וזהר, הרי זה נחשב לו בטול תורה. ובשו"ת צ"ח בשם ספר שערי חיים נשאל על מי שהקדיש סכום לתלמיד חכם בתנאי שילמד בכל יום י"ח פרקי משנה, והתלמיד חכם שהתחיל לקים התנאי, חזר בו בטענה שהוא לומד י"ח פרקים בלי הבנה, ונח לו ללמוד שמונה פרקים עם פרוש הברטנורא והתוספות יום טוב, והמקדיש טוען שרצונו יותר שילמד י"ח פרקים, כדי שיסים המשינות בכל חודש. והשיב, שמכיון שלמוד משנה בלי הבנה לא נחשב למוד, יותר טוב שיקרא ח' פרקים בהבנה ולא באמירה בלבד. ע"כ. ואמנם מי שהוא פתי ואינו יכול להבין, יש לו שכר על קריאתו. אך אין זה נחשב סעדת מצוה, ומי שיכול להבין ואינו עושה כן, הרי הוא כמתרפה במלאכת שמים. עכת"ד.

ועין בספר "נפש החיים" לגאון רבי חיים מוולוז'ין וצ"ל שכתב, כי ישנם שני סוגי בטול תורה - בכמות ובאיכות. בכמות, כגון שיכול ללמוד חמש שעות ביום ולומד שלש שעות, הרי זה בטול תורה, אבל ישנו אדם שיכול ללמוד חמש שעות ולומד חמש שעות, ובכל זאת הוא נחשב מבטל תורה, הא כיצד? כגון שיכול ללמוד בהבנה טובה לעמק, ולומד בשטחיות. וראיה לזה ממסכת מגלה (ג ע"א) שאמרו שם: "מבטלים תלמוד תורה, מפני מקרא מגלה". ויש להבין, וכי מקרא מגלה אין זה למוד תורה, הלא מגלת אסתר היא אחת מעשרים וארבעה כתבי הקודש? אלא כיון שיכול לעסוק בתורה בהבנה יותר ועוזב את למודו לקרא מגלה, יש כאן בטול תורה באיכות, שהרי הוא רק קוראה ולא לומדה כשאר למודיו שרגיל בהם בבית המדרש, אך בכל זאת חידשו חז"ל שמבטלים תלמוד תורה בשביל מקרא מגלה, כי זוהי עתה מצות היום לפרסם את נסי ה' ברבים.

זהר הקדוש - סיום ספר אחד מהזהר הקדוש, על אף שאינו מבין מה שקורא, נחשב כסעודת מצוה. וכבר כתב הגאון החיד"א, שהקריאה בזהר הקדוש מסגלת להאיר את הנפש ואפלו אם יטעה בקריאתו, והוא תקון גדול לנשמה. וכן אמר רבנו האר"י ז"ל לבעל תשובה אחד ללמוד בכל יום חמשה דפים בזהר, על אף שאינו מבין מה

שאומר. וכן הורה הגאון רבי בן ציון אבא שאול זצ"ל לאנשים שהיה קשה להם להביין את למוד הגמרא. (רי"א)

בכור קטן - יש נוהגים שהאבא מתענה עבור בנו בכורו כשהוא קטן. ואמנם, גם במקומות שלא נהגו כן, טוב שהאבא ישתתף בסיום מסכת עד שיגיע בנו לגיל מצוות. ובאפן שגם האבא בעצמו בכור, המנהג בהרבה קהלות שהאמא מתענה עבור בנה. וטוב שתשתדל להשתתף בסיום מסכת, ובזה תפטר מהתענית. (רי"ד)

בכור שטרם מלאו לו שלשים יום ללדתו, אין אביו צריך להתענות עבורו. ואם מתאפשר לאבא בקלות, טוב שישתתף בסיום מסכת. (רי"ד)

אבל - מתר לאבל בתוך שנה להשתתף בסעודת סיום מסכת, בין שזו סעודת מצוה, אבל בתוך שבועה אין להקל. ואם הוא חלש וקשה לו התענית ויבוא להתבטל מסדר ליל פסח, יפדה את התענית בצדקה, דהיינו שיתן מחיר סעודה אחת לעניים, ורשאי יהיה לאכל. (רי"ג)

כשחל ערב פסח בשבת - המנהג להקדים את התענית ליום חמישי י"ב בניסן. והמקל במקום צרך שלא להתענות, יש לו על מה לסמך. ובכל אפן יכולים להשתתף בסעודת מצוה כבכל שנה. והמתענה בשביל בנו קטן, רשאי שלא להתענות. (רש"י)

❧ ההכנות לחג ❧

הוצאות החג

כל המרבה בהוצאות לכבוד החג, הרי זה משבח. ולא ידאג על הכספים שמוציא, כי הכל יחזר לו, כמו שאמרו חז"ל: "כל מזונותיו של אדם קצובים לו מתשרי ועד תשרי, חוץ מתשרי". דהיינו שהקב"ה קוצב לאדם ב-א' לחדש תשרי שהוא ראש השנה, כמה פרנסה ירויח במשך השנה עד ראש השנה הבא, חוץ מההוצאות של תשרי, שהם: תורה, שבתות, ראשי חודשים, ימים טובים, שבאלו אם יבזבז יותר, יקבל יותר, ואם יבזבז פחות, יקבל פחות. (מסכת ביצה טז ע"א)

ג' מעשיות שהן סגלה נפלאה להוצאות החג בשפע והרוחה

המגיד מקו' ניץ זיע"א נהג לספר את ג' הספורים דלהלן ב"שבת מברכים" של חדש ניסן, באומרו שזו סגלה גדולה שיהיה לאדם שפע להוצאות החג בהרוחה.

א. בזמנו של הצדיק רבי אליעזר מליז'נסק זיע"א, היה יהודי עושה יין שרף ומוכרו בעירות אחרות. אבל כיון שהמס שהיה נדרש לשלם בגבולות היה יקר מאד, הוא היה מחביא את חביות היי"ש. פעם אחת לפני פסח, כשהיה יהודי עבר את הגבול, תפסו אותו המוכסים ולקחו ממנו את היי"ש, כשהם אומרים לו שהוא עתיד לענש גדול עבור זה. היהודי נשבר בקרבו, כי היי"ש היה שנה מאד הרבה כסף, ועם הכסף הוא תכנן לקנות הכל לכבוד יום טוב פסח, אזי הוא נסע לרבי אלימלך ובבכיות גדולות ספר לו את צרתו. הצדיק הרגיעו ואמר לו שילך למוכסים שיושבים בגבול ויאמר להם שיטעמו מהמשקה שבחביות ויראו שהם מים פשוטים ולא יי"ש, ואכן עשה היהודי כאשר אמר לו הצדיק

והלך למוכסים ובקשם שיטעמו מהחביות, ואכן המוכסים טעמו וראו שהם מים פשוטים והחזירו לו את החביות. היהודי רץ לרבי ואמר בבכיות: "הייליגער רבי, אכן נצלתו מהענש של העברת יי"ש, אבל עכשו מהיכן יהיה לי כסף להוצאות יום טוב פסח? כי אם זה היה יי"ש הייתי מרויח, אבל אם זה מים מי ירצה לקנות זאת?". הצדיק אמר לו שיטעם שוב מהמשקה שבחביות, והוא טעם ואכן זה היה יי"ש. וליהודי היתה הרוחה גדולה לקנות מכל טוב לכבוד יום טוב, והיה לו פסח שמח.

ב. היה יהודי שפרנסתו היתה על ידי עבודה אצל הפריץ, פעם אחת הפריץ קרא ליהודי ואמר לו: נכון שבלעדי אין לך פרנסה? אמת שאם אני לא הייתי נותן לך כסף, היית מתמרעב? היהודי היה תם וישר, הוא ענה לפריץ: מה? פרנסתי היא ממך? לא! פרנסתי לא ממך! הקב"ה שברא את העולם הוא המפרנס את העולם, ובכללם אותי, והוא הנותן לי מה שאני צריך, ואתה השליח משמים לתת לי, ואם לא אתה, אזי יש לה' הרבה שלוחים אחרים לתת לי פרנסתי והצטרכוני. כשהפריץ שמע את תשובת היהודי התמלא כעס וצוה לזרק את היהודי מביתו, ואמר לו שיותר לא יבוא לעבד אצלו, וכך הוא יראה מי הנותן לו פרנסתו. וזה היה בזמן שלפני פסח, היהודי נהיה בעניות גדולה, ולא היה לו עם מה לקנות את צרכי היום טוב הקרב ובא, אבל, שתיה ומלבושים. הפריץ היה גביר גדול והיה לו אוצר עם מטבעות של זהב, ודרכו היה לבדק ולנקות המטבעות עם רוק הפה. לפריץ היה קוף שדרכו לחקות אחר בני אדם, וכשהפריץ היה מכניס את המטבעות לפה, זה היה נראה שהוא אוכל את זה, וכך הקוף חקה את הפריץ ובלע מטבעות רבות, עד שנחנק ממלוי המטבעות ומת. כשהפריץ ראה שהקוף מת, צוה על משרתו לקחת את הקוף - הפגר ולזרקו אצל היהודי, כדי להפחידו ולצערו. כשהיהודי שמע קול נפילה בביתו וראה את השק עם הקוף - הפגר בתוכו, הוא פחד שחלילה זו לא תהיה עלילה כמו שהגויים היו נוהגים בכל הדורות בערב פסח להעליל על היהודים עלילת דם, ולכן הוא מיד רצה לזרק את הנבלה מביתו. כשהוא מרים את שק הנבלה הוא שומע קול של ברזל נופל ומתבונן והנה זה מטבעות זהב נופלות, וכך עוד ועוד מטבעות זהב נופלות. היהודי התמלא שמחה שיהיה לו ברוח על הוצאות חג הפסח ועוד ישאר לו, והוא הודה והלל לה' יתברך. כשהגיע ליל הסדר, הפריץ שולח את משרתו שיראה האם יש משהו לאכל בבית היהודי, ביודעו שאם אין עבודה - אין פרנסה. המשרת הולך ורואה בית מואר עם כל טוב על השלחן, מלבושים מיוחדים וכו', הוא חוזר לפריץ ומספר לו מה שהוא ראה, הפריץ הסתקן לדעת מהיכן היה ליהודי כל כך כסף לקנות הכל, הוא קרא ליהודי ושאלו: "מהיכן היה לך ממון לקנות כל היקר והתפארת?", היהודי ספר לו את כל הספור עם הקוף - הפגר, שנזרק לביתו עם מטבעות. כשהפריץ שמע זאת הוא נחרד כי אכן נתודע סבת מותו של הקוף, והמטבעות שהיו לרוחת היהודי הן מטבעותיו, ואמר, אכן כעת אני יודע שה' הוא המפרנס. וליהודי היתה הרוחה גדולה לקנות מכל טוב לכבוד יום טוב, והיה לו פסח שמח. הספור השלישי יובא להלן בעריכת ליל הסדר - "דיינו".

לשמח ולשמח

נאמר בתורה (דברים טז יד-טו): "ושמחת בחגך אתה ובנך ובתך ועבדך ואמתך, והלוי והגר והיתום והאלמנה אשר בשעריך: שבעת ימים תחג לה' אלהיך במקום אשר יבחר ה', כי יברכך ה' אלהיך בכל תבואתך ובכל מעשה ידיך, והיית אך שמח". וכתב הרמב"ם (פ"ו מהלכות יום טוב הלכה יז): חייב אדם בחג להיות שמח וטוב לב, הוא ואשתו ובני ביתו וכל הנלוים אליו. ומצוה שישמח לכל אחד כפי הראוי לו, כיצד? הקטנים נותן

להם קליות ואגוזים וממתקים; והנשים קונה להן בגדים ותכשיטים נאים כפי ממונו; והאנשים אוכלים בשר ושותים יין. ע"כ. (החינוך מצודה תפח)

והעיד רבי חיים ויטאל על רבנו הארי"ל (שער המצוות לו ע"ב), וזו לשונו: בענין מדת הנדיבות והותרנות ראיתי למורי ז"ל, שלא היה חושש בעצמו להתכבד במלבושים נאים יותר מדי, גם במאכלו היה אוכל דבר מועט מאד, אבל במלבושי אשתו היה זהיר מאד לכבדה ולהלבישה, והיה מפיך כל רצונה, אף אם לא היתה ידו משגת כל כך. עכ"ל. ופשוט וברור, שכל מה שצריך להשתדל להפיק את רצון האשה, הוא במלבושים צנועים ההולמים את ההלכה, ולא חס ושלום בבגדים צמודים וקצרים וכיוצא, שהלובשת אותם עוברת על אסורי תורה חמורים, ומכשילה את הרבים באסור התורה "ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם". ודי בזה למבין.

כתב הרמב"ם: "וכשאוכל ושותה בחג, חיב להאכיל לגר, ליתום ולא למנה עם שאר העניים האמללים, אבל מי שנועל דלתות ביתו ואוכל ושותה עם בניו ואשתו ואינו מאכיל ומשקה לעניים ולמרי נפש, אין זו שמחת מצוה, אלא שמחת כרסו".

אין שמחה גדולה ומפארה אצל הקדוש ברוך הוא אלא "לשמח לב עניים ויתומים ואלמנות וגרים, שהמשמח לב האמללים האלו, דומה לשכינה, שנאמר: 'להחיות רוח שפלים ולהחיות לב נדבאים'" (רמב"ם הלכות מגילה פרק ב הלכה יז). וכתב בספר החינוך (מצוה תפח): "העובר על זה ואינו משמח את עצמו ובניו ביתו והעניים כפי יכולתו לשם מצות הרגל, בטל מצות עשה מן התורה".

אשרי משכיל אל הל

ספר רבי מאיר רפאל זצ"ל מיד: כשעליתי לירושלים בשנת תרפ"ג, דרתי באותה חצר יחד עם הרב אברהם עדס זצ"ל, הרב היה גר למעלה - ואני למטה. פעמים היה קורא לי לעשות לו איזו עבודה בביתו, והיה משלם לי שכר כפלים. והייתי אומר לו: אדוני הרב, זה יותר מדי, השכר שנתת לי. והיה משיב לי: כתוב בתורה, "ואהבתם את הגר", ומה הגר שבא במקלו ובתרמילו כל כך צריך לאהבו - אנחנו, בני אברהם יצחק ויעקב, ואתה, ששמת נפשך בכפך ובאת מחוץ לארץ לארץ ישראל ולירושלים, לא כל שכן? ותמיד היה ממציא לי איזו עבודה שלא שוה אפלו שני גרוש, והיה משלם חמשה גרוש.

פעם, בערב החג, לא היתה לי פרוטה בכיס אפלו כדי לקנות ירק, והייתי עומד ברחובות נע ונד, זה קונה זה מוכר, וחלגו עיני דמעות בסתר. הרב עבר בדרך וקרא אותי: "מאיר, מאיר, בא". נגשתי אליו, ואמר לי: "בא לביתי ונעשה חשבון כמה כסף אני חיב לך". השבתי לו: "אדוני הרב, אין לי שום חשבון, וען מה שעבדתי לך שלמת לי כפלים!" אמר לי: "לא, יש לנו חשבון, בא אלי לבית". הלכתי איתו ונתן לי עשרים וחמשה גרוש, ואמר לי: "לך תעשה הוצאות יום טוב הקדוש". אמרתי לו: "אדוני, מדוע נתן לי? הלא אינך חיב לי כלום!" השיב לי: "לך תקנה מצרכים לכבוד יום טוב!"

אז הרגשתי בודאי שהרב יש לו רוח הקדש, והיו בעיני עשרים וחמשה גרוש אלו כעשרים וחמש לירות [פי מאה], ושמחתי במוצא שלל רב. (מעייין המועד סיכות שכא)

בזמן בית המקדש היתה מצוה על ישראל לשמח את הכהנים הלויים [שנאמר: "ושמחת בחגך אתה... והלוי"] מפני שהיו עובדים בבית המקדש ומורים הוראות בישראל, שנאמר: "יורו משפטיך ליעקב ותורתך לישראל". ובזמננו, שאין עבודת בית המקדש, מצוה לשמח את האברכים שלומדים תורה יומם ולילה, ומורים הוראות בישראל, שהם במקום הכהנים הלויים, כמו שאמרו חז"ל (מסכת מנחות קי ע"א): תלמידי חכמים שעוסקים בתורה, מעלה עליהם כאלו עוסקים בעבודת בית המקדש. (בנין שלמה להגר"ש הכהן מוילנא. חו"ע יו"ט צט)

"אם אתה משמח את שלי, אני משמח את שלך"

נאמר בתורה (דברים טו יא): "ושמחת לפני ה' אלהיך, אתה ובנך ובתך ועבדך ואמתך, והלוי אשר בשעריך והגר והיתום והאלמנה". ואמרו במדרש (מדרש אנדה) "אמר הקב"ה: לי יש ארבעה בני בית, שהם: הלוי, הגר, היתום והאלמנה. ולך יש ארבעה בני בית, שהם: בנך, ובתך, ועבדך ואמתך, אם אתה משמח את שלי, אני משמח את שלך".

ומעשה שהיה לפני כארבעים וחמש שנה, בהיות מרן הראשון לציון רבנו עובדיה יוסף זצ"ל הרב הראשי לעיר תל אביב, קרא לאחד מעשירי העיר לפני חג הפסח, שיתרם מכספו עבור האברכים שבעיר העוסקים בתורה יומם ולילה, והרחיב עמו דבור ושיח על המעלה הגדולה שבדבר, והזכיר לו גם את דברי חז"ל הנ"ל: "אמר הקב"ה: אם אתה משמח את שלי, אני משמח את שלך". אך הלה לא היה חפץ בברכה ותרחק ממנו, ולא תרם מכספו כלל, בטענות שוא שאין הוא מרויח כל כך, ואין באפשרותו לתרם, עד שמדבריו היה נראה שכמעט צריך לרחם עליו ולעשות מגבית עבורו. כשראה כן הרב, עזבו לנפשו ופנה לעשירים אחרים החפצים בברכה ובזכות הגדולה להיות שליחים טובים של בורא עולם עבור אותם אברכים, ותרמו בעין יפה, כיד ה' הטובה עליהם.

והנה למחרת ליל הסדר בבקרו של החג, ראה הרב בבית הכנסת את מיודענו הנ"ל בצער גדול ופניו נפולות. נגש אליו הרב ושאלו, "מדוע פניך רעים היום?" אמר לו: דע לך כבוד הרב, אמש הגעתי לבית לאחר שהתפללתי ערבית בבית הכנסת, והיה השלחן ערוך לליל הסדר, עם המצות והיין והחרסת כבכל בית בישראל. והנה פניתי לבני בשאלה, מדוע לא באתם להתפלל בבית הכנסת תפלת החג? אך הם בכעסם, צעקו עלי, מי אתה כי תאמר לנו לבוא להתפלל, ולקחו אותי והוציאוני החוצה לחצר הבית, ונעלו את הדלת, ושם נשארתי כל הלילה, ללא עריכת הסדר, לא ארבע כוסות, לא מצות ולא כלום. והם ישבו ואכלו ושתו וחללו.

אמר לו הרב, מה אמר לך, צר לי מאד עליך, הלוא זה הדבר שאמרתי לך, "אמר הקב"ה: אם אתה משמח את שלי, אני משמח את שלך". אתה לא חפצת לשמח את הארבעה של הקב"ה, אף אותך לא שמח הקב"ה, בלילה הכי יקר ושמח לעם ישראל.

אדם שיש באפשרותו להזמין את הנזקקים אליו לביתו, תבא עליו ברכה. אך אם אין באפשרותו, וכגון שהם משפחה ברוכת ילדים ואין לו מקום בביתו, או שיש חשש כלשהו שהם התבישו כאשר יבאו אליו, אזי ישלח את המאכלים לביתם, או שיתן להם מכספו בעין יפה ונדיבה עבור הוצאות החג. (פסקי תשובות ח"ו שפו)

ההכנות לליל הסדר

כל אדם יבין מבעוד מועד את כל הנצרך לעריכת הסדר כמשפטו: יין [ארבע כוסות לכל אחד]. מצות שמורות עבודת יד [כ-100 גרם לכל אחד]. עלי ברפס - סלרי [קצת לכל אחד]. מים עם מיץ לימון, או מי מלח, או חמץ לטבול הכרפס. מרור - חסה [54 גרם לכל אחד]. חרסת. זרוע [בשר או עוף צלוי או מבשל לקצרת ליל הסדר]. ביצה מבשלת. סעודה משבחת. קצת ממתקים לעורר את הילדים, והגדה של פסח לכל אחד.

הכנת המצות - מצות החובה שאוכלים בליל הסדר נקראות "מצות מצוה". והנכון שתהיינה ממצות "שמורה" משעת קצירה, ושתעשינה בעבודת יד בכונה "לשם מצת מצוה". ובשעת הדקק, בשלא השיג מצה שמורה עבודת יד, יוצא ידי חובה במצות מכונה רגילות שאינן שמורות. (ריח, עו, עה)

יש להבהיר שכל זה מדבר לצרך "מצות מצוה" שיוצאים בהן ידי חובה בליל הסדר, אבל המצות שאוכלים במשך ימי החג, רשאי לאכל לכתחילה את מצות המכונה המצויות כיום שאינן שמורות משעת קצירה.

כתב מרן בשלחן ערוך (סימן תנג ס"ד): החטים שעושים בהן 'מצת מצוה', טוב לשמרן שלא יפלו עליהן מים משעת קצירה, ולפחות משעת טחינה, ובשעת הדקק מתר ליקח קמח מן השוק. ע"כ. וכתב הבאר היטב: "משמע דוקא מצת מצוה צריך שמור, אבל שאר מצות אין צריך שמור כלל, ומתר לקחת קמח מהשוק אפלו בלא דקק, ואפלו שמור של לישה ואפייה לא צריך, כמבאר בש"ס ובפוסקים. מיהו כל זה מהדין, אכן ישראל קדושים נהגו לעשות שמור בכל המצות משעת טחינה ולפחות משעת לישה". ובשערי תשובה כתב, "יש נוהגים שכל המצה שאוכל בפסח תהיה שמורה משעת קצירה, ואין בזה לא משום יוהרה, ולא משום מחלוקת, ולא משום דאורייתא, ובפרי חדש כתב: "הנוהג לאכול מצה כל הפסח משעת קצירה מלתא יתירתא הוא דעבדי, ואם רוצה לאכול ממצה שאינו שמורה משעת קצירה בכל ימי הפסח חוץ מלילה הראשונה, אין צריך התרה". [ואמנם להלכה היה צריך התרה, אך אם עשה התרה בערב ראש השנה, אינו חייב לעשות התרה על מנהגו זה]. ודע שאפלו בליל הסדר רבו הפוסקים שכתבו שמצה שמורה היא להדור בלבד, וכמו שכתב המאירי שאין סרך חובה לעשות שמור לשם מצוה משעת קצירה, וזו רק למצוה מן המבחר. וכתב הנודע ביהודה, "ומנהגן של ישראל בכל פולין ואשכנז שלא לחשש לאכל שמורה משעת קצירה אפלו בלילה הראשון אלא המהדרים מן המהדרים, וכן דעת הרמב"ם והרא"ש והרבה גדולים מקלים, ובדרבנן שומעים להקל". ובסימן תע"ז (ס"ב) כתב מרן: "במקום שנהגו לעשות שמור למצת מצוה משעת קצירה. והיום ברור ה' מצויות מאד מצות שמורות, וכלם נזהרים בליל הסדר לכתחילה לאכל מצות מצוה שמורה עבודת יד. ועל כל פנים ככתב הר"ן (מסכת פסחים יב ע"א): שכל השמור הוא דוקא במצה של מצוה, אבל שאר מצה שאדם אוכל בפסח לא בעי שמור לשם מצה כלל, אלא שידע בודאי שלא בא לידי חמוץ. וכן משמע מדין בצקות של גוים שמתרים באכילה בפסח, רק שאינו יוצא בהם במצת מצוה כיון שלא נעשו לשם מצוה, כמבאר בגמרא (מסכת פסחים מ"א): בצקות של נכרים אדם ממלא כרוס מהן, ובלבד שיאכל כזית מצה בארוחה. וכתב מרן הבית יוסף (סימן תנג), שכן דעת הר"ף, המגיד משנה, הרא"ש, הטור ועוד.

על כן, לבד ממצות המצה של הלילה הראשון, רשאי כל אדם לכתחילה לאכל ממצות מכונה הרגילות ללא חשש כלל ועקר, ואין בזה שום זלזול במצוות. ובאמת כי עד לפני כ-15 שנה, לא היו מצויות כל כך מצות מכונה שמורות, והיו מוכרים אותן באריות קטנות של קילו בלבד, ורב ככל הצבור ובני התורה אכלו מצות מכונה לא שמורות. צא וראה מה שספרו בגמרא (מסכת יומא עט ע"ב, ומסכת סוכה כו ע"ב) על התנאים רבי אלעזר בן שמוע ורבי צדוק שאכלו משהו חוץ לסוכה. וכתב הר"ן: מעשה זה בא ללמדנו שאם רצה תלמיד חכם שלא להחמיר על עצמו בכך, רשאי, ואינו נחשב כמי שלא מדקדק במצוות (בית יוסף תרל"ט). וכתב עוד הר"ן, ומה שכתב הר"ף המעשה של שמואל, ללמד

שמי שרוצה להחמיר על עצמו, מדת חסידות היא לו, ולא תאמר שחסידות של שטות היא, כיון שמצאנו ששמואל החמיר על עצמו (בית יוסף יו"ד סימן קפה). על כן, הרוצה להחמיר לעצמו בלבד, רשאי וקדוש יאמר לו, אבל ללמד ברבים שצריכים לאכל בכל ימי הפסח רק מצות שמורה, הרי זו הוראה שהיא נגד התלמוד וכל רבותינו הפוסקים ראשונים ואחרונים. וכמו שכתב מרן החיד"א: "אף שכל אחד מחמיר לעצמו בהלכות הפסח כאשר תאנה נפשו, את צנועים חכמה להחמיר בביתו ובחומותיו. וכל מה שיוכל, יתחמק מלגלות מסתוריו לבני אדם. ואם הגיע להוראה, וורה על פי הדין דוקא". וכתב הגאון רבי חיים פלאגי: "המחמיר לאחרים נגד פסק מרן, ענוש יענש בידי שמים, שמואבד ממונם של ישראל. וכבר לפני למעלה מ-30 שנה, היו כמה שהוציאו שם רע על אחת המאפיות של מצות מכונה לא שמורות, והלך לבקר שם מרן הראשון לציון רבנו עובדיה יוסף זצ"ל יחד עם עמיתו הגאון רבי בן ציון אבא שאול זצ"ל, וכשיצאו מהמאפיה שבו ופרסמו ברבים שהמצות מהדרות ללא חשש, וסתמו את פיות המקטרגים. וכן היה מנהגם של מרן הראשון לציון רבנו עובדיה יוסף זצ"ל ועוד גדולי ישראל במשך עשרות שנים לאכל "מצות יהודה" המפרסמות אף שאינן "מצה שמורה".

אכל מצה לא שמורה בליל הסדר למען השלום

על כל אדם להזהר שלא יבוא לידי כעס והקפדה בשביל שרוצה להדר, וחבל על כל הדוריו אם בא על ידי כך לכעס וריב. וכתב מרן הראשון לציון רבנו עובדיה יוסף הכ"מ בספרו "ענף עץ אבות" (עמוד מה): בימינו אלה לשמחתנו רבו בעלי תשובה השבים בכל לבם לתורה ולמצוות, אך יש כאלו שהקצינו מאד, מן הקצה אל הקצה, ומפני חסר ידיעתם בתורה, והתנהגותם בקיצוניות רבה, גורמים להפרת השלום בבית, ובפרט אלו שאינם לומדים הלכות כדת, ומתנהגים בחומרות יתירות. ולא זו הדרך ולא זו העיר. אשר על כן אנו אומרים בתפלה: "השיבנו אבינו לתורתך, וקרבתנו מלפני לעבודתך, והחזירנו בתשובה שלמה לפניך", שרק על ידי למוד התורה וההלכה יוכלו לכלכל דבריהם במשפט, ויחיו בשלום ובמישור.

ומעשה באיש אחד שבא אחר ימי הפסח לגרש את אשתו, בבית דינו של הרב הקדוש רבי אברהם יהושע העשיל מאפטא. שאל אותו הרב: "מה לך כי תרצה לגרש את אשתך?" השיב הבעל: "האשה הזאת האכילה אותי בפסח מצה שרויה במים, בנגוד למסרת אבותי" צוה הרב באותו מעמד לקרא לאשתו הרבנית, וכשבאה, שאל אותה: "הגיד נא לי, אלו מצות הנחת לפני בליל הסדר?" הרבנית החרישה, כי יראה לספר, אמר לה הרב: "אל תיראי, הגיד לי את האמת". ענתה הרבנית: "שמתי לפניך מצות פשוטות בלתי שמורות, ומעשה שהיה כך היה: את המצה השמורה שנאפתה בערב פסח לשם מצוה, הנחתה במפה מיחדת בארון שבחדר, ובהיותי טרודה בהכנת הסדר, בא איש עני אחד ואמר לי שאין לו מצה שמורה לליל הסדר, אחד מבני הבית שלא ידע שהמצה הזאת הוכנה לרבנו לליל הסדר, נטל את המצה ונתן אותה לעני, ובבואי לקחת את המצה, נדהמתי בראותי שנלקחה מן הארון, ולא ידעתי מה לעשות, ויראתי לספר לבעלי הקדוש. נמלכתי ולקחתי מצה פשוטה והנחתיה בתוך המפה, ועשיתי עצמי כלא יודעת דבר מכל הנעשה, והרב הקדוש ערך את הסדר על מצה פשוטה זו". אז אמר הרב הקדוש לזה שבא לגרש את אשתו: "ראה בני, אני אכלתי מצה פשוטה בליל הסדר, ועשיתי את עצמי כלא יודע ולא מרגיש, למען לא אבוא לידי כעס והקפדה, והכל למען השלום, ואתה בא לגרש את אשתך בשביל מנהג של מצה שרויה, הרי אין זה מן הדין כלל!" עשה הרב ביניהם שלום, ונתפסו, והלכו לביתם בשלום.

מצות מצוה שאוכלים בליל הסדר, נכון מאד שיהיו ממצות שנאפו בערב פסח לאחר חצות היום [12:40]. וכמו שכתב מרן בשלחן ערוך (סימן תנה): נוהגים ללוש מצת

מצוה בערב פסח אחר שש שעות, שהוא זמן הקרבת קרבן פסח. ובערב פסח שחל בשבת, ילוש בערב שבת אחר שש שעות. וכן דעת רש"י, הגאונים, רבנו שמשון משאנץ, הראב"ה, הרא"ש ועוד. ומרן הראשון לציון רבנו עובדיה יוסף הכ"מ, כמה וכמה שנים היה טורח ללכת למאפיה בערב פסח ולאפות מצות מצוה לאחר חצות היום, כדי להיות שתף בעשיית המצוה.

יש להתאמץ להשיג מצות אלו שנאפו לאחר חצות, כי לכל הדעות יש בזה לפחות מצוה מן המבחר. (קסז)

אדם הרגיש לקמח חטה, יאכל מצה מקמח שבלת שועל. (עו)

הסירו מכשול: יקפיד לקנות כרפס וחסה למרור, מגדול מיחד שאין בו חשש תולעים. כי אכילת תולעים חמורה מאד יותר מכל מאכלות אסורות, ואכילת תולעת אחת חמורה כחמש חתיכות של חזיר! (כמבואר בחוברת 'כשרות המטבח') ומכל מקום, אם לא השיג מגדול מיחד, יתלש את כל עלי החסה הירקים ויזרקם, ויאכל רק את הקלח הלבן לאחר בדיקה קפדנית ויסודית, כיון שהקלח קל יותר לבדיקה. (צה)

התולעים של החסה...

מעשה ברבנו יוסף חיים, שראה אשה אחת קונה כמות גדולה של חסה לבני ביתה לחג הפסח. שאלה הרב: כיצד את מכשירה את החסה? השיבה האשה: שוטפת אני את החסה היטב היטב במים. שאלה הרב: התדעי כמה שערות יש בראשך? נדהמה האשה מן השאלה המוזרה, וכמוכן לא ידעה להשיב. אמר לה הרב: דעי לך בתי, העוונות שאת מחטיאה את בני ביתך באכילת עלי החסה הללו, רבים הרבה יותר מהשערות שבראשך...! על כן, שמעי נא לעצתי, תשליכי את העלים הירקים שקשה מאד לבדקם, ותשאירי רק את הקלחים הלבנים, כי בהם נראים התולעים, והבדיקה קלה יותר. (בן איש חי שנה ראשונה פרשת צו)

כיוצא בזה ספר מרן רבנו עובדיה יוסף הכ"מ: בהיותי גר ברחוב אלקנה בירושלים, ראיתי את שכני מדין חסה לליל פסח. שאלתי, כיצד הוא מנקה את החסה מהתולעים? השיבני, כי הוא שוטף אותם תחת הברז בזרם חזק מאד, וכל התולעים בורחים! בקשתי ממנו שיביא לי את החסה הבדוקה, וכן יביא לי סדין לבן. שמתי את החסה בתוך הסדין תחת קרני השמש, ואחר שעה ראינו על הסדין הרבה תולעים ירקות מתהלכות בו, והיה יכול להכשל בהן חלילה באכילתו! ועל כן יעצתי לתלש את עלי החסה, ולהשאיר את הקלחים בלבד ולבדקם היטב, וכך ינצל מחשש אסור. (חוברת כשרות המטבח בהלכה)

בשר לפסח - אסור לומר: בשר זה או זרוע זה 'לפסח', שנראה שכונתו לקרבן פסח, והריהו כאוכל בשר קדשים חוץ לבית המקדש, אלא יאמר: בשר זה 'ליום טוב'. ונהגו להזהר בזה גם בעופות ודגים. (ריו)

גלת הכותרת

לבד מכל ההכנות הנ"ל, ישנה הכנה עקרית וחשובה מאד, שהיא גלת הכותרת של כל הלילה הקדוש הזה, הלא היא מצות "מגיד", שנאמר (שמות יג ח): "והגדת לבנך

ביום ההוא לאמר. ויש לקימה בהלכה בהדור רב ולספר לבני הבית על שעבוד אבותינו במצרים, והיאך הקב"ה הצילם והוציאם ממצרים. על כן, על כל אב משפחה ועורך הסדר להכין את עצמו כמה ימים קדם החג בספור עשר המכות, כמבאר לעיל ב"שער האגדה", ולא יסתפק בקריאת "הגדה של פסח" בלבד.

ליל הסדר של עמי הארץ

רגיל היה מרן הראשון לציון רבנו עובדיה יוסף הכ"מ לספר מדי שנה קדם חג הפסח את המעשה דלהלן, כדי לשמח את הצבור בדרשותיו כדרכו בקדש.

מעשה בעם הארץ שלא ידע היאך עורכים את ליל הסדר, פנה אל אשתו ואמר לה: לכו בבקשה אל חברי השכן ותראי כיצד הוא עורך את הסדר, וכך נעשה אנחנו. הלכה האשה והציצה מבעד לחלון, והנה - בדיוק באותו רגע, השכן, שאף הוא היה עם הארץ כחברו, כעס על אשתו, והחל לצעק עליה, עד כדי שעלה זעמו והכה אותה במטאטא. נבהלה האשה מאד, בחשבה שכך המצוה בליל הסדר להכות את האשה. מחמת כן, חששה לחזר לביתה, אך בלית ברירה נכנסה לבית ועמדה בצד בשתיקה ולא דברה מאומה. שאל אותה בעלה: "תגידי מה ראית?", והיא אינה עונה לו. שוב שאלה: "תגידי מה ראית?", והיא אינה עונה לו. מחמת כעסו החל לצעק עליה: "נו כבר תגידי מה ראית?". כשראה שהיא אינה עונה לו, לקח את המטאטא והחל להכותה. או אז אמרה לו אשתו: "הלא אני רואה שאתה יודע היאך עושים ליל הסדר, אם כן למה שלחת אותי לחברך?".

עֶרֶב פֶּסַח

מזמור לתודה

מנהג אשכנז שלא לומר "מזמור לתודה" בתפלת שחרית של ערב פסח וחל המועד. מכיון שבזמן שבית המקדש היה קים לא הקריבו קרבן 'תודה' בימים אלו, מפני שהיה צריך להביא עם הקרבן חלות חמץ [40 חלות, 10 חמץ ו-30 מצה]. ובערב פסח חששו שמא לא יספיקו לגמר לאכל את עשר חלות החמץ, קדם זמן אסור אכילת חמץ. אולם מנהג בני ספרד לאמרו, כיון שאין מזמור זה נתקן לשם קרבן 'תודה' אלא לשם הודאה. (טור ובית יוסף סימן רפא. ח)

אסור מלאכה

אסור לעשות מלאכה בערב פסח מחצות היום [12:40 בערך בשעות ק"ץ]. ושני טעמים נאמרו בזה: א. כדי שיפנה זמנו להכנת צרכי החג, באפיק המצות ושאר עניני ליל הסדר (רש"י). ב. בזמן בית המקדש, היו מקריבים קרבן פסח, וזמן הקרבתו מחצות היום. וביום שאדם מקריב קרבן, נאסר בעשיית מלאכה, כי יום טוב הוא לו. ולכן, אף שהיום, בעונותינו הרבים, חרב בית המקדש ואין לנו קרבן פסח, בכל זאת, כיון שנאסרה בזמנו עשיית מלאכה, נשאר האסור בתקפו, ואין בכחנו להתירו. (ירושלמי, קפא)

תקוני בגדים - לא אסרו אלא מלאכה גמורה, כגון לתפר חליפה חדשה, אפלו בחנם. אבל תקונים לצרך החג, אפלו מעשה אמן - מתר, ובלבד שיהיו בחנם. ובמעשה הדיט כתפירת כפתור וכיוצא, כל שהוא לצרך המועד, מתר. ורשאי האמן אף לטל שכר. (קפח, קפט)

כביסה - בגדים שיש לו צרך בהם למועד, מתר לכבסם במכונת כביסה בערב החג, ככל מעשי הדיוט שמתרים לצרך המועד, שאין זה בכלל מלאכה גמורה שאסורה. (עין עמוד קפט, ושבת א כד)

מתר לגזז צפרנים, לצחצח נעלים, ולגהץ בגדים כל היום בלוי. (קצא)

תספורת - מצוה שיכנס לחג כשהוא מספר. אולם אין להסתפר אחר חצות, ורק בגלויח הזקן יש להתיר. ואם שכח להסתפר, רשאי להסתפר על ידי עצמו בלבד. ואם יש ספר עני שאין לו כדי צרכו ליום טוב, רשאי להסתפר אצלו בשכר. (קצא)

עדיף ונכון להסתפר קדם יום י"ד, ולא להמתין ליום האחרון. ועקר הטעם בזה, כדי להיות פנוי ומוכן למצוות היום כשריפת חמץ ושאר הזנות צרכי החג, ולקבל את החג בנחת ורגע ולא בלחץ, כשמתרוצץ ממקום למקום. גם כי יש מקומות שנהגו שלא לעשות מלאכה בערב פסח כל היום ולא רק מחצות היום. וכתב מרן הראשון לציון הכ"מ בספרו הליכות עולם (ח"ג נט): "ובימי חרפי נהגתי להורות לתושבי עיר קדשנו ירושלים של זהב תבנה ותכונן, שעדיף להסתפר בליל ערב פסח [ליל י"ד] ולא למחרת היום, כדי לחוש לדעת מרן השלחן ערוך שבמקום שנהגו שלא לעשות מלאכה בערב פסח, אין להסתפר אפילו קדם חצות היום, ולדברי הפרי חדש ועוד, ירושלים היא מקום שנהגו שלא לעשות בה מלאכה בערב פסח, ולכן טוב להקדים".

גוי - מתר לעשות מלאכת אמן על ידי גוי בשכר, כגון לתפר חליפה או להסתפר אצלו. שלא אסרו 'אמירה לגוי' אלא בשבת ויום טוב וחל המועד שיש בהם קדשה. (קפח, קצא)

חנויות - מן הדין מתר לסחור כל היום. ולכן מתר לפתח חנות בגדים או מכלת וכיוצא. ובלבד שבביתו מכינים את כל צרכי החג, ואינם צריכים את עזרתו. (קפח. חזו"ע שבת א מב)

ערב פסח שחל בשבת - מתר לעשות מלאכה ביום ששי אחר חצות, אפילו מעשה אמן, כבכל ערב שבת. כיון שעקר הטעם לאסור עשיית מלאכה בערב פסח הוא הטעם השני של הקרבת קרבן פסח. וכיון שזמן הקרבתו ביום שבת ולא ביום ששי, לכן לא נאסר יום ששי בעשיית מלאכה אלא כבכל שבוע - מזמן מנחה קטנה נשעתים וחצי לפני צאת הכוכבים לפי שעות ומנינות. בערך: 16:20 בשעון קיץ. כמבאר בחוברת 'השבת בהלכה ובאגדה' חלק א. (קפג, רנה)

אכילה בערב פסח

אסור לאכל מצה בערב פסח כל היום, כדי שיהיה הכר באכילתה בלילה לשם מצוה. ואולם קטן שאינו מבין בספור יציאת מצרים שמספרים בליל הסדר, מתר להאכילו מצה. ועוגות מצה עשירה, מתר אף לגדולים לאכל. הואיל ואין יוצאים בה ידי חובה בליל הסדר, שנאמר "לחם עני". (קצו, ר, רנט)

משעה עשירית של היום [בערך: 15:30 בשעון קיץ], אסור לאכל גם מצה עשירה. ובמקום צרך יש להקל לאכל עד 50 גרם ולא יותר. ואמנם פרות וירקות, בשר, דגים וכדומה, רשאי לאכל כרצונו, ובלבד שלא ימלא כרסו, כדי שיאכל את המצה בלילה לתאבון. ואולם, טוב לאכל כמות כזו שישער בעצמו שאכילה זו תספיק לו שלא ירעב בלילה, כדי שלא יבוא למהר לגמר את ההגדה ואת ספור יציאת מצרים. ואדרבה, כשיאכלו הוא ובני ביתו בערב פסח כראוי, ישבו כלם רגועים ושלמים בלילה, ויספר להם בנחת, בסבלנות ובשמחה. (קצט)

מקוה טהרה

מנהג חשוב לטבול במקוה טהרה בערב החג. ומי שיכול גם במשך השנה לטבול בכל ערב שבת, תבא עליו ברכה, וזוכה בזה לטהר את נפשו ומחשבותיו. (חו"ע יו"ט קב)

שנה בערב החג

חובה קדושה להשכיב את הילדים לישון בערב פסח, כדי שיהיו ערניים כל הסדר וינים בהם מצות "והגדת לבנך", שזהו עקר מטרת ליל הסדר (ה). וכמו כן, טוב ונכון לכל אדם לישון בערב החג, כדי שיהיה רגוע ומישב לשבת בנחת בליל הסדר ולהרחיב בספור יציאת מצרים, ולא יזרו את המשתתפים מחמת עיפותו.

סגלה חשובה

ישנה סגלה חשובה מרבנו שמשון המגיד מאסטרופוליא ז"ל הי"ד, שכל מי שאומר אותה אפלו פעם אחת בשנה, ובעקר בערב פסח, מבטח לו שינצל באותה שנה מכל מבשול וממיתה משנה, ושום אדם לא ימשול בו, וכל אויביו יפלו תחתיו, והוא על במותימו ידרך, ובכל אשר יפנה יצליח, ובכל עסקיו ירויח, עד ביאת הגואל אמן סלה. על כן, ושתדל כל אדם לקרא סגלה זו המובאת במחזורים רבים של פסח, ובהגדות של פסח.

סדר קרבן פסח

מנהג טוב לקרא בערב פסח את הפסוקים העוסקים בהקרבת קרבן פסח, ולעסוק בסדר הקרבת הקרבן שהיו מקריבים בזמן שהיה בית המקדש קים שיבנה במהרה בימינו. ואמרו חז"ל (מסכת סנהדרין קא ע"א): כל הקורא פסוק בזמנו - מביא טובה לעולם, שנאמר (משלי טו כג): "ודבר בעתו מה טוב". וכבר סדרו כן במחזורים רבים של פסח, ובהגדות של פסח.

ובאר רבינו יונה (מסכת ברכות כא ע"ב): בתחלת הפסוק נאמר (משלי טו כג): "שמחה לאיש במענה פיו, ודבר בעתו מה טוב". ופרשו, כשהדברים טובים בעיני האדם יש לו חשק לאומרם ומתוך שרואה אותם נאותים, אינו מבקש עת הראוי לאומרם, ואומר אותם בלא עתם ואין מעלתם נכרת. על כן, יבקש עת לכל דבר ודבר, כי הדבר האמור בעתו, כמה הוא טוב מפני שבני אדם מכירים ומרגישים במעלתו. ואף על פי שקריאת הפסוקים טובה לכל העולם בכל זמן, אבל כשקורא כל פסוק בזמנו הוא יותר טוב, מפני שמועיל לבני אדם באותה קריאה, ונמצא שמביא טובה לעולם.

לצפות וליחל לחג בנחת וברגע

מה טוב ומה נעים שיכין את עצמו ואת בני ביתו מראש, לקראת הלילה הקדוש הזה, לקבלו בנחת ולא בלחץ ובהלה, כי לא נאה ולא יאה להכניסו בהתרועעות ולחץ עד הרגע האחרון. והלאי שנלמד מהאמהות הקדושות שבדור הקודם, היאך היו עורכות את שלחן ליל הסדר מבעוד מועד עם היין, הכוסות, הקערות, ההגדות וכל הדרוש ללילה הקדוש הזה.

ועצה טובה לכל בעל יקר, שאחר שרחץ ולבש בגדי החג החמודות, ישב ויקרא את ספור יציאת מצרים בנחת ונעימה עם כוס תה חם, ובנדאי שכל כלו יתמלא שמחה וענג, וירגיש היאך נכספה וכלתה נפשו לקראת בוא החג. ולא כאותן משפחות

העובדים ומכינים את צרכי החג עד הרגע האחרון, ונכנסים לחג בלחץ ובהלה. וכמה הנהגה לא נכונה היא, מה שספר לי יהודי אחד, שליל הסדר בביתם נעשה בעיפות ובמהירות, מאחר שכלם עיפים מעבודות היום, הנשים מעבודות הבית, והגברים מאפית המצות, וכלשונו: "אנחנו עושים קפה בערב פסח". מה שזה "קפה" כזו, הבאה על חשבון חנוך הילדים, שרואים היאך מתקיימת מצות עשה מן התורה "והגדת לבנך"? וכבר אמרו חז"ל: "וכל המרבה לספר ביציאת מצרים, הרי זה משבח", ומכלל הן, אתה שומע לאו. ישמע חכם ויוסף לקח.

הכנת נר דלוק

אסרו חכמים להדליק אש חדשה ביום טוב, כמו מקפסת גפרורים או ממצית וכדומה, והתירו להדליק מאש הדלוקה מערב יום טוב. אי לכך, יש לשים לב בערב יום טוב קדם כניסת החג להכין 'נר נשמה' הדולק 24 שעות, כדי שאם יצטרך לבשל ולהדליק את הגז ביום טוב, יהיה לו מהיכן לקחת את האש. וזהו הנקרא 'הדלקה מאש לאש', דהיינו שאני מדליק מאש שהיתה דלוקה מלפני יום טוב, לאש שעכשו מתחדשת. ואמנם, יש להזהר שלא לכבות את הגפרור שבאמצעותו מעביר את האש ביום טוב, אלא יניח אותו שיכבה לבד.

הדלקת נרות החג

טוב שהנשים תדלקנה את הנרות לפני השקיעה כבכל ערב שבת. ויש הנוהגות להדליק בליל יום טוב קדם הקדוש. ופשוט שתדלקנה מאש שהיתה דלוקה. (חזו"ע סוכות רי)

הפרכה - קדם ההדלקה תברך האשה: "ברוך אתה ה', אלקינו מלך העולם, אשר קדשנו במצותיו, וצונו להדליק נר של [בשבת: שבת ו] יום טוב", ואחר כך תדליק.

ואף על פי שבערב שבת נוהגות רב בנות אשכנז לברך לאחר שמדליקות את הנרות, מכל מקום, בערב יום טוב אף הן יברכו על הנרות ואחר כך ידליקו. מכיון שכל מה שנוהגות להדליק ואחר כך לברך, הוא מחשש שמקבלות שבת בהדלקה, והיאך ידליקו לאחר מכן? אך ביום טוב שמתר להדליק מאש לאש, נמצא שאף לשיטה שמקבלות את החג בפרכה, רשאיות להדליק, אך יזהרו שלא לכבות את הנר שבו הן מדליקות. (מ"ב רסג כו. חזו"ע סוכות רט)

בנות תימן - שנהגו בחוץ לארץ שלא לברך על הדלקת הנרות של יום טוב, עתה שעלו לארץ ישראל, עליהן לנהג כמנהג ארץ ישראל, ולברך על הדלקת הנרות.

כן מובאר בתלמוד ירושלמי, וכן פסקו: רוב הגאונים, הרא"ש, ארחות חיים, הר"י מקורביל, כל בו, ראבי"ה, אור זרוע, הגהות מיימוני, המורכני, הרוקח, אבודרהם, לקט יושר. וכן פסק מרן השלחן ערוך, ורבים מהאחרונים: הלוש, הרישה, מגן אברהם, דגול מרבבה, רבנו זלמן, החיד"א, פני יהושע, שערי תשובה, שו"א ומשיב, ערוך השלחן ועוד. ומה שכתב בשו"ת פעלת צדיק, שרב המקומות בתימן נהגו שלא לברך ביום טוב, כבר כתב בשו"ת ויצבר יוסף בר, שהרב פעלת צדיק עצמו חזר בו בספרו עץ חיים, וכתב שאדרבה יש לפרסם ברבים ולהנהיג שכלם יברכו על הדלקת נרות יום טוב, ושכן דעת הרמב"ם שכתב שמצות כבוד וענג שנאמרה בשבת, נוהגת גם בימים טובים. ומכיון שמצות הדלקת נרות שבת היא מכלל ענג שבת, הוא הדין לגבי יום טוב. וכן כתב הגאון רבי שלום חבשוש בשושנת המלך, שבעץ חיים חזר בו הרב, והוכיח מהרמב"ם שמצוה לברך. וכן כתבו עוד מרבני תימן לברך, מהר"י ונח, שתילי זיתים ועוד. וכתב מהר"י בשירי לברך, ושכן בזמנם היה המנהג פשוט לברך. וסיים מרן הראשון לציון רבנו עובדיה יוסף הכ"מ בזו הלשון: ובודאי שכל משכיל נבון וראי שמים, החרד לדבר ה', לא ישגיח בדברי האומר לשנות מן המנהג הנפוץ בכל העולם ובכל ארץ ישראל אתרא דמין הקדוש השלחן ערוך ורבנותינו גאונים ירושלים, אשר דבריהם תמיד נר לרגלינו ואור לנתיבותינו, שאם ראשונים כמלאכים אנו כבני אדם. ואיזהו חכם המכיר את מקומו, והרי כבר

אמרו חז"ל אל ישנה אדם מפני המחלקת. לכן אותם מיוצאי תימן שעדיין לא מברכים, עליהם לשנות מנהגם, ומכאן ולהבא לברך על ההדלקה של יום טוב, ועליהם תבוא ברכת טוב. וראוי לעודד אותם ולחזק את ידיהם בזה, ומה ישאו ברכה. (חזו"ע שבת א ריו)

"שהחינו" - לא תברכנה הנשים שהחינו בהדלקה, בין שמברכים ברכה זו לאחר מכן בקדוש. (ירושלמי, אור רורע, תרומת הדשן ועוד) והמברכות נכנסות לחשש הפסק בין הברכה להדלקה, ולכן טוב להעיר להן בנחת שיפסיקו ממנהגן. וכתבו הגאון יעב"ץ, יפה ללב, פתח הדביר, וחסד לאלפים, שמנהג נשים זה אין לו יסוד בהלכה, ושגגה הוא.

אף נשים המברכות 'שהחינו' בהדלקה, תענינה 'אמן' על ברכת 'שהחינו' ששומעות בקדוש, ואין בזה חשש הפסק בין ברכת 'הגפן' לטעימת היין.

ויש להבהיר כי דין זה הוא רק בחג הפסח, מאחר וברכת 'שהחינו' שבקדוש שיכת גם על שאר מצוות הסדר באכילת המצה והמרור, והאשה שברכה שהחינו בהדלקה לא כונה על מצוות אלו, אלא על עצם החג. ולכן בסבות שפטורה היא ממצות סבה, אין לה לענות אמן אחר 'שהחינו' שבקדוש מחשש הפסק. ואולם, אם היא מבנות אשכנז, רשאית לענות 'אמן', מאחר ויש נוהגות לברך אפלו על הישיבה בסבה, אך בחג השבועות לא תענינה. (שבט הלוי ח"ג סימן סט. כה. סוכות קנא, ריג)

דיני ערב פסח שחל בשבת

באשר חל ליל הסדר במוצאי שבת, וערב פסח הוא ביום השבת, יש להעריך לכך בהתאם, כדלהלן:

הכנת נר דלוק - ידליק מערב שבת נר נשמה גדול, כדי שתהיה לו אש מוכנה להדליק ממנה במוצאי שבת שהוא יום טוב, לחימים התבשילים, והדלקת נר יום טוב.

במה מקים סעודות השבת?

בכל שבת ישנה מצוה לקיים שלש סעודות באכילת פת, ואלו בשבת זו שחלל בערב פסח, אסור לאכל חמץ החל מהשעה הרביעית מהבקר, וכן אין לאכל מצות במשך כל היום כלו במבאר לעיל, וכיצד אם כן יקים מצות סעודות שבת? להלן נבאר שתי אפשרויות כיצד לנהוג באכילת שתי הסעודות הראשונות בשבת ובבעור החמץ.

העצה הקלה הראשונה:

ביום ששי י"ג בניסן בבקר יוציא את כל החמץ מהבית ולא ישאיר ממנו כלל, וישרף את החמץ כבכל שנה עד סוף השעה החמישית [עד 11:20 בערך בשעות קיץ]. וכן יבטל את החמץ בערב שבת לאחר הבעור כמדי שנה. (רסב, רסג)

ומאחר ואין עוד חמץ בביתו, במה יקים שלש סעודות בשבת?

לסעודת ליל שבת: יקח שתי מצות שלמות לצרך לחם משנה, ויברך עליהן: "המוציא לחם מן הארץ". ויחלק לכל בני הבית כמות "כביצה" [54 גרם]. ופשוט שיאכלו בצלחות של פסח, שכבר הכשר כל הבית ואין שום חמץ.

לסעודת הבקר: מכיון שרבותינו אסרו ביום י"ד בניסן לאכל מצה, לכך לא יאכל מצה רגילה כבלייל שבת, אלא מצה מבשלת שלא יוצאים בה ידי חובה בלייל הסדר. וכיצד

יבין מצה מבשלת? יבשל מרק ביום ששי, וכשהוא חם מאד, יתן בתוכו כמה מצות שלמות [בכמויות שיאכלו בני ביתו], וישהה אותן מעט זמן כדי שיקבלו את טעם המרק ולא יהיה בהן טעם מצה רגילה. וכמו כן ישנה אפסרות לטגן את המצות בשמן במחבת גדולה. ויקפיד שתשאנה המצות שלמות. ובסעודת שבת בבקר יקח שתי מצות כאלו, ויברך עליהן: "המוציא לחם מן הארץ". ויחלק לבני הבית [54 גרם] כבכל שבת. (רסב)

העצה השניה:

שורף את החמץ ביום ששי בבקר. וישאיר כמה פתות כפי הנצרך לבני ביתו לסעודות ליל שבת והבקר, אך לא ישאיר חלות, שהן גורמות לפרורים. (רנח)

טוב להזהר שהתבשילים יהיו כשרים לפסח, ויבשלם בסירים של פסח, אך ישים לב היטב שלא יגע בהם שום פרוור חמץ. וטוב שיאכלו בצלחות וסכו"ם חד פעמי יפה. ואם השתמשו בכלים של חמץ, אין התר לשטף את הכלים בשבת, משום שנמצא שמכין משבת לחל, אלא יצניע אותם עד לאחר הפסח. (סו, רנח)

לסעודת ליל שבת: יבצע על שתי פתות שלמות לצורך לחם משנה, ויחלק לבני הבית 54 גרם כבכל שבת. ויזהרו מאד שלא יתפזרו פרוורי הלחם. ובגמר האכילה יקפיד שלא ישארו פרוורים, ויקפל הכל במפה ויזרק בפח האשפה שברחוב. (סו)

לסעודת הבקר: מאחר ואסור לאכל חמץ כבר מהשעה הרביעית [בערך 10:00 בשעות קיץ], אם כן, צריך להודרו לקום מקדם ולהתפלל בנץ החמה, כדי שישפיק לחזר לביתו לאכל את הסעודה עם פתות, ולגמר עד סוף השעה הרביעית. (רנו)

בטול החמץ: בגמר האכילה יקפיד שלא ישארו חתיכות פתות או פרוורים, ויקפל הכל במפה ויזרק באשפה שברחוב. ויאמר את נסח הבטול, כמובא לעיל. (סו, סח)

סעודה שלישית

חובה בכל שבת לאכל סעודה שלישית בפת, ולא די במוזנות בלבד. על כן, גם בסעודה זו ישתדל לאכל מצות מבשלות או מטגנות, ויקח לפחות שתי מצות לחם משנה, ויחלק לכל בני ביתו. אך אם אין לו מצה מבשלת, יאכל מצה עשירה מעט יותר מכביצה [מוזנות ועל המחיה], או תבשיל כבשר ודגים. (סימן תמד ס"א. רסג, סח)

זמן סעודה שלישית - מאחר ובליילה צריך לאכל את המצה לתאבון, לכן יודרו לקום סעודה שלישית עד השעה העשירית מהבקר [בערך 15:30 בשעות קיץ]. ואם שכח, ימהר מיד לעשותה במצה מבשלת, אלא שיאכל "בזית" [27 גרם] עד 50 גרם ולא יותר [ולא יברך על הנטילה]. ואם אוכל מצה עשירה, יאכל מעט יותר מ"כביצה" [54 גרם]. ופרות או ארז וירקות וכדומה, מתר לאכל עד השקיעה. (רסד)

טלטול המצה - מתר לטלטל מצה רגילה בשבת ואינה מקצה, [כיון שראויה היא לאכילה בליל שבת, וכן מתר לתנה ביום לקטן שלא מבין בספור יציאת מצרים]. אולם מצות שמורות המיוחדות לליל הסדר, הריהן מקצה ואסור לטלטל. [ואם הצרך לטלטל, יתן עליהן מאכל שהוא ויטלטל] אלא שאם יש לו כמות גדולה של מצות שמורות, ואינו מקפיד שלא לאכל מהן קדם הפסח, מתר לטלטלן בשבת. כמבואר בחוברת 'השבת בהלכה ובאגדה' חלק ב. (רו, רסו)

ההכנות לליל הסדר - טוב שהאשה תבשל את כל המאכלים של ליל הסדר ביום ששי, כדי שתוכל לשבת בנחת ורגע לקרא את ההגדה ולשמע את ספור יציאת מצרים, ובלייל החג תדליק את הגז מאש הדלוקה מערב שבת, ותחמם את התבשילים. ולא יתחילו בסדור השלחן ושאר ההכנות אלא אחר צאת השבת, שהרי אסור להכין משבת ליום טוב. וקדם ההכנות, תאמר: 'ברוך המבדיל בין קדש לקדש'. (רסח)

אם בני הבית מרבים והזמן דחוק, יכולים להתחיל בסדור השלחן בלבד מיד אחר השקיעה, אבל את שאר המלאכות, כהדלקת הנרות או הגז, לא יתחילו בשום אופן אלא לאחר צאת השבת. (רסח)

"ותודיענו" - בתפלת ערבית של יום טוב במוצאי שבת, מוסיף בעמידה 'ותודיענו' [במקום 'אתה חוננתנו' שבכל מוצאי שבת] כמובא בסדורים. ואם שכח ולא אמרו - אם נזכר בשאמר 'ברוך אתה' קדם שהמשיך 'ה' מקדש ישראל והזמנים', חוזר ואומר 'ותודיענו', אבל אם כבר אמר 'ברוך אתה ה' - כיון שהזכיר שם ה', אינו חוזר. (רסח)

הדלקת הנרות - לכבוד יום טוב של פסח תעשה אך ורק לאחר צאת השבת, ועל ידי הבערה מאש שהיתה דלוקה לפני השבת, כמו 'נר נשמה'. ויש להשתדל שהאשה לא תדליק את הנרות לכבוד החג אלא עד צאת השבת לרבנו תם [20:30 בערך בשעון קיץ]. (רסח)

הטוב ביותר להדליק נרות שבת ויום טוב בשמן זית, שבנכות שמעדרים במצוה זו, וזוכים לבנים תלמידי חכמים (מסכת שבת כג ע"ב). אמנם אשה המדליקה בנרות, תזוהר שלא תדביק ביום טוב את הנרות לפמוטות על ידי חמום השעוה [משום אסור ממרח שהוא תולדת מלאכת ממוק], אלא תדביק ביום ששי את הנרות בזוג פמוטות אחר, ובלייל החג תדליק בהם. (חזו"ע יו"ט סא)

עד כאן מדיני ערב פסח שחל בשבת

תפלת ערבית של ליל פסח

ברכת מעין שבע

ליל פסח שחל בשבת, אין השליח צבור אומר ברכת מעין שבע. ושליח צבור שאמרה, אין לקהל לענות אחריו 'אמן' כלל. (רלא)

והטעם בזה, שכל מה שתקנו חז"ל לומר ברכת מעין שבע, בגלל שבזמנם היו בתי הכנסת מחוץ לעיר, ופעמים היו יחידים שמתאחרים וגומרים את התפלה אחר שהצבור יצאו מבית הכנסת, והיו חוזרים לבדם לביתם בלילה, והיו נזוקים משדים שהיו מצויים מאד בזמנם, לכך תקנו חכמים שיאמר החזן לאחר העמידה ברכת מעין שבע, ועל ידי זה תתארך התפלה קצת יותר, כך שכלם יספיקו לסים את התפלה ויחזרו יחד לביתם. ומעתה, כיון שהתורה אמרה על ליל פסח: "ליל שמרים הוא לה'", ודרשו חז"ל (מסכת פסחים קט ע"ב) לילה המשמר מהמזיקים, אם כן, אין חשש של מזיקים כלל, ואין צורך בברכת מעין שבע, שאף אם יאחר מי מהמתפללים, בודאי שלא ינזק. כך פסקו רב ניסים גאון, מחזור ויטרי, הריטב"א, התוספות, המאירי, הראב"ן, ארחות חיים, כל בו, המכתם, הטור, הריב"ש, הרשב"ש, שלטי הגיבורים. ומרן הבית יוסף העיר שכן המנהג. והרדב"ז כתב: "כל הרוצה לאמרה - דעת חיצוני הוא, ואין ראוי לקרותו מחלקת כלל, ולא לחוש לו". וכן פסקו רבים מהאחרונים ומהם: הרמ"ע מפאנו, הלבוש, המגן אברהם, באר היטב, שלחן גבוה, שלמי צבור, רבנו זלמן, משנה ברורה ועוד. ומרן החיד"א ועוד כתבו, שגם לפי הארי"ז אין לאמרה. וכן פסק מרן בשלחן ערוך (סימן תפ"א) שאין לומר ברכת מעין שבע. על כן, יש להעיר למשמע אונם של

חזנים מסיימים שלא השכילו להבין זאת, ומכניסים עצמם לחשש ברכה לבטלה, שאפלו אם היה ספק ממש, הרי ספק ברכות להקל ולא מברך, כל שכן בדין זה שכתב הרדב"ז שאינו מחלקת כלל, שבודאי אין לאמרה, ושליח צבור שאמרה, אין לקהל לענות אחריו אמין. (רלא. ועיין חו"ע שבת א שמ)

קריאת ההלל בברכה

מנהג ישראל קדושים לגמר את ההלל בברכה בליל יום טוב בבית הכנסת בתפלת ערבית. ויכון בברכה הראשונה לפטר את ההלל שקוראים בסוף ההגדה. (רכז)

כתב הטור (סימן תעג): מזה טוב ומה נעים מנהג המקומות שקוראים את ההלל בבית הכנסת בצבור, ויש לו סמך במסכת סופרים. ומצה מן המבחר לקרותו ולברך עליו ולאמר בנעימה, לקים מה שנאמר: "ונרוממה שמו יחדיו". וכשקורא בביתו בהגדה, אין צריך לברך, שכבר ברך עליו ברבים. וכתב החיד"א, שכן הנהיגו הגאונים רבי בנימין הזקן, ורבי ישראל שלמה לינגו, ועוד רבנים בעריהם. וכן עשו מעשה רב הגאון מהר"ם א"ש, והגאון ממונקאטש ועוד. ואפלו יחיד המתפלל במקום שלא נהגו לאמרו יאמר בעצמו, כמו שעשה כן המקבל הרמ"ע מפאנו, ומהר"ן פואה, והנודע ביהודה. אמר מעתה, מה טוב ומה נעים שאותן קהלות מסימות שעדין לא נהגו בזה, כחלק מעדת התמינים, שראוי ונכון שישנו מנהגם ויאמרו ההלל בברכה ובנעימה קדושה, שהרי המקור להלל זה הוא מגדולי עולם, (כמבואר בירושלמי, תוספתא, מסכת סופרים, תוספות, הרשב"א, רבי יהודה החסיד, ראבי"ה, הרוקח, אור זרוע, המאירי, צדה לדרך, רבנו הארי"י ועוד.) וכן פסק מרן בשלחן ערוך (תפז ס"ד): בליל ראשון של פסח גומרים ההלל בצבור בנעימה בברכה תחלה וסוף. ושומע לנו ישכון בטח. (רכז)

נשים - גם הנשים חייבות בהלל זה. ואף אשה שאינה רגילה להתפלל ערבית, תעמד קדם תחלת הסדר ותקרא את ההלל בברכה עד סופו בברכת 'יהללוך'. ואשה שאינה יודעת לקרא, תשמע מחברתה ותצא ידי חובתה. (רל)

מי שבא לביתו מבית הכנסת, ורואה שאשתו ובנותיו עדין לא קראו את ההלל, לא יקפיד ולא יכעס בגלל שמעכבים אותו להתחיל את הסדר מיד, כמבאר להלן, אלא יאמר להם בנחת ובנעימה שיקראו את ההלל, וימתין להם בסבלנות עד שייסימיהו, והכל על מקומו יבוא בשלום.

עריכת ליל הסדר

קדש. ורחץ. כרפס. יחץ. מגיד. רחצה. מוציא מצה. מרור. בורך. שלחן ערוך. צפון. ברך. הלל. נרצה.

כינו קערה בתחלת הסדר ויניחו בתוכה:
שלוש מצות. זרוע. ביצה. מרור. חרסת. כרפס. חזרת (חסה).

קדש

יערך שלחנו מבעוד יום, כדי שכשיבוא לביתו מבית הכנסת יקדש מיד. ויסדר שלחנו בכלים נאים כפי יכולתו, להראות דרך חרות ובני מלכים. ויכון מקום מושבו, כדי שישב בהסבה, דרך חרות בנחת. (א, ו)

כוס - מוזגים כוס ראשון לכל אחד מבני הבית, וקדם לכן ישטפו את הכוס מבחוץ, וישפשוהו מבפנים. וטוב שאחר ימזג לבעל הבית, דרך חרות. (ט)

מצות חנוך - מצוה לתת מעט יין גם לפני הילדים הקטנים שמבינים בספור יציאת מצרים, כדי לחנכם במצות ארבע כוסות. (ח)

יין - מצוה לקדש על יין אדם. [גם יש בזה זכר לדם פסח ודם מילה, שבזכות שתי מצוות אלו נגאלו ישראל ממצרים. וזכר למכת דם שהכה ה' את מצרים]. ואם יכול לשותות יין ממש באפן שאין חשש שישתכר מזה, תבוא עליו ברכה. אבל אם לא נח לו בזה, ישתה לכתחילה מיץ ענבים. (יא, יג)

קדוש - המקדש צריך לכוון להוציא ידי חובת הקדוש את כל השומעים, וכן השומעים צריכים להקשיב לקדוש מלה במלה, ולכוון לצאת ידי חובה, ולענות אחריו 'אמן'. ולא יענו 'ברוך הוא וברוך שמו', מחשש הפסק. (יז, יט)

יקפיד המקדש לבטא את הקדוש כהגון, ולא יבלע אותיות. ואם אינו מבטא כהגון, יאמר השומע בעצמו בלחש את הקדוש, ולא יענה 'אמן' אחר המקדש. (יז)

בברכת שהחינו, יכון לפטר גם את מצות אכילת המצה והמרור. (כג)

הסבה - ארבע כוסות צריך לשותותם בהסבה, והינו שיטה את גופו בהשענו על צד שמאל. ואם הסב על צד ימין כאלו לא הסב, וצריך לחזור ולשתות בהסבה לצד שמאל. ואולם, אשה שלא הסבה [בכל מקום שצריך להסב], אינה צריכה לחזור. (ו, ט)

גם אדם שמאלי יסב לצד שמאל, ומכל מקום, אם טעה והסב לצד ימין, יצא. (ט)

קודם הקדוש, יזכיר לבני ביתו להסב, מאחר ואין רגילים בזה במשך השנה. (ט)

שתית היין - צריך שיהא בכוס לפחות רביעית יין [81 גרם]. ולכתחלה ישתה רביעית שלמה. ואם שתה רב רביעית [41 גרם], יצא. וכשהכוס גדולה יותר מרביעית, ישתדל לשתות את רב הכוס. (טז)

ישתה את הרביעית בבת אחת, ולא ישהה באמצע השתיה כלל. (טז)

יש לדקדק בעקר בכוס ראשון לשתות לפחות רביעית, משום שישנה הלכה שהקדוש צריך להיות סמוך לסעודה, והרי ספור יציאת מצרים נמשך זמן רב עד הסעודה, אבל בזה שישתה רביעית יין בקדוש נחשב לו כסעודה לגבי דיני קדוש. (כמבואר בחוברת "השבת בהלכה ובאגדה" חלק א) ואולם אין זה מעכב, כיון שספור יציאת מצרים לא נחשב הפסק, מחמת שהוא צרך הסעודה. (יז)

ליל הסדר שחל במוצאי שבת - מברכים בקדוש חמש ברכות, שיש בהן קדוש וגם הבדלה, וסימנן יקנה"ז, ראשי תבות: **יין** [בורא פרי הגפן], **קדוש** [מקדש ישראל והזמנים], **נר** [בורא מאורי האש], **הבדלה** [המבדיל בין קדש לקדש], **זמן** [שהחינו]. ואם טעה בברכת ההבדלה ובמקום 'ברוך אתה ה' המבדיל בין קדש לקדש' חתם: 'ברוך אתה ה' המבדיל בין קדש לחל', אינו חוזר. (רעא, רעב)

שכח ולא הבדיל בקדוש כלל: אם נזכר קדם שאכל כרפס, יבדיל מיד על כוס אחר, שהרי אסור לטעם קדם הבדלה, ולא יבכר 'הגפן'. נזכר אחר כך קדם ההגדה, יבדיל מיד. נזכר באמצע ההגדה,

יברך 'בורא מאורי האש' מיד, ולא יבדיל אלא על הכוס השני אחר ברכת 'אשר גאלנו'. ואם לא ברך על הנר קדם, יברך 'אשר גאלנו', 'מאורי האש' וברכת ההבדלה. נזכר באמצע הסעודה, יפסיק ויבדיל מיד. נזכר אחר הסעודה, יבדיל על כוס שלישי. נזכר אחר כך, יבדיל על כוס רביעי. נזכר במשך הלילה, יבדיל על כוס אחר ויברך 'הגפן', 'מאורי האש', והבדלה. (רעב)

ביצה - טוב לאכל ביצה אחר הקדוש, זכר לקרבן חגיגה, ויברך אחריה "נפשות". (לא) ואף שמבאר להלן שאם טעה ואכל כזית מהכרפס לא יברך נפשות, שונה הדין בכרפס כיון שהוא כחלק מהסעודה וממצות הסדר, לא כן הביצה שאינה קשורה לסעודה כלל, מברך. (עי' שו"ת חו"ע יח)

ממתקים - מחלקים לילדים מיני מתיקה, כדי שיראו שנוי [שמחלקים קדם הסעודה] וישאלו, וישיב להם מה ארע לאבותינו, ומה עשה ה' למצרים. (רמב"ם חמץ ומצה פ"ז ה"ג)

ורחץ

כל דבר שטבולו במשקה צריך נטילת ידים. כלומר, האוכל מאכל שיש עליו רטיבות מאחד מהמשקים דלהלן: יין, דבש דבורים, שמן זית, חלב, מים - צריך לטל את ידיו ללא ברכה. ואמנם ישנם ג' אפנים שבהצטרף שנים מהם, אין צריך לטל ידיו: א. כשידיו אינן נוגעות במשקה. ב. כשהמאכל פחות מ"כזית" [27 גרם]. ג. כשהמשקה מבשל. נמצא שהמטביל עוגיה קטנה בתה, פטור מהנטילה אף שנוגע במשקה, כיון שהיא פחות מ"כזית" וגם המשקה מבשל. וכן אם אוכל "כזית", אך המשקה מבשל ואינו נוגע במקום הרטיבות. או אם אוכל פחות מ"כזית" ואינו נוגע במשקה, אף על פי שהמשקה לא מבשל, פטור מהנטילה. כמבואר בחוברת "הלכות ברכות".

לאור האמור, תקנו חז"ל לטל ידים קדם אכילת הכרפס, כיון שטבולו במשקה, אך לא יברך על נטילה זו. וטוב שלא ידבר מהנטילה עד אכילת הכרפס. (לב)

כרפס

יקח כרפס פחות מ"כזית" נכדי שלא יכנס לספק אם לברך ברכה אחרונה. ויקח כ-15 גרם, לחשוש לרי"ף והרמב"ם שהכזית 18 גרם], ויטבל אותו בחמץ או במי מלח או במים עם מיץ לימון, ויברך "בורא פרי האדמה", ויבון בברכתו לפטר את המרור שיאכל אחר כך. (לב, מא)

הנהגים לטבל את הכרפס במים עם מיץ לימון, טוב שכמות המים תהיה מרבה יותר מהמיץ לימון, כדי שיחשב לאחד משבעה משקים שחייב לטל עליהם ידים. (לה) ישים לב בטבול הכרפס שיגעו ידיו בעלים הרטבים, כדי שיתחייב בנטילה, שהרי הכרפס הוא פחות מ"כזית", ואם ידיו אינן נוגעות ברטיבות, אינו חייב בנטילה.

יחץ

מתוך שלש המצות הנמצאות בקערה, יקח את המצה האמצעית ויבצענה לשתיים. יניח את החלק הקטן בין שתי המצות, והחלק הגדול ישמרוהו לאפיקומן. ויעטפהו במפה, וזכר למה שנאמר: "משארתם צררת בשמלתם על שכמם", ויצניעוהו. (מג)

הטעם שבוצעים את המצה לשנים קדם ההגדה, כיון שבתחלת ההגדה אנחנו אומרים 'הא לחמא עניא' [זו המצה לחם עני], וכמו שעני בדרך כלל אין לו לחם שלם אלא פרוסה, כך אנחנו מראים

שלחם זה הוא של עניים - פרוסה. ומה שמצניעים את חתיכת המצה של האפיקומן, הרי זה כדי שלא יטעה לאכל את כל המצות בסעדה, ולא ישאר לו לסוף הסעדה לאפיקומן. (מד)

נוהגים להצניע את המצה השמורה לאפיקומן, ולאחר סיום ההגדה ושתיית כוס שני, מחפשים הילדים את האפיקומן, ומי שמוצא אותו מקבל פרס. וטעם מנהג זה כדי למשך את הילדים שישארו ערניים בעת אמירת ההגדה בידועם את הבאות.

לא אחזיר את האפיקומן עד שאבא ויבטיח לי חליפה חדשה

מספרים על הגאון רבי יהונתן איבשיץ בילדותו, כי פעם אחת בליל פסח בעת הסדר, כשהגיעה שעת אכילת האפיקומן, ראה אביו הרב נתן נטע, והנה האפיקומן איננו. הוא הבין כי ידו של יהונתן היתה במעל. כשנשאל יהונתן על כך, הודה ולא כחד כי אמנם הוא לקח את האפיקומן, והודיע: שלא יחזירהו עד שיבטיח לו אביו שיקנה לו לאחר החג חליפה חדשה כשאר חבריו. היות והזמן היה דחוק כי התקרבה שעת חצות, הבטיח לו אביו בליט בררה שיקנה לו חליפה חדשה. אבל תכף כשהחזיר הילד את האפיקומן, והגיעה שעת חלוקתו למסבים, התחכם אביו ואמר, כי לא יתן ליהונתן טעם ולקיים מצות אפיקומן, עד שישחרר אותו מהבטחתו. הוציא יהונתן מכיסו פרוסת אפיקומן וקרא מתוך חדה: "הריני מוכן ומוזמן לקיים מצות אכילת אפיקומן". ונמק את מעשיו: "שערת אבא כי אחר שאחזיר לך את האפיקומן, תסרב לתת לי ממנו עד שאסכים שאותר לך על הבטחתך, וכחכם הרואה את הנולד, לקחתי לי את חלקי עוד טרם שהחזרתיו לך, והבטחתך נשארה בתקפה...". (חזון עובדיה הגדה של פסח עמוד לא)

מגיד

מגביהים את הקערה ואומרים: "הא לחמא עניא וכו'". ולאחר מכן יניחו את הקערה בסוף השלחן כאלו כבר אכלו, כדי לעורר את הילדים שיראו שנוי וישאלו על זה, ואז יענו להם שלא אוכלים עד שמספרים ביציאת מצרים. (מד)

מוזגים כוס שני ואומרים "מה נשתנה". ומחזירים את הקערה, ומגלים את המצה שבקערה, ומתחילים לומר "עבדים היינו לפרעה במצרים" ושאר ההגדה. (נד, נה)

אף על פי שלא שותים את הכוס השני אלא בסוף ההגדה, בכל זאת מוזגים אותו עכשו, כדי להרבות בתמיהות ובשנויים, שהרי ממתי שותים עוד כוס אחר הקדוש קדם הסעדה. ועל ידי זה יתעוררו הילדים לשאל ולהתעניין, מה פשר השנויים המתמיהים הללו. (סימן תעג ס"ז)

סבא - בן נשוי המתארח אצל אביו, אין צריך הבן לספר בעצמו לבניו [הנכדים], אלא יוצא הוא ידי חובה לכתחלה בשמיעתו מהסבא שמספר לכלם. כמבואר ברשב"ם, תוספות, רבי אליהו מלונדריש, הרמב"ן, הרשב"א, המאירי, הרא"ם, אור זרוע, רבנו ישעיה, מחזור ויטרי, הראב"ה, הרא"ש, רבנו ירוחם, ארחות חיים, כל בו, אגור, העיטור, בית יוסף, מהר"ם אלשקר, כנסת הגדולה, מהר"ם מלובלין, החיד"א, חקרי לב, ישרי לב, מהר"י נגאר, ימי יוסף ועוד. וכן הובא במעשה רב על הגאון מוילנא, שהיה אומר את ההגדה בליל פסח בעליצות ושמחה, והיה מספר ביציאת מצרים וכולם שומעים. (מו)

נשים - חיבות בקריאת ההגדה ובספור יציאת מצרים. ואשה שאינה יודעת לקרוא, תצא ידי חובה בשמיעתה מפי אחרים. ואם אינה מבינה לשון הקדש, צריך שיתרגמו לה את ההגדה וספור יציאת מצרים. (נב)

עקר המצוה בלילה הזה

מצות עשה מן התורה לספר ספור יציאת מצרים כפי הבנת השומעים, שנאמר (שמות י ב): "ולמען תספר באזני בנך ובן בנך את אשר התעללתי במצרים ואת אתתי אשר שמתי בם, וידעתם כי אני ה'". ונאמר (שם יג ח): "והגדת לבנך ביום ההוא לאמר בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים". והמצוה היא לספר לכל אדם, אלא שהקדימה והעדיפות לבנו ובתו הקטנים שלא הגיעו לגיל מצוות, ואחר כך לבנך ולבתך הקטנים, ואחר כך לשאר כל אדם. וכתב הרמב"ם (חמץ ומצה פ"ז ה"א): "כל המאריך בלילה זה בדברים שארעו ושהיו, הרי זה משבח". (נד)

ישתדל להרחיב את הדבור מאד, ראשית, בספור תרח והקודמים לו שהיו כלם כופרים בהקב"ה ועובדים עבודה זרה, והיאך אברהם אבינו יצא נגד כלם ומסר עצמו לכבשן האש, ולא השתחוה לעבודה זרה. וכתב הרמב"ם (חמץ ומצה פ"ז ה"ד): וכל המוסיף ומאריך בדרש פרשה זו, הרי זה משבח. ואחר כך בספור עשר המכות ויציאת מצרים. ויספר בשמחה ובהתלהבות ממדרשי אגדה של רבותינו המושכים את לבות השומעים על נסיו ונפלאותיו של הבורא יתברך. וכתוב בזהר הקדוש (פרשת בא דף מ ע"ב): כל אדם שמספר ספור יציאת מצרים בשמחה, ממון הוא לשמח עם השכינה לעולם הבא. והקב"ה שמח בספורו, ובאותה שעה מכנס הקב"ה לכל הפמליא של מעלה, ואומר להם: לכו ושמעו את ספור השבח שלי שמספרים בני, ושמחים שהוצאתים ממצרים. ואז כל מלאכי השרת מתקבצים ובאים ומתחבברים עם ישראל, ושומעים שמספרים בשמחת הגאולה של אדון העולם. ובאים ומודים להקב"ה על כל הנסים והנפלאות שעשה לעם ישראל, ומודים לו על העם הקדוש שיש לו בארץ ששמחים בישועתו. ובה מוסיפים כח וגבורה למעלה וכו'. עד כאן. ולזאת החלש יאמר גבור אני, ויאריך לספר כיד ה' הטובה עליו ולא ימהר, אלא ירחיב הדבור בנעימות, בסבלנות, ברגע, בשלוח ונחת. אי לכך, טוב ונכון שיכין את עצמו מבעוד מועד מתוך 'שער האגדה' המובא לעיל, בפרט על עשר המכות, כדי שבליל הסדר יספר לכל המשתתפים בצורה מעניינת, מרתקת ומוחשית, באלו הוא עצמו היה שם ויצא לחרות. (נד)

וכמו שכותב הרמב"ם (חמץ ומצה פ"ז ה"ו): "בכל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו כאלו הוא בעצמו יצא עתה משעבוד מצרים, שנאמר 'ואותנו הוציא משם' וגו', ועל דבר זה צוה הקב"ה בתורה, 'וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים' ויצאך ה' משם ביד חזקה ובזרע נטויה", כלומר, כאלו אתה בעצמך היית עבד, ויצאת לחרות ונפדיית".

לאור האמור, החכם עיניו בראשו לכל יצער עצמו בליל הסדר, ועיניו ולבו יהיו נמשכים אחר החרסת וה'שלחן עורר', ובגלל זה ימהר בהגדה ולא יספר פראוי כפי שצונו ה' יתברך. אלא יכין את עצמו מערב החג ויאכל מאכלים המרגיעים את נפשו, כתפוחי אדמה וכדומה, כדי שלא יקוץ חס ושלום, במצוה החשובה הזאת. וכמו כן יקפיד שהוא ובני ביתו ינחו כראוי בערב החג, ועל ידי שהוא מישב ורגוע, יאריך בספור יציאת מצרים כיד ה' הטובה עליו, ויחזק את השומעים באמונה ובטחון בבורא העולם ובהשגחתו הפרטית עלינו בכל צעד ושעל. ונמכל מקום, אם לא הכינו בני הבית את עצמם כדי הצרך לליל הסדר במעט אכילה ושנה, וקשה להם להתרכז כל כך, ידברו עתה ויספר להם בהרחבה לאחר הסעודה.].

הפסק - לא יפסיקו בדבור באמצע ההגדה אלא לצורך גדול. וראוי גם שלא לעשות בזמן הזה, אלא יהיו כלם קשובים ומרתקים להגדה ולספור יציאת מצרים. (12)

דצ"ך, עד"ש, באח"ב

בעת ההגדה קדם שיאמר את עשר המכות, יאחז בידו את כוס היין, ויביאו לפניו כלי, וישפך מן היין שבכוס לתוך הכלי 3 פעמים בעת אמירת התבות: **דס, ואש, ותמרות עשן**. ועוד ישפך 10 פעמים בעת אמירת התבות: **דס, צפרדע, כנים, ערוב, דבר, שחין, בדר, ארבה, חשך, מכת בכורות**. ועוד 3 פעמים בעת שאומר: **דצ"ך, עד"ש, באח"ב**. נמצא שבסך הכל שופך 16 פעמים. ואת היין ששפך בכלי, ישפך בתוך הכיור. ויחזור וימזג כוס יין לכוס שני וימשיכו בקריאת ההגדה. (סח)

סליחות במקום הגדה של פסח

רגיל היה מרן הראשון לציון רבנו עובדיה יוסף הכ"מ לספר מדי שנה קדם חג הפסח את המעשה דלהלן, כדי לשמח את הצבור בדרשותיו כדרכו בקדש.

מעשה באיש פשוט מאד שהיה רגיל בכל שנה להזמין את בניו ונכדיו אצלו לעריכת ליל הסדר. לימים כשנפטר האיש, נתנו בני המשפחה את עיניהם בבן הגדול שהוא יערך את הסדר כמנהג הסבא. אך זה הבן היה בור ועם הארץ יותר מאביו ולא היה מבין מה שקורא. בהגיע עת הסדר, בקש מבנו: תעלה בבקשה, בני, לארון למעלה, משם היה מוציא סבא בכל שנה ספר דק כרוך בכריכת עור אדמה, תביא ונקרא בו. עלה הבן כמצות אביו, אך במקום להביא "הגדה של פסח", טעה והביא ספר "סליחות" שגם הוא היה דק בכריכת עור אדמה. לקח האב את הספר והחל לקרא בו: "בן אדם מה לך נרדם", "שבת יהודה בדחק ובצער" ואיננו מבין כלום מקריאתו. פתאם נזכר האב כי אביו בכל שנה, כאשר היה מגיע בספר לאותיות גדולות מדגשות, היה שופך מהיין, אם כן, תמה, היכן הן האותיות הגדולות הללו? בדפדוף קל הגיע לאמירת הודוי, שגם שם ישנן אותיות גדולות מאד: "**אשמנו**", "**בגדנו**".... או אז החל לשפך מהיין אל תוך הכלי: "**אשמנו**" ושופך, "**בגדנו**" ושופך, "**גזלנו**" ושופך וכו'. עתה נגש הבן לאביו ואמר לו: "אבא, זוכר אני כי סבא בכל שנה היה שופך רק עשר פעמים כנגד עשר מכות, ואלו אתה כבר שפכת עשרים פעם?!" אמר לו אביו: "טפש שפמוך, אינך יודע שהשנה היא שנה מעברת?!"

אכילה ושתיה באמצע ההגדה

מתר לכתחלה לשתות באמצע ההגדה משקאות קלים, קולה, מיץ ענבים וכיוצא, אך ישתדל שלא לשתות יין, מחשש שמא ישתכר וימנע מעשיית הסדר וקריאת ההגדה. וכמו כן, רשאי לאכל מעט אגוזים, שוקולד וכיוצא, לעורר ולחזק את עצמו ואת המסבים, כדי להרחיב יותר בספורי ההגדה. כמבואר בשלחן ערוך (סימן תעג ס"ג), וכן כתבו חק יעקב, אליה רבה, שלחן גבוה, רבנו זלמן, משנה ברורה, כף החיים ועוד. ואדרבה אם חשקה נפשו לטעם משהו, יטעם ולא יצער את עצמו. ובפרט שמצוה בחג להיות בשמחה בכל רגע, שנאמר: "ושמחת בחגך", וכל שכן בלילה הגדול הזה, שצריכים להרגיש בני חורין. וכן היה מנהג מרן הראשון לציון רבנו עובדיה יוסף הכ"מ לחלק שקדים ובטנים למסבים בעת ההגדה וספור יציאת מצרים.

‘דיינו’ - יש נוהגים שכאשר מגיעים לאמירת ‘דיינו’ בהגדה, קוראים כלם קטע זה יחד, וכל אחד לוקח בידו בצל ירק שהוכן מקדם לכן, ובכל פעם שאומר תבת ‘דיינו’, מכה בעדינות על כתפו של חברו או על ידו וכיוצא. והטעם בזה כדי לשמח ולעורר את הצבור מעיפותם שטרחו ועמלו במשך כל היום ללילה הקדוש הזה.

“אלו נתן לנו את ממונם ... דינו”

מלך אחד אבדה לו טבעת שהיתה חשובה מאד בעיניו. המלך אמר שכל מי שיהיה מוכן לחפש את הטבעת הוא יביא לו סכום כסף, כדי שיוכל לחפש את הטבעת. זה היה לפני פסח, היה שם יהודי עני גדול מאד, שלא היה לו כסף לקנות את צרכי יום טוב חג הפסח, אזי אשתו הציעה לו, היות והמלך נותן סכום הגון לכל מי שמוכן לחפש את הטבעת, שילך לומר לו שהוא מענין לחפש את הטבעת, והוא יקבל ממון ויהיה להם על הוצאות החג. מצאה העצה חן בעיני היהודי ואכן כך עשה, עם הכסף שקבל קנה עבור הוצאות החג. היהודי גם היה מכניס אורחים גדול, והוא הזמין לליל הסדר אורחים רבים, והכין שלחן ערוך, מצות ויין, בשר ודגים וכל מטעמים. למלך היה יועץ שקראו לו “דינו”, והוא היה שונא ישראל גדול, והוא לא היה יכול לראות שהיהודי קבל כסף מבית המלך, ובפרט שעכשו יהא לו בהרחה על הוצאות החג. היועץ דינו הלך בליל הסדר והציץ לחלון ביתו של היהודי וראה איך שהוא מנהיג את הסדר עם כל כך אורחים ומתוך כל טוב, והוא כלל לא מתעסק סביב חפוש הטבעת. מיד רץ היועץ למלך ואמר לו: “אתה ודאי חושב שהיהודי טרוד בחפוש הטבעת! לא ולא! שהמלך יבוא בבקשה לביתו של היהודי ויראה שהוא קנה עם הכסף אכל ושתה והביא אורחים לביתו”. הלך המלך עם היועץ דינו לביתו של היהודי, ואכן רואים אותו יושב בשמחה כמלך בגדוד עם משפחתו והאורחים. ליהודי היה מנהג, שבעת אמירת ההגדה, כשהוא מגיע ל”כמה מעלות טובות למקום עלינו”, הוא אומר כל משפט לבדו, וכל היושבים בסדר עונים “דינו”. בדיוק המלך הגיע בזמן הזה שהיהודי אומר “אלו ...”, וכלם היו צועקים “דינו”. אמר המלך, כנראה עכשו היהודי עושה חקירה: מי גנב את הטבעת? וכלם אומרים **דינו** וכך עוד פעם היהודי שואל, מי גנב את הטבעת? וכלם צועקים **דינו** שהיועץ דינו גנב את הטבעת. מיד המלך אמר לשים את יועצו דינו במאסר עד שהודה שאכן הוא גנב את הטבעת. וליהודי היתה הרחה גדולה מכל טוב לכבוד יום טוב, והיה לו פסח שמח.

בשיגע לומר: “לפיכך אנחנו חייבים...”, יכסה את המצה. [כמו שמכסים את הפת בשעת הקדוש, כדי שלא תתביש שמברכים קדם על היין, אף שהיא חשובה יותר. (בית יוסף סימן תעג)] ויגביה את הכוס עד סוף ברכת “אשר גאלנו”, ובגמר הברכה ישתה אותו בהסבה, ולא יברך “בורא פרי הגפן”. [נאם שכח להסב, יחזר וישתה בהסבה, ולא יברך שוב “הגפן”]. ומנהג אשכנזי לברך “הגפן” על כוס שני. (נט)

“ונודה לך שיר חדש על גאלתנו”

אמרו במדרש (שמות רבה כג): למה כל השירות נאמרו בלשון נקבה - “שירה”, ואלו כאן נאמר בלשון זכר - “שיר”? לומר לך: מה הנקבה הזאת מתעברת ויולדת וחוזרת ומתעברת ויולדת, כך הצרות הבאות עליהן, משתעבדים ונגאלים וחוזרים ומשתעבדים ונגאלים, שכן עמדו בכל מדי, יון ואדום ושעבדו את ישראל. אבל לעתיד לבוא אין עוד צרות אחר הגאולה, שנאמר (ישעיה סה טז): כי נשכחו הצרות

הראשונות, ונאמר (ישעיה לה י): ששון ושמחה ישיגו, ונסו יגון ואנחה. ובאותה שעה אומרים "שיר" לשון זכר, שנאמר (תהלים צח א): שירו לה' שיר חדש. וכן אמרו בתלמוד ירושלמי (שביעית פ"ו ה"א): משאתם נגאלים, עוד אין אתם משתעבדים. מה טעם? שאלו נא וראו אם ילד זכר, כשם שאין הזכר יולד, כך אתם משאתם נגאלים, עוד אין אתם משתעבדים. ע"כ. (סא)

רְחִיצָה

יטל ידיו עם ברכה, בשמחה ובהתלהבות לקראת המצוות שעתה בא לקיים. (סב)

מוציא מצה

יקח את המצות בסדר שהניחן, הפרוסה האמצעית בין שתי השלמות, יאחזן בידו, ויאמר למסבים לכו לקים מצות עשה מהתורה באכילת המצה, זכר לאבותינו שיצאו ממצרים בחפזן ולא הספיק בצקם להחמיץ. [ואם לא כונו, יצאנו]. ויכוון להוציאם ידי חובה בברכות, ויכונו גם הם לצאת ידי חובה. ויברך: "המוציא לחם מן הארץ". אחר כך שומט את המצה התחתונה מידו, ומברך: "על אכילת מצה", ובוצע מהעליונה ומהפרוסה יחד, "כזית" [27 גרס] מכל אחת [סך הכל 54 גרס], ויטבל במלח ויאכלן בהסבה. (סד, סה)

קדם שיאכל בהסבה, יחלק לבני ביתו "כזית" מהעליונה ו"כזית" מהפרוסה. על כן, יטעם תחלה מהמצה העליונה בלי הסבה, ויחלק לבני ביתו שיאכלו מיד בהסבה, ואחר כך יאכל הוא בהסבה. (סז)

אם אין בשתי המצות שלפניו כדי לתת "כזית" מכל מצה לכל אחד, יקח מהמצות המוכנות לו מקדם, ואז די שיתן "כזית" אחת לכל אחד. וכשיודע כן מראש, טוב שיכין לכל אחד "כזית" קדם הנטילה, כדי שלא יהיו זמן רב בין הברכות לאכילה. (סח, סט) ולאחר שיברך, טוב שיתן להם גם מעט מהמצות שלפניו שברך עליהן, כדי שיצאו ידי חובת לחם משנה. (הגר"ז סימן קסז סעיף ב)

יש להבין, מדוע כשאוכל מהמצה העליונה ומהמצה הפרוסה, אוכל "כזית" מזה ו"כזית" מזה, ואלו כשאוכל מהמצות האחרות, די בכזית אחת? תשובה: מה שאוכל כזית מזה וכזית מזה, הוא מפני שישנה מחלקת בפוסקים, על מה מברך 'על אכילת מצה', האם על העליונה או על הפרוסה, לכן אוכל משניהם, אבל כשנותן למסבים מהמצות האחרות, די בכזית אחת. (סח) ועיין משנ"ב תעה ט ובאה"ל

מתר לשקל את המצה והמרור במשקל מכני, כיון שזו שקילה של מצוה. וישתדל לאכל כזית ברוח, כדי שיבלע "כזית" מצה, חוץ מהנשאר בשנים ובחניכים. (עג)

לכתחלה יאכל את המצה תוך 4 דקות, אך אם קשה לו לאכל תוך זמן זה, יקפיד שלא ישהה יותר משבע וחצי דקות. (חזו"ע סוכות קיב. סו)

ילעס את המצה היטב, כדי שירגיש טעם מצה בפיו. ולא יבלע את כל "כזית" המצה יחד, אלא מעט מעט ככל אכילה רגילה. (כן פסקו מהרי"ל, אליה רבה, זרע אמת, ושכן דעת מרן והרמ"א. שלחן גבוה, מגן האלף ועוד) וכן נהג החזון איש שלא להכניס את כל הכזית בפיו בבת אחת, אלא אוכל ובוזע מעט מעט. (תשובות והנהגות לחזון איש. סו, סט)

ה"כזית" הוא: 27 גרם. אולם, חולה או זקן שקשה להם לאכול כמות זו, יש להקל להם שיאכלו רק 18 גרם [כפר"י והרמב"ם], אך לא יברכו הם, אלא ישמעו מאחר. (עג)

יאכל את המצה לבדה ללא שום לפתן. אולם חולה או זקן שקשה לו לאכול את המצה לבדה, רשאי לטבילה במשקה או במרק מעט חם. ואם עדין קשה לו, יפזר את המצה לפורורים דקים ויאכלה. (עב, עג)

לא ידבר עד שיגמר לאכול "כזית" מצה. ואם דבר, אינו חוזר לברך. וראוי שלא ידבר משעה שברך על המצה עד אחר ה'כורח' עם המצה והמרוור. ואולם דבורים שהם מהענין, מותרים לכתחלה. (סח, קא)

אכל מצה ושכח להסב, חוזר לאכול שוב בהסבה, אך לא יברך שנית. (סח)

אחר ולא אכל מצה עד חצות [24:40 בערך בשעון קיץ] - יאכל, אך לא יברך "על אכילת מצה". (פא)

מרור

יקח "כזית" [27 גרם] מרור [חסה], ויטבולנו בחרסת, אך לא ישהנו בתוכה, שלא יתבטל טעם מרירות המרור, וינער את החרסת מעליו. [ולא כאותם האוכלים את המרור עם הרבה חרסת, ומבטלים לגמרי מצות מרור, שהרי אינם מרגישים את מרירותו.] ויכון לצאת ידי חובת מצות אכילת מרור, ויברך "על אכילת מרור", ויאכלנו בלא הסבה. (פט)

בורא פרי האדמה - אין מברכים על המרור "בורא פרי האדמה", מאחר וברכנו על הכרפס ופטרנו את המרור. ואף אם יצא בינתיים לחוץ [שבדיני ברכות, היציאה נחשבת כהסח הדעת ומצריכה ברכה שוב], אין צריך לברך. שביין שחיבים מן הדין לאכול מרור, הרי זה כמאכל הבא מחמת הסעודה שאין מברכים עליו, כי נפטר בברכת "המוציא". (צט)

חרסת - תקנו חז"ל לעשותה זכר לטיט שהשתעבדו בו ישראל למצרים, ולכן מנהג ישראל קדושים לעשות חרסת עבה כטיט, כמו שכתב הרמ"א (תעג ס"ה): המנהג לעשותה מפרות שנמשלו בהם ישראל: תמרים, רמונים, תאנים, תפוחים, אגוזים, שקדים ועוד. ויערב בהם תבלין שלא נטחן היטב, כדי שיהא בה גם זכר לתבן. (רמב"ם) ויתן מעט יין אדם סמוך לטבול בחרסת, זכר לדם. (טור ועוד)

מנהג בני בבל לעשות חרסת מתמרים לבד, ומרתיחים ומסננים אותם עד שנעשה דבש, ומערבים בהם אגוזים ושקדים שחוקים. וכשחל פסח בשבת, יתן את האגוזים קדם השבת בדבש. ואם לא נתן, רשאי לתן בשבת, אלא שיעשה בשנוי - שיתן את האגוזים קדם ואחר כך את הדבש. ואין לחוש לאסור לש, כי אף שהבליה עבה, מכל מקום לצורך מצוה מתיר. (צז)

אחר ולא אכל מרור עד חצות [24:40 בערך בשעון קיץ] - יאכל, אך לא יברך "על אכילת מרור". (ק)

כורח

יקח "כזית" [27 גרם] מהמצה התחתונה שנשארה בקערה, וכורכה עם "כזית" מרור,

וַיִּטְבֹּלֶם בַּחֲרֹסֶת וְלֹא יִשָּׂהֶם בְּתוֹכָהּ, וְאֵין צָרִיךְ לִנְעַר הַחֲרֹסֶת. וְאוֹמֵר: "זָכֹר לַמִּקְדָּשׁ...", וְיֹאכְלֵם בַּהֲסָבָה. וְאֵם שָׂכַח לְהִסָּב וּקְשָׁה לוֹ לֵאכֹל שׁוּב, יֵצֵא. (ק, קא)

הטעם ש'בִּכּוּרֵךְ' אֵין צָרִיךְ לִנְעַר מִהַחֲרֹסֶת, כִּי מֵאַחַר וְאֵינוּ מְשַׁהֵה אֶלָּא מְטַבֵּל בְּלֶבֶד, בְּאֻמַּת לֹא נֶאֱבֵד טַעַם הַמְרוֹר. וְמֵה שְׂבָאכִילַת ה'מְרוֹר' צָרִיךְ לִנְעַר, מִשּׁוּם שֶׁשֵּׁם הַחֲמִירוֹ כִּי אֲכִילַת הַמְרוֹר הִיא מִהֲדִין, אֲבָל 'בִּכּוּרֵךְ' הוּא רַק לִזְכֹּר בְּלֶבֶד, וְלֹא הַחֲמִירוֹ. (קא)

אִם קְשָׁה לוֹ מַעַט לֵאכֹל כּוּרֵךְ כִּנ"ל, דִּי שִׁיקַח 18 גֶרֶם מִצֵּה ו-18 גֶרֶם מְרוֹר, וַיִּטְבֵּל בַּחֲרֹסֶת וַיֹּאכֵל. וְאִם גַּם זֶה קְשָׁה לוֹ, דִּי שִׁיקַח חֲתִיכָה קֶטְנָה מֵאֵד שֶׁל מִצֵּה וּמְרוֹר, וַיִּטְבֵּל בַּחֲרֹסֶת וַיֹּאכֵל. וְאִם קְשָׁה לוֹ מֵאֵד, רָשָׁאי לְוַתֵּר עַל הַכוּרֵךְ, וְלֹא יֵצֵעַר עֲצָמוֹ, כִּי אֵין זֶה אֶלָּא לִזְכֹּר בְּלֶבֶד. (קב)

פְּשׁוּט שֶׁאֵם לֹא מִסְפִּיק 'כוּרֵךְ' לְכָל הַמְסוּבִים מִהַמִּצְוָה הַתַּחְתּוֹנָה, יִקַּח מִהַמְצוּת הַמּוֹכְנֹת לוֹ מִקֶּדֶם, וְכַנּוֹזֵר לְעֵיל ב'מוֹצֵיא מִצֵּה'. וְכֵן יַעֲשֶׂה ב'אֲפִיקוֹמֵן' דְּלֵהֲלֵן. (קח)

שִׁלְחַן עוֹרֵךְ

יַעֲרֵךְ שִׁלְחָנוֹ וַיִּסְעַד לְבוֹ בְּשִׁמְחָה, בְּיַד ה' הַטּוֹבָה עָלָיו. וְהַחֲכָם עֵינָיו בְּרָאשׁוֹ לְבַל יִמְלֹא בְּרִסּוֹ, כְּדִי שִׁיאֲכַל לְבִסּוֹף אֶת הָאֲפִיקוֹמֵן בְּתֹאבּוֹן, וְלֹא בְּאֲכִילָה גִּסָּה. (קד)

מְקוֹם שֶׁנִּהְיָגוּ לֵאכֹל בִּשְׂר אוֹ עוֹף צָלִי בְּלִיל פֶּסַח, אוֹכְלִים. מְקוֹם שֶׁנִּהְיָגוּ שְׁלֹא לֵאכֹל, אֵין אוֹכְלִים. וּבִשְׁהֲזוּרָע שִׁמְנָח בַּקֶּעֶרֶה הוּא צָלִי, אֲסוּר לֵאכֹלוֹ בְּכָל מְקוֹם. אֲבָל אִם הוּא מִבִּשָּׁל, מֵתֵר, אֵךְ יִזְהָרוּ שְׁלֹא לְהִזְכִּיר עָלָיו שֵׁם פֶּסַח כָּלֵל. (קד)

יִזְדַּרְזוּ בְּסִעּוּדָה כְּדִי לְהַסְפִּיק לוֹמַר אֶת הַהֲלֵל קֹדֶם חֲצוֹת [24:40 בעֶרֶךְ בְּשִׁעוֹן קִיץ] בְּנִחָת, וְכֵן בְּאֲמִירָתוֹ יִתְבּוֹנֵן בְּהַשְׁגָּחַת הַפֶּרֶטִית שֶׁל בּוֹרֵא עוֹלָם עָלֵינוּ בְּכָל צֶעֶד וְשַׁעַל. (קיד)

צִפּוֹן

בְּגִמֵּר הַסִּעּוּדָה אוֹכְלִים 'כְּזִית' מִהַמִּצְוָה שֶׁחֻצָּה אוֹתָהּ בְּתַחֲלַת הַסֵּדֶר וְהַנִּיחָה בְּמִפָּה. וַיִּכְוֶן זָכֹר לְקֶרְבֵּן פֶּסַח וְזָכֹר לַמִּצְוָה הַנֶּאֱכָלֶת עִמּוֹ. וַיִּשֶׁשׁ מִחֲמִירִים לֵאכֹל "שְׁנֵי כְּזִיתִים", וְדִי לֵאכֹל 36 גֶרֶם. [וְהוּא הַנֶּקְרָא: "אֲפִיקוֹמֵן". (קו)]

בְּאוֹר הַמְּלָה "אֲפִיקוֹמֵן" - בְּמִשְׁנֵה מִסְכַּת פֶּסָחִים (קִיט ע"ב) אָמְרוּ: "אֵין מִפְטִירִים אַחֵר הַפֶּסַח אֲפִיקוֹמֵן". וּפְרָשׁוֹ בְּגִמֵּרָא, שֶׁכְּשֹׁנְפִטְרִים מִהַסִּעּוּדָה, אֵין אוֹמְרִים הוֹצִיאוּ וְהִבִּיאוּ מִיְּמֵי מְתִיקָה, כְּדֶרֶךְ שְׂרִגִּילִים בְּשֶׁאֵר יָמוֹת הַשָּׁנָה לְהִבִּיא קִנּוּחִים לְאַחֵר הַסִּעּוּדָה.

אוֹכֵל אֶת הָאֲפִיקוֹמֵן לְבָדוֹ לֹא שׁוֹם לִפְתָּן. וַיֹּאכְלֵהוּ לְתֹאבּוֹן, אֲבָל אִם הָיָה שְׁבִיעַ כָּל כֵּךְ עַד שֶׁקָּץ בְּאֲכִילָתוֹ, לֹא יֵצֵא יְדֵי חוּבָה, שֶׁאֲכִילָה גִּסָּה אֵינָה אֲכִילָה. (קז)

יֹאכֵל אֶת הָאֲפִיקוֹמֵן קֹדֶם חֲצוֹת [24:40 בעֶרֶךְ בְּשִׁעוֹן קִיץ]. וְאִם אֲכַל אַחֵר חֲצוֹת, יֵצֵא בְּדִיעֵבֶד. (קט)

קֹדֶם שִׁיאֲכַל אֶת הָאֲפִיקוֹמֵן, יֹאמֵר: "זָכֹר לְקֶרְבֵּן פֶּסַח הַנֶּאֱכָל עַל הַשְּׁבָע", וַיֹּאכֵל בַּהֲסָבָה. וְאִם שָׂכַח וְלֹא הִסָּב, וּקְשָׁה לוֹ לֵאכֹל שְׁנִית, יֵצֵא. (קו, קח)

שכח לאכל אפיקומן, ונזכר אחר שעשה מים אחרונים או שאמר 'בואו ונברך', יאכלהו מיד בלי ברכה "המוציא". ואם התחיל ברכת המזון, יסים את הברכה, ולא ישתה כוס שלישי, אלא יטל ידיו וילא יברך על הנטילה אם אוכל רק כזית, יברך "המוציא" ויאכל, ויברך שוב ברכת המזון, וישתה כוס שלישי. ואם נזכר אחר ששתה כוס שלישי, אפילו נזכר במשך הלילה [אם לא אכל עוד מהמצה השמורה בתוך הסעודה, שאז זה נחשב לו כאפיקומן, יטל ידיו, יאכל, ויברך ברכת המזון בלי כוס. (קי)]

אסור לאכל אחר האפיקומן כלום, כדי שישאר טעם המצה בפיו. ואם טעה ואכל ועדין לא ברך ברכת המזון, חזר ואוכל אפיקומן. ומתיר לשתות אחר האפיקומן, תה או קפה וכל משקה שאינו משכר, וכן בין כוס שלישי לרביעי, מתיר, וכל שכן לאחר הסדר. ובני אשכנז מחמירים בזה, אלא אם כן נשאר אחר הסדר ללמד ולספר ביציאת מצרים, שרשאי לשתות לצורך למודו. (קיב)

פֶּרֶךְ

מים אחרונים - יטל ידיו למים אחרונים עד קשרי האצבעות (ה"ע ח"ב מה), ישטף את הכוס מבחוץ וישפשף מבפנים, יתן בו יין, ויאחזהו ביד ימין, ויברך עליו ברכת המזון. וטוב שיגביהנו מעל השלחן טפח [כ-10 ס"מ], ולפחות בברכה הראשונה, ולאחר מכן יאחו בו כשהוא מנח על השלחן. (קיד. שיבת ציון ח"א רצג)

יעלה ויבוא - ישים לב לאמרו בברכת המזון. ואם טעה ולא אמר, אם נזכר כשאמר 'ברוך אתה ה', קדם שסים 'בונה ירושלים', יאמר 'למדני חקיר', שיראה כאומר פסוק, ויחזור לומר 'יעלה ויבוא'. ואם נזכר אחר שחתם 'בונה ירושלים', יאמר בשם ומלכות: "ברוך אתה ה', אלקינו מלך העולם, אשר נתן [בשבת: שבתות למנוחה לעמו ישראל באהבה לאות ולברית ו] ימים טובים לעמו ישראל לששון ולשמחה, את יום חג המצות הזה, את יום טוב מקרא קדש הזה, ברוך אתה ה', מקדש [בשבת: השבת ו] ישראל והזמנים". והוא הדין אם התחיל ברכה רביעית ואמר 'ברוך אתה ה', אלקינו מלך העולם' ונזכר קדם שאמר 'לעד האל אבינו...', שיאמר שם את הנסח הקודם 'אשר נתן...', אך אם נזכר אחר שאמר תבת 'לעד...', חזר לתחלת ברכת המזון. והוא הדין בכל זה באשה ששכחה. (סימן קפח ס"ו. קטז)

בגמר ברכת המזון, מברך 'הגפן' ושותה בהסבה. ואם לא הסב, חזר ושותה. (קטז)

הֶלֶל

מזוג כוס רביעי, ויגביהנו כדי לומר עליו את ההלל. ואם קשה לו להגביהו בכל ההלל, ישתדל להגביהו לפחות בברכת 'יהללוך'. ויעורר את המסבים לומר את ההלל בנחת, בשמחה ובהתלהבות, ולא כשהם חוטפים המלים או מתנמנמים. (קיו)

מצנה שיהיו בהלל שלשה אנשים, כדי שהגדול שבהם יאמר: 'הודו לה' כי טוב', והשנים יענו: 'כי לעולם חסדו', וכן יעשו בשאר הפסוקים של 'כי לעולם חסדו'. ואם אין לו שלשה אנשים, יאמר לאשתו ובניו הקטנים, והם יענו לו. (קכב)

שותה כוס רביעי בהסבה, ולא מברך עליו 'בורא פרי הגפן', ולבני אשכנז מברך. וישתדל לשתות רביעית [81 גרס] בבת אחת, כדי לברך ברכה אחרונה 'על הגפן ועל

פרי הגפן'. ואם שכח להסב, חוזר לשנות בהסבה. אלא שאם נשאר לו מעט יין בכוס, ימלאנו וישתה ולא יברך 'בורא פרי הגפן', ואם לא נשאר לו יין בכוס, ימלאנו ויברך וישתה בהסבה. (קכה)

לכתחלה יסים את ההלל עם שתית הכוס הרביעי קדם חצות [24:40 בערך בשעון קיץ]. ומכל מקום גם אם התאחר עד חצות, רשאי לחתם ברכת 'יהללוך' בשם ה'. ולמנהג אשכנז שמברכים 'הגפן' על כוס רביעי, אם הגיע חצות, לא יברכו. (פמ"ג, דרך החיים. קכד)

נרצה

ירצה ה' פעלו ותהי משכרתו שלמה מעם ה'. (קכו) וכתב מרן בשלחן ערוך (סימן תפא סוף ב): "חייב אדם לעסוק בהלכות הפסח וביציאת מצרים, ולספר בנסים ובנפלאות שעשה הקדוש ברוך הוא לאבותינו, עד שתחטפנו שנה". על כן, יעשה כל אדם כפי יכולתו, וזה לא ימנע טוב להולכים בתמים.

אם חטפתו השנה, יקרא קריאת שמע על המטה, ויברך "המפיל" בשם ומלכות אף לאחר חצות כבכל לילה. כן הורה מרן הראשון לציון רבנו עובדיה יוסף הכ"מ (הלכה ברורה ח"ב רסד. קכו)

*** חסל סדר פסח ***

מהלכות יום טוב

תפלות יום טוב

טעה בתפלה ואמר 'אתה חונן' במקום 'אתה בחרתנו', יסים את הברכה, ויחזר ל'אתה בחרתנו'. אבל אם אמר רק תבת 'אתה', אף שהשב שהיום חול והיה בדעתו לומר 'חונן', ימשיך 'אתה בחרתנו', נכדין הטועה בשבת. וכשחל יום טוב במוצאי שבת, וטעה כן, לא יאמר 'אתה חוננתנו' באמצע 'אתה חונן', כיון שבלאו הכי תכף יאמר "ותודיענו", אלא יסים ברכת אתה חונן, ויחזר ל'אתה בחרתנו'. (חזו"ע שבת א שמו. שבת ב שעט)

המתפלל ביום טוב, ופתאום מצא את עצמו בברכת 'מודים', והסתפק אם אחר 'יעלה ויבוא' סים על הסדר 'והשיאנו', או שהמשיך 'ואתה ברחמיך' [ותחזינה עינינו - לבני אשכנז] כמו בראש חדש וחל המועד, צריך לחזר לומר 'והשיאנו' ולהמשיך משם על הסדר. ואם סים תפלתו והסתפק כן, חוזר לראש ומתפלל שוב. (רכו. חזו"ע סוכות תנד)

יום טוב שחל בשבת - אם טעה בחתימת הברכה בעמידה, ובמקום לסים 'מקדש השבת וישראל והזמנים', חתם 'מקדש ישראל והזמנים' - אינו חוזר, מאחר וכבר הזכיר שבת באמצע הברכה. והוא הדין אם טעה וחתם 'מקדש השבת' בלבד. וכן אם טעה והתפלל תפלת שבת רגילה והזכיר 'יעלה ויבוא' ב'רצה', יצא. (רכג)

הלל - אסור להפסיק בדבור באמצע ההלל. ואולם, השומע ברכה מחברו או חצי הקדיש הראשון או קדשה או 'ברכו', אפילו סמוך ממש לברכת 'יהללוך', יענה. ובהלל של חל המועד, למנהג בני ספרד שאין מברכים עליו, רשאי לענות גם את שאר האמנים שעד סוף הקדיש. (רלט. חזו"ע חנוכה רכד)

י"ג מדרות - אין לאַמָּרן בַּפִּתִּיחַת הַהִיכָל, מִפְּנֵי קִדְשַׁת הַמוֹעֵד וְהַשְׁמָחָה שָׁבוּ. (חזו"ע סוכות תלו, תסט)

מוריד הטל - מִתְחִילִים לומר 'מוריד הטל' ממוסף של יום טוב ראשון. ואם טעה ואמר 'מוריד הגשם' - אם נזכר כשאמר 'ברוך אתה ה', יאמר 'למדני חקיר', ויחזור ל'אתה גבור'. אבל אם סים 'מחיה המתים' - חוזר לראש התפלה. (ילקו"י א רמז. רמז)

מי שהסתפק אם אמר 'מוריד הטל' או 'מוריד הגשם': בתוך שלשים יום לאמירת 'מוריד הטל' [עד ט"ו באיר] - חוזר, כי מן הסתם מתוך הרגל לשונו אמר 'מוריד הגשם', אבל לאחר שלשים יום, אם הסתפק - אינו חוזר, שכן הסתם, לאחר תשעים תפלות שישנן במשך שלשים יום, התרגלה לשונו לומר 'מוריד הטל'. ועצה טובה, שביום טוב ראשון של פסח יאמר 90 פעם "מחיה מתים אתה רב להושיע מוריד הטל", ומכאן ואילך - אם הסתפק אם אמר גשם או טל, אינו חוזר, כיון שהתרגלה לשונו ומן הסתם הזכיר טל. וטוב שיאמר בן 101 פעם. (סימן קיד סעיף ט. רמח)

ברכנו - במוצאי יום טוב ראשון, מתחילים לומר בתפלת ערבית "ברכנו" [ותן ברכה].

ספירת העמר - לאחר תפלת ערבית שבמוצאי יום טוב ראשון, מתחילים לספר את העמר. ונהגו לקרא קדם לכן את סדר קצירת העמר כמוכא במחזורים.

הלכות חג פחג

משה רבנו תקן לישראל שיהיו דורשים את הלכות החג בכל ימי החג, לבד ממה שדרשו קדם לחג. לכן יש לארגן שעורים בהלכה מפי הרבנים שליט"א, ולחזק את לב ישראל באמונה בביאת המשיח ובגאולה הקרובה בעזרת ה'. (מסכת מגילה ד ע"א. חזו"ע יו"ט רג)

מלאכות המתורות והאסורות ביום טוב

כל המלאכות האסורות בשבת, אסורות ביום טוב, חוץ ממלאכות שהן "אכל [צרך] נפש", כלומר, לצרכו של האדם, ובלבד שיהיו אותן המלאכות מצויות ושוות אצל כל אדם, כבשול, והדלקת הנר כדי להאיר את החשכה. אבל מלאכות המשמשות בעקר לאנשים מסימים בלבד, כמפנקים ומענגים, אין התר לעשותן ביום טוב.

הדלקת האש ובשול

אסרו חכמים להדליק אש חדשה ביום טוב, כאש היוצאת ממצית וגפרורים, אבל התירו להדליק מאש שכבר נמצאת. ולכן כל אדם יבין מערב יום טוב 'נר נשמה' דלוק כדי שיוכל להדליק ממנו לבשול, לאורה ולכל צרכיו. (מט)

כירים של גז - מתר ביום טוב לפתח את כפתור הגז ולהבעירו מאש קימת. ואף כירים שיש בהם חישיני בטיחות [שיצאו בשנים האחרונות], מתר להשתמש בהם לכתחילה ללא חשש. (כן פסקו מרן הראש"ל רבנו עובדיה יוסף והגר"י נויברט זצ"ל. ושיבדל לחיים טובים וארוכים הגר"ש וואנר)

חשמל - אין להדליק חשמל ביום טוב, כיון שמדליק אש חדשה. ולכן יש להעיר בנחת ובנעימה לאותם המקלים בזה, ותבא עליהם ברכת טוב. (נג)

תנור - הרוצה לאפות בתנור עופות ותפוחי אדמה וכיוצא, יפעיל את התנור מערב החג על שעון שבת, ויתן את המאכלים בחג בתנור, והתנור ידלק ויכבה מאליו. (עב)

מלוי הסיר - מתר למלאות את הסיר ביום טוב בבשר או בדגים כדי לבשלם, ואף על פי שאינו צריך לאכל אלא חתיכה אחת, מפני שתוספת החתיכות מטעימה יותר את התבשיל, ונמצא שהתבשיל כלו נעשה משבח יותר לכבוד יום טוב. (לח)

בשול לצרך מחלל שבת - אסור לבשל ביום טוב לצרך יהודי המחלל שבת בפרהסיא נדחינו שמחלל שבת בפני עשרה, כגון שמעשן סיגריות ברחוב או נוסע ברכב, ועל כן לא יזמינו אליו ליום טוב, שמא יבשל במיוחד בשבילו. אולם אם מטרתו לקרבו לתורה, יבשל את כל התבשילים מערב החג, כדי שלא יצטרך לבשל בחג כלל. ואם לא בשל קדם לכן, אזי אגב שמבשל לעצמו ולבני ביתו, רשאי יהיה להוסיף בשביל חברו, שהרי מתר למלאות את הסיר יותר ממה שצריך, כי אז התבשיל משתבח. (לח)

עשון - יש אוסרים לעשן סיגריות ביום טוב, כיון שאין זו הנאה השווה לכל אדם. ולהלכה - אדם שאם לא יעשן יגרם לו צער, יש להקל לו. אבל אותם החובבים סיגריות מדי פעם, ימנעו מלעשן. וצריך לדעת כי העשון מזיק מאד מאד לבריאותו של האדם, ויש חשש גדול שעובר על "ונשמרתם מאד לנפשתיכם". (מד)

כבוי האש

אסור לכבות אש ביום טוב, כל שאין בכבוי צרך אכל נפש. ולכן, המדליק גפרור להדלקת נר או גז, וניח את הגפרור בעדינות שיכבה מאליו. (בב)

כבוי גז - אסור לכבות את הגז, אולם מתר לכבותו על ידי גורם אחר, כגון שימלא קומקום קטן במים על גדותיו ויניחיהו על האש שירתח, ויגלשו המים וישפכו על הגז ותכבה האש, ואז יסגר את כפתור הגז. ויקפיד לשותות את המים שרתחו, כי אסור לבשל שלא לצרך. (נח) אם יש לו מחס מים, נמצא אפוא שאינו צריך את המים שמרתח, לכן ישתדל להרתיח ביצה וימתין שיגלשו המים ויאכל את הביצה.

הנמכת האש - תבשיל שתחלת בשולו הוא על אש גבוהה, ולאחר מכן צריך לבשלו על אש נמוכה, כמו תבשיל ארז וכיוצא, מתר להנמיך את הגז כדי שיתבשל כהגון ולא ישרף, שפיון שהתירו חכמים מלאכה שהיא לצרך אכל נפש, הטר גם להנמיך, ולא הצריכו להדליק אש חדשה נמוכה. כן פסק הגאון רבי משה פיינשטיין בספרו אגרות משה (ח"א סי' קטו, וז"ד סי' קג) וחזק את ההתר בטוב טעם ודעת על פי רבותינו הראשונים. וכן התיר הגאון רבי עובדיה הדאיה בשו"ת ישכיל עבדי, וכן כתב בשו"ת קנן תורה, ועוד פוסקים רבים. (נח)

הנחת נר במים - נר שענה דלוק, אין להניחו במים כדי שבשיגיע בעוד זמן למים יכבה (כיון שזה גרם כבוי של תורה, שעושה פחם). אבל מתר להניחו במים כשעדין אינו דלוק, ולאחר מכן ידליקהו מאש אחרת נשאנו אלא כמדליק נר קטן]. (סימן תקיד סעיף ג. נו)

בורר

מלאכת בורר ביום טוב - מקלים בה יותר משבת, וכגון שיש אכל ופסלת מערבים, אף על פי שבשבת מתר להוציא 'ביד' רק את 'האכל מתוך הפסלת', ובתנאי שיאכל

אותו 'לאלתר' [מידן] - ביום טוב הקלו, שאם קל יותר להוציא את הפסלת, יוציא את הפסלת, ובתנאי שיביר לצרך יום טוב, ואף אם אינו אוכל לאלתר. (עו)

טוחן

מתר לחתך ירק דק דק להכנת סלט, אף אם אינו אוכלו לאלתר. לא כן בשבת שאסור לחתך את הירק דק דק, אלא אם אוכלו לאלתר. כמבאר בהרחבה בחוברת 'השבת בהלכה ובאגדה' חלק ב'. (עא)

פמפיה - מתר לגרר בפמפיה גזר, תפוח, תפוח אדמה וכיוצא בהם. (עא)

סוחט

אסור לסחט את הפרות העומדים למשקה בזיתים, ענבים, תפוזים, אשכוליות, וכל כיוצא בהם, אבל לימונים מתר לסחט בכל אפן, שהרי אפלו בשבת מתר לסוחטם. כמבאר ההתיר בטוב טעם ודעת בחוברת 'השבת בהלכה ובאגדה' חלק ב'. (עג)

לישה ואפיה

קמח שנופה קדם יום טוב, מתר ללוש ממנו עסה ביום טוב, לאפות לחם או עוגה. ואם נתן קמח כשעור חלה, [קילו ו-560 גרם], יפריש חלה עם ברכה, ולא ישרף את החלה אלא במוצאי יום טוב. (סז, סח)

מקצה

מקצה ביום טוב ההמירו בו יותר משבת, בדלהלן. אבל כשחל יום טוב בשבת, דיניו כמו בשבת. והטעם בזה, מכיון שיום טוב קל בעיני האנשים, שהרי מתר להדליק מאש לאש, ומתר לבשל, לכן חששו חכמים שמא יזלזלו העם בקדשת היום, וההמירו במקצה שלו יותר משבת. אבל כשחל בשבת, שישנה חמרת שבת, לא הצרכו להחמיר במקצה מצד היום טוב עצמו. (כו, כז)

קלפות הראויות למאכל בהמה בקלפות בננות, אבטיח, מלון וכיוצא, הגם שבשבת אינן מקצה, ביום טוב הרי הן מקצה, ואסור לטלטלן ביד אלא על ידי מגב או סכין וכדומה.

מתר להניח בצלחת ריקה אפלו קלפות שאינן ראויות למאכל בהמה. אלא שמאחר ובצלחת ישנן עתה קלפות שהן מקצה, היאך יפנה אותן מהצלחת? ישנן כמה אפשרויות: א. ירים את הצלחת מעט מצדה אבל לא לגמרי, וינער את תכולת הצלחת אל המפה (כגון במפה חד פעמית שזורק אותה). ב. יתן מאכל כל שהוא בצלחת, ואז מתר יהיה להרים את הצלחת לגמרי אגב מאכל ההתיר, ולזרק את הקלפות לאשפה. ג. אם צריך את המקום בשלחן שעליו מנחת הצלחת, מתר להרים את הצלחת ולזרק את הפסלת לאשפה, אף מבלי לתת מאכל בצלחת. (סימן שח סעיף כז. חזו"ע שבת ג עב, ריא)

מקצה לצרך אכל נפש - מכיון שהתירה התורה מלאכת אכל נפש ביום טוב, גם חכמים התירו לטלטל מקצה ביום טוב לצרך אכל נפש, כגון אם מנחות אבנים על דברי מאכל, שבשבת אסור להוציא את האבנים כיון שהאבנים הן 'מקצה מחמת גופן', ואסור לטלטלן אפלו לצרך מקומן - מכל מקום ביום טוב, לצרך אכל נפש התירו חכמים להוציאן. כמבאר בהרחבה בחוברת 'השבת בהלכה ובאגדה' חלק ב'.

אף על פי שבארנו לעיל שאסור להדליק אש מגפרורים, מכל מקום הגפרורים אינם מקצה ביום טוב, ומתיר להשתמש בהם כדי להדליק מאש מצויה. (נא)

רחיצה

אסור לחמם מים ביום טוב כדי לרחוץ בהם את כל הגוף, כיון שאין זו הנאה השווה לכל נפש, [שהרי לא כל אדם רוחץ את כל גופו בכל יום]. אמנם מתיר לחמם מים כדי לרחוץ את פניו, ידיו ורגליו בלבד. (סימן תקיא סעיף ב. מא)

מים שהתחממו מערב יום טוב - לבני ספרד מתיר לרחוץ בהם את כל הגוף. והוא הדין שמתיר להתרחץ במים חמים שהתחממו בדוד שמש, שלא אסרו חכמים אלא לחמם את המים ביום טוב, אבל כל שהתחממו מערב יום טוב או שהתחממו מאליהם, מתיר לרחוץ בהם. (סימן תקיא סעיף ב. מא. חזו"ע שבת ו פו, פח)

כל ההיתרים הנ"ל להתרחץ במים חמים, הם דוקא באמבטיה פרטית שבבית, אבל בבית המרחץ של רבים [מקוה], גזרו חכמים שלא להתרחץ בו אפלו פניו, ידיו ורגליו לבד. מפני שהיו בלנים רשעים שמחממים מים ביום טוב באסור, והיו אומרים שחממו את המים מערב יום טוב. ואולם במים צוננים מתיר אפלו במרחץ. (מא)

מנהג בני אשכנז להחמיר שלא לרחוץ את כל הגוף באחד, אפלו במים חמים שהתחממו מערב יום טוב. ואמנם יש להקל לרחוץ כל אבר ואבר לבדו. ולצורך תינוק, יש להקל לרחצו במים חמים. (הרמ"א סימן תקיא סעיף ב ומשנ"ב. מא)

מחיאת כפיים ורקוד

גם ביום טוב אסור למחא כפיים ולרקוד, [חוץ מחג שמחת תורה]. וכן הדין שאסור לדפק על השלחן עם קצב השיר, כמו שאסור בשבת. כמבאר בחוברת "השבת בהלכה ובאגדה". (שכ)

רפואה

מי שיש לו איזה מחוש או כאב, אף על פי שאינו שוכב במטה אלא הולך כבריא, מתיר לו לקחת תרופה או לבלע כדורים ביום טוב, מה שאין כן בשבת. (כג)

יום טוב שחל ביום ששי - מתיר לכוין את ה'שעון שבת' שאינו דיגיטלי ביום טוב לצורך השבת לאיזה שעות ידלק ויכבה. (נד)

מהלכות חל המועד

הנהגת היהודי בחל המועד

כתב הרמב"ם (פ"ו מהלכות ירוט הי"ז): "מצות עשה מן התורה להיות שמח וטוב לב במועד, הוא ואשתו ובני ביתו וכל הנלוים אליו. ואף על פי שאכילה ושתיה במועד מצות עשה היא, לא יאכל וישתה כל היום כלו, אלא כך היא הדת: בבקר משכימים כל העם לבתי כנסיות ומתפללים, וחוזרים לבתייהם ואוכלים, והולכים לבתי מדרשות קוראים ושונים עד חצי היום, ואחר חצי היום מתפללים מנחה וחוזרים לבתייהם לאכל ולשתות שאר היום".

אָמרו חז"ל (מסכת סנהדרין ז ע"א): תחלת דינו של אדם בעולם הבא - על דברי תורה. וכתב הפלא יועץ (מסכת חול המועד): יש אדם שיבא בטענה שהיה טרוד בפרנסתו להביא טרף לביתו, ולכן לא עסק בתורה, אך המועד יסתר טענתו, שהרי במועד פנוי הוא ממלאכה, ומבזבז את הזמן בטיולים ופספוסים, וטענו בשמים כנגדו: הרי היה לך פנאי ללמוד תורה, ולמה אבדת זמנך? אבל האיש הירא את ה', וקבע את המועד ללמוד תורה, אז דנים אותו לזכות, ומחשיבים לו כאלו עסק בתורה גם בשאר ימים שהיה טרוד בפרנסתו. וזה שאמר דוד המלך (תהלים עה א): "כי אקח מועד - אני מישרים אשפוט", שעל פי התנהגותו במועד, ישפטהו הקדוש ברוך הוא למישרים.

ומה טוב ומה נעים מה שנהגו בכמה קהלות קדושות להתאסף בימי חל המועד בשעתים בבקר [11:00 עד 1:00], ומביאים חכם שימסר שיעור בהלכות החג מתבליים בדברי אגדה, משלים ומעשיות המושכים את הלב. אשרי חלקם ומה נעים גורלם.

ובאמת, כמה יקר דבר זה בעיני ה', בפרט שאנשים רבים נשארים בימים אלו בביתם, ואמרו חז"ל (מסכת כתובות נט ע"ב): "בטלה מביאה לידי שעמום" [שנעון], ובאים לידי ריב ומחלוקת חס ושלום, אך על ידי שהולך מביתו לשעור תורה, ראשית - מקים מצות תלמוד תורה ששקולה כנגד כל המצוות. שנית - כששב לביתו, כלו שש ושמח שנצל את זמנו לתורה ויראת שמים. ואשרי בית שאביהם נותן להם דגמא אישית לנצול הזמן, ואשרי האשה המדרבנת את בעלה בנעם ובחבה לקביעת עתים לתורה, שעליה אמר שלמה המלך (משלי יד א) ע"ה: "חכמות נשים בנתה ביתה", אשרי חלקה ומה נעים גורלה, ותשא ברכה מאת ה'.

שמחת החג - כתב הרמב"ם: "וכשאוכל ושותה ושמח במועד, לא ימשך ביין ושחוק וקלות ראש, ויאמר שכל מי שיוסיף בזה, ירבה במצות השמחה, שהשכרות והשחוק הרבה וקלות הראש, אינם שמחה אלא הוללות וסכלות, ולא נצטוינו על הוללות וסכלות, אלא על השמחה שיש בה עבודת יוצר הכל, שנאמר: "תחת אשר לא עבדת את ה' אלהיך בשמחה ובטוב לבב", הו למדת, שהעבודה בשמחה, ואי אפשר לעבד את ה' לא מתוך שחוק ולא מתוך קלות ראש ולא מתוך שכרות".

ימי חל המועד, צריך לכבדם בבגדים נאים ובמאכל ובמשתה מיוחדים. ואמרו חז"ל (אבות פ"ג מ"א): המבזה את המועדות, אף על פי שיש בידו תורה ומעשים טובים, אין לו חלק לעולם הבא. ופרש רש"י, המבזה, שנוהג במועד מנהג חל באכילה ושתיה.

כתב בספר החנוך (מצוה תפח): "משרשי מצוה זו של שמחת החג, לפי שטבע האדם לשמח לפרקים, כמו שהוא צריך אל המזון, ואל המנוחה, ואל השנה. ורצה האל לזכותנו אנחנו עמו וצאן מרעיתו, וצונו לעשות השמחה לשמו, למען נזכה לפניו בכל מעשינו. והנה קבע לנו זמנים בשנה למועדים, לזכר בהם הנסים והטובות אשר גמלנו, ואז בעתים ההם צנו לכלכל החמר בדבר השמחה הצריכה אלינו. וימצא לנו תרופה גדולה, בהיות שבע השמחות לשמו ולזכרו, כי המחשבה הזאת תהיה לנו גדר, לכל נצא מדרך הישר יותר מדאי". ע"כ.

כתב בספר היראים (סימן תכז): כל שמחה הראויה לאדם לכל דבר המשמחו, חיב לעשותה ברגל, וכל דבר שבלבו מוצא בו שמחה וקורת רוח באכילה ובשתיה ובכל

דבר ששמחה היא לו, חייב לעשות ברגל. וכשם שחייב לשמח עצמו, כך חייב לשמח את בניו ובני ביתו, דכתיב ושמחת בחגך אתה ובנך וגו'.

עבודת ה' האמתית במועדים

"ודבר ידוע הוא, שהעבודה השלמה היא עבודת הנפש עם עבודת הגוף. ועבודת הגוף היא להתענג במאכל ומשתה, כמו שכתוב בתורה במצות המועדים: 'וזבחת שלמים ואכלת שם'. ועבודת הנפש היא להודות, לשבח ולזכר נסיו ונפלאותיו. ובשניהם יחד תהיה העבודה שלמה, כמו שאמרו (מסכת פסחים סח ע"ב): חלקהו, חציו לה' וחציו לכם. ובאותה שעה, אפלו הדברים הגופניים, שהם המאכל והמשתה והתענוגים האחרים, כלם נעשים רוחניים, והם עבודת ה'. אבל אם חס ושלום אינו כן, אלא מתכוון להנאת גופו, ואינו עובד לה' יתעלה העבודה הראויה, אינם מועדים ומקראי קדש. ועל זה אמרו חז"ל: 'אלה הם מועדי' - בזמן שאתם עושים המצוות ומקדשים המועדות באספת העם בבתי כנסיות, ומהללים ומשבחים לה' ועוסקים בתורה, אז 'אלה הם מועדי', ואם לאו - אינם מועדי אלא מועדיכם. וכמו שהשיב רבי עקיבא לאותו מין ששאל אותו, למה אתם עושים עתה מועדים, והלא כתיב (ישעיה א יד): 'חדשיכם ומועדיכם שנאה נפשי, היו עלי לטרח? אמר לו: 'חדשיכם ומועדיכם' כתיב. בזמן שאתם מכוונים להנאת גופכם בלבד, הם שנואים, אבל אם אתם מכוונים לעבודתו, אינם שנואים ואינם עלי לטרח, אלא אהובים וחביבים הם לפני'. (דרשות רבי יהושע אבן שועיב)

ט"ז בניסן - יום הראשון של חל המועד (ט"ז בניסן). טוב להוסיף מאכל מיוחד בסעודה [לבד ממנה שצריך לשמח בבשר בהמה וזין לכבוד החג], זכר לאסתר שהזמינה את אחשורוש והמן למשתה ביום זה, ובו ביום תלו את המן על העץ. (שליה, מגיא, חק יעקב. רמז)

יעלה ויבוא

מזכירים 'יעלה ויבוא' בשחרית, מנחה וערבית. ואם טעה ולא אמר - אם נזכר כשאמר 'ברוך אתה ה' בדי לומר 'המחזיר שכינתו לציון', נסים 'למדני חקיר', ויחזור לומר 'יעלה ויבוא'. אך אם כבר אמר 'המחזיר שכינתו לציון', יאמר 'יעלה ויבוא' לפני 'מודים'. ואם התחיל אפלו תבה אחת 'מודים' ונזכר, חוזר לתחלת ברכת 'רצה'. והוא הדין בשנזכר בהמשך התפלה קדם שבא לעקר רגליו, אבל אם נזכר כשבא לעקר רגליו, חוזר לתחלת העמידה. ודין זה אפלו בתפלת ערבית, ונלא כמו בראש חודש שבערבית לא חוזר. (סימן תצ סעיף ב. חז"ע חנוכה רסח)

קריאת התורה - אם טעו בימי חל המועד וקראו בתורה קריאה של יום אחר של פסח, אין צריך לחזור ולקרא את הקריאה של אותו יום, כי אין סדר הקריאות מעכב. (רמז)

אומר 'יעלה ויבוא' בברכת המזון. ואם טעה ולא אמר, אם נזכר אחר 'ברוך אתה ה' בונה ירושלים', אומר בלי שם ה' בלשון זו: "ברוך אשר נתן מועדים לעמו ישראל לששון ולשמחה". (סימן קפח סעיף ז)

אכילת מצות במשך החג

אף על פי שישנה קצת מצוה באכילת מצה בכל ימי החג, מפל מקום אין חיוב מן התורה לאכל מצה אלא בלילה הראשון בלבד. ועל כן, האוכל מצה בשאר ימי

החג, אינו מברך 'על אכילת מצה' אלא 'המוציא'. וגם בסעודות שבת ויום טוב, שחיב לאכל בהם פת, מברך 'המוציא' בלבד. (פד)

יש להבין, מדוע בחג הפסח אנו מברכים 'על אכילת מצה' בלילה הראשון בלבד, ואלו בחג הסוכות אנו מברכים 'לישב בסכה' בכל שבעת ימי החג, והלא כשם שבחג הפסח אין חובה מהתורה לאכל מצה חוץ מהלילה הראשון, כך גם בחג הסוכות אין חובה לאכל פת חוץ מהלילה הראשון? ויש לישב, לפי שבפסח יכול אדם להתקיים בשאר הימים בלא אכילת מצה ויהיה נזון בפרות וירקות, מה שאין כן בסכה, שאין אדם יכול להתקיים בלא שנה שלשה ימים, ואם כן, חיב לישן בסכה, נמצא שהוא מכרח לקיים את המצוה לדור בסכה. (הר"ה, מהר"ם חלאווה) אלא שעל השנה לא תקנו חכמים לברך 'לישן בסכה', מחשש שמא לא יישן, לכך תקנו לברך על האכילה, ובוזה פוטר גם את השנה. (תוספות במסכת ברכות יא ע"ב) וכמבואר בחוברת "חג הסוכות בהלכה ובאגדה".

מלאכה בחל המועד

מטרת חל המועד - אמר רבי אבא בר ממל: אלו היה מי שיצטרף עמי, הייתי מתיר לעשות מלאכה במועד, כי כל מה שאסרו לעשות מלאכה במועד, כדי שיהיו אוכלים ושותים ועוסקים בתורה, אבל הם אוכלים ושותים ופוזזים. ומכאן נראה, שאסור שחוק וקלות ראש במועד, חמור יותר מעשיית מלאכה בו, כיון שכל מטרת התורה במועדות להדיבק בה' יתברך ובתורתו. (חזו"ע יו"ט קעב)

דבר האבד - אסור לעשות מלאכה בחל המועד, אבל 'דבר האבד' שאם לא יעשה את אותה מלאכה, יכול להגיע להפסד, מתר, ובדלהלן. (קעג)

אכל נפש - כל מלאכה שהיא לצורך אכל נפש במועד, מתר לעשותה אפילו על ידי אמן, ואפילו יש בה טרח גדול. ולכן מתר לתקן בחל המועד מקרה חשמלי, כירים של גז, תנור אפיה, ברז מים שבמטבח, וכיוצא בזה. ומתר לפועל לקבל שכרו משלם עבור עבודתו זאת, אם אין אומנים שיעשו מלאכות אלו בחנם. (קפו)

לא רצה לקחת כסף

מעשה שהיה בחל המועד בביתו של מרן הראשון לציון רבנו עובדיה יוסף זצ"ל, שנשבר צנור המים במטבח. הרבנית מרגלית ע"ה הזמינה פועל ירא שמים שהיה מהקבועים בשעוריו של מרן, שיבוא ויתקן את הצנור. בגמר העבודה הציעה לו תשלום הגון, אך הפועל סרב לקבל את הכסף, חזרה והפצירה בו שוב, אך הוא עומד בשלו שלא לקחת את הכסף. מרן שהיה באותו זמן שוהה בחדרו הסמוך, שמע את הדו שיח שביניהם, ואמר לרבנית: "תעזבי אותו, הוא יודע מה הוא עושה". קרא לו מרן, ונתן לו במתנה את ספרו יביע אמר חלק ו' שיצא לאור באותו זמן, וכתב לו הקדשה באהבתו והערכתו אליו.

כבושים - אסור לכבש חמוצים, אלא אם כן יכול לאכל מהם במועד. אבל אם לא יהיו ראויים לאכילה במועד, אסור. ומאכל שלא יהיה מצוי לאחר המועד, מתר לקנותו ולכבשו. וכן אם יש חשש שיתליע או יתקלקל אם לא יכבשנו במועד, מתר לכבשו, שהרי זה 'דבר האבד'. (קפו)

תספורת - אסורה במועד, ואפלו היה אנוס ולא הספיק בערב החג, או שהוא אבי הבן או מוהל או סנדק, אסור. אבל לסדר את השפם, מתר לכל אדם. (קצ)

גם אם התגלח בערב החג ורגיל להתגלח בכל יום, לא כדאי שיתגלח במועד. כן הורה מרן הראשון לציון הכ"מ בשיעורו הקבוע במוצאי שבת בליון חול המועד פסח ה'תשע"ב. (קצ)

בית הסהר - היוצא מבית הסהר במועד, מתר לו להסתפר ולהתגלח, ואפלו היה יכול להסתפר בערב החג, כיון שאין לו מצב רוח להסתפר בהיותו בבית הסהר. (קצב)

קטן - מתר לספר ילד קטן במועד. על כן, מתר להשהות את שמחת התספורת [חלקה] במלאות לו 3 שנים, שאז מחנכים אותו במצות פאות הראש. (קצג)

אבל על אביו או על אמו, שהסתימו השלשים יום במועד, וגערו בו שיתספר, מתר לו להסתפר. ורשאי לומר לאחר שיגער בו כדי שיתספר. (קצק)

כבוס - אסור לכבס בגדים אפלו לצורך המועד. ואולם, מגבות ידיים ורחצה שמתלכלכים תמיד, מתר לכבסם. וכן בגדי ילדים קטנים שדרכם להתלכלך תמיד בעפר, מתר לכבסם. ואין לצרף עמהם בגדי גדולים למכונת הכביסה. (קצח)

גרבים ולבנים הסמוכים לבשר שמחליפים מדי יום, מפני שמתלכלכים תמיד בזעה - אם אין לו אחרים להחליף, מתר לכבסם במכונת כביסה. ובגד שהתלכלך בכתם, מתר לנקותו בחמרי נקוי, שאין זה בכלל כבוס שאסרו חכמים. (קצח, ר)

צחצוח נעלים ושטיפת הרצפה - מתרים במועד, שאינם בכלל כבוס. (קצד, קצה)

צפרנים - מתר לגזז צפרנים במועד, ומנהג בני אשכנז להחמיר בזה. (קצד)

משקפים - שנשברו במועד, מתר לתקנם אפלו על ידי מעשה אמן. (קצה)

תפירה. גהוץ. צלום - אם הצריך לתפר בגדו במועד, ואינו אמן במלאכת התפירה, רשאי לתפר. ומתר לגהץ בגדים. וכן מתר לצלם במצלמה במועד. (קצו. ר)

רכב - אין לתקן רכב במעשה אמן, אפלו כדי להעביר בו מאכלים, כל שאפשר להעביר בדרך אחרת. אבל תקון שאינו מעשה אמן, כגון להחליף גלגל, מתר. (קעה)

צרכי רבים - מתר לעשותם במועד אפלו על ידי אמן בשכר, כל שהם לצורך המועד. ולכן רכבים צבוריים כמוניות ואוטובוסים או משאיות העומדות לשרות הצבור להעביר מאכלים, מתר לתקנם במועד. ואולם לא התירו אלא צרכי רבים הנצרכים לגוף האדם, אבל צרכי מצוה אסורים, ולכן אין לבנות או לסיד בית הכנסת במועד, אבל מתר להכין ספסלים כדי לישב בהם בבית הכנסת, שהם בכלל צרכי גוף האדם. (קעה)

פועל - שאם יתחמק מלעבד יש חשש שיפטר והו, רשאי להמשיך לעבד, כל שאינו יכול לקבל חפשה על חשבון חפש שנתי המגיע לו, שודאי נחשב דבר האבד. (קפג)

בעל עסק - המעביד פועלים קבועים, ואם לא יעסיק אותם יצטרך לשלם להם משכורת שלמה - רשאי להעסיק אותם. וישתדלו לעבד בצנעה ככל האפשר. (קפב)

חנות - בעלי מכלת ומוכרי ירקות וכיוצא, רשאים לפתח את חנותם, כיון שידוע שקונים לצרך המועד, שהרי מוצרי החלב והירקות אינם מתקיימים זמן רב. אבל מוכרי פרות יבשים, ארז וכדומה שמתקיימים זמן רב, ימכרו בצנעה, שאם היתה החנות פתוחה לרשות הרבים, פותח דלת אחת ונועל אחת, שלא יחשדוהו שמוכר לחל. ומכל מקום בערב שביעי של פסח, מתר למכר בפרהסיא, מפני כבוד יום טוב. (סימן תקלט סעיפים י, יא. קצ)

גוי - מלאכה שאסורה במועד, אסורה גם על ידי גוי, אך לצרך מצוה, מתר. (ר)

כתיבה - רגילה שלנו [שלא מקפיד שתהיה מתקנת ויפה] או במחשב, מעשה הדיוט היא, ומתרת לצרך המועד. וכן מתר לתת לילדים קטנים לציר ולצבע. (מבכשי תורה תקכו)

מתר ומצוה לכתב חדושי תורה במועד, הן בכתב יד והן במחשב. (נד)

בשו"ת מן השמים (סימן לב) כתב שהשיבו לו על דין זה מן השמים כך: "אזהב ה' שערים המצינים בהלכה, כשמחזשים חדש בהלכה ומעמידים אותה על ברור, אותם שערים נאהבים לפני המלך הגדול, יותר מכל משכנות יעקב המקימים בהם שאר המצוות. וכל מי שמחשב מחשבות וסובר סברות, בהלכות החמורות ובפסקים החמורים, נאהב ונחמד לפני המלך העליון, והדברים והמחשבות ההם, הם כמרגליות היקרות בעיניו. ואם על אבדת ממונו, הטר לעשות מלאכה במועד, כל שכן שיש לחוס על אבדת המרגליות היקרות האלו, לכתבם ולחתמם למען לא יאבדו, והכותב והחותם יקבל שכר עליהם". וכתב המשנה ברורה (סימן תקמה ס"ק מז): אין חלוק בין אם שמע את החדוש מאחר או שחדשו בעצמו, כי מצוי שאדם שוכח גם מה שחידש בעצמו. ואפלו בלא טעם שכחה, כיון שבכל רגע מטל על האדם לעמל בתורה ולחדש בה כפי יכולתו, אין שייך לומר שימתין עד אחר המועד לכתב החדוש, כי באותו זמן יהיה עליו חיוב אחר לחדש חדושים אחרים. ואם יתעכב בכתיבת החדושים, יצטרך ללמד שנית מה שלמד כבר, ולהזכיר מה שחדש מכבר, וזה יבטלנו מלמוד חדושים אחרים באותה שעה, ואין לך דבר האבד גדול מזה.

תלמוד תורה - מתר לשפץ החדרים ולעשות ספסלים לתלמידים, שיהיו מוכנים מיד לאחר החג, ולא יתבטלו מלמוד תורה. (קעו) שנחשב כמצוה עוברת. (מב"ת תעב)

בית הכנסת - אין בונים בית הכנסת במועד. אולם אם ישנם רשעים שעניניהם צרה בבניה, מתר להמשיך לעבד במועד, שאין לך דבר האבד גדול מזה. (קעה)

לא משתלים לעבד במועד

היה זה בחל המועד סכות תשל"א. עבר הגאון רבי מצליח מזוז וצ"ל ברחובות העיר תוניס וראה יהודי עובד בחנותו, במלאכת הצורפות. אמר לו: "שמא שכחת שאסור לעבד בחל המועד?" אמר: "יודע אני, אבל עבודה דחופה לי לעשותה". אמר לו הרב: "אין זה דבר האבד, ואסור לעשותו במועד". לא צית האיש, והמשיך במלאכתו.

בעבר שלשה שבועות, ביום ששי, הגיעה אל בית הרב נערה בוכיה: אבי הצורף נעצר בעלילה שקנה תכשיטים גנובים. מיד קם הרב והלך לתחנת המשטרה, בקש

שישחררו את העצור לשבת, וחתם ערבות אישית לשובו לכלא ביום ראשון. בדרך ספר העצור כי מחמת הענויים הודה בנכונות העלילה, למרות שהאמת היא שלא סחר בתכשיטים גנובים. אדרבא, ממנו נגנבו תכשיטים יקרים. אמר לו הרב: "אספר לך ספור. מעשה באחד שהחמיצו לו ארבע מאות חביות יין. ערך חשבון נפש, והבין שקפח מעט את האריס שעבד בכרמו, ועל כן ארע לו הפסד זה. פצה את האריס - ופתאום התיקר מחיר החמץ ונמכר במחיר היין וכסה את הפסדו... כדאי גם לך לערך חשבון נפש: עבדת בחל המועד כדי להרויח עוד מעט ממון - ולבסוף, ראה מה הרוחת"... אמר: "טעיתי, רבי, לא אוסיף עוד לחלל את קדשת המועד".

ביום ראשון שב האיש לכלא. אמר לו החוקר: "כשראיתי שהרב מזוז ערב לישרך ומשתדל למענך, הבנתי שאתה אדם ישר. פתחתי בחקירה נמרצת וגליתי שהפועל הערבי שלך, הוא שרכש את הסחורה הגנובה, ולא עוד, אלא שהודה בגנבות שגנב אצלך והחזירן!" (מעין המועד)

קבלת פני רבו ברגל

מצוה על כל אדם לקבל את פני רבו בחג, ואפלו אם רבו גר מחוץ לעיר, ישתדל לנסע אליו לראותו. ומכל מקום, גם במשך השנה, בכל פעם שאדם הולך לקבל את פני רבו, מקים בזה מצוה. (מסכת ראש השנה ט"ז ע"ב. ומסכת סוכה י ע"ב, כו ע"א ועוד. רמב"ם פ"ה הל' תלמוד תורה ה"ז)

בבור תורה אמת

זכורנו לפני כשלושים שנה, היאך היו נאספים אלפים ורבות בבית המדרש "חזון עובדיה" בשכונת קטמון בירושלים, מדי שנה בפסח וסוכות, כדי לקבל את פני מורנו ורבנו מרן הראשון לציון רבנו עובדיה יוסף זצ"ל. והיו באים רבנים גדולים, רבני ערים, אבות בתי דין ואדמו"רים גדולים, ומביניהם היינו רואים את מורנו ורבנו רבי יהודה צדקה זצ"ל ראש ישיבת פורת יוסף, שאף שהיה גדול בגיל ממרן זצ"ל, היה בא באהבה וחבה והערצה גדולה. והיו אומרים חדושים ופרפראות, והדברים היו מתוקים ושמחים כנתינתם מסיני.

ופעם כשרבנו יהודה צדקה אמר איזה חדוש למרן, התפעל מרן מהחדוש ואמר: "הביאו לי מהר עט ודף, כי זה דבר האבד, שמא אשכח אותו עד לאחר המועד". וכשספר זאת הרב צדקה לתלמידיו בישיבה, אמר להם: ראיתם, כך צריך, לכתב מיד מה ששומעים, ולאחר זמן נאספים חדושים רבים, וכך יש לאדם מה לומר תמיד, כמו שנאמר (משלי יג יא): "קבץ על יד ירבה".

ופעמים רבות לאחר החג כשחזרו התלמידים לישיבה, היה הרב שואלם בזה הלשון: "קבלתם פני רבכם ברגל?", וכונתו היתה על מרן זצ"ל.

הבט נא וראה, היאך העריצו והעריכו הגדולים זה לזה, איזו התבטלות וענוה. ה' זכנו ללמד מאורחותיהם הנעלים והנשגבים, ולכבד את כל גדולי ישראל באשר הם, ואת כל יהודי באשר הוא, אף אם אינו משתיך לעדתי ולקהלתי.

עליה לרגל

הן אמת שעקר מצות עליה לרגל היתה בזמן בית המקדש, שהיו מביאים הקרבנות

ככתוב בתורה, מכל מקום, גם בזמן הזה מצוה לעלות לירושלים ולפתל המערבי, מפני שקדשתן קימת לעולם מפני השכינה, שנאמר (מלכים א ט ג): "והיו עיני ולבי שם כל הימים". וכן אמרו במדרש (שיר השירים רבה ב): מעולם לא זזה שכינה מפתל המערבי. וכן כתב הרמב"ם (פ"ו מבית הבחירה ה"ט), שקדשת בית המקדש וירושלים לא בטלה לעולם. ובספר חסידים (סימן תרל) מובא, שרבנו האי גאון היה רגיל לעלות מבבל לירושלים בחג הסוכות מדי שנה בשנה, והיה מקיף את הר הזיתים ביום הושענא רבה שבע פעמים. ובש"ת התשב"ץ (ח"ג סימן רא) כתב: והעידו מגידי אמת, כי עדין נשאר מהנסים שהיו בירושלים בזמן המקדש, שלא אמר אדם לחברו צר לי המקום, כי בית הכנסת שבירושלים שצריכה למעט אנשי המקום הדירים שם, מתמלאת מפה לפה בעת התקבץ עולי הרגל החוגגים בחג השבועות יותר משלש מאות איש, וכלם נכנסים ויושבים רוחים, כי עדין היא בקדשתה. (יחודה דעת ח"א סימן כה)

אף על פי שבכל השנה, אם עברו שלשים יום שלא ראה את הפתל, עומד ואומר את הפסוק (ישעיה סד י): "בית קדשנו ותפארתנו אשר הללוך אבותינו היה לשרפת אש, וכל מחמדינו היה לחרבה", וקורע את בגדו עד כנגד לבו, מכל מקום, אם בא בחג, אינו קורע, מפני קדשת ושמחת החג. ובכל אופן, הגר בירושלים אינו צריך לקרע, אף אם לא ראה את הכתל שלשים יום. (סימן תקסא. חו"ע ארבע תעניות תלח)

ויש להזכיר ולהזהיר, שהכניסה לשטח הר הבית כיום אסורה בהחלט, מאחר וכלנו טמאי מתים, והנכנס לבית המקדש כשהוא טמא מת, חיב כרת. ובעזרת ה' בקרוב, שיבא משיח צדקנו, ונטהר כלנו באפר פרה אדמה, נכנס בשמחה ובטוב לבב לבית המקדש השלישי, שירד בנוי מן השמים ממעשה ידיו של הקדוש ברוך הוא. ועל כן, לא יתפתה אחר אותם חוטאים ומחטיאים את הרבים, שבנו כניסה מיחדת להר הבית, ועמי הארצות מתפתים להכנס לשם. וזה הטוב יכפר בעד. (יחודה דעת ח"א סימן כה)

והיה מחניך קדוש

כתב מרן השלחן ערוך (סימן תקכט סעיף ד): "חיבים בית דין להעמיד שוטרים בחגים, שיהיו משוטטים ומחפשים בגנות ובפרדסים ועל הנהרות, שלא יתקבצו שם לאכל ולשתות אנשים ונשים, ויבאו לידי עברה, חס ושלום. וכן יזהירו בדבר זה לכל העם, שלא יתערבו אנשים ונשים בבתיהם בשמחה, ולא ימשכו ביין, שמא יבאו לידי עברה, אלא יהיו כלם קדושים". ע"כ. וכתב הרב משנה ברורה: "ודבר זה יש חיוב תמיד להזהיר עליו ולמחות במי שיש בידו, אלא שבחגים מצוי הקלקול ביותר. ובעונותינו הרבים נתפרץ קלקול זה בזמננו באיזה מקומות גם בימות החל, ועוון גדול הוא, ומי שיש בידו למחות, בודאי מחיב למחות". עכ"ד.

שביעי של פסח

מצות בעור מעשרות - מצוה זו נוהגת בערב יום טוב שביעי של פסח בשנה הרביעית לשמטה ובשנת השמטה. ועין פרטי ההלכות בזו ע' בחוברת "מצוות הארץ בהלכה ובאגדה".

ערוב תבשילין - שביעי של פסח שחל ביום ששי, יש לזכר להניח ערוב תבשילין, כדי שיוכל להכין ולבשל מיום טוב לשבת. ועין פרטי ההלכות בחוברת "חג השבועות בהלכה ובאגדה".

מעין שבע - שביעי של פסח שחל בשבת, פשוט שאומר השליח צבור ברכת מעין שבע, שאין זה 'ליל שמורים' כליל הסדר, וחזתם 'מקדש השבת' בלבד. ואם טעה וחתם "מקדש השבת וישראל והזמנים", אינו חוזר. (חזו"ע שבת א שעב)

קריעת ים סוף - לאחר סעודת ליל יום טוב שביעי של פסח, מנהג ישראל קדושים ללמד את התקון המסדר המובא במחזורים, ושם הובאו פסוקים מהתנ"ך וקטעי גמרא המדברים בענין הגאולה העתידה שנוכח לה בעזרת ה' יתברך בקרוב. ומה טוב ומה נעים שיביאו חכם שידיבר בענין הגאולה ועל קריעת ים סוף, כמובא בהרחבה בשער האגדה בטוב טעם. ומעט קדם חצות [24:40 בערך בשעון קיץ] יפתחו את ההיכל, ויקראו בספר תורה מתחלת פרשת בשלח עד שירת הים, ויגיעו לשירת הים בחצות בדיוק, וישירו כלם יחד את שירת הים בשמחה גדולה מאד. וסגלה בדוקה ומנסה לבקש בשעה זו בקשה וישועה, ובעזרת ה' יתברך תתמלא בקשתו.

❦ מוצאי פסח ❦

קניית חמץ - אין לקנות לאחר הפסח מצרך שיש בו חמץ, אלא מאדם ירא שמים שמכר את חמצו לגוי באמצעות הרבנות, כדי שלא יכשל באסור חמץ שעבר עליו הפסח. אבל אם אינו שומר מצוות, יש לחוש פן לא מכר את חמצו לגוי, ואפלו אם אומר שמכר, אין לסמך עליו, אלא אם כן מראה תעודת מכירת החמץ. (ע)

מימונה - חמץ שנמכר לגוי באמצעות הרבנות, מתר לאכלו במוצאי פסח. [שבשטר מכירת החמץ לגוי נכתב במפרש שהגוי מרשה למוכרי החמץ לקחת מיד אחר הפסח מהחמץ, וישלמו לו אחר כך את מחירו, ולכן אין בזה חשש גזל הגוי שאסור מן הדין]. ומתיר לאפות במוצאי פסח חמץ מקמח שנמכר לגוי, וכמו שנהגו רבים לאכל מופלאטטה. (חושן משפט סימן שנט סעיף א. יחז"ר ח"ב סימן סד)

ברכת המצה - מנהג בני אשכנז לברך על המצה 'המוציא' וברכת המזון, ומנהג בני ספרד לברך 'מזונות' ועל המחיה, ורק בשקובע סעודה [שאוכל 216 גרם], נוטל ידיו ומברך 'המוציא' וברכת המזון. וטוב שגם בני ספרד יאכלו את המצה בתוך סעודת פת. ואמנם במוצאי פסח ממש, כיון שעדיין לא מצוי לחם בשוק, גם בני ספרד יברכו על המצה המוציא וברכת המזון. (חזו"ע ברכות טא, סד)

מוצאי פסח שחל בשבת - אוכל מצות בסעודות, ומברך עליהן המוציא, כיון שאין לנו לחם חמץ. ומתיר לאכל בשבת זו מהחמץ שבביתו שנמכר לגוי. (קכג)

❦ ספירת העמר ❦

מצות ספירת העמר

נאמר בתורה (ויקרא כג טו): "וספרתם לכם ממחרת השבת, מיום הביאתכם את עמר התנופה, שבע שבתות תהיינה: עד ממחרת השבת השביעית, תספרו חמשים יום, והקרבתם מנחה חדשה לה'". וקבלו רבותינו ז"ל, שפרוש "ממחרת

השבת", הינו ממחרת יום טוב ראשון של פסח, שגם 'יום טוב' נקרא בלשון התורה 'שבת', ואין הכוונה לשבת 'בראשית'. נכל שבת רגילה נקראת 'שבת בראשית'. שכמו השבת הראשונה שבבריאת העולם באה לאחר ששת ימי השבוע, כך כל שבת באה לאחר ששת ימי השבוע. וקבלו חז"ל שאין כוונת התורה שנתחיל לספר את העמר ביום ראשון שלמחרת שבת רגילה, אלא מיום שאחרי יום טוב ראשון של פסח. על כן במוצאי יום טוב ראשון של פסח, מתחילים לספר ספירת העמר. (חזו"ע יו"ט ריב)

זמן הספירה - מהשקיעה, אך ראוי להחמיר ולספור מצאת הכוכבים. ואולם, צבור שסימו ערבית בבין השמשות, ויודע החזן שאם לא יספר עכשו, ישכחו חלקם לספר, מצוה עליו לספר עתה, ולא ימתין לצאת הכוכבים. שכיון שספירת העומר מדרבנן, ספק דרבנן לקולא, וכן פסקו רוב הראשונים: תוספות, הרשב"א, המאירי, העיטור, רבנו יצחק, רבנו פרץ, רבנו ירוחם, ריצב"א, אוהל מועד, מהר"ם מרוטנבורג, הרא"ש, ארחות חיים, תרומת הדשן, הטור, אבודרהם, שלחן ערוך ועוד. וכתב הב"ח שכן המנהג. (רלב)

מנהג יפה שיאמר החכם שבקהל דברי מוסר מפרקי אבות בין מנחה לערבית עד צאת הכוכבים. ואולי ימשיכו כן לכל השנה, שמצוה גוררת מצוה. (רלב)

צבור המתפללים ערבית מקדם מ"פֿלג המנחה" נדהינו, שעה ורבע לפני צאת הכוכבים בשעות זמניות. בערך 18:10, ויש חשש גדול שישכחו לספר את העמר בלילה, וספרו עתה בלי ברכה, וכשיזכרו בלילה יברכו ויספרו שוב. ואף שלא הגיע עתה זמן הספירה, מכל מקום הועילה להם ספירה זו למקרה שאם שכח משהו לספר לאחר מכן, יהיה רשאי להמשיך לספר בברכה בלילה למחרת, ויסמך על המקלים לספר בזמן זה. (סימן תפט ס"ג ועיין ביאור הלכה שם)

אכילה קדם הספירה - אסור לאכל פת או עוגה יותר משעור "כביצה" (50.4 גרם), מחצי השעה שקדם השקיעה עד שייספר. ואולם, פרות וירקות או תבשיל של ארז וכדומה, מתיר לאכל אפילו הרבה, וכן שתית תה או קפה מתיר. (רמזה)

המתפללים ערבית בערב שבת ב"פֿלג המנחה", עליהם להודרו לקדש על היין קדם חצי השעה שלפני השקיעה. אולם אם לא הספיקו, ורוצים להתחיל לאכל בחצי השעה שקדם השקיעה, יש ליעץ להם לספר את העמר בלי ברכה, ואז רשאים לקדש ולסעד, ובפרט כשילדיהם קטנים וקשה להם להמתין כל כך עד צאת הכוכבים. ולאחר צאת הכוכבים, יקראו קריאת שמע ויספרו את העמר בברכה. אולם אם התעכבו והגיע זמן "צאת הכוכבים", יקראו קריאת שמע ויספרו את העמר בברכה, ואחר כך יקדשו ויסעדו.

כתב מרן הבית יוסף (סימן רסו) בשם מהר"י אבוהב ז"ל, המקבל שבת מבעוד יום מ"פֿלג המנחה, יראה שיוכל לאכל סעדת ליל שבת מיד ב"פֿלג המנחה". ואם תאמר אף על פי שיוכל לאכל מיד ב"פֿלג המנחה" ויוצא ידי סעדת שבת, מכל מקום יש לאסור לאכל קדם שיקרא קריאת שמע, כמו שאמרו במסכת ברכות (ד ע"ב): לא יאמר אדם אלך לביתי ואכל מעט ואשתה מעט ואחר כך אקרא קריאת שמע ואתפלל, שמה ימשך וישכח מלקרא ומלהתפלל. וכיון שהמתפללים ערבית ב"פֿלג המנחה" צריכים לחזור ולקרא קריאת שמע בזמנה, היאך נתיר להם לאכל סעדת שבת, נחשש שמה ימשכו בסעדה ולא יקראו קריאת שמע? ויש לומר כיון שיש גדולים שפוסקים שמ"פֿלג המנחה" ואילך הרי זה זמן קריאת שמע, אף על פי שמשום שיש מי שאומר שאין זה זמנה קדם צאת הכוכבים חוזר לקרותה משתחשך, מכל מקום לא נקרא "אוכל קדם קריאת שמע", כן נראה לי. עד כאן דברי הבית יוסף. והנה כתב הבאור הלכה (סימן תפט) שיש אומרים שספירה בזמן הזה שהיא רק

זכר למקדש, אין להחמיר בה יותר מקריאת שמע ותפלה, וכיון שאנו מחשיבים את פלג המנחה לתחלת הלילה וקוראים שמע ומתפללים, כמו כן יש לנו להחשיבו ללילה לענין ספירה. ע"כ. ולפי זה אפשר שהסופר מפלג המנחה בלי ברכה, כיון שיצא לדעת כמה פוסקים, לא יחשב משום כך "אוכל קדם ספירת העמר". ובפרט שהאסור לאכל חצי שעה קדם זמן הספירה, אינו מסכם לכל הפוסקים. גם כי בדרך כלל המתפללים בערב שבת מקדם, עושים זאת מחמת צורך של ילדיהם הקטנים שקשה עליהם להמתין כל כך. וכן פסק בשו"ת הרי יהודה יוסף (חלק ג סימן טו). ואולם אם כבר הגיע צאת הכוכבים, יקרא קריאת שמע ויספר את העמר ואחר כך יקדש ויסעד. כי כל דברי הבית יוסף באדם שנמצא בחצי השעה שלפני הזמן, האם רשאי יהיה להתחיל בסעודה או שימתין, ועל זה אמר שלא הטיחו אותו להמתין, מאחר ומצות קריאת שמע איננה לפניו כי לא הגיע זמנה, אלא שישנה הלכה שאסור לאכל קדם קריאת שמע, אך כיון שהוא כבר יצא ידי חובתו לדעת חלק מהפוסקים, אף שעליו לחזור ולקרא, מכל מקום אינו נקרא "אוכל קדם קריאת שמע". אולם אם זמן צאת הכוכבים הגיע, יקרא קריאת שמע קדם ואחר כך יסעד.

לשם יחוד - בזמן בית המקדש היתה מצות ספירת העמר מן התורה, אבל עתה בעוונותינו שחרב המקדש, ספירת העמר מדברי חכמים. ולכן בנפח לשם יחוד שקדם הספירה, יאמר: הנני בא לקים 'מצות ספירת העמר', ולא 'מצות עשה של ספירת העמר'. (מאורי אור, חלקת יואב, ארחות חיים החדש ועוד) כמבאר ברמב"ם (פ"ז מחובל הי"ד) שלשון 'מצות עשה' הוא על מצוה מן התורה. וכתב בספר שפע חיים מצאנו: וזה לי ימים רבים שאני מדלג בנפח לשם יחוד, לקים מצות עשה של ספירת העמר כמו שכתוב בתורה וכו', כיון שלרב הפוסקים המצוה בזמן הזה מדרבנן. וביותר יש לחשש לרמב"ם שכתב שהאומר על תקנת חכמים שהיא מצוה מהתורה, עובר על 'בל תוסיף'. ובשו"ת פאת שדך כתב שהגרא"י זלזניק מזהיר על זה עשרות בשנים. וגם שמע מהרב חיים דרוק שהרב דוד בהר"ן טען שיש בזה 'בל תוסיף'. (ריד)

המנהג הנכון שרב הקהל או השליח צבור מברך וסופר את העמר תחלה, ואחר כך הצבור. ועדיף לעשות כן, כדי שלא יטעה מי מהקהל בספירתו. (רכה)

טעה - אם לא ספר במשך הלילה, יספר ביום ללא ברכה. (תפס ס"ב) ומנהג טוב לספר את העמר בכל בקר לאחר התפלה ללא ברכה, כדי שמי ששכח בלילה לספר, נמצא שסופר ביום, ויוכל להמשיך לספר בברכה. (מהרש"ל, נהר מצרים. רלו)

ספירת העמר של גאון עוזנו רבי ישראל אביחיצירא "הבבא סאלי" זיע"א

כשהגיעה מצוה לידיו של הבבא סאלי, לא הניחה עד שהעמידה על תלה בדקדוקים והדורים לצאת ידי כל השיטות. ובעקר היה מחמיר על עצמו בעניני כשרות המצות לחג הפסח. והיה יוצא בעצמו לקציר חטים ולשאיבת מים שלנו, לעמר על האופים ולהשתתף עמם במלאכה. בכלל, כל מועד ועניניו היו נהוגים על ידו בהדורים משכללים, למרות שהדבר עלה לו במאמצים עליונים.

בימי הספירה היה מיחל לרגע שיגיע זמן המצוה, ומרבית שעות היום סבבו אודות המצוה ועניניה. שעה ארכה לפני תפלת ערבית היה יושב ומצפה, כשמעת לעת הוא שואל, "מתי כבר נוכל להתפלל ולספר ספירת העמר". וכשהגיעה העת, האריך שעה ארכה בספירה, כשבועד המתפללים האחרים סימו מכבר את המזמורים הנאמרים לאחר ספירת העמר, היה רבנו עומד בתחלתה, כשהוא מדגיש כל תבה והברה ומונה באצבעותיו את מנין הימים. את מספר היום היה רבנו כופל פעמים רבות, וגם כשהשלים את התפלה לא אחת ארע ושמעוהו מלחש את מנין הימים לעמר. ארע

גם, שבשעת לילה מאחרת קרא רבנו למשמשו אל החדר, כדי לודא בבטחה שהוא ראה אותו מברך וסופר לאחר התפלה. כשנדמה היה לו שמביטים על חששותיו בתמיהה וחושבים אותם לטרח, הסביר: "וכי מה חושבים אתם, שהקדוש ברוך הוא צריך את הספירה שלנו?... רצה הקדוש ברוך הוא לזכות אותנו והרבה לנו מצוות, ואם כן עלינו לדקדק במתנותיו של הבורא, וככל שנדקדק בהן יותר יגדלו זכויותינו..." ("אביר יעקב" עמוד 354) [גם אצל הגאון רבי מנחם מנדל מרומנוב ז"ע, א, מצאנו שהיה נוהג לחזר כמה פעמים במשך היום "היום כך וכך לעמר", מחייבותו למצוה. (רלח)]

שכח לספר בלילה ולא ספר למחרת ביום, אינו רשאי להמשיך לספר בברכה. ועל כן, יאמר לאחר שיכון עליו בברכה, ויספר הוא בעצמו. אבל המספק אם ספר אתמול, רשאי להמשיך לספר מכאן ולהבא בברכה. (סימן תפט סעיף ח, רלו, רלח)

ספר את העמר ולא ברך, יצא, ולא יברך עוד באותו ערב. על כן, מי ששאל אותו חבירו כמה היום לעמר? לא יענה לו: היום כך וכך, [כי זה נחשב לספירה], אלא יאמר: אתמול היה כך וכך, וממילא יבין חבירו כמה היום לעמר. ואם טעה וענה לו: היום כך וכך, לא יברך באותו ערב. ומכל מקום, אם לא אמר לו תבת 'היום', רשאי לספר בברכה. וכל זה עד היום הששי לספירה, אבל מהיום השביעי והלאה שצריך להזכיר מספר השבועות, בין שענה לו רק את הימים, רשאי לספר בברכה. (רמו)

חנוך - מצוה לחנך את הקטנים לספר את העמר בברכה, ואפילו אם שכחו לספר יום אחד, ימשיכו לספר בברכה. (רכא)

בר מצוה - קטן שהגדיל בתוך ימי ספירת העמר, אף על פי שהקפיד לספר בקטנותו כל יום, לא ימשיך לספר עם ברכה, אלא ישמע מאחר ויצא ידי חובתו. (רכא)

נשים - פטורות מספירת העמר, ואולם רשאיות לספר בלי ברכה. (רב)

❦ מנהגי ימי העמר ❦

תקון חצות - בכל ימי העמר אין אומרים תקון רחל אלא תקון לאה בלבד.

'למנצח בנגינות' - האומר 'למנצח בנגינות' בצורת המנוחה בכל ימי הספירה בבקר, אחר ברכת כהנים, יצליח במעשיו, ולא יהיה נזוק כל היום. (הרמב"ן, רלח)

תלמידי רבי עקיבא - נהגו למעט בימי העמר בשמחת נשואין ובניגון בפלי נגינה, מכיון שבזמן זה מתו עשרים וארבעה אלף תלמידי רבי עקיבא, ונשאר העולם שמם מתורה, עד שבא רבי עקיבא אצל רבותינו שבדרום ולמד אותם תורה, והם: רבי מאיר בעל הנס, רבי יהודה ברבי אלעאי, רבי יוסי בן חלפתא, רבי שמעון בר יוחאי ורבי אלעזר בן שמוע. והם הם שהעמידו את התורה מאותו הדור והלאה.

פרקי אבות - נהגו ללמד פרקי אבות בימים אלו. והטעם בזה, משום שמכאן ואילך מתחילים ימי הקיץ, והיצר הרע מתגבר והולך, ומסכת אבות מלאה מוסר השכל, ומעוררת את

האדם ללמוד התורה, וכך על ידי התורה יתגבר על יצרו. גם לפי שבחג השבועות נתנה התורה, ובשביל ללמד תורה צריך יראת שמים, לכן קוראים במסכת אבות, כדי לקבל יראת שמים ומדות טובות, וכך נהיה מוכנים לקבלת התורה בלב שלם ונר, טהור ונקי, ולהתנהג כדת וכשורה. גם כי בימים אלו מדת הדין מתוחה, שבהם מתו תלמידי רבי עקיבא, וכל החרד לדבר ה' נכנע בימים אלו שנהגים בהם קצת מנהגי אבות, ומיכן הוא לקבל יותר דברי תוכחה ומוסר. (ענף עץ אבות א)

נשואין - מנהג בני ספרד שלא לשאת אשה עד יום ל"ד לעמר בבקר, שבו ביום פסקו תלמידי רבי עקיבא למות. ומנהג בני אשכנז להתיר להנשא מיום ל"ג לעמר. ועל כל פנים, 'תנאי השדוכים' [וורט] שקדם החתנה, מתר לעשותם בכל ימי העמר, רק שלא יעשו רקודים ומחולות, אלא ישירו בפה בלבד. (רגז, רנח)

בשאלות ותשובות מנחת יצחק וויס (חלק ד סימן פד) נשאל על בחור ספרדי אם רשאי לשאת נערה אשכנזיה ביום ל"ג בעמר, ובמסקנתו כתב: יעשו החפה ויתחילו הסעודה ביום ל"ג בעמר וימשיכו בליל ל"ד. ומכל מקום, אי אפשר לי להחליט כן להלכה למעשה בלתי הסכמת מורה הוראה מפרסם ספרדי, שהוא בקי במנהגיהם יותר ממני. ושוב עיניתי קצת בספרי גדולי הספרדיים, ומצאתי בשו"ת יביע אמר (ח"א כו אות ד), במה שהעיר שם על המנהג שנהגים כעת בארץ הקדש, לשאת אשה ביום ל"ג בעמר בפרהסיא, ואין פוצה פה, וטעות הוא בידם, כי לא ידעו שיש חלוק בזה בין מנהג האשכנזים למנהג הספרדים, ובפרט בארץ הקדש אתריה דמרחץ הבית יוסף ז"ל שקבלו הוראותיו. ומכל מקום כאמור יש להתייעץ בזה עם רב ספרדי מפרסם, והנכון הוא, עם הגאון מורנו הרב רבי עובדיה יוסף ס"ט שליט"א חבר בית הדין בירושלים עיר הקדש, בעל המחבר שו"ת יביע אמר הנ"ל, ויוכל להציע לפני דברינו הנ"ל, ואם יסכים להתר, בודאי כן יקום. עכ"ל. ועין בחזון עובדיה (ירוש' עמוד רנח) שהעקר תלוי בחתן, אם הוא ספרדי או אשכנזי ולא בכלה.

כלי נגינה - נכון להחמיר שלא לשמע שירים המלוים בכלי נגינה, אבל שירה בפה מתר. ואולם שמחת מצוה, כברית מילה, פדיון הבן, בר מצוה [ביום שמלאו לו 13 שנה], סיום מסכת, מתר אף בכלי נגינה ממש. ומתר לארגן הכנסת ספר תורה עם כלי זמר, מפני שהיא שמחה רבה של מצוה, ואין טעם להחמיר בזה. (מגן אברהם, קרן לדוד. רנח)

שהחינו - מתר לברך 'שהחינו' על פרי חדש בכל ימי העמר. אבל בגד חדש, שהשמחה בו גדולה יותר, טוב שלא לחדש מראש חדש איר. וכשיש צורך יחדשו בשבת. ולשמחת מצוה כברית מילה וכדומה, מתר לחדש ללא שום חשש. (רנט)

קניית בגדים ודירה חדשה - מן הדין מתר לקנות בגדים חדשים בימי העמר. ומתר להכנס לדירה חדשה, ויעשו גם חנכת הבית, שאין זו שמחה כשמחת נשואין שנהגו להחמיר בה, רק שישירו בפה בלא כלי נגינה, ויאמרו דברי תורה. (רסא, רסט)

תספורת - נהגו הגברים שלא להסתפר עד יום ל"ד לעמר בבקר, ובני אשכנז עד ל"ג לעמר. ואולם כשחל ל"ג לעמר ביום ששי, מתר גם לבני ספרד להסתפר ביום ששי, מפני כבוד השבת. ואם קשה לו להסתפר ביום ששי, רשאי להסתפר בליל ששי [חמישי בלילה, ליל ל"ג]. ובשנה כזאת מתר גם לערך נשואין בליל ל"ג לעמר. (רסא, רסז)

יש להזהר גם בגלוח הזקן. ומי שקשה לו, רשאי לגלח בראש חדש איר. ובמקום צורך גדול, יש להקל להתגלח בכל ערב שבת. (רסא)

מתר לאבי הבן, לסנדק ולמוהל להסתפר לכבוד המילה. ואם קשה להם להסתפר ביום המילה, יסתפרו יום קדם. ואם המילה ביום ראשון, יכולים להסתפר ביום ששי לכבוד שבת. וכמו כן מתר גם לחתן בר מצוה ולאביו להסתפר. (רסד)

י"ד באיר - הוא פסח שני, וירבה בו בשמחה קצת, כי קדוש היום לאדוננו. (החיד"א במורה באצבע רכב)

❧ ל"ג לעמר ❧

ריבוי שמחה

נוהגים להרבות בשמחה בל"ג לעמר, שהוא יום ההלולא של רבי שמעון בר יוחאי זיע"א. וטוב ונכון ללמד בחבורה את שבחי רבי שמעון בר יוחאי המפזרים בש"ס ובזהר הקדוש, ומנהג יפה הוא. (מורה באצבע אות רכב. רעג)

ואף על פי שמבאר בשלחן ערוך (סימן תקפ) שביום פטירת הצדיקים ראוי להתענות ולהצטער על אבדם מאתנו? מכל מקום אצל רבי שמעון בר יוחאי שונה הדבר, כי מאחר וגזרה עליו מלכות רומי הרשעה גזר דין מות, ונעשה לו נס שנחבא במערה שלש עשרה שנה וניצל, לזכר הנס שהיתה פטירתו בדרך כל הארץ, עשו את יום פטירתו, יום הלולא משתה ושמחה (שם אריה). והפרי חדש כתב, שהשמחה היא על אותם חמשה תלמידים חדשים שהעמיד רבי עקיבא שנשארו חיים וקיימים לפליטה גדולה, והפיצו אור התורה לכל ישראל. ובשדי חמד כתב, שביום זה נסמך רשב"י ונתגלו סתרי תורה על ידו. ומרן החיד"א כתב, שאין ברור כלל של"ג לעמר הוא יום פטירתו של רשב"י, והשמחה היא שרבי עקיבא התחיל ללמד את רבי שמעון בר יוחאי וחבריו ביום זה, וחוזה עטרה ליושנה, שעל ידי כך נתקיים העולם. (רעג. יחודה דעת חלק ה סימן לה)

עליה למירון ולקברות הצדיקים

יש נוהגים לעלות לקברות הצדיקים ולהתפלל שם לפני השם יתברך על כל צרה שלא תבוא, כדי שנשמות הצדיקים יבקשו רחמים עלינו לפני כסא כבודו יתברך, ובפרט כשמתפללים שם בתשובה ובלב נשבר ונדכה.

כן מבאר בזהר הקדוש שיש ענין בזה. וכן אמרו חז"ל (מסכת סוטה לד ע"א): כלב בן יפנה הלך והשתטח על קברי אבותינו הקדושים בחברון, ואמר: "אבותי, בקשו עלי רחמים שאנצל מעצת המרגלים". ומטעם זה התירו לצאת מארץ ישראל לחוץ לארץ, להשתטח על קברי הצדיקים, כל שדעתו לחזור לארץ ישראל. כיון שיש בזה ענין של מצוה שיתפללו עלינו. וכתב רבנו חיים ויטאל, המנהג שנהגו ישראל ללכת בל"ג לעמר על קברי רבי שמעון בר יוחאי ורבי אלעזר בנו הקבורים במירון, ואוכלים ושותים ושמחים שם, ראיתי למורי האר"י ז"ל שהלך לשם בל"ג לעמר, הוא וכל אנשי ביתו ושבו שם שלשה ימים. וזה היה בפעם הראשונה שבא ממצרים וכו'. (שרית יחודה דעת חלק ה סימן לה וסימן נו).

קדשת העינים

החפצים לעלות להתפלל בקברי הצדיקים, נכון שילכו בזמן שאין כל כך מבקרים רבים. כי כשמתאספים רבים, אנשים ונשים, יכולים להכשל חס ושלום במראות אסורות ודברים רעים, וכבר צותה תורה: "ונשמרת מפל דבר רע", "ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם". ואמרו חז"ל: "הרהורי עברה קשים מעברה". ועין ברשב"ם (מסכת בבא בתרא נו ע"ב) שכתב: "ואף על פי שעוצם עיניו, שלא היה לו לקרב אלא להרחיק מן העברה, שאמרו חכמים הרחק מן הכעור ומן הדומה לו". (שרית יחודה דעת חלק ה סימן לה)

מדברי הבבא סאלי ובנו רבי מאיר אביחצירא זיע"א על העליה למירון

כתב בספר הנפלא "אביר יעקב" (עמוד 518): ואולי כאן המקום לציין, כי למרות שנהג רבנו הבבא סאלי להשתטח על קברי הצדיקים אשר בארץ המה, ומפעם לפעם היה פוקד את קברי התנאים האלהיים רבי שמעון בר יוחאי ורבי מאיר בעל הנס וכותם תגן עלינו אמן, היה נמנע מלעלות לשני הציננים הללו בימי ההלולא, משום הפריצות ותערבות הבריות השכיחים בדרכי הציננים הקדושים. לעמת זאת, היה עולה לירושלים כדי לפקד את ציון המקבל האלהי רבי שלום שרעבי - הרש"ש, ורבנו חיים בן עטר וכותם תגן עלינו, בימי ההלולא שלהם, וכן עלה פעם לקבר שמואל הנביא שבצפון ירושלים ביום ההלולא, כ"ח באיר.

אגב, נצטט מתוך הדברים שאמר רבנו מאיר אביחצירא זצ"ל, בט"ו באיר תשמ"ב, למקורביו שדברו עמו מענין העליה למירון בל"ג לעמר: "אינני אומר כלום, לא לכאן ולא לכאן... בתשובות חתם סופר (יורה דעה סימן רלג) מפקפק מאד על מקור המנהג הזה... על רבי שמעון בר יוחאי הרי נאמר (מסכת שבת יא ע"א), חברים שהיו עוסקים בתורה, מפסיקים לקריאת שמע ולא לתפלה. ואמר רבי יוחנן, כגון רבי שמעון בר יוחאי וחבריו שתורתן אמונתן. צריכים להתחזק ביום הזה בלמוד התורה, וכדאי גם ללמד האדרא..."

מנהג החלקה

יש נוהגים להמתין מלספר את שערות בניהם עד הגיעם לגיל שלש שנים, ואז מספרים אותם בשמחה ובשירים, ומקימים בהם מצות הנחת פאות הראש. ונכון יותר לעשות בן בימי חול המועד או בל"ג לעמר - יום הלולא רבי שמעון בר יוחאי וכיצא, שבלאו הכי הם ימי שמחה וחדוה לישראל.

כתב רבנו חיים ויטאל: הרב רבי יונתן סאגיס [מתלמידי רבנו הארי" ז"ל], העיד לי שקדם שהלכתי ללמד אצל מורי הארי" ז"ל, הולך מורי את בנו הקטן לשם עם כל אנשי ביתו, ושם גלחו את ראשו כמנהג הידוע, ועשה שם יום משתה ושמחה וכו', וכתבתי זה להורות כי יש שרש למנהג. ובשו"ת גנת ורדים כתב, מתר להשהות תספרת ראשונה שעושים לקטן בשמחה ושירים ולספרו בחול המועד. וכן כתב בשו"ת נחפה בכסף, שכן פשט המנהג בעיר הקדש ירושלים להרבות שמחה בתפנים ובמחולות בתספרת הראשונה של הקטן, בשביל חבוב מצוה של הנחת פאות הראש, ועושים זאת על ידי ספר אמן ישראל בחול המועד. וכן כתבו דבר משה, שלחן גבוה, והראשון לציון רבי מיחס כבר שמואל בספרו מזבח אדמה ועוד. וכתב בשו"ת ערוגת הבשם, שכן מנהג חסידים ואנשי מעשה, להשהות תגלחת בניהם הקטנים עד לגיל שלש שנים, ומנהגם תורה הוא. וסמך לזה מהמרש על הפסוק: "כי תבוא אל הארץ ונטעתם כל עץ מאכל" - רמז לילדי ישראל, שנאמר כי האדם עץ השדה. "שלש שנים יהיה לכם ערלים לא יאכל" - שעדין אינו יכול לדבר היטב. "ובשנה הרביעית יהיה כל פריו קדש הלולים לה'" - שאז מדבר ומתחיל ללמוד פסוקי תורה. ומכאן גם לענין מצות חנוך בהנחת הפאות ויתר המצוות, כשמתחיל להיות בן הבנה. וכן כתב בשו"ת אפרקטא דעניא, שיש סמך למה שעושים בל"ג בעמר שהוא יום הלולא דרבי שמעון בר יוחאי, וכמו שכתוב קדש הלולים לה', כי יום ל"ג בעמר הוא יום שמחה וחדוה לכבוד רבי שמעון בר יוחאי, וכותו תגן עלינו ועל כל ישראל, אמן. (שו"ת יחודה דעת חלק ה סימן לה)

🌸 🌸 🌸 תם ונשלם שבח לאל בורא עולם 🌸 🌸 🌸